

SLOVÁCI V ZAHRANIČÍ

40

SLOVÁCI V ZAHRANIČÍ

40

Zostavila
Zuzana Vaňová

MATICA
SLOVENSKÁ

SLOVÁCI V ZAHRANIČÍ 40

Zborník Krajanského múzea Matice slovenskej

Zostavila Zuzana Vaňová

Redakčná rada:

JUDr. Marián Gešper, PhD.,
prof. JUDr. Jaroslav Chovanec, CSc. et Dr. h. c.,
Mgr. Martin Jarinkovič, PhD., doc. Mgr. Ľuboš Kačírak, PhD.,
ThLic. Mgr. Viliam Komora, PhD., prof. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.,
PhDr. Pavol Madura, Mgr. art. Milina Sklabinski, PhD.,
doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD., PhDr. Zuzana Vaňová

Edícia: Slovenský svet
Séria: Vedecké zborníky

Posúdili: doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc.
Mgr. Jaroslav Durec, PhD.

Vydala Matica slovenská
P. Mudroňa 1, 036 01 Martin
www.matica.sk

Rozširuje Vydavateľstvo Matice slovenskej, s. r. o.
M. R. Štefánika 25/A, 036 01 Martin, Slovenská republika
tel.: (+ 421 43) 490 68 72, fax: (+ 421 43) 490 68 77
e-mail: info@vydavatel.sk
www.vydavatel.sk

Redakcia: Krajanské múzeum Matice slovenskej
Ulica P. O. Hviezdoslava 5, 036 01 Martin
tel.: (+ 421 43) 413 30 67

Na obálke: Adam Chalupec – významný krajanský rodák, spoluzakladateľ a prvý predseda Ustredného výboru Spoločnosti sociálno-kultúrnej Čechov a Slovákov v Poľsku, prvý, následne dlhoročný (1957 – 1990) šéfredaktor krajanského časopisu Slovákov v Poľsku *Život*. Zdroj: Igor Adam Chalupec

Návrh obálky a grafická úprava: PaedDr. Eva Čulenová, PhD.

Jazykové redaktorky: PaedDr. Eva Čulenová, PhD.,
PaedDr. Heda Kubišová, PhD.

© Matica slovenská, Martin 2023

Za správnosť údajov v jednotlivých príspevkoch zodpovedajú autori.

Zodpovedný za tlač: Signis, s. r. o.

ISSN 00810061
EAN 9770081006000 35

OBSAH

EDITORIÁL

Zuzana Vaňová (Slovensko) 9
Editoriál

ŠTÚDIE

Kristína Estera Szudová (Maďarsko) 12
Dvojmesačný pobyt Želmíry Hrdličkovej v Slovenskom Komlóši
v roku 1922

Lucia Heldáková (Slovensko) 47
(Ne)zabudnuté dejiny Slovákov v zahraničí.
Vedecké skúmanie menšiny Slovákov v Maďarsku

Mária Ďurkovská (Slovensko) 63
Učiteľské hodnoty za hranicami: Hodnotový systém
slovenských pedagógov v Maďarsku so zameraním
na materinský jazyk a národnosť

Igor Adam Chalupec (Poľsko) 75
K storočnici narodenia Adama Chalupca

Patrik Šenkár (Slovensko) 86
Ľudové básnictvo a jeho konkretizácie v literárnej
tvorbe Štefana Hudáka (k storočnici jeho narodenia)

Ľubica Hroncová (Slovensko) 114
Zobrazenie veľkomesta v novelistickej tvorbe
Daniela Bacháta-Dumného

MATERIÁLY A PRAMENE

Katarína Mosnáková-Bagľašová (Srbsko) 126
Ján Vedolsav Bysterský – zabudnutá osobnosť
vojvodinských Slovákov

Ján Jančovic (Slovensko) 134
Rodina národovcov Štefana Čablka doma a vo svete

VÝROČIA, JUBILEÁ A SPOMIENKY

Peter Cabadaj (Slovensko) 146

Jozef Holánik-Bakel' (160. výročie narodenia)

Peter Cabadaj (Slovensko) 149

Theo Herkel' Florin (115. výročie narodenia a 50. výročie úmrtia)

Peter Cabadaj (Slovensko) 154

Eugen Vesnin (110. výročie narodenia a 40. výročie úmrtia)

Peter Cabadaj (Slovensko) 162

Argentínske obdobie Gorazda Zvonického (110. výročie narodenia)

Peter Cabadaj (Slovensko) 169

Jozef Satin (110. výročie narodenia)

Peter Cabadaj (Slovensko) 172

Juraj (George) Gross (100. výročie narodenia)

Peter Cabadaj (Slovensko) 176

Jaroslava Blažková (90. výročie narodenia)

Jozef M. Rydlo (Slovensko) 181

Madame Renée... alebo Ako milovať Slovensko

Peter Cabadaj (Slovensko) 188

Za Jurajom Jakubiskom (nekrológ)

Peter Cabadaj (Slovensko) 193

Za Adolfom Schererom (nekrológ)

RECENZIE A SPRÁVY

Alžbeta Uhrinová (Maďarsko) 196

Štrnásta kniha Jána Jančovica

Zuzana Vaňová (Slovensko) 201

Z činností Krajanského múzea Matice slovenskej počas roka 2023

O AUTOROCH 208

RESUMÉ 216

POKYNY PRE AUTOROV 221

Editoriál

PhDr. Zuzana Vaňová

šéfredaktorka zborníka Slováci v zahraničí

zuzana.pavelcova@centrum.sk

Je to už po dvanásty raz, kedy do života uvádzam/resp. spoluuvádzam ďalší ročník vedeckej recenzovanej ročenky *Slováci v zahraničí*. Zdá sa mi, akoby to bolo len nedávno, keď sme v Krajanskom múzeu pripravovali jubilejný tridsiaty ročník – vtedy s presvedčením, že krajanské dianie i jeho sila sa násobí a aktivizuje. Odvtedy prešlo jedno decénium... Na pôde Matice slovenskej, ale i v krajanskom svete nastali nemalé zmeny, no, žiaľbohu, práve tým opačným, decimujúcim smerom. V roku 2012 Matica slovenská v Krajanskom múzeu zamestnávala päť zamestnancov. Tí cielene skúmali krajanskú problematiku z najrozličnejších aspektov a udržiavali krajanské styky vo viacerých rovinách. Postupne, spolu s užším rozpočtom pre MS, sa znižoval i počet zamestnancov. V KM som ostala ako jediná stála pracovná sila – na celú širokospektrálnu zahraničnú agendu. Tak, ako sa otriasala Matica vo svojich základoch pre nedostatočnú finančnú podporu štátu, tak sa i v krajanskom svete rozpadávali rozličné spolky. Diaspóra sa výraznejšie asimilovala, aktivita v zahraničných centrách kultúry a vedy chladla.

S postupným presunom krajanského diania do západnej Európy, ale i s celkovou spoločenskou situáciou vo vnútri diaspóry sa zaznamenali viaceré zmeny. V oblasti vedy ubúdala počet krajanských vedcov z autchtónnych prostredí. Do istej miery to značí znepokojujúce zistenie, možno práve preto, že zrejme nik nedokáže lepšie skúmať vlastnú komunitu, ako ten, kto je s ňou spätý nielen koreňmi, ale i vlastným bytím... Na druhej strane, potešujúco, pribúdajú odborníci zo Slovenska, ktorí si uvedomujú, že krajanská problematika je imanentnou súčasťou slovenských dejín, kultúry, literatúry či umenia a posúvajú svoj výskum aj za fyzické hranice Slovenska.

Jednou z najzaujímavejších prác v KM je práve zostavovanie zborníka, ktorý dnes vypravádzame do života v slávnostnom jubilejnom šate – ako štyridsaťročný, v takpovediac zrelom „veku“, s úctou k jubileu, ktorého sa „doživa“ len veľmi málo odborných periodík. Zborník bol vždy studnicou množstva vynikajúcich informácií, ktoré so zá-

ujmom vyhľadávala nielen odborná, ale i laická verejnosť. Mne ako jeho zostavovateľke dala táto práca mnohé skúsenosti, a to nielen v oblasti vedeckej, ale i v tej osobnej. Ved' niektorí autori prispievali do ročenky natoľko pravidelne, že ich vnímam ako vynikajúcich odborníkov, ale aj ako blízkych ľudí, ktorí svojím dielom pomohli zborníku prekonať i ťažké obdobia. Potiaže v redakcii boli aj ich starostami, úspechy zborníka boli aj ich radosťou. Spolu sme tvorili výborný tím, ktorý zborník nielen tvoril, ale vdychoval doň i potrebnú energiu a elán v časoch temnejších. Bolo to množstvo všemožných, zvyčajne dobrovoľných a bezodplatných prác, o ktoré sa starala nielen redakcia, ale i prispievatelia a recenzenti. Patrí im za to moje osobné, veľmi úprimné poďakovanie.

Počiatky ročenky *Slováci v zahraničí* siahajú do konca 60. rokov minulého storočia, kedy krajanská problematika začínala nachádzať silnejšiu matičnú podporu. Neskôr, za čias „mináčovských“, pocítila i posilňovanie z rozličných strán, do ktorých okrem rozširovania stykov patril bez pochyb i rozvoj vedy. Zborník *Slováci v zahraničí* vydala Matica slovenská po prvý raz v roku 1971. V správe Ústavu pre zahraničných Slovákov v hodnotení činnosti zo 14. júla 1969 nachádzame prvú zmienku o príprave zborníka: „*Edičná rada ústavu schválila prvé číslo zborníka „Slováci v zahraničí“, ktorý v krátkom čase zadáme do vydavateľstva. Hlavným redaktorom zborníka je Dr. Ján Sirácky.*“ Odvtedy zborník vychádzal viac-menej pravidelne ako vedecký výstup pracoviska Matice slovenskej zameraného na krajanskú problematiku. Toto pracovisko zmenilo svoje pomenovanie niekoľkokrát.

Dnes zborník *Slováci v zahraničí* patrí spolu s *Historickým zborníkom* Matice slovenskej k dvojici tradične vydávaných vedeckých recenzovaných zborníkov MS. Mnohokrát sa okolo neho polemizovalo, či a dokedy bude mať význam, ako dlho ho Matica slovenská bude môcť vydávať. Neraz padali i úvahy o tom, či nebude musieť byť zrušený. Zborník sa nám podarilo zatiaľ vždy obhájiť, i napriek tomu, že sa produkuje v enormne nízkom náklade, s viac ako „úzkym“ rozpočtom. Je stále živou platformou nielen pre tých, ktorí sa o krajanskú problematiku zaujímajú, ale i pre tých, ktorí ju študujú vedecky. *Slováci v zahraničí* sú dnes jediným odborným periodikom na Slovensku, ktoré sa cielene a periodicky venuje výskumu krajanskej problematiky.

Všetky naše snahy by boli márne bez obetavých prispievateľov, bez verných čitateľov, bez aktivity redakčnej rady, bez erudovaného prístupu vedeckých recenzentov, bez jazykových redaktorov i tlačiarov,

ktorým patrí nemalé poďakovanie i úcta. Týmto číslom zborníka sa otvára priestor pre ďalších deväť ročníkov tohto periodika, ktoré, verím, že postupne vytvoria pomyselný rebrík k okrúhlej „päťdesiatke“, resp. polstoročnici krajského výskumu Matice slovenskej zaznamenaného na stránkach ročenky *Slováci v zahraničí*.

ŠTÚDIE

Dvojmesačný pobyt Želmíry Hrdličkovej v Slovenskom Komlóši v roku 1922¹

Mgr. Kristína Eštera Szudová
doktorandka, ELTE BTK v Budapešti
historička, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba
krisztinaszuda@gmail.com

Abstrakt

Dvojmesačný pobyt Želmíry Hrdličkovej v Slovenskom Komlóši v roku 1922

Príspevok sa zaoberá hlavnými bodmi dvojmesačného pobytu Želmíry Boženy Hrdličkovej, rodenej Viestovej, manželky Ľudovíta Jaroslava Hrdličku, bývalého evanjelického farára v Slovenskom Komlóši. Komlóšsky pobyt, ktorý trval od 30. júla do konca septembra r. 1922, sa podarilo zrekonštruovať pomocou korešpondencie Hrdličkovcov uloženej v Archíve Matice slovenskej v Depote Krajanského múzea Matice slovenskej v Martine. Štúdia sa zaoberá disciplinárnym konaním proti Hrdličkovi, problémom vývozu rodinných vecí do zahraničia, predajom pozemku na diaľku a kúpou rodinnej vily v Bratislave. Príspevok uzatvára konklúzia a dôsledky pobytu manželky bývalého evanjelického farára v Slovenskom Komlóši.

Kľúčové slová

Ľudovít Jaroslav Hrdlička, Želmíra Hrdličková, rok 1922, Slovenský Komlós, Bratislava, rodinná korešpondencia

Abstract

Želmíra Hrdličková's two-month stay in Tótkomlós in 1922

The article discusses the main points of the two-month stay of the wife of the former evangelical pastor in Tótkomlós, Ľudovít Jaroslav Hrdlička, Želmíra Božena Hrdličková, born as Viestová. The stay in Tótkomlós, which lasted from July 30 to the end of September 1922 was reconstructed based on the correspondence of the Hrdlička family stored in the

¹ Výskum podporovalo štipendium Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj 2021/22 (Tempus Közalapítvány).

Archives of Matica slovenska in Martin. The study deals with disciplinary proceedings against Hrdlička, with the problem of exporting family belongings abroad, with the sale of land at a distance, and with the matter of buying a family villa in Bratislava. The paper ends with the conclusion and consequences of the stay of the wife of the former evangelical pastor in Tótkomlós.

Keywords

Ľudovít Jaroslav Hrdlička, Želmíra Hrdličková, 1922, Tótkomlós, Bratislava, family correspondence

Úvod

Cieľom príspevku je zrekonštruovať jednu dosiaľ neznámu, ale dôležitú životnú epizódu významnej osobnosti dolnozemskej Slovákov, evanjelického farára v Slovenskom Komlóši Ľudovíta Jaroslava Hrdličku (1873 – 1953) a jeho manželky, Želmíry Boženy Viestovej (1879 – 1964).

Hrdlička v memoároch *Spoveď a účtovanie exulanta* podrobne opísal svoju činnosť v Slovenskom Komlóši (1904 – 1920), jeho nútenú emigráciu a život v Československu (1920 – 1953). Na tieto udalosti si spomína o 25 rokov neskôr, preto informácie podáva skreslene a nie autenticky. Navyše v texte neuvádza podrobnosti, ako tieto vážne udalosti a samotnú emigráciu do nového štátu prežívala jeho rodina, a hlavne jeho manželka.

Túto medzeru sa snaží vyplniť predkladaná štúdia, ktorá sa pokúsi o rekonštrukciu dvojmesačného pobytu Želmíry Hrdličkovej v Slovenskom Komlóši od 30. júla do konca septembra 1922 pomocou rodinnej a úradnej korešpondencie Hrdličkovcov nájdenej v osobnom fonde Ľudovíta Jaroslava Hrdličku uloženom v Archíve Matice slovenskej v depozite Krajanského múzea Matice slovenskej v Martine.

Prostredníctvom štúdie môžeme spoznať nielen ťažkosti ženy pri vymáhaní rodinného hnutelného majetku z Maďarska do Československa, dynamiku farárskych rodín na začiatku 20. storočia, ale môžeme nahliadnuť aj do rôznych emócií manželky evanjelického farára a dozvedieť sa, koľko neprijemností môže žena znieť pre rodinu bez vyronenia slzy.

Želmíra, samozrejme, nebola sama vo svojej misii, pomáhalo jej aj niekoľko komlóšskych cirkevníkov, ktorí zostali verní svojej bývalej pani Velebnej. Počas jej cesty bol nápomocný aj jej bratranec Rudolf

Viest, ktorý bol vtedy zástupcom československého vojenského atašé v Budapešti a mal dobré styky na tamajšom československom konzuláte. Na mieste pôsobenia jej pomáhal najmä komlóšsky advokát Dr. Nándor Vas, ktorého Hrdlička splnomocnil rôznymi záležitosťami: zastupoval ho počas jeho cirkevnej disciplinárky, namiesto neho vystupoval pri vymáhaní hnutelného majetku, predaji pozemku pri Kaszapere atď.

Štúdia sa člení na viaceré podkapitoly. Po úvode som považovala za nevyhnutné stručne načrtnúť predchádzajúce komlóšske roky farárskej rodiny (1904 – 1920) a poukázať na to, aké vážne rodinné udalosti prežili a aké blízke vzťahy nadobudli počas týchto 16 rokov fungovania v Slovenskom Komlóši. Počas tohto obdobia si aj farárova manželka vytvorila blízky vzťah s Komlóšankami, aj ona bola ústrednou postavou a príkladnou osobnosťou miestnej slovenskej komunity. Druhú podkapitolu som venovala prvým dvom rokom emigrantského života Hrdličku, kde, citujúc úryvky z jeho memoárov, sa dozvieme, ako hodnotil svoje prvé roky, keď si na ne spomínal v roku 1945. Za týmito podkapitolami nasledujú analýzy korešpondencie medzi Ľ. J. Hrdličkom, Želmírou Hrdličkovou, rod. Viestovou, Dr. Nándorom Vasom a Rudolfom Viestom. Usporiadaním korešpondencie medzi nimi v chronologickom poradí nám tieto listy vykresľujú naozaj zaujímavý a dosiaľ neznámy príbeh komlóšskeho pobytu Želmíry Hrdličkovej v roku 1922. Táto časť bola doplnená o krátke životopisné údaje Vasa a Viesta, ako aj vysvetlenie povahy ich väzieb na rodinu Hrdličkovcov. Príspevok uzatvára konklúzia a dôsledky pobytu manželky bývalého evanjelického farára v Slovenskom Komlóši.

Podľa archívnych výskumov, prelistovaním korešpondencie rodinných príslušníkov (Ľudovít Jaroslav Hrdlička, Viera Hrdličková a Želmíra Hrdličková, rod. Viestová), ako aj úradnej korešpondencie medzi Hrdličkom a komlóšskym advokátom Dr. Nándorom Vasom sa dozvedáme nielen nejasnosti kvôli menovým prevodom medzi Maďarskom a Československom. Hrdlička síce mal v obci niekoľkých prívržencov, ale o skutočnej finančnej situácii v Maďarsku, teda aj o nádejných kupcoch pozemku pri Kaszapere nebol dobre informovaný. Okrem toho môžeme nahliadnuť aj do rozdielov medzi mužským a ženským premýšľaním, ktoré síce smerujú k dosiahnutiu rovnakého cieľa, no jednotlivé strany považujú za vhodnú inú stratégiu riešenia, ako aj čas návratu do Bratislavy. Môžeme si prečítať manželove napomenutia manželke a dcérine listy adresované mame, utrpenia farárky po

čas vyjednávani s maďarskými úradmi v maďarčine, ale dostávame aj príklady súkromných a rodinných záležitostí rodiny Hrdličkovcov. Nakoniec sa dozvedáme, aký vplyv mal na domácnosť dvojmesačný odchod matky z Bratislavy.

Analyzovala som 15 slovenských rodinných a 27 maďarských úradných listov, ktoré boli roztrúsené v piatich škatuliach osobnej pozostalosti Ľudovíta Jaroslava Hrdličku. Keďže podľa korešpondencie chýbajú určité listy (najmenej desať), analyzovanú korešpondenciu nemožno považovať za úplnú, ale tu uvedené listy sa veľa ráz navzájom prelínali a tým doplnili aj niektoré chýbajúce informácie. Preto sa podarilo zrekonštruovať hlavné ciele, ako aj ťažkosti komlóšskeho pobytu Želmíry Hrdličkovej.

Život a práca Hrdličkovcov v Slovenskom Komlóši (1905 – 1920)

Ako je známe, manželský pár v Slovenskom Komlóši pôsobil v rokoch 1904 – 1920. O Hrdličkovej práci *Slovenský denník* uvádza, že Komlóš sa vtedy stal „najzriadenejšou a národne najuvedomelejšou slovenskou obcou na Dolnej zemi jak na kultúrnom, tak i na hospodárskom poli“.² Samozrejme, v tejto práci mu bola nápomocná aj jeho manželka, pani farárka Hrdličková, s ktorou spolu začali navštevovať svojich cirkevníkov už krátko po ich príchode na nové pôsobisko.

Či to sám Hrdlička neskôr uznal alebo nie, faktom však je, že pri jeho úspešnom výbere za kandidáta na post evanjelického farára v Slovenskom Komlóši zohral veľkú rolu aj samotný pôvod jeho manželky, ako aj osoba a všeobecné uznanie jeho svokra. Mladý slovenský farár, pochádzajúci z dolnozemskeho Nadlaku, ktorý sa oženil s najstaršou dcérou myjavského evanjelického učiteľa³ Karola Viesta⁴, aj bez osob-

² Ľudovít Hrdlička 60-ročný. In *Slovenský Denník*, 14. 5. 1933, roč. 16, č. 112, s. 3.

³ Matrika ev. cirkvi – Myjava, Krsty, 20. 6. 1879; Matrika ev. cirkvi – Myjava, Sobáše, 27. 6. 1899

⁴ Bol zároveň aj niekdajším mimoriadnym profesorom revúckeho slovenského gymnázia.

ného poznania získal dôveru volebnej komisie komlôšskej ev. cirkvi.⁵ Keďže Myjava patrila v 19. storočí k centráram slovenského národného pohybu, nová farárska dvojica určite stelesňovala v očiach voličov kľúč k úspešnému zabezpečeniu a ochrane slovenských národných záujmov v Komlôši.

Podľa svedectiev publikovaných v listoch Komlôšanov, adresovaných Hrdličkovi z roku 1904, tunajší Slováci verili tomu, že pomocou myjavskej manželky pochádzajúcej z rodiny slávnych Viestovcov, Hrdlička úspešne vykoná v budúcnosti národnouvedomovaciu činnosť v kruhu slovenských roľníkov obce.⁶ Ich očakávania sa splnili, veď za krátko po príchode manželského páru začal v Komlôši ožívať slovenský spoločenský život.⁷ Keďže vo Viestovej rodine ženy vynikali v slovenskom ochotníckom divadle, mohla aj Želmíra neskôr pomáhať pri príprave tanečných zábav, napr. aj Roľníckeho spolku v Komlôši. Podľa spomienok Ondreja Beňu „*v prestávke sa spievali ľudové piesne slovenské, ktorým ich naučila mladá pani farárka Hrdličková*“.⁸

Okrem vykonávaní úradných a národnouvedomovacích činností tu farárska rodina prežívala aj rodinné a osobné udalosti. Manželský pár sa sem presťahoval z Turian v Turčianskej stolici s tromi malými deťmi: Ľudovítom Jaroslavom ml. (*22. 5. 1900), Vierou Bertou (*13. 1. 1902) a Máriou (Marienkou) Oľgou (*12. 1. 1904).⁹ V Komlôši sa im narodili ešte tri: Želmíra Eleonóra (*5. 11. 1905), Helena Anna (*26. 3. 1908)

⁵ Mladý Hrdlička tým pokračoval v tzv. sobášnej politike evanjelických farárov, ktorí si vo väčšine prípadov zobrali za ženu dcéru svojho nadriadeného alebo dcéru miestneho evanjelického učiteľa. Viac o tom: SZUDOVÁ, Kristína Estera. Genealogický výskum rodinných príslušníkov Ľudovíta Jaroslava Hrdličku. In *Naši predkovia na stránkach dolnozemskej matrik. Zborník príspevkov z odbornej konferencie*. Ed. Hovorka, Ján – Kmet', Ľubomír. Galanta : Občianske združenie pre genealogický výskum dolnozemskej Slovákov so sídlom v Galante, 2022a, s. 89-90.

⁶ Archív Matice slovenskej (ďalej AMS), fond (ďalej f.) Maďarsko, Sign. Depot Krajanského múzea Matice slovenskej (ďalej KM MS). Hrdlička, Ľudovít Jaroslav (ďalej LJH), šk. 1, 3, 7.

⁷ Viac o tom: SZUDOVÁ, Kristína Estera: Dôležité udalosti v živote komlôšskych Slovákov v 20. storočí – Výňatok zo zápisníc. In *Úloha cirkvi v živote dolnozemskej Slovákov. Zborník prác z rovnomennej medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v Nadlaku 16. – 17. marca 2018*. Ed. Ivan Miroslav Ambruš – Pavel Hlásnik – Bianca Unc. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2018, s. 126-131.

⁸ Ako sme kultúrne rástli. In *Sloboda*, Budapešť, 26. 9. 1947, roč. 3, č. 87, s. 5

⁹ Matrika ev. cirkvi – Turany, Krsty r. 1900, 1902, 1904.

a Karol Michal (*16. 9. 1909).¹⁰ Výber krstných mien detí prebiehal na základe rodinných tradícií, keďže manželský pár svojim deťom dal dve krstné mená zmiešaným spôsobom. Podľa rodinných tradícií Viestovcov detí pokrstili aj slovanskými menami (Želmíra, Oľga, Viera, Jaroslav)¹¹ a /podľa tradície/ Hrdličkovcov deti dostali mená ako Helena, Karol, Michal, Ľudovít a Mária.¹²

Avšak rok 1908 bol pre nich aj rokom plný bolestných udalostí: 7. marca 1908 zomrela v Nadlaku farárova sestra Karolína¹³, 27. júla mu zomrel otec Karol Hrdlička, evanjelický farár v Nadlaku¹⁴, a nakoniec tiež v júli 1908 manželskému páru zomrela niekoľkomesačná dcéra Helena (v matrike zapísaná ako Ilona Anna). Ako farárska dvojica boli vždy v strede pozornosti svojich veriacich, a preto môžeme vysloviť, že tieto osobné i rodinné udalosti, a, samozrejme, aj ich psychický stav určite mali vplyv aj na život evanjelického zboru, ktorého značná časť spolúčila s farárskou rodinou.

Nielen dospelí členovia Hrdličkovej rodiny sa stali ústrednými postavami a prežívali významné udalosti v slovenskom spoločenstve Komlóša, ale aj ich najstaršie deti, ktorým rodičia odovzdali svoju oddanosť k zachovaniu a pestovaniu slovenskej identity. Pokračujú v rodinnej tradícii Viestovcov, dve dcéry Viera a Marienka, ktoré sa angažovali na poli slovenského ochotníctva medzi rokmi 1914 – 1917, často vystupovali so spevokolom a s ochotníckym divadelným spolkom v Slovenskom Komlóši. Niekedy ich aj sprevádzali na klavíri.¹⁵ Syna Ľudovíta a dcéru Vierku nájdeme aj na fotografii komlóšskych ochotníkov z roku 1919.¹⁶

¹⁰ Matrika ev. cirkvi – Slovenský Komlós, Krsty r. 1905, 1908, 1909.

¹¹ Na Myjave a v Revúcej môžeme sledovať už pokrstenie detí slovanskými menami, čo okoliu priamo signalizovalo národnú orientáciu rodiny. Viac o tom: ŠOLTÉS, Peter: Z Devína pod krstiteľnice. Národné mená v slovenskom národnom hnutí. In *Spoločnosť na Slovensku v dlhom 19. storočí*. Ed. Dušan Kováč – Eva Kowalská – Peter Šoltés a kol. Bratislava : HÚ SAV; VEDA, 2015, s. 238 – 262.

¹² SZUDOVÁ, 2022a, s. 97 –107.

¹³ Hrdlicska Karolina gyászjelentése 7. 3. 1908.

¹⁴ Hrdlicska Károly gyászjelentése 27. 7. 1908.

¹⁵ Hudobný talent mohli zdediť od viacerých členov rodiny. Napr. podľa rodinnej korešpondencie ich otec Ľudovít Jaroslav hral na husliach a ich nebohá teta Berta Hrdličková na klavíri. AMS, f. Maďarsko, KM MS, L/JH, šk. 1, 3, 4, 7, 8.

¹⁶ KULÍK, Ondrej. *Slovenské ochotnícke divadlo v Tótkomlóši (1907 – 1947)*. Martin : Matica slovenská, 1982, s. 46, 122.

Hlava rodiny Ľudovít sa v tomto čase zoznámil s tunajšími mladými učiteľmi Michalom Franciscim a Martinom Matejdesom, ktorí sa neskôr stali jeho spoločníkmi a po roku 1920 s ním aj museli emigrovať do Československa. Ich dôverný vzťah potvrdzuje tiež skutočnosť, že bol aj svedkom (spolu s učiteľom Pavlom Sokolaym) na svadbách Martina Matejdesa s Máriou Machanovou 16. 8. 1914 a Michala Francisciho s Eteľkou Szokolaiovou 7. 5. 1918.¹⁷

Prvé roky exilu v Československu (1920 – 1922)

Ľudovít Hrdlička sa po roku 1918 zaplietol do mnohých konfliktov, ktoré ho v roku 1920 viedli k opusteniu krajiny a emigrácii na scénu svojich bývalých študentských rokov, do Bratislavy.¹⁸ Tu im najviac pomohli tie vzťahy, ktoré nadviazal počas svojich prešporských študentských rokov¹⁹, ako aj priateľstvá, ktoré spoznal prostredníctvom evanjelickej teológie, mu neskôr poskytli silnú oporu počas emigrácie.²⁰

Ako živiteľ rodiny sa musel rýchlo prispôbovať novým pomerom. V Komlóši začali proti nemu 4. júla 1920 disciplinárne konanie pre „*sňahu pripojenia sa k okupujúcemu štátu a pre opustenie úradov*“. Dovtedy, kým sa proces neskončil, mu boli (aj dvom učiteľom) pozastavené všetky úrady. Preto si musel nájsť nové živobytie a dokončil kurz pre stredoškolských učiteľov v Prahe. Jeden školský rok pracoval v Turčianskom Sv. Martine ako stredoškolský profesor náboženstva, neskôr bol premiestnený do Bratislavy, kde pôsobil na Československom štátnom reálnom gymnáziu až do roku 1931.²¹

O príčine vymenovania za profesora náboženstva v Turčianskom Sv. Martine vo svojej *Spovedi* písal nasledovne: „*Nebolo mi to proti vôli, ale ma uviedlo do peňažných nesnád, lebo rodina zostala mi v Bratislave a nútený som bol dvojité domácnosť udržovať.*“²² Riešenie problému

¹⁷ Matrika ev. cirkvi – Slovenský Komláš, Sobáše r. 1914, 1918.

¹⁸ Viac o tom: HRDLIČKA, Ľudovít Jaroslav. *Spoved' a účtovanie exulanta. Svojim Komlóšanom*. Bratislava : Vydané nákladom autorových priateľov– Komlóšanov, 1945; HRDLIČKA, Ľudovít Jaroslav. *Spoved' a účtovanie exulanta*.

Ed. Kristína Estera Szudová. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2020, Bibliotheca Ludovici Haan.

¹⁹ SZUDOVÁ, Kristína Estera. *Čo sa zo Spovede vynechalo. Neznámy svet Ľudovíta Jaroslava Hrdličku*. In HRDLIČKA, 2020, s. 97-105.

²⁰ Viac o tom: SZUDOVÁ, 2020, s. 183-188, 218 – 226.

²¹ SZUDOVÁ, 2020, s. 184.

²² HRDLIČKA, 2020, s. 42 – 43.

videl v žiadosti o pôžičku a neskôr aj v predaji svojho pozemku („*Hrdlicska-tanya*“) v Slovenskom Komlóši, blízko kaszaperského chotára.

Hlavné body a predmety korešpondencie – časové a vecné presahy

Počas Želmírinej cesty do Maďarska sa krížili a súviseli s ňou najmenej štyri hlavné udalosti. Ich vyriešenie bolo nevyhnutné, aby si rodina Hrdličkovcov zabezpečila životný štýl, na ktorý bola zvyknutá. Takýmto boli predaj pozemku neďaleko Kaszaperu, vymáhanie nehnuteľností a dovezenie nábytku rodiny z evanjelickej fary v Slovenskom Komlóši do Bratislavy, predaj obilia a nákup rôzneho nábytku a surovín, ktoré boli lacnejšie v Maďarsku ako v Československu, a nakoniec zariadenie novokúpenej vily v Bratislave.

Avšak ani tieto neodradili ich splnomocneného advokáta, s ktorým mala rodina dlhé roky blízky kontakt. Dr. Nándor Vas sa do Komlóša dostal ako mladý advokát v roku 1906 a môžeme povedať, že sa rýchlo aklimatizoval na miestne pomery. Odvtedy sa datuje aj jeho spolupráca s Hrdličkom.²³ Nielenže spolupracovali na poli politickej ako členovia ústredného výboru Békešskej župy²⁴, ale Vas bol dvakrát aj jeho obrancom pred cirkevným súdom (1906 – 1908, 1922 – 1924). Opätovne síce zastával post jeho obhajcu, ale obvinenia boli odlišné: kým v prvom procese bol Hrdlička obvinený spolu s evanjelickým učiteľom Juliusom Stykom z panslavizmu, v druhom procese už spolu s učiteľmi Michalom Franciscim a Martinom Matejedesom boli obvine-

²³ Dr. Nándor Vas bol poverený vypracovaním viacerých petícií a vedením viacerých deputácií v záujme administratívnej nezávislosti Slovenského Komlóša. V roku 1907 a 1913 sa vytvorilo hnutie v záujme prípadného pripojenia obce k Čanádskej župe a v roku 1918 sa tiež rokovalo o odtrhnutí od Békešskej župy a vytvorení samostatnej administratívnej jednotky v centre s Komlóšom. Všetky tieto úradné dokumenty vypracoval Vas na prosbu Hrdličku. In *Békésvármegye Hivatalos Lapja*, 22. 3. 1906, roč. 9, č. 12, s. 94; Tótkomlós elszakadása. In *Békés*, 21. 4. 1907, roč. 39, č. 16, s. 4; Népgyűlés Tótkomlóson. In *Békésmegyei Közlöny*, 28. 2. 1907, roč. 34, č. 16, s. 2.

²⁴ Vármegyei központi választmány ülése. In *Békés*, 5. 7. 1914, roč. 46, č. 27, s. 2; V komlóšskom volebnom obvode, ktorý patril do orošházskeho volebného obvodu, v roku 1914 Hrdlička obsadil pozíciu predsedu a Vas sa stal jeho zástupcom. In: SZUDOVÁ, 2020, s. 180.

ní z vlastizrady a z kolaborácie s nepriateľom.²⁵ Posledne spomenuté disciplinárne konanie prebiehalo práve v čase, keď sa Želmíra odhodlala odcestovať do Slovenského Komlóša kvôli ich nehnuteľnosti.

1. Predaj pozemku pri Kaszapere (1921 – 1923)

Ako som už spomínala, hoci Hrdlička dostal v roku 1921 profesorské miesto v Turčianskom Sv. Martine, jeho rodina zostala v Bratislave. Keďže živiteľ rodiny bol takto nútený udržiavať dve domácnosti, potrebné peniaze si zabezpečil pôžičkami a predajom 44 jutár pozemku v Komlóši, blízko Kaszaperu. Pri predaji komlóšskeho pozemku na diaľku však videl rôzne problémy: *„Následkom nevraživosti Maďarov a tiež tej povestnej „paličatosti“, nezabehanej administrácie našej novej Republiky, musel som až u hláv štátu, p. prez. Masaryka a zahr. mín. Beneša zakročiť o pomoc.“* Podľa Hrdličku E. Beneš mu vystavil *„veľmi ochotne potrebné prehlásenie, že ak by môjho majetku v Maďarsku dotknuté bolo, Čsl. republika ihneď prikočí k represáliám“*.²⁶

Avšak podľa advokáta Vasa jeho súkromný majetok bol síce inventarizovaný, ale nebol uzamknutý, preto sa vo svojom liste z 28. júla 1921 prvýkrát zmienil o tom, akými úlohami by ho Hrdlička mohol poveriť. Taktiež ho upozornil aj na právne formality. Po hlásení o nebalom hospodárení prenajímateľa pozemku spomínal, že by možno vedel zakročiť, ak mu dá Hrdlička buď oficiálne splnomocnenie advokáta, alebo iba poverenie listom. Podľa neho nájomca nie je najlepším roľníkom, preto je uňho úroda dosť zlá. Aby Hrdlička neutrpel väčšie škody, Vas navrhuje, aby mu zveril meranie a predaj časti úrody, ktorá prináleží Hrdličkovi a je ochotný poslať mu peniaze aj do zahraničia. Prípadne mu farár môže vydať splnomocnenie aj na predaj alebo od-

²⁵ A tótkomlósi pör. In Békésmegyei Közlöny, 2. 9. 1906, roč. 33, č. 74, s. 3 – 4; Elmozdított lelkész és tanító. In Békés, 2. 9. 1906, roč. 38, č. 35, s. 4; Viac o procese: SZUDOVÁ, 2020, s. 169-176, 212-213; SZUDOVÁ, Kristína Estera: Proces kvôli panslavizmu – Príklad evanjelického farára a učiteľa v Slovenskom Komlóši medzi 1905 – 1908. In *InterKult 2021 Tematski zbornik Izabrani radovi sa Sedme međunarodne konferencije Interkulturalnost u obrazovanju 2021 održane 02.10. 2021. godine u Novom Sadu. Zbornik 16*. Ed. Silvia Ilić. Novi Sad : Pedagoški zavod Vojvodine, 2022b, s. 225 – 239; HRDLIČKA, 2020, s. 38 – 42.

²⁶ HRDLIČKA, 2020, s. 43.

ber nejakej úrody.²⁷ Ale aby mohol namiesto neho predat pozemok, žiada notárom overené splnomocnenie na predaj nehnuteľnosti, ktorým ho poverí podpísať zmluvu a prijať príkaz na predaj nehnuteľnosti.²⁸ Keďže na svoj list nedostal odpoveď, svoju ponuku zopakoval v ďalšom liste 30. augusta: „*Niekoľko ľudí sa ma pýta, či nemáte pôdu na prenájom alebo na čiastočnú kultiváciu.*“ Dozvedáme sa, že informácie o súčasnom nájomcovi pochádzajú od roľníkov, ktorí mali záujem o pôdu a sťažovali sa, ako on zle hospodári. Advokát vo svojom liste pokračoval informáciou, že o pozemok sa uňho uchádzal jeden kupec, ktorého ale bez splnomocnenia musel odmietnuť.²⁹

Týmto nádejným kupcom bol aj Adam Račko, komlóšsky rodák pracujúci v Amerike, ktorý sa ohľadom kúpy pozemku skontaktoval priamo s Hrdličkom listom zo 16. a 30. septembra 1921. Pomocou prvého listu sa môžeme dozvedieť najnutnejšie otázky týkajúce sa kúpy pôdy: „[...] či je napredaj? A za jaku cenu? Alebo pod akyma podmienkami? Pakli žeby steho mohlo biť volačo, ako bi sme sa najlepšie mohli dohovoriť?“³⁰ Napriek tomu, že bol vážnym kupcom, ktorý by vedel za pozemok platiť americkými dolármi, Hrdlička stanovil za pozemok veľmi vysokú cenu, ktorú nemohol akceptovať. Doslovne mu napísal: „*ano ja mam dolláre. Len ze je to ohromná cena co ste mi pane Professore napisali, teraz tu v Uhorskej za edon doll daju 700,00 korun, teda jeto dnes tu 10.000 – 7 000 000 s.l. Sedem milionov korun.*“ Zo svojho listu nevynechal ani rady pre pána farára: „*Atu je zemi cena, od 15000 35000 korunu za edon jujer 11000kocka tak vs uvedomujem Velb P Hrdlicka, ze je to natento cas nemozne, takú visoku cenu dat za Vasu zem.*“³¹ Keďže nechceli stratiť potenciálneho kupca, ktorý je ochotný platiť v tom čase najsilnejšou valutou, preto ho advokát nakoniec za-

²⁷ Počas troch rokov medzi jeho úlohy patrilo platenie dane z nehnuteľností namiesto Hrdličku, splácanie vojnových pôžičiek, získavanie výpisu z pozemkovej knihy, predaj plodín, predaj pozemku, ale aj nákup jednej mužskej kožušovej bundy vyrobeného z kožušiny holandskej mačky. AMS, f. Maďarsko, KMMS, L JH, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 14. 12. 1921; 19. 12. 1921; 22. 7. 1922; 6. 2. 1923; 21. 3. 1923; 11. 4. 1923; 1. 6. 1923; 7. 6. 1923; 12. 6. 1923, šk. 7; AMS, f. Maďarsko, KMMS, L JH, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 8. 6. 1922; 12. 7. 1922; 25. 7. 1922; 17. 11. 1922; 31. 12. 1922; 25. 5. 1923, šk. 1.

²⁸ Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 28. 7. 1921, s. 1, šk. 7.

²⁹ Nakoniec nájomcu spolu so svojimi synmi zatkli za krádež kukurice. Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 30. 8. 1921, šk. 7.

³⁰ Tamže, List A. Račka L. J. Hrdličkovi zo 16. 9. 1921, šk. 1.

³¹ Tamže, List A. Račka L. J. Hrdličkovi z 30. 9. 1921, šk. 1.

volal do svojej kancelárie 14. decembra. Vo svojom liste adresovanom Hrdličkovi ale musel priznať, že na základe ich rozhovoru Račko by za pozemok nezaplatil viac ako 1 000 dolárov.³²

V priebehu troch rokov boli pokusy o predaj pozemku modifikované viacerými spôsobmi. Z listu Vasa z 8. júna 1922 sa dozvedáme, že novým nájomcom nehnuteľnosti je už Lehocký, ktorý na pôde poctivo hospodári.³³ Napriek tomu z listu Hrdličku z 15. júla vyplýva, že on nie je spokojný s mesačným nájomom 1 000 K/jutár a chce ho zvýšiť. V liste tvrdil, že sumu prijal omylom a teraz by ju chcel zmeniť. Prvýkrát písal o tom, že *„ak to nebude možné, budem nútený tento pozemok predat'. Bude dobre skúsiť pozemok predat'.*³⁴ Hoci to v liste advokátovi nespomína, musel byť už zaneprázdnený kúpou vily v Bratislave, takže tento pozemok určite chcel predat' za čo najvyššiu cenu. V ďalšom liste (22. júla 1922) sa Vas snažil bývalého farára presvedčiť, že súčasná nájomná zmluva je vzhľadom na maďarské ceny veľmi priaznivá: *„Podľa zmluvy nájomca platí 1 mk pšenicu a 1000 korún ročne za malý jutár zeme, ako aj všetky doplatky a poistenie proti požiaru. [...] Tak vždy zaplatí 44 mk pšenice a/alebo 44 000 korún.“* Dodal k tomu, že *„zmluvná mzda je aj dnes veľmi vhodná, pretože dane predstavujú veľmi slušnú sumu a tú platí výlučne nájomca.“* Pokúsil sa tiež odradiť Hrdličku od predaja pozemku: *„Bola by škoda pozemok predat', ale ak je naozaj na predaj, tak má hodnotu za cca 100 000 korún za malé jutrá.“*³⁵

Nielen advokát, ale aj pani farárka bola poverená predajom pozemku. Viera Hrdličková napísala svojej matke 7. augusta 1922 nasledovné: *„Apa Ti odkazuje, že zem môžeš predat' za 11.000 dollárov, aj za československé, ak peniaze zodpovedia tej summe, alebo o niečo lacnejšie, ako ste sa boli spolu dohodli. Prednosť má Lehocký a vôbec naši ľudia.“*³⁶ Dňa 15. augusta už manžel písal nasledovné pokyny svojej žene: *„Ohľadom predaju som Ti písal, čoho sa máš držať, že totiž nesmieme preceňovať majetoch, a jestli že najdú sa dobrí kupci, ktorí by dollármí, alebo československými peniazmi platili treba ich zasnačiť a kúpa sa môže previesť v krátkom čase. Jestli tam dlhšie budeš a trafi sa dobrý a vážny kupec, odtelegrafuj a ja plnomocenstvo k predaju pošlem express.“*³⁷

³² Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi zo 14. 12. 1921, šk. 7.

³³ Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 8. 6. 1922, šk. 1.

³⁴ Tamže, List L. J. Hrdličku Dr. N. Vasovi z 15. 7. 1922, s. 3, šk. 1.

³⁵ Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 22. 7. 1922, šk. 7.

³⁶ Tamže, List V. Hrdličkovej Ž. Hrdličkovej zo 7. 8. 1922, s. 1 – 2, šk. 1.

³⁷ Tamže, List L. J. Hrdličku Ž. Hrdličkovej z 15. 8. 1922, s. 2, šk. 1.

Od jesene 1922 sa manželia začali intenzívnejšie zaoberať predajom pozemku. Dostali také informácie, že pozemok sa nedá predáť, lebo je zapečatený maďarskými úradmi. Hrdlička preto požiadal o pomoc Ministerstvo zahraničných vecí Československej republiky, aby mu oznámili, či je jeho majetok v Maďarsku sekvestrovaný, alebo nie. Ako on písal: „...následkom toho, že jednotlivé vrchnostenské medzítka (náčelník polície Slov. Komlóša) pozemok na neodpredateľný vyhlásily, lepších kupcov som utváril a jich len pozdejšie budem môcť získať.“³⁸ Sekretár ministerstva Jizerský mu vo svojom odpise z 28. novembra 1922 oznámil, že jeho majetok nie je sekvestrovaný a zároveň ponúkal mu pomoc: „Tím je ovšem vzata ministerstvu zahraničních věcí možnost diplomatického zákroku u maďarské vlády. Kdyby při eventuelním prodeji vyskytly se překážky, je vyslanectvím Československé republiky v Budapešti samozřejmě ochotno býti Vám v mezích možnosti nápomocným, rovněž jako i zdejší ministerstvo.“³⁹ Hrdlička by však potreboval nejaké osvedčenie o tom, že môže požiadať o pôžičku, preto 6. januára 1923 napísal v odpovedi sekretárovi nasledovnú prosbu: „Kdežto peníze hned potřebujem (kúpil som dom) prosím nejaké také osvedčenie, že min. zahr. vecí uvedomuje hypotekárne peňažné ústavy, že na pozemok prof. L. Hrdličku bezpečne môžu dať poživku asi do 200.000 Kč., poneváč menovaný má v Maďarsku požiadavky, ktoré dľa jeho výkazov vyše pol milliona Kč. obnášajú, medzi nimi pozemok, za ktorý 300,000 Kč. mi dajú a ktorý v páde nástrah zo strany maď. vrchností, bol by mu ta okamžite nahradený.“⁴⁰

Počas predaja uprednostnili predovšetkým kupcov, ktorí boli ochotní platiť československými korunami, ale 11. apríla 1923 sa objavili aj vážni americkí kupci pochádzajúci zo Slovenského Komlóša, ktorí by platili dolármi. Taktiež Vas prvýkrát nastoľuje aj myšlienku výmeny pozemkov, keby Hrdlička vedel o niekom, kto by sa presťahoval z Československa do Maďarska.⁴¹

Ako sme videli, úspešný predaj pozemku skomplikovali predovšetkým rozdielne názory na prijateľnú kúpnu cenu, ktoré vyplynuli predovšetkým z rôznych životných podmienok korešpondentov. Inak

³⁸ Tamže, Koncept listu od L. J. Hrdličku Ministerstvu zahraničných vecí Československej republiky (K rukám p. sekr. Jizerského) Praha, šk. 7.

³⁹ Tamže, Ministerstvo zahraničných vecí Československej republiky, v Praze dňa 28. prosince 1922. Č. j. 192.338/22-II, šk. 7.

⁴⁰ Tamže, List L. J. Hrdličku P. T. Ministerstvu zahraničných vecí Československej republiky (K rukám p. sekr. Jizerského) Praha, šk. 7.

⁴¹ Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 5. 10. 1922; 11. 4. 1923, šk. 7.

rozmýšľal farár žijúci v Československej republike s lepšími ekonomickými podmienkami ako dolnozemskej advokát, ktorý býval v malej slovenskej obci na juhovýchode Maďarska. Situáciu taktiež skomplikovalo aj neustále kolísanie výmenného kurzu medzi oboma krajinami, lebo rozdiel medzi československou a maďarskou korunou počas troch rokov (1921 – 1923), kým skutočne predali pozemok pri Kaszapere, naberal nevidané rozmery.⁴² Dňa 6. februára 1923 sa Vas podelil o dobrú správu: „Dnes ma navštívil roľník z Kaszaperu a spýtal sa, či pozemok, ktorý vlastníte, je na predaj. Na moju kladnú odpoveď som ho požiadal o cenovú ponuku a on záväzne vyhlásil, že za to dá 20000000, teda dvadsať miliónov korún. Pokiaľ viem, dotýčný by mohol aj vyplatiť sľubovanú sumu, preto Vám oznamujem jeho ponuku.“ Pre zrozumiteľnosť advokát prepočítal sumu aj v československých korunách na základe denného kurzu: „Dohodnutá suma aj s kurzom 80 je 250 000 Kč a ak by ste peniaze chceli preposlať Švagarovi alebo inému zástupcovi do Pešti, dalo by sa niečo urobiť.“⁴³ Podľa jeho ďalšieho listu z 21. marca sa dozvedáme, že Hrdlička mu napísal kladnú odpoveď o predaji (nezvestný list z 6. marca), v ktorom pravdepodobne poprosil advokáta, aby mu kupec platil sumu v československých korunách. Avšak podľa advokáta „v dôsledku Vášho listu kupec uvedený v mojom predchádzajúcom liste ohľadom predaja pozemku podal žiadosť o prevod na Devízové stredisko, avšak k mojej najväčšej ľútosťi neboli požadované české koruny prevedené z dôvodu zvýšenia cenu peňazí a kupec svoju ponuku stiahol. Opäť som ohlásil predaj a ak sa dnešný pokles hodnoty peňazí trochu stabilizuje, dúfam, že sa hneď nájde pár záujemcov a ponuky

⁴² Na základe výmenných kurzov priebežne zverejňovaných v dobovej tlači bola relatívna hodnota uhorskej a československej koruny medzi septembrom 1922 a júnom 1923 nasledovná: zatiaľ čo v Budapešti 5. septembra 1922 bola hodnota 100 československých korún ekvivalentná 7100 maďarským korunám, táto suma už 6. októbra sa rovnala 8100, ale 29. decembra len 7300 maďarskými korunami. 12. februára 1923 bolo za rovnakú sumu peňazí potrebné zaplatiť 7850, 15. júna 1923 už 20 250 uhorských korún. In *Valuta-árfolyamok*. In *Hiradó*, Bratislava (Pozsony), 7. 9. 1922, roč. 35, č. 203, s. 1; *Valuta-árfolyamok*. In *Hiradó*, Bratislava (Pozsony), 7. 10. 1922, roč. 35, č. 228, s. 1; *Valuta-árfolyamok*. In *Hiradó*, Bratislava (Pozsony), 30.12. 1922, roč. 35, č. 295, s. 1; In *Valuta-árfolyamok*. In *Hiradó*, Bratislava (Pozsony), 13. 2. 1923, roč. 36, č. 34, s. 1; *Deviza-árfolyamok*. In *Hiradó*, Bratislava (Pozsony), 16. 6. 1923, roč. 36, č. 135, s. 1.

⁴³ Ľ. J. Hrdlička sa odvolal na Rudolfa Viestu v rôznych listoch ako na svojho švagra. Tamže, List Dr. N. Vasa Ľ. J. Hrdličkovi zo 6. 2. 1923, šk. 7.

tých najväznejších zverejním“.⁴⁴ V liste z 11. apríla informoval Hrdličku, prečo musel kupec kúpu zrušiť a je potrebné nájsť iného kupcu: „V odpovedi na Váš vzácný list z 28. marca Vám oznamujem, že som kupca predmetných pozemkov opakovane vyzýval, aby kúpu nezrušil, ale svoje rozhodnutie odôvodnil tým, že podľa listu sporiteľne v Orosháze [...] v súčasnosti neprevádzajú cudziu menu a valuty v takom veľkom množstve a na takýto účel.“⁴⁵

V roku 1923 sa v Maďarsku rozbehla hyperinflácia a maďarskú korunu sa podarilo stabilizovať až roku 1924.⁴⁶ Podľa listu advokáta Vasa z 25. mája 1923 síce „požadovaná cena ani nie je číselne vysoká, ale bohužiaľ za naše peniaze je to číslo také vysoké, že to mnohých ľudí desí“.⁴⁷ Napriek tomu sa 1. júna o pozemok zaujímal vážny kupec z Užhorodu, Miklós Ruzinkó, ktorý bol predsedom tamojšej súdnej rady.⁴⁸ Kupec (presným menom Zsigmond Ruzinkó) poslal 7. júna list advokátovi z Miškovca, že navštívil pozemok „Hrdličska-tanya“ pri Kaszapere v mene jeho manželky a švagra Dezsóa Láma a predložil by nasledovnú ponuku: „Sme ochotní zaplatiť 45, t.j. štyridsaťpäť miliónov korún za 2 týždne od podpisu zmluvy :/ zaplatiť v hotovosti, alebo previesť 240 000 t.j. dvestoštyridsaťtisíc československých korún v tej istej lehote z Užhorodu do ktoréhokoľvek peňažného ústavu v ČSR.“⁴⁹ Vas vo svojom liste Hrdličkovi z 12. júna 1923 však napísal, že „kurz našej koruny klesá, dnes si myslím, že ani nie je účelné sa s predajom ponáhľať“.⁵⁰ Advokátov výrok však negligovala Hrdličkova odpoveď, ktorý trval na čo najskoršom predaji pozemku, a vyjadril aj svoju nespokojnosť s prácou advokáta. Navyše ho upozornil, že o predaji pozemku poslal inzerát do rôznych amerických novín a od amerických kupcov očakával „lepšie ponuky“.⁵¹

⁴⁴ Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 21. 3. 1923, šk. 7.

⁴⁵ Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 11. 4. 1923, šk. 7.

⁴⁶ V Maďarsku, Nemecku a Rakúsku sa už od augusta 1922 začali ľudia sťažovať na zhodnocovanie zahraničnej meny a devalváciu vlastnej meny. In A valuta és az árak; Valuta-árfolyamok. In Híradó, Bratislava (Pozsony), 25. 8. 1922, roč. 35, č. 192, s. 1.

⁴⁷ AMS, f. Maďarsko, KM MS, L JH, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 25. 5. 1923, šk. 1.

⁴⁸ Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 1. 6. 1923, šk. 7.; Vas vo svojom liste napísal nesprávne krstné meno.

⁴⁹ Tamže, List Dr. Zs. Ruzinkóa Dr. N. Vasovi zo 7. 6. 1923, šk. 7.

⁵⁰ Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 12. 6. 1923, s. 1, šk. 7.

⁵¹ Tamže, Koncept listu L. J. Hrdličku Dr. N. Vasovi z 25. IV. 1923, šk. 7.

Hrdlička vo svojej Spovedi svoju, manželkinu, ale aj advokátovu trojročnú námahu zrekapituloval nasledovne: „*Pozemok som mohol bez prekážky predat.*“ Najväčšou bolesťou jeho srdca bolo, že ho nemohol predat Komlóšanom, ale ho „*kúpil tunajší obyvateľ, vyberavší sa do Maďarska,*“ čím sa dostala do cudzích rúk tá časť komplexu, ktorý predtým zakúpili ako veľkostatok a medzi sebou rozparcelovali. Ako dôvod udal, že „*naši ľudia sa ho báli prevziať, lebo bol údajne konfiškovaný.*“⁵²

2. Disciplinárne konanie z vlastizrady v Maďarsku (1921 – 1922)

Aktivítam manželky bývalého farára v Slovenskom Komlóši určite nepomohlo ani to, že cirkevná vrchnosť práve vtedy vyšetrovala jej manžela pre obvinenie z vlastizrady. Už v apríli 1921 nariadili disciplinárne konanie proti trom komlóšskym emigrantom (Hrdlička, Francisci a Matejdes). Obžaloba obsahuje, že sú súdení z vlastizrady pre priestupky spáchané takmer proti všetkým bodom §324 Cirkevnej ústavy. Obžalobca navrhoval, aby ich pozbavili úradu a súčasne ich vyhlásili za nespôsobilých zastávať akýkoľvek cirkevný a školský úrad. Na to sa 18. apríla všetci vzdali úradov s podmienkou, že zastavia proti nim vedené disciplinárne konanie a ich skonfiškované majetky im vrátia. Avšak konzistórium békešskej ev. a. v. seniorátu ich žiadosti nevyhovelo a na ďalšom pojednávaní 25. – 26. apríla 1921 vynieslo súdny výrok, ktorým ich vyhlasovalo za vinných. Hrdlička a Matejdes boli potrestaní pozbavením úradu a súčasne vyhlásení za neschopných zastávať akékoľvek cirkevné a školské úrady, Francisci bol iba pozbavený úradu. Navyše odkázali komlóšskemu cirkevnému zboru, „*aby odsúdencom z ich vokatoriálnych náležitostí viac ničoho nevydal*“ a odsúdenci boli prinútení na úhradu trov konania do 15 dní (41 024,90 korún). Zaujímavé je, že v tom čase bol obhajcom Hrdličku ešte Dr. Milan Ivanka, ktorý neskôr podal aj odvolanie.⁵³

Avšak podľa listu Dr. Nándora Vasa ho Hrdlička oslovil ako miestneho právnik 21. júla 1921, aby v jeho prípadoch vystupoval ako jeho splnomocnený zástupca. On však, keďže už bol obrancom Francisciho v cirkevnom súdnom spore, nechcel prebrať aj Hrdličkovu obhajobu od Ivanku, lebo v zastupovaní oboch emigrantov videl konflikt záuj-

⁵² HRDLIČKA, 2020, s. 43.

⁵³ Tamže, s. 38 – 41.

mov.⁵⁴ V tomto liste okrem mnohých iných po prvý raz upozorňoval bývalého farára na skutočnosť, že jeho manželka by sem mohla prísť vybaviť rodinné záležitosti. Svoju myšlienku vysvetľoval nasledovne: „Zatiaľ, – hoci mi nie je známe o inom konaní voči Pánovi Velebnému okrem cirkevného disciplinárneho konania – ak sa sem chcete vrátiť na trvalý pobyt, neodporúčam, aby ste si volili pobyt v Slovenskom Komlóši, lebo nálada u niektorých stále nie je pokojná proti Vám.⁵⁵ Ale nevidím žiadne ťažkosti v tom, ak sem príde Pani Velebná a vybaví tu nejaké veci.“⁵⁶

Kvôli cenzúre a ťažkostiam poštového styku medzi Maďarskom a Československom však prichádzali rôzne súdne dokumenty zo Slovenského Komlóša do Bratislavy a osvedčenia Hrdličku (opačným smerom) na súd neskoro. Možno preto nakoniec Vas prevzal obhajobu dr. Ivanku, pravdepodobne po decembri 1921, potom ako Hrdlička poslal svoje osvedčenie 29. decembra namiesto určeného termínu 15. decembra.⁵⁷ Od mája 1922 sa korešpondencia Hrdličku a Vasa začala zaoberať aj majetkovými záležitosťami a pokusmi o vymáhanie výplaty od cirkvi, ako aj priebehom výsluchov svedkov, termínmi na zasielanie dokumentov potrebných počas disciplinárneho procesu. Dokonca sa ukazovalo, že na súde neobstáli ani články Trianonskej zmluvy o menšinách – aj keď na používanie týchto článkov ako vhodnej argumentácie Hrdlička pravidelne upozorňoval svojho advokáta.⁵⁸ Navyše sa dozvedáme, že bývalý kolega Hrdličku, miestny ev. farár Pavol Gajdác, bol ako svedok veľmi nedôveryhodný, a tak ho advokát musel veľmi vytrvalo vypočúvať, aby dal správnu odpoveď: „Pri

⁵⁴ AMS, f. Maďarsko, KM MS, L'JH, Rôzna korešpondencia, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 28. 7. 1921, s. 1, šk. 7.

⁵⁵ Diplomatické vyslovenie advokáta potvrdzuje aj jeden list jednoduchého roľníka zo Slovenského Komlóša, ktorý napísal s neprikrášenou poctivosťou, aká nálada panovala voči nim v obci: „Komlovsky národ túži Za vami a praje si toho a bi zte sa čím skorej navrátili. Je pravda že jesto unás jedna klika ktorá bi vás utopila v lizički vode. Alesa títo panáci velmi málo tu to asi piati šiesti. Podivné že títo páni sa v ždi oto uchádzali abi tu bol ňepokoj medzi tunajsim národom. Žial' bohu že je to tak unás.“ Tamže, List J. Povážaya L. J. Hrdličkovi z 7. 3. 1921, šk. 7.

⁵⁶ Tamže, s. 2. Zvýraznený text bol podčiarknutý červenou ceruzkou, pravdepodobne Hrdličkom.

⁵⁷ Vyzvanie datované 24. novembra dostal do rúk 14. decembra. HRDLIČKA, 2020, s. 41.

⁵⁸ AMS, f. Maďarsko, KM MS, L'JH, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 12. 7. 1922; 27. 7. 1922, šk. 1.

*výsluchu báta Gajdácsa som bol ho nútený vypočúť nezvyčajne prísne, pretože mu pamäť nechcela fungovať, ale potom si spomenul čo mal.*⁵⁹ Hoci Vas úspešne obhajoval svojich dvoch klientov a pred súd zavolať za svedkov blízkych priateľov a spolupracovníkov Hrdličku, ktorí potvrdili, že ich farár spolupracoval s rumunskými okupačnými vojskami v záujme zmiernenia rekvizícií, nakoniec neuspeli. Napriek všetkým úsiliam, podaným osvedčeniam a vyvráteniu všetkých obvinení konzistórium banského dištriktu 8. septembra a generálne konzistórium 13. októbra 1922 prerokovali „pro forma“ všetky apeláty, ale potvrdili rozsudok seniorálneho súdu, t. j. aj tak boli pozbavení úradu.⁶⁰

Spomínanú antipatiu, ktorú Gajdács voči svojmu bývalému kolegovi prechovával, jasne ukazuje správa napísaná počas kanonickej vizitácie biskupa Alexandra Raffaya 17. – 20. júna 1922. Na túto udalosť zostavil vtedy už 75-ročný miestny farár 56-stránkovú správu o histórii a súčasnosti komlóšskeho ev. a. v. cirkevného zboru. V nej podával kompletne životopisy farárov, ktorí dovtedy pôsobili v obci, pričom o svojom bývalom kolegovi Hrdličkovi, s ktorým pracoval 16 rokov, písal nasledovne: „[...] Z dôvodu nedostatku osobných údajov tu nemôžeme poskytnúť jeho životopis, to by sme len spomenuli, že [...] jeho zvolenie bolo prelomom v živote cirkvi [...] len čo sem však prišiel, so svojimi prehnými národnostnými náladami a ašpiráciami prinesenými z Horniakoch hádzal žeravé uhličky národnostnej otázky do dovtedy šťastného pokoja cirkvi, čím spôsobil ďalekosiahle neprijemnosti a škody nielen cirkvi, ale aj jemu samému [...]“ Svoju správu uzavrel nasledujúcim vyhlásením: „O jeho 16-ročnej službe preto nemožno povedať, že by bola požehnaná.“⁶¹

3. Vymáhanie nehnuteľností zo Slovenského Komlóša

V roku 1945 Hrdlička úlohu svojej manželky pri prevoze rodinného majetku z Maďarska do ČSR do novej domoviny sa zaoberal len jednou vetou: „Ja som bol p[r]oskribovaný, preto moja sa odhodlala doviezť naše veci, čo sa jej, ovšem pomocou nášho čl. konzulátu, aj podarilo.“⁶² So svojím výrokom mal určite pravdu, lebo v tej dobe žena,

⁵⁹ Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 27. 7. 1922, šk. 1.

⁶⁰ Tamže, s. 2; HRDLIČKA, 2020, s. 41.

⁶¹ A tótkomlósi ág. hitv. ev. egyházközség 1922. évi kánonszerű püspöki látogatás jegyzőkönyve, s. 30. Dostupné: https://library.hungaricana.hu/hu/view/Banyai_11_1922_1926_2D_Raffay_Sandor/?pg=300&layout=s (cit. 22. 7. 2023)

⁶² HRDLIČKA, 2020, s. 43.

ktorá bola v strednom veku (vtedy mala 43 rokov), mala nízke školské vzdelanie, a ktorej manžel utiekol do zahraničia pred obvinením z vlastizrady, by sotva mala šancu sama niečo úspešne dosiahnuť bez žiadnej pomoci. Potrebovala by k tomu minimálne politický, právny, finančný, ale aj hospodársky prehľad. Určite mal manželský pár šťastie, že bratranec Želmíry, Rudolf Viest (1890 – 1945)⁶³, práve v tom období (od 21. februára 1922 do 3. novembra 1922) pôsobil ako zástupca československého vojenského atašé v Budapešti.⁶⁴

Podľa rôznych listov sa dá zrekonštruovať, že Želmíra do Budapešti prišla 29. júla 1922 a dovolenie na pobyt v Maďarsku dostala do 31. októbra. Samotný pobyt môžeme rekonštruovať pomocou 14 listov, jednej pohľadnice a dvoch korešpondenčných listov. Od Želmíry poznáme domov do Bratislavy poslané štyri listy, dve korešpondenčné listy (tzv. dopisnice) a jednu pohľadnicu, ktoré písala ceruzkou a malými písmenkami. Jej slovenský pravopis je oproti jej 20-ročnej najstaršej dcére Vierke, ktorá už mala možnosť získať vyššie vzdelanie a vyštudovať za učiteľku, na nízkej úrovni. Kým Želmíra viackrát napísala 3- až 4-stranové listy, aby v nich podala podrobnú správu o vykonaných záležitostiach, predaných a kúpených položkách, jej manžel jej píše iba 1- až 2-stranové listy.⁶⁵ Ľudovít Hrdlička a Viera Hrdličková písali svoje listy zvyčajne na písacom stroji, ako aj advokát Vas. Oproti

⁶³ Gen. Rudolf Michal Viest sa narodil v Revúcej ako syn Gustáva Viesta a Johany Grnáčovej, bol synovcom Karola Viesta. Po smrti otca sa rodina presťahovala do Budapešti, kde študoval jeho brat Ivan. Rudolf neskôr študoval na Vyššej priemyselnej škole v Budapešti a aktívne sa zapájal do kultúrneho života miestnej slovenskej komunity. V roku 1911 sa dobrovoľne prihlásil do armády.

Po vypuknutí prvej svetovej vojny bol povolán do armády, v roku 1914 padol pri Krakove do ruského zajatia, kde sa neskôr zúčastnil aj na organizovaní československých légii v Rusku. Po návrate do vlasti v rokoch 1921 – 1922 študoval na Vysokej škole vojenskej v Prahe, absolvoval aj kurz leteckého pozorovateľa. In ČAPLOVIČ, Miloslav. *Vojenská služba Rudolfa Michala Viesta do roku 1920*. In *Rudolf Michal Viest v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie*. Ed. Miloslav Čaplovič. Revúca; Bratislava : Mesto Revúca a Vojenský historický ústav v Bratislave, 2018, s. 11 – 15.

⁶⁴ Už od roku 1920 pôsobil ako dôstojník československej armády v rôznych diplomatických a veliteľských službách. In CHORVÁT, Peter. Rudolf Viest – dôstojník československej armády 1920 – 1939. In ČAPLOVIČ, 2018, s. 18 – 20.

⁶⁵ Najdlhší Hrdličkov doteraz známy list je 3-stranový. Po maďarsky vyslovil svoju nespokojnosť, netrpezlivo sa opýtal advokáta na nejasnosti, dokonca vyjadril aj nesúhlas s výsledkom pobytu Želmíry na Komlóši. AMS, f. Maďarsko, KM MS, L'JH, List L. J. Hrdličku Dr. N. Vasovi z 13. 9. 1922, 3 s, šk. 1.

nim Rudolf Viest napísal Hrdličkovi vlastnoručný list o príchode Želmíry do Budapešti.

Podľa tohto listu sa dozvedáme, že ani začiatok cesty pani farárky z Bratislavy do Budapešti nebol bezproblémový, takže pomoc od blízkeho príbuzného s kontaktmi na československé veľvyslanectvo v Budapešti bola nevyhnutná pre pokračovanie cesty na Dolnú zem. Podľa Viesta prišla Želmíra do Budapešti 29. júla, „*ale stal sa jej malheur,*“ totiž „*v Parkani ako každý cestovateľ, odovzdala svoj pas našim četníkom, viac ho ale nedostala nazad. Maďari už vo vlaku tvrdili jej, že oni pás od našich úradníkov neprevzali, že asi zostal v Parkani. Povedali jej, že snád bude poslaný sem do Pešte nasledujúcim vlakom, aby prišla na nádražie zase večer.*“⁶⁶ Bratranec tam odprevadil svoju sesternicu večer, ale pas stále nebol. Dotyčný úradník im radil, aby prišli zajtra zase, teda 30. júla, medzitým on cestuje nazad, kde sa bude od kolegov informovať o pase. Dozvedáme sa aj to, že Želmíru na noc ubytovali v Metropolke a že „*na nádraží od pohraničnej maď. polície obdržala potvrdenie, že pas jej zadržali Česi v Parkani, a že to potvrdenie ho nahradzuje*“. Druhý deň sa vrátili na stanicu, kde im úradník „*ale hovoril, že pas nie je zavesený ani u našich úradov, ani Maďari ho nedostali*“.⁶⁷ Viest ako československý úradník jasne charakterizoval postoj maďarského úradníka: „*Ten úradník jej hovoril, aby ešte dnes cestovala nazad do Bratislavy čo ovšem neurobíme. Zdá sa mi, tvrdenia dotyčného úradníka sú nesprávne, je v tom väzi neaká šikanéria.*“⁶⁸ Želmíra teda zostala v Budapešti bez pasu, 30. júla poobede ju prestáhovali na vyslanectvo. Viest ubezpečoval Hrdličku, že všade bude s ňou. O ďalšom postupe ho tiež informuje: „*Dnes je nedeľa, takže nikde v úradoch niečo robiť je nemožné, ale zajtrá hneď budú vyslanectvom urobené potrebné kroky. Pravdepodobne bude jej tu vystavený nový pas a vidovaný od maď. ministerstva zahraničia. [...] Ináče budte celkom spokojní, je pod ochranou vyslanectva a už sa postaráme aby nebola neakým spôsobom prenasledovaná.*“ Na ďalšie pokračovanie cesty svojej sesternice má však svoj názor: „*Rozhodne samú jú ani na Komlóš nepustíme, a myslím, žeby bolo skoro lepšie aby tam vôbec nešla.*“⁶⁹ Na poslednej strane listu si môžeme prečítať aj Želmírine myšlienky o prežitom šoku, ktoré napísala manželovi v krátkosti nasledovne: „*Sedím na vyslanectve, aj tu bu-*

⁶⁶ Tamže, List R. Viesta L. J. Hrdličkovi z 30. 7. 1922, s. 1, šk. 1.

⁶⁷ Tamže, s. 2, šk. 1.

⁶⁸ Tamže, s. 2-3, šk. 1.

⁶⁹ Tamže, s. 3-4, šk. 1.

dem nocovať mám už takú postel veľkú pripravenú. Možno prídem na späť vidím všade čierne oblaky, pod ktorým poriadne môžem zmoknúť, zato veľký strach nemám, len nepríjemnosť. [...] Vi všetko rozumiete.“ Svoje myšlienky uzatvára výrokom, akoby aj ona bola presvedčená o nemožnosti ďalšej cesty: „Lajko mal pravdu!“⁷⁰ Napokon pokračovala v ceste, o čom Hrdlička vo svojom liste z 3. augusta priznal, že ju bolo treba zvážiť: „Písal som dnes i Rudkovi, aby Ste pokračovali obozretne a že jestli je situácia nie príhodná, nie je hodno vec forcírovať. Zato však myslím, že Ste dobre pokročili, keď si sa odhodlala ísť na Komláš. Pokonáš tam aspon tie najsúrnejšie a najdôležitejšie záležitosti. [...] Jestli by Ti tá kalamia s pasom bola na závade, prídi čím skorej domov; jestli nie, vybav dľa možnosti všetko, aby sme nemuseli viac razy na Komláš chodiť.“⁷¹ Ich dcéra Viera Hrdličková sa 5. augusta podelila mame o pozvudzujúce slová rodiny: „Mysleli sme, že sa na Komláš neodvážiš, ale keď si už tam, tak si popakuj všetko spokojne, neobávaj sa ničoho, lebo apa sa rozprával z náčelníkom vlády, ktorý mu hovoril, že niet žiadnej obavy, lebo aj tu na Slovensku sa sdržujú – maďarskí grófi Apponyi a iní, tak keby sa Ti tam niečo stalo, tu by týchto zlapali.“⁷²

Ale aj komlášsky advokát Vas v rôznych listoch považuje komlášsku cestu pani farárky za dobrý nápad. K tejto myšlienke sa vrátil aj v liste z 14. decembra 1921: „Velebná pani by sem mohla prísť kedykoľvek, predaj hnutelného majetku by bol bez nej aj tak problémový. Možno by počas jej príchodu mohla priniesť aj vývozné povolenie na prepravu hnutelných vecí.“⁷³ V liste z 12. júla 1922 o príchode Želmíry písal, že jej nič nebráni v tom, aby tam prišla. Tento výrok vyslovil na základe získaných informácií z viacerých strán. Keďže predmet viacerých listov sa týka možnosti a ceny vývozu pšenice a múky z Maďarska do Československa, príchod Želmíry by vyriešil aj ďalšie problémy: „Ak príde Velebná pani, môže to tu predať a za tú cenu si aj tam môžete kúpiť pšenicu.“ Dozvedáme sa, že Želmíra bude mať k dispozícii 60 000 maďarských korún a 44 mk pšenice na predaj. Po niekoľkých výmenách listov, všimnúc si odlišnú hospodársku situáciu medzi oboma krajinami, upozornil Hrdličku na to, že „to je úctyhodná hodnota, a preto sa už dá niečo kúpiť, hoci je tu veľká drahota“. Na potrebu ženského pohľadu na nákup pre rodinu Hrdličkovcov vyslovil výrok, že „veľmi schvaľujem,

⁷⁰ Tamže, s. 4, šk. 1.

⁷¹ Tamže, List L. J. Hrdličku Ž. Hrdličkovej z 3. 8. 1922, s. 1 – 2, šk. 1.

⁷² Tamže, List V. Hrdličkovej Ž. Hrdličkovej z 5. 8. 1922, s. 1 – 2, šk. 1.

⁷³ Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 14. 12. 1921, šk. 7.

ak tu bude Velebná pani míňať svoje peniaze, ale bude na to naozaj ona najvhodnejšia, pretože ani s veľkou dôverou by som sa neodvážil podniknúť nákupy, pretože to vyžaduje aj individuálny vkus”.⁷⁴

Hrdlička spomínal Vasovi až 15. júla, že jeho manželka tam príde čo najskôr, práve vtedy jej vybavil pas.⁷⁵ O strate jej pasu a o tom, aké úlohy jej dal vybaviť, informoval advokáta až 1. augusta. Podľa listu „*moja žena sa rozhodla a odcestovala priniesť hnutelné majetky a postarať sa o bežné záležitosti*“. Prosí advokáta, aby sa o ňu postaral a informoval ho, ktoré veci bude musieť vybaviť: „*Prosím, postarajte sa a chráňte túto záležitosť [t. j. pasu] a vo všeobecnosti osobné záujmy mojej manželky. Pred všetkým sa zastaví u pána doktora [t. j. u Vasa]. Informoval som ju o všetkom možnom. Nech sa pšenica predáva s ňou. Ohľadne nehnuteľnosti je poverená aj s predajom v prípade výhodnej príležitosti. Ak na to potrebujete osobitné povolenie, napíšte mi, moja žena tam má v úmysle zostať niekoľko týždňov.*“⁷⁶ Hrdlička, samozrejme, považoval za dôležité všetko prebrať do detailov s manželkou pred jej odchodom. Aby sa poistil, že nezabudla na žiadnu záležitosť, poslal list so zoznamom záležitostí, ktoré je treba riešiť, nielen advokátovi, jeho manželke, ale dokonca aj Rudolfovi Viestovi. Poznáme ich z listu z 3. augusta, adresovaného Želmíre už do Slovenského Komlóša: „*Pokonáš tam aspon tie najsúrnejšie a najdôležitejšie záležitosti. To sú: ponachodenie a popísanie, prípadne nahormadenie na jedno miesto všetkých roztratených vecí, oddanie ich cieľom ďalšieho pokračovania p. advokátovi a spoľahlivým ľuďom, ďalej orientácia ohľadom predaju pozemku, zbožia a iných vecí, zabezpečenie vagónu, poverenie balením, nakladaním a poslaním vagónu spoľahlivých našich ľudí a zvlášte dopratanie drobných, potrebných a milých predmetov.*“ Splniť čo i len niekoľko z vymenovaných položiek mohlo byť pre ženu, ktorá doteraz asi ani nebola zapojená do hlavných rozhodovacích situácií, náročné. Ale Hrdlička v tomto liste súcitne uistoval aj svoju manželku: „*Ostatne sama budeš vidieť, či sa dá všetko pokonať čo sme mienili a či nie.*“⁷⁷

Najstaršia dcéra Viera bola 5. augusta poverená napísať matke list v mene rodiny. Určite jej Hrdlička nadiktoval najhlavnejšie body, o čom svedčí aj tento odkaz: „*Apa Ti odkazuje, že ak by nedovolili žito cez hranicu previesť, tak aspoň vraj daj zamlať mäky 10-15 centov, lebo*

⁷⁴ Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 12. 7. 1922, s. 1–2, šk. 1.

⁷⁵ Tamže, List L. J. Hrdličku Dr. N. Vasovi z 15. 7. 1922, s. 2, šk. 1.

⁷⁶ Tamže, List L. J. Hrdličku Dr. N. Vasovi z 1. 8. 1922, s. 1-2, šk. 1.

⁷⁷ Tamže, List L. J. Hrdličku Ž. Hrdličkovej z 3. 8. 1922, s. 1-2, šk. 1.

múka sa dá previesť. A tiež aby si nezabudla, keď do vagónu dáš pakovať, tak nech tam hneď prezrú financii, aby na ďalšej ceste sa vagón nemusel otvárať.”⁷⁸

Želmíra dorazila do Komlóša 3. augusta, kde ju vítal typický dolnozemskej zvyk: „z motoru keď som schádzala ma ženy spoznali čo predávali na placi, za minút vedela celá dedina, kým som sa umyla, už my ľudia klepali na dvere neotvorila som nikomu som im volala že sa riadim.“ Najprv sa mala ohlásiť u advokáta Vasa, potom spolu s ním odišla do obecného domu, kde ju ohlásili u notára Németha. Opýtali sa ho, či Vas „*má íst aj slúžnému za hlásiť že si žiadá ochranu vočí mne?*“, čo ale notár za zbytočné považoval a potom mohli ísť na evanjelickú faru, aby urobili inventár vecí. Tam stretli notára Szabóa, ktorý mal na starosti tie veci, čo ostali na fare. On „*hned pekne všetko vysvetlil čo predál s fary ovsa, žito, jačmen, kukuricí niečo a vyhováral sa že miší vela skazili. Tak zato my vyplatil. 44 tisíc aj niekoľko halierov, potom mi dal lejtár kde bolo všetko popisane druhé veci. Do lejtáru na písal Vas že som mu dala tie peňaze 44 tisíc čo ja to nemôzem opatrovat, potom sa všetko s účtujeme.*“ Hoci notár všetky predmety zapečatil v troch izbách, ich nábytky a iné predmety domácej potreby používala nová farárska rodina. Preto „*hned moj obranca do inventálu dal pred Jesenskov, potvrdili, Vas aj Sabó aj já moj obranca podpísom že naše veci vtom najkomisnejšom vporiadku sme našli, a chybe skoro všetko.*“ Napokon sa rozhodli ísť tieto veci nahlásiť na políciu. Keďže aj pani farárka mala na fare svoje veci, išla s nimi aj ona. Síce ju na polícii prijali slušne, ale jej zakázali, aby sa s ľuďmi zhovárala. Mala bývať u Vasa a nesmela ísť nikam. Ako o tom písala manželovi: „*Lajko môj títo chvýla mi bola najtrpkejšia, alen nach by mi Pán Boh pomohol všetko štastyve preniest že by som ešte s Vami bola.*“⁷⁹

Želmíra po príchode do Komlóša čelila aj niekoľkým iným problémom, ktoré bolo potrebné najskôr riešiť. Príjem manžela od cirkvi bol zablokovaný, podľa Vasa od roku 1921 „*riadi ho Gábor Povázsai, ako som sa dnes presvedčil, celkom svedomito. Výdavky boli hradené z príjmov, zvyšok je u cirkvi v hotovosti.*“ O tom, že kedy tieto zvyšné peniaze skutočne dostane Hrdlička, rozhodol orošházsky okresný súd.⁸⁰ Vas sa v tejto veci obrátil aj na inšpektora békeškého ev. a. v. seniorátu, Antala Bikádiho, ktorý mu ešte 14. decembra 1921 povedal, že o pride-

⁷⁸ Tamže, List V. Hrdličkovej Ž. Hrdličkovej z 5. 8. 1922, s. 1-2, šk. 1.

⁷⁹ Tamže, List Ž. Hrdličkovej L. J. Hrdličkovi zo 4. 8. 1922, s. 1-3, šk. 1.

⁸⁰ Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 28. 7. 1921, s. 1, šk. 7.

lení platu rozhodnú na najbližšom pojednávaní v januári 1922. Vas sa pokúsil vynútiť vyplatenie aspoň jednej tretiny platu, no neúspešne.⁸¹ Hrdlička vyslovil 13. septembra 1922 nespokojnosť, že ho cirkev nevyplatila. Rozhorčene napísal advokátovi, že „nemám jasnú predstavu o správaní cirkvi, prečo nekúpi taňu a nenahradí investície?“⁸²

Ďalším problémom bol nepriateľský postoj cirkvi, v dôsledku čoho bola bývalá farárka nútená nájsť si nocľah niekde inde namiesto fary, kde sa nemohla zdržiavať. Síce skryto, ale v jej listoch je evidentná aj jej bolesť zo straty postavenia manželky farára. Je otvorene podráždená z toho, ako sa k nej správajú tí ľudia, ktorí jej ešte len pred pár rokmi prejavovali patričnú úctu. Skoro tri týždne bývala u advokáta, ktorý svoje upokojujúce riadky adresoval bývalému farárovi 4. augusta: „Milostpani, milá Vaša žena býva tu s nami a má sa dobre. S inventarizáciou hnutelných vecí začíname už ráno. Tiež zajtra sa pokúsime porozprávať aj s cirkvou o objektoch a investíciách, ktoré sa majú vykúpiť. Prevoz tovaru bude trvať približne 2 týždne. Pokiaľ viem, na nehnuteľnosť je uplatnená exekúcia, preto nie je vhodné ju predať až do jej uzavretia.“⁸³

Rodina a manžel sa z času na čas pýtali Želmíry na to, kde vlastne býva. Dcéra Viera sa v liste z 5. augusta opýtala: „kde si na kvartieli? ako si to tam všetko našla na fare?“⁸⁴ Hrdlička sa 15. augusta opýtal manželky, či ešte vždy býva u advokáta, alebo už na fare. Pripomínal jej: „cirkev je povinná poskytnúť Ti primeraný byt. Vy však tam najlepšie viete posúdiť, že kde Ti je najpríhodnejšie bývať. Zato nezasahujem do tejto otázky, len pripomínam, že je cirkev povinná faru nám dať k dispozícii.“⁸⁵ Želmíra sa 24. augusta priznala, že tie tri týždne, ktoré bývala u Vasa, boli už dlho. Dala za pravdu manželovi, keď mu píše: „... na Tvoj list som aj já za uznala, že by som vlastne mala bývať vo fare.“ Napísala mu celú históriu, aká bola reakcia na fare, keď sa o to pokúsila: „Tak ako včera išla som do cirkevnej chyži a povedala som že by my poskytlí miesto vo fare, aspoň jednu izbu aby som dostála na tých pár dni kým mi príde dovolenie, lebo Jesenskovci sa rozťahani po celej fare s drobnými deťmi, ale pravda vnašom náradí, aj riadom. No oni to aj za správne uznali že veď je všetko Vaše, ale že by išla to oznámit Gajdáčovy, nuž išla som, toto iste som mu predostrela. Ten hned komisne voči

⁸¹ Tamže, List Dr. N. Vasa Ľ. J. Hrdličkovi z 14. 12. 1921, šk. 7.

⁸² Tamže, List Ľ. J. Hrdličku Dr. N. Vasovi z 13. 9. 1922, s. 1, šk. 1.

⁸³ Tamže, List Dr. N. Vasa Ľ. J. Hrdličkovi zo 4. 8. 1922, šk. 1.

⁸⁴ Tamže, List V. Hrdličkovej Ž. Hrdličkovej z 5. 8. 1922, s. 1, šk. 1.

⁸⁵ Tamže, List Ľ. J. Hrdličku Ž. Hrdličkovej z 15. 8. 1922, s. 1, šk. 1.

mne. vypovedal že ja žiadne právo nemám vo fare bývať, a že nesmiem. Tak hneď po obede sadol na koč išiel na Orosház seniorovy ma zahlásiť. Jásom si dalá skrze zvonárov postel siahnúť do kancelárii že budem tu spať, Ale my Bútor vrávyže by som išla radšej inde nocovať lebo ma išiel za hlásiť, aby som dočkala ráno čo povie. Nuž v cirkevnej chyži my povedali že Kováč-Gajdač-Bikádi⁸⁶ uzavreli, že nesmiem vo fare bývať. Našla som si miesto u Povážaych unašich spolníkov.“ Svoje rozhodnutie odôvodnila nasledovne: „V hostinci sa bojím sama, ale prirodzene sa tam kostujem, ranajky, a večeru si kúpim mlieko!“ Podelila s ním aj o mienku advokáta: „Dr. Vaš sa nad týmto pokračovaním škandalizuje. Že voči ženským býva fajnovosť, a nie surovosť.“ Môžeme nahliadnúť aj do ženského pohľadu: „já na vlastnej posteli si nesmiem hlavu zložiť. Všetko znesjem, len nech som zdrava! Tlčem sa ako ten Márnótrátny syn, ači taký Robynzon na ostrove.“⁸⁷

Kvôli problémom s ubytovaním manželky sa Hrdlička sťažoval 13. septembra 1922 Vasovi: „Nechápem, prečo cirkev nedá k dispozícii faru mojej manželke, alebo aspoň jej časť? Ved' som ešte nebol právoplatne odsúdený a môj nábytok je tam stále.“⁸⁸ V ten istý deň si na zadnú stranu listu napísaného na písacom stroji manželke napísal vlastnoručnú poznámku: „A kde vlastne bývaš, Ž? [...] Vo fare by si mala bývať. Zakročte o to znovu. Keď naše náradie môže tam byť, tým viac môžeš Ty. A krem toho sme ešte nie pravoplatne vysúdené z fary.“⁸⁹

Počas komlóšskeho pobytu sa Želmíra snažila pomocou advokáta predať niektoré potraviny miestnym obyvateľom. Peniaze získané za predaný tovar advokát neskôr odovzdal československému konzulátu v Budapešti, ktorý ich postúpil Hrdličkovi do Bratislavy.

Hrdličkovci pravdepodobne pred odchodom z Maďarska nechali niekoľko cenných predmetov v úschove u jednotlivcov. O tom svedčí aj maďarské vyhlásenie komlóšskeho ev. učiteľa Júliusa Chrenku z 13. februára 1922 o predmetoch, ktoré mu dala ešte Želmíra Hrdličková, aby ich uložil. Keďže Hrdličkovci v roku 1920 odišli z Komlóša, tieto predmety mu mohla dať určite pred ich odchodom. Dala mu 8 čipkových závesov, 8 kobercov, vrečko maku, vrečko šošovice, je-

⁸⁶ T. j. orošházszy senior Andor Kováč, komlóšsky farár Pavol Gajdác a seniorálny inšpektor Antal Bikádi.

⁸⁷ AMS, f. Maďarsko, KM MS, L JH, List Ž. Hrdličkovej L. J. Hrdličkovi z 24. 8. 1922, s. 1-3, šk. 1.

⁸⁸ Tamže, List L. J. Hrdličku Dr. N. Vasovi z 13. 9. 1922, s. 1, šk. 1.

⁸⁹ Podčiarknuté slová Hrdličkom. Tamže, List L. J. Hrdličku Ž. Hrdličkovej z 13. 9. 1922, s. 3, šk. 1.

den kus mydla na pranie. Okrem toho rôzne potraviny, ktoré bol Chrenka nútený odovzdať inému Komlóšanovi, Jurajovi Ročkárovi na ďalšie uchovanie, „hlavne z dôvodu, že moje špajze nie sú dostatočne vetrané a tým sa obávam ich pokazenia“. Odovzdané potraviny boli pochúťky z tradičnej komlóšskej zabíjačky: „9 údenín, 16 ks hrubej klobásy, 1 bordovo glazovaného bôdönu s obsahom cca. 35 litrov masti.“ Pre obyvateľov dolnozemskej oblasti určite nebude prekvapujúce, že Chrenka zaznamenal do výpisu aj to, že „vzhľadom na veľkonočné sviatky si [moja] slúžka vypýtala z toho 1 ks hrubej klobásy a 1 liter maku“.⁹⁰ Z listu Želmíry z 24. augusta sa dozvedáme, u ktorých Komlóšanov si Hrdličkovci ešte nechali svoje veci: „i u Ročkárov som sa sklámala, tam mnoho chýbe, včera som u Orbanov našla mnoho kottov i partitúre ktore boli na spodku vláde u Roč. [...] pravda na kottach boli dievčencom mená. Od Cichana som zinkasovala 7 tisíc kor. 6 lit. maku 6. tarhoňe miesto vajec.“⁹¹

Želmíra ako matka troch dievčat bola tiež poverená kúpou rôznych šiat. Svojmu manželovi 4. augusta píše: „Kupovat sotva budem v Segeďine bo som nie slobodná až niečo v Pešty aj to neviem kázati my príst na vyslanectvo na späť idúc.“⁹² Následne 15. augusta posielala predovšetkým svojim dcéram správu o jej nákupoch: „Som Vám pekné ručniky kúpila Teraz Vám kcem na šaty kúpit bálošne,“ a to podľa najnovšej módy, ktoré sú „krajšie od hodvábu“. Svoju správu ukončila tým, že „čo budem môct to kúpim ale koľko nie čo ste na rozkazovali, lebo sú veľké ťažkosti“.⁹³

Okrem toho koncom augusta prebiehala licitácia na ich cirkevný majetok, ktorý cirkev nechcela prevziať. Podľa Želmíry „na všetko mám čo hladet zo slzavým okom“.⁹⁴ V korešpondenčnom liste z 29. augusta písala: „strófi aj hodini elektricke sa predávajú, kcela som to já zobrať, ale my znalec elektriky povedal, že do Bratislavy jeto nie súce lebo to podla sylí ide.“ Zdieľala s manželom aj problém: „Pece ešte nik nekupuje

⁹⁰ Rukou písaný výpis podpísala aj vdova po Jurajovi Petričkovi, správkynia domu – gazdiná u Chrenku. Tamže, Výpis J. Chrenku o uložených veciach z 13. 2. 1922, s. 1-2, šk. 1.

⁹¹ Tamže, List Ž. Hrdličkovej Ľ. J. Hrdličkovi z 24. 8. 1922, s. 3, šk. 1.

⁹² Tamže, List Ž. Hrdličkovej Ľ. J. Hrdličkovi zo 4. 8. 1922, s. 4, šk. 1.

⁹³ Tamže, Pohľadnica Ž. Hrdličkovej z 15. 8. 1922, šk. 5.

⁹⁴ Tamže, List Ž. Hrdličkovej Ľ. J. Hrdličkovi z 24. 8. 1922, s. 3, šk. 1.

*centrálne, no nič to vezmem ich ak tak bude, lebo už nekce nič prevziať čo je naš ale nie cir. Než rozumej G. roby všade prekážku.*⁹⁵

Avšak Hrdlička nebol celkom spokojný s vykonanou prácou svojej manželky. Žena, ktorá žila v obci 16 rokov, mala prirodzene sentimentálny vzťah k rodinným veciam, ktorými sa v priebehu toľkých rokov obklopovala. Myslela si, že keď tam už odcestovala, získa naspäť to, čo jej patrí. Snažila sa vyhovieť predovšetkým svojmu manželovi a splniť jeho očakávania, lebo aj on jej občas napísal o jednotlivých predmetoch, ktoré by mala doviezť so sebou. Napríklad 15. augusta sa jej opýtal: „Čo je s ročníkmi Nár. Novín, s luterákmi s denníkom, obrazmi? Čo s vagónom? Nech je československý, tie sú lepšie.“ Ale ju aj upokojoval, že jej dôveruje a že nebude na všetko sama: „Nechcem dať príležitosti cenzúre k pretieraniu, preto píšem na krátko, s veciami a peňazmi nalož dľa nášho dohovoru s poradou p. advokáta a dobrých priateľov. Voľačo peňazí by sme potrebovali.“⁹⁶ Nakoniec však 1. septembra vyjadril sklamanie zo správania sa svojej ženy: „Mrzí ma trochu to Vaše radikálne počínanie s maličkosťami, to odpredávanie cirkevných príslušností. Na žiaden pád netreba preukazovať hrabivosť a chamtivosť a strhúvať veci z budov a stien. Jestli nám škody nevynahradia ľudia, vynahradí jích Bôh. Necht' sobě mají, nic tím nezískají...“⁹⁷

Všetky vynaložené úsilie farárky boli nakoniec takmer zbytočné, lebo nastal problém s vydaním vývozného povolenia na prevoz nábytku zo Slovenského Komlóša do Československa. Toto sa riešilo až prostredníctvom československého konzulátu v Budapešti.

4. Zakúpenie vily v Bratislave a jej zariadenie nábytkom

Ako je známe, vďaka predaju pozemku pri Kaszapere a rôznych pôžičiek sa rodine podarilo zakúpiť 7-izbovú vilu v Bratislave, postavenú na kopci oproti Bratislavskému hradu (vtedy na Šulekovej 30)⁹⁸, kde sa konali neskôr aj schôdzky Kultúrnej jednoty Slovákov z Maďarska, ktorej predsedom bol Hrdlička.

⁹⁵ Pod G. treba rozumieť farára Gajdácsa. Tamže, Korešpondenčný list Ž. Hrdličkovej L. J. Hrdličkovi z 29. 8. 1922, šk. 1.

⁹⁶ Tamže, List L. J. Hrdličku Ž. Hrdličkovej z 15. 8. 1922, s. 2, šk. 1.

⁹⁷ Tamže, List L. J. Hrdličku Ž. Hrdličkovej z 1. 9. 1922, s. 1, šk. 1.

⁹⁸ Niekdajšia Vila Klein postavená r. 1873 stála niekedy na Starej vinárskej, dnes na Šulekovej č. 56. In BERKA, Tomáš – BAHNA, Ján M. *Vily nad hradom*. Bratislava : Marenčin BT, 2016, s. 246-251.

Zatiaľ nevieme presne, kedy a ako sa zrodila myšlienka na zakúpenie vily, ale z listu Vasa z 12. júla 1922 sa dozvedáme, že Hrdlička ho poprosil, aby mu poslal potvrdenie, ktorým by sa vedel preukázať pred československými úradmi, že pozemok, ktorý zanechal v Maďarsku, je bez ťarchy a že záložné právo naň bolo zrušené.⁹⁹ Hrdlička až 15. júla spomínal prvýkrát advokátovi, že by potreboval peniaze z predaja svojho pozemku pri Kaszapere.¹⁰⁰ Hoci to v liste nespomínal, už vtedy musel byť zaneprázdnený kúpou vily. V ďalšom liste advokáta Vasa (22. júla 1922) je preukázaná aj skutočnosť, že Hrdlička ho poveril získaním potrebných osvedčení na kúpu vily – skutočný dôvod potreby certifikátov mu však zatiaľ neoznámil. Advokát, cítiac túto nedôveru, síce získal kópiu výpisu z pozemkovej knihy a osvedčenie o výmaze záložného práva, ale v jeho liste poznamenáva: „Zároveň, keďže neviem, na čo je potrebné, ale získam overenú kópiu výpisu z pozemkovej knihy a spolu z ním pošlem účtenku z Družstevníctva, ktorá preukazuje platbu. Tieto dva dokumenty spolu dokazujú, čo by ste chceli v certifikáte uviesť.“¹⁰¹ Hrdlička mu prvýkrát píše až 1. augusta 1922, že výpis z katastra je potrebný, aby dokázal, že má majetok v Maďarsku. Podľa jeho slov, „lebo chcem kúpiť dom, vilu“. Možno, že sa o tieto informácie podelil s advokátom na základe z dôvery, ale najmä preto, že by mu to aj tak povedala farárova manželka hneď po príchode do Komlóša: „vzhľadom na to moja žena dá pánovi doktorovi ďalšie informácie. t. j. moja žena sa rozhodla a odcestovala priniesť hnutelné majetky a postarať sa o bežné záležitosti.“¹⁰² Avšak Hrdlička mal svoj názor o spoľahlivosti žien, o čom svedčí aj jeho list z 13. septembra, v ktorom v tejto súvislosti píše advokátovi nasledujúce vety: „Prosím, varujte moju ženu, aby nebola príliš zhovorčivá. Lebo je dobre známe, že milostpanie sa často prerieknu.“¹⁰³

Hrdlička informuje 3. augusta Želmíru: „Ja mám mnoho starostí a beháčky, krem iných vecí, okolo villy. Dnes som dal spraviť rozpočet na pripojenie vodovodu.“ Vyslovil nádej, že „dobre by bolo, keby vagón čím skorej došiel,“ aby sa mohli presťahovať do vily.¹⁰⁴

⁹⁹ AMS, f. Maďarsko, KM MS, L JH, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 12. 7. 1922, s. 1, šk. 1.

¹⁰⁰ Tamže, List L. J. Hrdličku Dr. N. Vasovi z 15. 7. 1922, s. 3, šk. 1.

¹⁰¹ Tamže, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 22. 7. 1922, šk. 7

¹⁰² Tamže, List L. J. Hrdličku Dr. N. Vasovi z 1. 8. 1922, s. 1, šk. 1.

¹⁰³ Tamže, List L. J. Hrdličku Dr. N. Vasovi z 13. 8. 1922, s. 2, šk. 1.

¹⁰⁴ Tamže, List L. J. Hrdličku Ž. Hrdličkovej z 3. 8. 1922, s. 2, šk. 1.

Mali však už spomínaný problém s vydaním vývozného povolenia pre náradie zo Slovenského Komlóša do Československa. Hrdlička sa 23. augusta telefonicky informoval na československom konzuláte v Budapešti: „Čo je prekážkou, že manželka profesora Hrdličku nedostáva povolenie na vývoz náradia a vagóny? Jestli by behom 2-4 dní nemohla popakovať, prosím jej dať na známosť, že by pakovanie a odoslanie vagónov sverila na advokáta Vaša a na spoľahlivých priateľov a že by prišla čím skorej domov.“ Hrdlička oznámil manželke, že preto telefonoval, lebo listy idú veľmi dlho: „Pošta neriadne funguje. I od Teba dlho nešly správy. V čera potom odrazu 4 dopisnica prišli z 15, 18 a 19. t.m.“¹⁰⁵

Želmíra, ktorá už koncom augusta určite bola emocionálne vyčerpaná a zúfalá z dôvodu meškania poštových zásielok, až srdcervúco a viackrát prosí svojho manžela, aby jej pomohol. Rodine posielala 10. septembra pohľadnicu s fotkou ev. a. v. kostola v Slovenskom Komlóši s nasledovnou prosbou: „Prosím Ťa Lajko posúrite aj Vy oto povolenie, mňa je už do zúfania, že prečo my nejde, či na posmech tu zas budem muset všetko tak na hat. Ak môžeš čím skorej kroky porobte. Písala som zas do Pešty aj Rudkovy. ešte som odpoved nedostála, Veď keby bolo povolenie. už by to jedno za druhým išlo. Kcela by už doma byť, nebola by pomyslela že to tak dlho po trvá. A bojím sa aby my čas neprejšol, do 31 okt. je my platný. Ešte raz Ťa prosím po súrite, aby som bola čím skvôr doma.“¹⁰⁶

Preto Hrdlička 13. septembra 1922 písal list nielen manželke, advokátovi Vasovi, ale aj Rudolfovi Viestovi, aby v tejto veci zakročili. Rudolfovi Viestovi podrobne opísal celú problematiku: „Obťažujem Ťa novou starostou. Prosím Ťa, Ráč sa zaujať i s ostatnými pánmi konzulátu o záležitosť vývozného povolenia pre naše náradie. Želka nevie si s tým rady.“ Dozvedáme sa, že nielen Želmíra napísala list svojmu bratrancovi, aby mu pomohol, ale aj Juraj Hrabovský, spolupracovník Hrdličku, tiež utečenec z Maďarska, z Békešskej Čaby. Oslovil nielen Viesta, ale aj „druhých pánov z Vášho konzulátu, jemu osobne známych, aby energicky zakročili v tejto veci“. Hrdlička prosí Viesta: „Spravte to tedy čím skorej a čím úspešnejšie tým viac ponevác odchod Želkin dlho odkladať nemožno.“ Je zaujímavé, že on ako bratislavský profesor dáva rady úradníkovi československého konzulátu v Budapešti: „Dľa mojej mienky treba vykutat' to či povolenie zo zásadných príčim, zúmyselne

¹⁰⁵ Tamže, List L. J. Hrdličku Ž. Hrdličkovej z 23. 8. 1922, s. 1-2, šk. 1.

¹⁰⁶ Tamže, Pohľadnica Ž. Hrdličkovej L. J. Hrdličkovi z 10. 9. 1922, šk. 5.

nevydávajú a či len z technických príčin. Jestli ide o zásadné príčiny, Želka riešenie otázky na Komlóši asi nebude môcť vyčkať, jestli ale len pre zdĺhavosť vybavovanie vecí pôzdi sa povolenie, tom sa dá myslím ľahko odpomôcť a Želka mohla by riešenie veci totiž povolenie dočkať. I Vy i náš advokát Dr. Vas vedeli by ste v tomto páde poradou a pomocou poslúžiť.“ Nakoniec vysloví myšlienku rázneho diplomatického zákroku: „Najlepšie by bolo ovšem, keby ste bez okolľov čo najráznejšie zakročili u patričnej maďarskej vrchnosti, že ten vývoz behem pár dní bez ohľadu na príčiny musí byť povolený.“¹⁰⁷

V ten istý deň poprosí Vasa, aby mu oznámil: „...aj dôvod meškania povolenia na vývoz a aby sa táto záležitosť čo najskôr vybavila s pomocou konzulátu, pretože moja manželka tam nemôže čakať mesiace. Napokon ak sa to oddeľuje úmyselne, [...] tak sa domnievan, že moja manželka nemôže čakať na jej vybavenie. Prosím, dajte mi o tom vedieť, v tomto prípade by som aj odtiaľto podnikol potrebné kroky.“ Svoju prosbu odôvodnil nasledovne: „Chcem, aby bola moja manželka prítomná pri odovzdaní vagóna. Ak by sa to nemohlo urobiť, boli by sme nútení Vás zaťažiť prevzatím a odovzdaním a dodaním vecí, ktoré boli znesené, uschované v uzavretých priestoroch a vynesené podľa inventára. Dúfam, že to nebude potrebné a manželka sa o tieto úkony postará sama. Pretože by bola veľmi nešťastná, keby nemohla hlavný účel jej cesty, t. j. doručenie osobne zaručiť.“¹⁰⁸

So svojou manželkou však už nie je taký trpezlivý, navyše v jeho liste zvýrazní isté slová, aby upriamil jej pozornosť na hlavné veci. Napíše jej, že dôvod oddalovania vydania vývozného povolenia by „ste mali už dávne vykutať a sa dozvedieť. Slovom príčinu pretahovania záležitosti by sme mali vedieť, ináč sa zakročiť nedá.“ Preto jej odporúča, aby sa poradila s advokátom „a oznámte nám čo je vo veci, že by sme vedeli kde a jako máme zakročiť. Jestli by povolenie len z technických príčin nedochodilo tak by bola vec jednoduchejšia a v tomto páde vedeli by ste si pomôcť sa mi a spôsob pomoci zaiste bude vedieť pán Dr. Vas a náš konzulát. Ale robiť už niečo treba, lebo do nekonečna nemôž Tvoj odchod odkladať, tým viac, že je to škodné a nebezpečné.“ Svoj list uzatvára upozornením: „My Ti radíme znovu, žeby si prišla hneď domov.“¹⁰⁹

Rodina 1. septembra varovala Želmíru, aby sa ponáhľala domov, lebo „čut' o rozličných hnutiach, ktoré sa v Maďarsku odohrávajú a odo

¹⁰⁷ Tamže, List L. J. Hrdličku R. Viestovi z 13. 9. 1922, s. 1-2, šk. 1.

¹⁰⁸ Tamže, List L. J. Hrdličku Dr. N. Vasovi z 13. 9. 1922, s. 2-3, šk. 1.

¹⁰⁹ Tamže, List L. J. Hrdličku Ž. Hrdličkovej z 13. 9. 1922, 2 s., šk. 1.

hrávať majú, preto treba byť na pozore, lebo niekedy práve nevinný človek vytrpí“. Ďalší dôvod si môžeme prečítať o pár riadkov nižšie. Totiž podľa listu bola matriarcha rodiny potrebná doma, aby sa starala hlavne o domácnosť, o deti a že rodina taktiež sama musela vyriešiť balenie potrebné na presťahovanie do vily. Hrdlička vyjadril svoju nespokojnosť a odkázal svojej žene: „*S každého ohľadu je radno čím skorej prísť, bo zodpovednosť viac nemôžeme na seba brať.*“¹¹⁰

Aj samotná Želmíra je už 29. augusta netrpezlivá, chcela by ísť domov. Môžeme si prečítať výčitky svedomia matky: „*Ved aj naše deti už pojdu do škôl ajá tu lenošim ale to už potrpim aj Vy trocha musíte mať trpezlivosť.*“¹¹¹ Taktiež 2. septembra opäť zdieľa svoj smútok s manželom, keď písala: „*No toje už hrozné za koľko čas tu musim podarobne sedet, keby bolo už popakované, tak to skorej by nahala na niekoho, čo by to potom do vagonu položil, ale takto všetko ešte rozhádzane, [...] Keby bola vedela že takto to bude za vela trvat nebola by šla sem, ved aj doma som už treba.*“ O tom, aké nábytky dala reparovať, napísala nasledovné: „*....aj kanapu som dala obťahnúť tú čo sme mali v spálni s tým vikslajovantom čo bola, celá bola zničená. [...] aj stoličky som dala spravyt.*“ Opýtala sa na mienku manžela ohľadom kúpy modernej jedálne pre najstaršiu dcéru Vierku: „*Jesto tu jedná moderná jedálen čierna 3 roky jú má, tak je na predaj, tak by ju mala vôľu kúpiť pre Vierku a ak by sa Vám nepáčila tak sa predá. [...] 2 kredence stvôl 6 stoličiek, výbornov kožov 2 podstavce na kvety. 1 malý stolík 2 karníze. za 200sto tisíc kor. ak ju da za 120 alebo 150 tisíc kor ju veznem, môžem Ti povedat že je krásna. len zrkadlá chýbu na kredence, ale tie peňaze stojí.*“¹¹²

Celá rodina bola 13. septembra už netrpezlivá, keď v liste napísali, že matka im už veľmi chýba. Možno aj preto, lebo 15., resp. 17. septembra by sa mali sťahovať do vily. Na konci listu Hrdlička uviedol odpoveď na manželkinu otázku ešte z 2. septembra: „*Tú jedáleň len malo vziať a vagonovať. Zlé veci môž odpredat.*“¹¹³ Aj táto oneskorená odpoveď svedčí o tom, že pani farárka určite musela urobiť veľa vážnych rozhodnutí sama alebo s pomocou advokáta, ktoré sa asi neskôr ani nedali zmeniť, keďže odpoveď manžela prišla o týždeň neskôr a odporúčal iné vyriešenie.

¹¹⁰ Tamže, List L. J. Hrdličku Ž. Hrdličkovej z 1. 9. 1922, s. 1, šk. 1.

¹¹¹ Tamže, Korešpondenčný list Ž. Hrdličkovej L. J. Hrdličkovi z 29. 8. 1922, šk. 1.

¹¹² Tamže, List Ž. Hrdličkovej L. J. Hrdličkovi z 2. 9. 1922, s. 1-2, šk. 1.

¹¹³ Tamže, List L. J. Hrdličku Ž. Hrdličkovej z 13. 9. 1922, s. 2, šk. 1.

Žiaľ, inventár nábytku a rodinných majtekov hodnôt som nenašla, preto nevieme, akým nábytkom bola vila nakoniec zariadená. Poznáme však jeden inventár, ktorý napísal vlastnoručne Hrdlička v maďarčine ešte 26. apríla 1920. Tridsaťpoložkový „zoznam hnutelného majetku slovenských utečencov zo Slovenského Komlóša, ktoré majú byť prevezené do Československa“ obsahuje predmety, ktoré odniesli so sebou Hrdličkovci a Michal Francisci. Rodina Hrdličkovcov a rodina učiteľa Michala Francisciho zo Slovenského Komlóša so sebou odniesli 13 druhov potravín a spotrebného tovaru (pšenica, múka, masť, klobása, vajce, cukor, chlieb, rôzne korenie, ale aj sedem fliaš alkoholu). Od položky č. 14 sú uvedené rôzne nábytky (2 skrine, 2 lôžka, 4 stoličky, 2 ks koberce, prikrývky), štyri koše oblečenia a spodnej bielizne, ale aj „3 kufríky malých vecí“. V zozname nájdeme aj predmety, ktoré boli nevyhnutné pre farára a učiteľa t. j. „8 truhlica s knihami, 3 kg. tabak, 10 ks. sviečka“, ale Hrdličkovci zobrali so sebou napríklad aj husle.¹¹⁴

Výsledok komlóšskeho pobytu

Ľudovít Jaroslav Hrdlička je opísaný v rôznych biografických slovníkoch ako evanjelický farár, ktorý pracoval ako cirkevný hodnostár, riaditeľ potravinárskeho spolku či Ľudovej banky, vykonával hospodársku činnosť, bol stredoškolským profesorom, prekladateľom, spisovateľom, ale aj „dolnozemským konzulom“.¹¹⁵ O jeho manželke píše iba toľko, že bola dcérou Karola Viesta.¹¹⁶ To je síce dôležitý údaj, ale aby jej muž mohol vykonávať takéto rôzne funkcie, potreboval pevné zázemie doma, ktoré zabezpečovala predovšetkým jeho žena. Navyše, ako sme si v tomto príspevku mohli prečítať, v prípade potreby sa táto žena dokázala rozhodovať aj bez manžela, mala v sebe aj odvahu pricestovať na miesto ich niekdajšieho farárskeho pôsobiska, aby namiesto muža získala naspäť to, čo právom patrilo jej a rodine. A ako

¹¹⁴ Tamže, Hrdlička Lajos Ielkés és Francisci Mihály tanító tótkomlósi slóvák menekültek Českoslovakiába szállítandó ingóságainak jegyzéke, šk. 6.

¹¹⁵ Bližšie o tom SZUDOVÁ, 2020, s. 107-123.

¹¹⁶ *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) (SBS) II. zv. E-J.* Zodp. red. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 404; *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) (SBS) VI. zv. T-Ž.* Zodp. red. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 276.

to charakterizovala rodina Hrdličkovcov v liste z 3. augusta 1922, tieto dôležité kroky urobila navyše „na pôde nášho rozbúraného domova“.¹¹⁷

Ak k tomu dodáme, že tento príbeh sa odohrával pred vyše sto rokmi, keď takú riskantnú cestu ženy v strednom veku v jej postavení len zriedka robili samé, bez manžela, musíme uznať, že si to od nej vyžadovalo veľké odhodlanie. Aj týmto svojim postojom splnila tie očakávania, ktoré do nej vkladali Komlóšania, keď v roku 1904 vyvolili jej manžela na post evanjelického farára. Dokonca nezabudnime ani na to, že práve v tomto čase prebiehal aj proces proti Hrdličkovi vo veci vlastizrady, takže pre ňu muselo byť aj psychicky ťažké zvládnuť túto cestu. Musela byť obozretá a radšej neodpovedať na otázky polície, ktoré sa týkali jej manžela. O tom napísala emocionálnu správu manželovi 4. augusta 1922: „o Tebe na Hra..... čo všetko bolo nemáš po chop. jásom držala nemo hru, len my slzi vyhrkly a nevravela som ani slova.“¹¹⁸ Takto sa musela sama rozhodovať v takých vážnych veciach, o ktorých zvyčajne rozhodol jej manžel. Síce dostala od neho rady a presné inštrukcie, ale listy často neprišli načas, preto bola často odkázaná sama na seba, na čo ako žena narodená v 19. storočí ešte nebola navyknutá.

Na záver ale môžeme konštatovať, že Želmíra svoju komlóšsku cestu, vymáhanie rodinného majetku a prevoz nábytku do zahraničia nakoniec zvládla úspešne. Podľa Hrdličku „asi v septembri dopratali sme si z Komlóša aj svoj nábytok a knižnicu. Pravda tiež nie bez ťažkostí a bez strát“. Aký nábytok rodina nakoniec stratila, zatiaľ nevieme, ale to áno, že mu „skvoštné exempláre Zlatej Prahy a ruskej Nivy... „fehéri“ verejne spálili!“¹¹⁹

Nábytok rodiny ozaj nemal šťastnú cestu: 5. októbra 1922 sa z listu Vasa dozvedáme, že nábytok ešte stále nepreviezli do Bratislavy: „Podľa správy tunajšej železničnej stanice vagóny sú pozastavené v stanici Szob, pretože sa tu nevyberal poplatok za colnú kontrolu a konzulát nezískal akési povolenie od ministra pôdohospodárstva.“¹²⁰ Po vybavení potrebných náležitostí na československom konzuláte v Budapešti mohli vagóny pokračovať v ceste.

¹¹⁷ AMS, f. Maďarsko, KM MS, L JH, List L. J. Hrdličku Ž. Hrdličkovej z 3. 8. 1922, s. 1, šk. 1.

¹¹⁸ T. j. opytovali sa aj na Juraja Hrabovského. Tamže, List Ž. Hrdličkovej L. J. Hrdličkovi zo 4. 8. 1922, s. 3, šk. 1.

¹¹⁹ HRDLIČKA, 2020, s. 42.

¹²⁰ AMS, f. Maďarsko, KM MS, L JH, List Dr. N. Vasa L. J. Hrdličkovi z 5. 10. 1922, šk. 7.

Hrdlička nakoniec podáva Vasovi 13. novembra šťastnú správu: „Hoci bola dodávka poškodená, zdá sa, že prišla celá [...] My sme sa do villy nastáhovali takmer pred 2 mesiacmi, no zariadenie sa stále prebieha. Vo vozňoch bolo veľa rozbitých kusov nábytku a tie museli byť najskôr opravené.”¹²¹

LITERATÚRA

Archívne pramene, matriky

Archív Matice slovenskej (AMS), fond (f.) Maďarsko, Sign. Depozit Krajan-ského múzea Matice slovenskej (KM MS). Ľudovít Jaroslav Hrdlička, škatule 1, 3, 4, 5, 6, 7.

A tótkomlósi ág. hitv. ev. egyházközség 1922. évi kánonszerű püspöki látogatás jegyzőkönyve, s. 30. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/view/Banyai_11_1922_1926_2D_Raffay_Sandor/?pg=300&layout=s

Matrika ev. cirkvi – Turany, Krsty r. 1900, 1902, 1904

Matrika ev. cirkvi – Myjava, Krsty, 20. 6. 1879; Matrika ev. cirkvi – Myjava, Sobáše, 27. 6. 1899

Matrika ev. cirkvi – Slovenský Komlós, Krsty r. 1905, 1908, 1909

Matrika ev. cirkvi – Slovenský Komlós, Sobáše r. 1914, 1918.

Hrdlicska Karolína gyászjelentése. Dostupné na internete:

<http://ekonyvtar.sk-szeged.hu/jadox/portal/displayImage.psm1?offset=1&docId=65831&secId=67330&qdcId=73&libraryId=-1&limit=10&pageSet=newLine&schemald=null&filter=&action=browse&site=search&type=advanced&orderBy=0>

Hrdlicska Károly gyászjelentése. Dostupné na internete:

<http://ekonyvtar.sk-szeged.hu/jadox/portal/displayImage.psm1?offset=1&docId=67556&secId=69039&qdcId=73&libraryId=-1&limit=10&pageSet=newLine&schemald=null&filter=&action=browse&site=search&type=advanced&orderBy=0>

Dobová tlač

Ako sme kultúrne rásli. In *Sloboda*, Budapešť, 26. 9. 1947, roč. 3, č. 87, s. 5.

A tótkomlósi pör. In *Békésmegyei Közlöny*, 2. 9. 1906, roč. 33, č. 74, s. 3-4.

Békésvármegye Hivatalos Lapja, 22. 3. 1906, roč. 9, č. 12, s. 94.

Deviza-árfolyamok. In *Hiradó*, Bratislava (Pozsony), 16. 6. 1923, roč. 36, č. 135, s. 1.

Elmozdított lelkész és tanító. In *Békés*, 2. 9. 1906, roč. 38, č. 35, s. 4.

Ľudovít Hrdlička 60-ročný. In *Slovenský denník (SD)*, 14. 5. 1933, roč. 16, č. 112, s. 3.

¹²¹ Tamže, List Ľ. J. Hrdličku Dr. N. Vasovi z 13. 11. 1922, s. 1-2, šk. 1.

Népgyűlés Tótkomlóson. In *Békésmegyei Közlöny*, 28. 2. 1907, roč. 34, č. 16, s. 2.

Tótkomlós elszakadása. In *Békés*, 21. 4. 1907, roč. 39, č. 16, s. 4.

A valuta és az árak; Valuta-árfolyamok. In *Hiradó*, Bratislava (Pozsony), 25. 8. 1922, roč. 35, č. 192, s. 1; 13. 2. 1923, roč. 36, č. 34, s. 1; 7. 9. 1922, roč. 35, č. 203, s. 1; 7. 10. 1922, roč. 35, č. 228, s. 1; 30.12. 1922, roč. 35, č. 295, s. 1

Vármegyei központi választmány ülése. In *Békés*, 5. 7. 1914, roč. 46, č. 27, s. 2.

Monografie, zborníky, slovníky, štúdie

BERKA, Tomáš – BAHNA, Ján M.: *Vily nad hradom*. Bratislava : Marenčin BT, 2016, s. 246 – 251.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Vojenská služba Rudolfa Michala Viesta do roku 1920. In *Rudolf Michal Viest v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie*. Ed. Miloslav Čaplovič. Revúca; Bratislava : Mesto Revúca a Vojenský historický ústav v Bratislave, 2018, s. 11 – 15.

CHORVÁT, Peter: Rudolf Viest – dôstojník československej armády 1920 – 1939. In *Rudolf Michal Viest v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie*. Ed. Miloslav Čaplovič. Revúca; Bratislava : Mesto Revúca a Vojenský historický ústav v Bratislave, 2018, s. 18 – 20.

HRDLIČKA, Ľudovít Jaroslav: *Spoveď a účtovanie exulanta*. Bratislava : Nákladom autorových priateľov-Komlóšanov, 1945. 73 s.

HRDLIČKA, Ľudovít Jaroslav: *Spoveď a účtovanie exulanta*. (reprint vydanie). Ed. Kristína Estera Szudová. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku (Bibliotheca Ludovici Haan), 2020. 236 s.

KULÍK, Ondrej: *Slovenské ochotnícke divadlo v Tótkomlóši (1907 – 1947)*. Martin : Matica slovenská 1982. 187 s.

ŠOLTÉS, Peter: Z Devína pod krstiteľnice. Národné mená v slovenskom národnom hnutí. In *Spoločnosť na Slovensku v dlhom 19. storočí*. Eds. Dušan Kováč – Eva Kowalská – Peter Šoltés a kol. Bratislava : HÚ SAV, VEDA 2015, s. 238 – 262.

Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) (SBS) II. zv. E-J. Zodp. red. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 404.

Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) (SBS) VI. zv. T-Ž. Zodp. red. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 276.

SZUDOVÁ, Kristína Estera: Čo sa zo Spovede vynechalo. Neznámy svet Ľudovíta Jaroslava Hrdličku. In HRDLIČKA, Ľudovít Jaroslav: *Spoveď a účtovanie exulanta*. Ed. Kristína Estera Szudová. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku (Bibliotheca Ludovici Haan) 2020, s. 86 – 208.

SZUDOVÁ, Kristína Estera: Dôležité udalosti v živote komlőských Slovákov v 20. storočí – Výňatok zo zápisníc. In *Úloha cirkvi v živote dolnozemských Slovákov. Zborník prác z rovnomennej medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v Nadlaku 16. – 17. marca 2018*. Ed. Ivan Miroslav Ambruš – Pavel Hlásnik – Bianca Unc. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2018, s. 126 – 131.

SZUDOVÁ, Kristína Estera: Genealogický výskum rodinných príslušníkov Ľudovíta Jaroslava Hrdličku. In *Naši predkovia na stránkach dolnozemskej matrík. Zborník príspevkov z odbornej konferencie*. Ed. Hovorka, Ján – Kmeť, Ľubomír. Galanta : Občianske združenie pre genealogický výskum dolnozemskej Slovákov so sídlom v Galante, 2022a, s. 88 – 116.

SZUDOVÁ, Kristína Estera: Proces kvôli panslavizmu – Príklad evanjelického farára a učiteľa v Slovenskom Komlóši medzi 1905 – 1908. In *InterKult 2021 Tematski zbornik Izabrani radovi sa Sedme međunarodne konferencije Interkulturalnost u obrazovanju 2021 održane 02.10. 2021. godine u Novom Sadu. Zbornik 16*. Ed. Silvia Ilić. Novi Sad : Pedagoški zavod Vojvodine, 2022b, s. 225 – 239.

SZUDOVÁ, Kristína Estera: Z turianskej evanjelickej fary do „Svätoplukovho hniezda“. Komlóšsky farár, Ľudovít J. Hrdlička. In *Výskum Slovákov v Maďarsku v interdisciplinárnom kontexte: Na počesť Anny Divičanovej a k 30. výročiu VÚSM*. Eds. József Demmel – Kristína Estera Szudová – Tünde Tušková – Alžbeta Uhrinová. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2021, s. 185 – 201.

(NE)zabudnuté dejiny Slovákov v zahraničí. Vedecké skúmanie menšiny Slovákov v Maďarsku

Mgr. Lucia Heldáková, PhD.

Spoločenskovedný ústav CSPV, Slovenská akadémia vied, v. v. i.

heldakova@saske.sk

<https://orcid.org/0000-0002-3176-5829>

Abstrakt

(NE)zabudnuté dejiny Slovákov v zahraničí

Vedecké skúmanie menšiny Slovákov v Maďarsku

Slovenské jazykové ostrovy, etnické enklávy vznikali na Dolnej zemi od 18. storočia. Etnoteritoriálnym zoskupovaním Slovákov v jednotlivých diaspórach začala vznikať špecifická kultúra. Vplyvom slovenského pôvodu, slovenských tradícií a adaptáciou na tamojšie kultúrne podmienky sa vytvorili slovenské enklávy na dnešnom maďarskom (vtedy uhorskom) území. Dochádzalo k tzv. kultúrnej konvergencii, kde sa formovala špecifická kultúra spojením kultúrnych tradícií Slovákov a maďarských prvkov. I napriek zložitým tamojším spoločensko-politickým okolnostiam od príchodu Slovákov na toto územie až po koniec druhej svetovej vojny, ktoré sa vyznačovali silným maďarizačným útlakom a takmer úplnou absenciou slovenského školstva, sa podarilo Slovákom na maďarskom území zachovať si svoje slovenské korene a slovenské národné povedomie. Okolnosti po druhej svetovej vojne, ťarcha Rákosiho a Kadárovej éry vplývali na vývoj týchto Slovákov v zahraničí. V súčasnosti môžeme hovoriť o slovenskej menšine v Maďarsku, na území Maďarska existuje i funkčné slovenské školstvo. Slovenská menšina, ako aj jej infraštruktúra na maďarskom území, čelí množstvu problémov, avšak zatiaľ prežíva.

Ako sú na tom Slováci v Maďarsku dnes? Existujú vedecké prístupy venujúce sa tejto problematike? Aké sú závery a odporúčania vedcov pre udržanie slovenského povedomia v Maďarsku? Má slovenská menšina šancu na prežitie v Maďarsku i v budúcnosti?

Kľúčové slová

slovenská menšina, Maďarsko, udržateľnosť slovenského povedomia, vedecké bádanie

Abstract**(Un)forgotten history of Slovaks abroad****Scientific investigation of the Slovak minority in Hungary**

The Slovak Language Islands, ethnic enclaves, emerged in the Lower Land (Dolná Zem) region starting from the 18th century. The ethno-territorial clustering of Slovaks in various diasporas led to the development of a distinctive culture. Under the influence of Slovak heritage, Slovak traditions, and adaptation to the local cultural conditions, Slovak enclaves were formed within the territory that is now Hungary (formerly part of the Kingdom of Hungary, or "Uhorsko" in Slovak). This resulted in what is known as cultural convergence, where a unique culture was shaped through the merging of Slovak and Hungarian cultural elements.

Despite the complex socio-political circumstances in the region, from the arrival of Slovaks in this territory until the end of World War II, which was marked by strong Hungarian assimilation pressures and the near absence of Slovak education, the Slovak community in Hungarian territory managed to preserve its Slovak roots and national identity. The post-World War II era, marked by the influence of Rákosi and Kádár, had a significant impact on the development of these Slovaks abroad. Today, we can speak of a Slovak minority in Hungary, where functional Slovak educational institutions exist. The Slovak minority, along with its infrastructure in Hungarian territory, faces numerous challenges but continues to survive.

What is the current status of Slovaks in Hungary? Are there any scholarly approaches addressing this issue? What are the conclusions and recommendations of researchers for preserving Slovak identity in Hungary? Does the Slovak minority have a chance for survival in Hungary in the future?

Keywords

Slovak minority, Hungary, sustainability of the Slovak nationhood, scientific research

Historický exkurz slovenskej menšiny na maďarskom území

Počiatky slovenského osídlenia na dnešnom území Maďarska siahajú do konca 17. storočia. Slovenskí prisťahovalci sa na dnešnom maďarskom území postupne usadili v tzv. diaspórach. Etnoteritoriálne zoskupovanie a usádzanie slovenských obyvateľov bolo sprevádzané i špecifickou kultúrnou adaptáciou týchto obyvateľov. Vytvárali sa tu jazykové ostrovy, tzv. etnické enklávy, ktoré si zachovávali prvky svojej národnej etnicity, ako napríklad jazyk, národné pomenovanie a určité znaky kultúrnych a náboženských prejavov, no zároveň boli

ovplyvňované i maďarskou kultúrou. Ján Botík zhrnul dve základné, no vzájomne si protirečivé tendencie etnického vývoja zahraničných Slovákov:

1. skupiny Slovákov, ktorí si zachovali svoju kultúrnu integritu i napriek inonárodnému okoliu a jeho vplyvom,
2. skupiny, ktoré podľahli etnokultúrnym zmenám vplyvom väčšinového prostredia, v ktorom sa nachádzali. Dochádzalo tu k tzv. kultúrnej konvergencii, kde sa formovala špecifická dolnozemska kultúra spojením kultúrnych tradícií Slovákov a maďarských prvkov. Existovali jednotlivé dolnozemske modifikácie tohto procesu.

Proces pôsobenia inoetnických vplyvov na kultúru Slovákov v zahraničí nazval J. Botík procesom akulturácie, ktorého posledným štádiom je asimilácia. Prvá generácia Slovákov prichádzajúcich na Dolnú zem bola podľa neho najviac rezistentná voči asimilačnému tlaku, pretože bola priamo ovplyvnená kultúrou svojej vlasti, no ďalšie generácie sú náchylnejšie k prijatiu inonárodných prvkov do svojich kultúrnych zvykov. Vplyvom týchto enkulturačných procesov vznikli jednotlivé druhy etnickej či národnej subkultúry (diferencovaných vplyvom miesta ich vzniku), ktorých spoločným znakom je vedomie slovenského pôvodu. „*Slovenskí vystáhovalci migračným pohybom na Dolnú zem prerušili kontakt s prostredím, v ktorom žili. Presnejšie povedané, prerušili teritoriálne, hospodárske, sociálne, jazykové, kultúrne, citové aj ďalšie väzby so svojimi rodnými krajinami, pričom pri usadzovaní sa na Dolnej zemi vytvorili takéto väzby s tamojším prostredím a s novoosídlenými komunitami. Tým sa vystáhovalci dostali do novej situácie, ktorá podmienila celý rad zvláštností v ich ďalšom vývoji. Určujúcimi princípmi tohto vývoja sa stali kontinuita a diskontinuita. Čiže princípy pretrvávania a zmeny, tradície a inovácie, prijímania a odmietania, odolávania a splývania, čo sa považuje za neodmysliteľnú súčasť akokoľvek rámcovej dejinnosti a vývinových procesov.*“¹

Špecifikom slovenských obyvateľov na dnešnom maďarskom území do roku 1946 bolo, že aj napriek ich diaspórnemu postaveniu a maďarizácii, pretrvávajúcej niekoľko desaťročí, nedošlo k zániku slovenského etnického vedomia. Ako sme už spomenuli, etnoteritori-

¹ BOTÍK, Ján. *Dolnozemske Slováci : Tri storočia vystáhovalceckých osudov, spoločnosť života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 23.

álnym zoskupovaním sa na týchto miestach migrujúce skupiny spojili a vytvorili jazykové ostrovy, etnické enklávy, kde ich ďalší kultúrny vývoj bol v mnohom zhodný s vývojom materskej krajiny.² Po dvoch storočiach života na tomto území získali Slováci dvojitú identitu.³ Vďaka udržiavaniu slovenských tradícií a kultúrnych zvyklostí sa považovali za Slovákov, ale získali aj maďarskú národnú a štátnu identitu.⁴

Paradoxne, existenciu týchto slovenských enkláv nezničených ani silnou maďarizáciou najviac ohrozila intenzívna československá snaha o „záchranu“ maďarských Slovákov, ktorej však reálnym cieľom bolo vystaňovať v rámci povojnovej výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom čo najviac Maďarov z Československa. Výsledkom výmeny obyvateľstva bol menej priaznivý priebeh voči maďarskej menšine, no konzekvencie výmeny horšie znášali Slováci. Mnohí presídlenci po odchode z maďarského územia na Slovensko, kde mali vytvorené zázemie, museli znova prežívať osud menšiny, a to napriek tomu, že sa nachádzali vo svojej etnicky materskej krajine. Mnohokrát sa ocitli v nevlúdnom prostredí, neboli považovaní za Slovákov a paradoxne sa následkom toho častokrát hungarizovali. Zvyšná časť slovenskej menšiny na maďarskom území ostala po výmene obyvateľstva značne oslabená. Inteligencia a uvedomelá časť Slovákov bola presídlená a udržanie slovenských enkláv v maďarskom prostredí sa stalo obťažné, ba až nemožné. Počet Slovákov sa na maďarskom území znížil do takej miery, že ostávajúci obyvatelia sa ocitli pod silným maďarizačným asimilačným tlakom, a tak začala upadať aj ich kultúra, tradície aj zvyky.⁵ Národný život Slovákov v Maďarsku po odchode významných osobností, duchovných predstaviteľov, učiteľov, roľníkov, remeselníkov i obchodníkov postupne zanikal. Realitu postpresídleneckej klímy medzi slovenským obyvateľstvom popisuje aj M. Paríková v dvoch hlavných bodoch:

1. relatívna stabilita a kompaktnosť slovenských enkláv v Maďarsku po druhej svetovej vojne sa vplyvom menšinových opatre-

² BOTÍK, Ján. *Dolnozemsí Slováci : Tri storočia vystahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 7.

³ DELANTY, Gerard – WODAK, Ruth – JONES, Paul. *Identity, Belonging an Migration*. Liverpool : Liverpool Univeristy Press, 2011, s. 206.

⁴ VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 303.

⁵ VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 292 –293.

ní narušila a zostávajúci reprezentanti slovenskej menšiny na tomto území boli vystavení asimilácii s majoritným obyvateľstvom, fungovanie zabehnutej kultúry, politiky a ich inštitúcií začalo stagnovať;

2. z dôvodu etapovitosti organizácie výmeny obyvateľstva a ťažkostí, ktoré ju sprevádzali, bolo slovenské obyvateľstvo na území ČSR osídľované disperzne, čo malo za následok ich dezintegráciu.⁶

Škola ako hlavný prvok podporujúci menšinové povedomie

S rozdelením uhorskej monarchie bolo potrebné vyrovnať sa s existenciou fenoménu národnostných menšín v oblasti hospodárskej, kultúrnej ale i školskej. „*Národnostné školy v 20. storočí sa stali hračkou politických udalostí, manipulácií a asimilačných cieľov.*“⁷ V medzivojnovom období bolo cieľom maďarskej vlády pomadžarčovanie národnostných menšín, hlavne v oblasti školstva. Závery mierových rokovaní v Paríži po prvej svetovej vojne síce deklarovali ochranu práv národnostných menšín, avšak v praxi sa nerealizovali. Bethlenova vláda v Maďarsku prijala nariadenie č. 4800/1923, ktoré rozdeľovalo typy menšinového školstva do troch kategórií: A – školy s vyučovacím jazykom menšiny; B – školy so zmiešaným vyučovacím jazykom (jazyk menšiny a maďarčina); C – vyučovací jazyk maďarský a v jazyku menšiny sa vyučovala reč a literatúra (školský predmet). Stav slovenského školstva na území Maďarska bol v 30. rokoch 20. storočia v počte 55 slovenských škôl, avšak väčšina z nich spadala do kategórie C. V tomto období čelila slovenská menšina intenzívnej maďarizácii obcí, ktorá pokračovala i v priebehu 40. rokov. Pre Slovákov v Maďarsku bol v jazykovej oblasti príznačný proces kultúrnej diferenciácie – premieňali sa na dvojjazyčné skupiny (osvojili si okrem slovenského jazyka

⁶ PARÍKOVÁ, Magdaléna. Slovensko v kontexte migrácií stredovýchodnej Európy po roku 1945 (na príklade výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom). In *Etnologické rozpravy*, roč. XIII, č. 2, 2006, s. 173.

⁷ FARKAŠOVÁ, Eva. Ako ďalej? – jazykový stav v našich národnostných školách. In TÓTH, Alexander Ján – UHRINOVÁ, Alžbeta. *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba : VÚSM, 2008, s. 582.

vplyvom maďarizácie aj maďarský jazyk).⁸ Keď v roku 1948 na maďarskom území prebehol proces poštátnenia škôl, malo to za následok vznik národnostnej školskej siete, no zároveň stratu cirkevných škôl a s nimi spätého aj akéhosi lokálneho piliera etnickej kultúry. Proces vytvárania siete slovenského národnostného školstva sprevádzal rad problémov. Najväčšou ťažkosťou bola skepsa slovenskej menšiny z predchádzajúcich desaťročí poznačených maďarizačným tlakom, pod vplyvom ktorého sa slovenské povedomie postupne vytrácalo. Na druhej strane museli pri zakladaní nových škôl čeliť personálnym problémom, nedostatku kvalifikovaných pedagógov. O vybudovanie slovenského národnostného školstva sa v roku 1949 pričínilo Ministerstvo náboženstva a verejného školstva spolu s Demokratickým zväzom Slovákov v Maďarsku – pre tento proces boli príznačné podľa Anny Divičanovej dve tendencie. Prvou bol fakt, že školy mohli byť zakladané len na území, kde sa táto myšlienka stretla s porozumením slovenských príslušníkov (najmä u Slovákov z Dolnej zeme); na územiach, ktoré boli jazykovo príliš uzavreté (napr. obce v Pilíšskych horách alebo Novohrade) sa však tieto školy nepodarilo založiť.⁹ V 60. rokoch došlo k zániku slovenských základných a stredných škôl¹⁰

⁸ KUGLER, József – GOMBOŠ, Ján. State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku – so zvláštnym zreteľom na udalosti 20. storočia. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária. *Slovenský jazyk v Maďarsku : Bibliografia a štúdie – 1*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 318 – 320.; SZABÓVÁ MARLOKOVÁ, Júlia. Podpora výchovno-vzdelávacej činnosti Materskej školy, všeobecnej školy, gymnázia a kolégia s vyučovacím jazykom slovenským v Budapešti. In *Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí*. Bratislava : Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí, 2014, s. 117.

⁹ DIVIČANOVÁ, Anna. Sociologické a kultúrne zázemie národnostnej školy v Maďarsku po roku 1948. In *Človek a spoločnosť [Individual and Society]*. roč. 3, č. 1, 2000, s. 102 – 103.

¹⁰ V roku 1961 zanikla v štyridsiatych rokoch vybudovaná sieť národnostných škôl s vyučovacím jazykom národností v dôsledku zakladania duálnych, dvojazyčných škôl. Fenomén dvojazyčnosti prebralo Ministerstvo školstva a osvetu od lužických Srbov a Sovietskeho zväzu. Dvojazyčné, bilingválne školy boli charakteristické tým, že humanitné predmety sa v nich vyučovali jazykom národnostnej menšiny (slovensky) a prírodovedné predmety sa učili v maďarčine, avšak všetky odborné názvy boli odučené i v slovenskom jazyku. Pokus, ktorý predchádzal zavedeniu bilingválnych škôl, sa realizoval na slovenskej škole v Slovenskom Komlóši v školskom roku 1959/60. Tak ako v priebehu ich zakladania až dodnes sa projekt bilingválnych škôl stretával s pozitívnymi názormi i kritikou vyplývajúcou z náročnosti zvládnutia takto zostaveného učiva z psychologickej, pedagogickej ale i jazykovej stránky. (Divičanová, 2000, s. 103)

a ich miesto nahradilo 5 dvojjazyčných základných škôl a dve gymnáziá (Budapešť, Békešská Čaba), na ktorých sa vybrané predmety vyučujú v slovenskom jazyku. V ostatných národnostných školách sa slovenský jazyk vyučuje už len ako samostatný predmet v podobe cudzieho jazyka s dotáciou štyri hodiny týždenne, čo malo za následok značnú degradáciu znalosti slovenského jazyka v prostredí slovenskej národnostnej menšiny v Maďarsku.¹¹

V súčasnosti sú práva a povinnosti národnostných menšín na maďarskom území legislatívne ukotvené v niekoľkých právnych dokumentoch, ako napríklad maďarská ústava, zákon č. CLXXIX o právach národností z roku 2011, či Základný zákon Maďarska, v ktorom sa píše „*Národnosti žijúce v Maďarsku sú štátotvornými činiteľmi. Každý maďarský štátny občan patriaci k istej národnosti má právo slobodne sa hlásiť k svojej identite a zachovávať ju. Národnosti žijúce v Maďarsku majú právo na používanie materinského jazyka, na individuálne a kolektívne používanie mien vo vlastnom jazyku, na pestovanie svojej kultúry a na vzdelávanie v materinskom jazyku.*“¹² Od pádu komunistického režimu sa na maďarskom území uznali národnostným menšinám všetky práva a povinnosti, prostredníctvom ktorých si jednotliví príslušníci národnostných menšín môžu udržiavať a ďalej rozvíjať kultúrne tradície a vzdelanie vo svojom materinskom jazyku. Školský úrad koriguje na základe Zákona o národnom verejnom školstve z roku 2011 a nariadenia Ministerstva ľudských zdrojov č. 20/2012 o fungovaní a používaní názvov výchovno-vzdelávacích inštitúcií činnosť národnostných škôl, sprostredkováva národnostný jazyk a pod. Okrem Školského úradu pomáhajú národnostným školám i Národnostná koordinačná kancelária, ktorej pôsobnosť spadá pod Vyučovacie služobné stredisko Ústavu na výskum a rozvoj školstva, okrem toho slovenskému národnostnému školstvu v Maďarsku pomáha i Ce-

¹¹ Slováci v Maďarsku – Situačná správa Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí [online]. Dostupné na: <<http://www.oslovma.hu/index.php/sk/dokumenty/176-dokumenty/1826-slovaci-v-maarsku-situana-sprava-usz>>.

¹² *Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) / Základný Zákon Maďarska (25. apríla 2011). Sloboda a zodpovednosť, článok XXIX.* [online]. Budapešť : Vydavateľstvo časopisov a kníh Maďarského vestníka, 2011, s. 37. Dostupné na <https://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download/0/10/50000/szlov%C3%A1k-magyar_nyomdai.pdf>.

loštátna slovenská samospráva v Maďarsku¹³ a jej Pedagogicko-metodické centrum, Zväz Slovákov v Maďarsku a Slovenská samospráva v Budapešti. Realitou však je, že i napriek podpísanej Zmluve o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou podpísanou 19. marca 1995 v Paríži¹⁴ a po spoločnom vstupe Slovenska a Maďarska do Európskej únie a NATO okolo 20 000¹⁵ oficiálne evidovaných Slovákov v Maďarsku disponuje len dvoma slovenskými školami a na ostatných sa slovenský jazyk vyučuje len vo forme samostatného predmetu. „V Maďarsku, podobne ako aj na Slovensku, ale aj v iných krajinách, je badateľný permanentný záujem o ‚národnú minulosť‘, snaha udržiavať ‚národné tradície‘ a dejiny podliehajú neustálej politickej inštrumentalizácii. Tieto trendy vplyvajú na dejepisné vyučovanie.“¹⁶

Za najvýraznejšie prekážky fungovania a zlepšovania slovenského školstva v Maďarsku označujú odborníci slabú znalosť slovenského jazyka (mnohé deti v slovenských rodinách už slovenčinu neovládajú); nedostatok kvalifikovaných pedagógov; absenciu slovenských učeb-

¹³ Pre slovenský výchovno-vzdelávací systém bola vytvorená Celostátnou slovenskou samosprávou v Maďarsku i koncepcia rozvoja s názvom *Náš kompas*, kde hlavným cieľom a zásadou je „...vychovať takú mladú generáciu, akú podľa našich ideálov potrebujeme k zachovaniu slovenskej národnosti v Maďarsku“ (*Náš kompas*, 2015). Zmluva bola podpísaná vtedajšími premiérmi zúčastnených krajín, Vladimírom Mečiarom a Gyulom Hornom a Slovenská republika zmluvu ratifikovala 6. mája 1996 (*Zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci s Maďarskom*, 1997).

¹⁴ Zmluva bola podpísaná vtedajšími premiérmi zúčastnených krajín, Vladimírom Mečiarom a Gyulom Hornom a Slovenská republika zmluvu ratifikovala 6. mája 1996 (*Zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci s Maďarskom*, 1997).

¹⁵ Podľa *Správy za rok 2017 o štátnej politike vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí a o poskytnutej štátnej podpore Slovákom žijúcim v zahraničí a návrhu programu štátnej politiky vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí na rok 2019* sa v sčítaní obyvateľstva v roku 2001 k slovenskej menšine prihlásilo v Maďarsku 17 693 občanov, o desať rokov neskôr sa v cenze k slovenskej národnosti prihlásilo 29 647 obyvateľov, no vlastné odhady krajanov o počte všetkých Slovákov na maďarskom území sú vyššie, odhadujú prítomnosť 100 000 Slovákov v Maďarsku. (*Správa za rok 2017 o štátnej politike vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí a o poskytnutej štátnej podpore Slovákom žijúcim v zahraničí a návrh programu štátnej politiky vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí na rok 2019*, 2019)

¹⁶ MICHELA, Miroslav. Súčasné učebnice dejepisu v Maďarsku a problém reprezentácií maďarsko-slovenských vzťahov. In *Historický časopis*. 2008, roč. 56, č. 3, s. 526.

níc, príp. učebníc v slovenskom jazyku; nízky počet žiakov; roztrúsenosť slovenských škôl v Maďarsku; nedostatok financií).¹⁷ Rovnako je v tejto súvislosti nevyhnutné spomenúť i varovné otvorené listy upozorňujúce i na súčasný proces maďarizácie národnostných menšín žijúcich v Maďarsku. V roku 2007 bolo vydané *Memorandum Slovákov žijúcich v Maďarsku*, ktorého signatári uviedli 11 konkrétnych príkladov maďarizácie slovenskej menšiny v Maďarsku, medzi ktoré zaradili i vyučovanie skreslenej, často protislovenskej histórie, tzv. výchovu protislovenčinárov a pod.¹⁸

V Maďarsku dnes funguje viac ako sto vzdelávacích inštitúcií, konkrétne 72 materských škôl a 46 základných škôl, gymnázií a vysokoškolských inštitúcií, ktoré sa podľa zákona definujú ako slovenské národnostné školy. Slovenské škôlky sú v ôsmich župách, ostatné školy v deviatich a slovenský jazyk sa vyučuje na štyroch vysokoškolských inštitúciách. Význam národnostného školstva tkvie prevažne v posilnení etnického vedomia a kultúry.¹⁹

Škola ako inštitúcia, ktorej efektívny chod najmarkantnejšie ovplyvňuje aktuálny, ale i budúci stav a uvedomelosť Slovákov v Maďarsku, má nezastupiteľné miesto i vo výskumoch tejto problematiky. Je to práve škola, kde trávajú deti takmer polovicu svojho času. Postupný regres počtu žiakov na slovenských školách v Maďarsku spôsobuje značné obavy v súvislosti s perspektívou udržania slovenskej menšiny v Maďarsku.

¹⁷ SZABÓOVÁ MARLOKOVÁ, Júlia. Podpora výchovno-vzdelávacej činnosti Materskej školy, všeobecnej školy, gymnázia a kolégia s vyučovacím jazykom slovenským v Budapešti. In *Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí*. Bratislava : Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí, 2014, s. 119–120.; ŽIBRITA, Pavol. Prečo nie je ľahké byť Slovákom v Maďarsku II. – Školstvo. [online]. In *SME blog*, 2012. Dostupné online: <<https://pavolzibrita.blog.sme.sk/c/305500/Preco-nie-je-lahke-byt-Slovakom-v-Madarsku-II-Skolstvo.html>>; ĎURKOVSKÁ, Mária – KENTOŠ, Michal: Perspectives of Slovak National Education in Hungary. In ADAMEC Petr – ŠIMÁNĚ, Michal – KOVÁŘOVÁ, Eliška (Eds.). *Sborník abstraktů z mezinárodní vědecké konference ICOLLE 2019*. Brno : Mendelova univerzita v Brně, 2019. s. 49 – 56

¹⁸ PAPUČEK, Gregor. *Memorandum Slovákov žijúcich v Maďarsku, 2007*. [online] Dostupné online: <http://www.chelemendik.sk/Memorandum_Slovakov_zijucich_v_Madarsku_829493220.html>

¹⁹ TÓTH, Alexander Ján. O slovenskom jazyku v školách v Békešskej župe. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária. (Eds.). *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe*. Bekešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2005, s. 185.

Vybraný výskum slovenskej menšiny v Maďarsku

Vedecký záujem o slovenskú menšinu v Maďarsku je veľký. Vedci z mnohých pracovísk sa o túto problematiku zaujímajú a analyzujú ju. Prostredníctvom prepojenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku a Spoločenskovedného ústavu CSPV SAV, v. v. i. bol realizovaný celý rad spoločných projektov. Z tohto množstva spomenieme tie najaktuálnejšie, pretože priniesli najnovšie zistenia o stave slovenskej menšiny v Maďarsku. Od roku 2019 do roku 2022 prebiehal výskum v rámci projektu zameraného na reflexiu slovenského národnostného školstva v Maďarsku očami slovenských pedagógov vyučujúcich na slovenských školách v Maďarsku a pedagógov vyučujúcich na týchto školách v slovenskom jazyku.

Výsledky realizovaného projektu potvrdili, že národnostné školstvo a učitelia slovenského jazyka sú primárnym a rozhodujúcim faktorom zachovania slovenského jazyka, kultúry a kontinuity slovenskej národnosti v Maďarsku a spomalenia jej asimilácie. Prevažná väčšina slovenských rodín už nie je schopná odovzdať svojim potomkom jazykové a kultúrne dedičstvo – táto úloha a zodpovednosť sa tak presunula na školské inštitúcie, ktoré potrebujú všestrannú (aj vedeckú) pomoc. Vzhľadom na fakt, že výskumná téma je veľmi špecifická, boli výstupy projektu orientované do 4 oblastí.

V rámci výchovnej a vzdelávacej oblasti boli analyzované hodnotenia záujmu o výučbu slovenčiny u žiakov a rodičov. Výsledky sa v tomto prípade pohybovali v rozmedzí od mierne negatívnych po mierne pozitívne, väčšinou však vykazovali ambivalentný trend. Najvyššie priemerné skóre prisúdili záujmu žiakov i rodičov učitelia na prvom stupni. Naopak, najnižšie hodnotenie bolo zaznamenané u pedagógov s vyštudovanou aprobáciou – jednodborový slovenský jazyk, u ktorých sa záujem zo strany rodičov umiestnil v negatívnom póle škály. Slovenskí učitelia v Maďarsku hodnotili svoj vzťah so žiakmi i rodičmi pozitívne, pričom v rámci komunikácie s obomi skupinami využívali pedagógovia rozmanité metódy. Na záujem, resp. nezáujem o výučbu slovenčiny u rodičov, resp. o zapísanie dieťaťa na národnostnú školu, vplýva viacero faktorov. Jedným z dôvodov nezáujmu u rodičov bol zvýšený počet hodín menšinového jazyka. To znamená, že rodičia pokladali počet 5 + 1 hodinu týždenne za príliš vysoký, najmä v porovnaní s ostatnými predmetmi ako maďarčina, matematika,

dejepis, cudzie jazyky atď.²⁰ Za slabinu vyučovania slovenských pedagógov v Maďarsku je považované pomerne nízke využívanie moderných technických prostriedkov v priebehu edukačného procesu, a rovnako pomerne nízka miera zisťovania spätnej väzby od žiakov učiteľmi najmladšej generácie v porovnaní so staršími pedagógmi.²¹ Za varovný signál je pokladaná skutočnosť, že učitelia najčastejšie pri výučbe používali slovenské učebnice vydané v Maďarsku (a nie na Slovensku). Tento fakt však mohol súvisieť s nie veľmi efektívne nastaveným systémom schvaľovania učebníc na tomto území a zaradením predmetu „slovenská vzdelanosť do výchovno-vzdelávacieho procesu na slovenských školách v Maďarsku“. Tento predmet s dotáciou jednej vyučovacej hodiny týždenne má za úlohu sprostredkovať slovenskú kultúru a čiastočne i slovenské dejiny. Faktom však ostáva, že takto koncipované kurikulum nenahradí komplexné povedomie o slovenských dejinách a reáliách, avšak považujeme to významný prvok k udržaniu identity slovenskej minority v Maďarsku.²²

Druhou skúmanou oblasťou bol sociálno-psychologický aspekt problematiky. Zo získaných údajov vyplynulo, že 75 % respondentov sa identifikovalo so svojim postavením učiteľa materinského jazyka príslušníkov vlastnej etnickej minority a považovalo svoju profesiu za spoločensky významnú. Empirické dáta odzrkadľovali vysokú mieru identifikácie učiteľov slovenského jazyka na národnostných školách v Maďarsku so svojou profesiou, ktorá sa prejavovala v pozitívnej reflexii vlastného statusu profesionála, ktorý prispieva k rozvíjaniu etnického povedomia a materinského jazyka príslušníkov vlastnej etnickej minority. 97 % respondentov obsah práce učiteľa na národnostných školách v Maďarsku uspokojoval. Pozitívne vyjadrenia dominovali aj

²⁰ ĎURKOVSKÁ, Mária. Slovak Minority Education in Hungary in the 21st Century as Reflected in Empirical Data. In ĎURKOVSKÁ, Mária – ŠUTAJ, Štefan – REGINÁČOVÁ, Nikola (Eds.). *Ethnic Relations in Slovakia at the Beginning of the 21st Century*. Košice : UPJŠ, 2020, s. 168-184.

²¹ ĎURKOVSKÁ, Mária - HELDÁKOVÁ, Lucia - VÝROST, Jozef. *Ako (ne)vyučovať slovenčinu v Maďarsku*. - Košice : Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, 2021, 103 s.

²² HELDÁKOVÁ, Lucia - KALISTOVÁ, Anna. Slovenský národný naratív v dejepise Slovákov v Maďarsku. In ĎURKOVSKÁ, Mária – TUŠKOVÁ, Tünde (eds.). *Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Košice ; Békešská Čaba : Spoločenskovedný ústav CSPV SAV ; Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2019, s. 37-52.

pri hodnotení ďalších aspektov pracovnej činnosti: primeranosti materiálneho zabezpečenia pracovných podmienok (85 %); vzťahov so spolupracovníkmi (97 %); identifikovania so školskou komunitou (95 %) a zámeru v škole zotrvať (94 %); možnosti prispieť k naplňaniu školského kurikula (96 %); pociťovanej podpory zo strany vedenia školy (92 %) a zo strany rodičov (88 %); hrdosť na rolu učiteľa slovenského jazyka na národnostných školách v Maďarsku vyjadrilo 98 % respondentov. Pri porovnaní s relevantnými údajmi reprezentatívnej vzorky maďarských učiteľov druhého stupňa základných škôl²³ u respondentov vo vzorke z prezentovaného výskumu možno zaregistrovať tendenciu ku komparatívne vyššej miere pracovnej spokojnosti. V súvislosti s pracovnou spokojnosťou bol ako významný faktor potvrdený vnímaný sociálny status učiteľa. Na rozdiel od výskumov, ktoré medzi faktormi pracovnej spokojnosti uvádzali rôzne socio-demografické charakteristiky (pohlavie, vek, typ školy, aprobácia), vo vzorke prezentovaného výskumu sa ich vplyv nepreukázal.²⁴ Ako významné činitele pracovnej spokojnosti učiteľov slovenského jazyka na národnostných školách v Maďarsku sa ukázali charakteristiky individuálnej, psychologickéj povahy, konkrétne pozitívne vnímaný status vlastnej profesie, ako i preferencia hodnôt zamestnanie a národnosť.

V súvislosti s analýzou historického a spoločenského aspektu bola realizovaná komparácia hodnotení súčasného stavu slovenského školstva a stavu po roku 1989 pedagógmi. Výsledky priniesli pozitívne posúdenia jednotlivých oblastí. Spätná väzba od pedagógov pôsobiacich v slovenskom národnostnom školstve referovala o celkovom zlepšení v oblasti kvality pedagogického procesu v súčasnosti ako aj o výrazne lepšom materiálnom vybavení. Komunikácia s kolegami, ako aj inštitúciami, si podľa výsledkov výskumu udržiavala kontinuálnu kvalitu. Čoraz viac sa však prejavovalo nedostatočné personálne zabezpečenie pedagogického procesu. V rámci analýzy prediktorov pedagógovia hodnotili postavenie školstva cez postavenie pedagóga. Jadro týchto odpovedí tvorila spoločenská významnosť povolania učiteľa, jeho finančné ohodnotenie, spolupráca zo strany študentov a rodičov ako celková podpora povolania učiteľa. Významným pre-

²³ Talis – *The OECD Teaching and Learning International Survey, 2018*. [online] Dostupné online: <<https://www.oecd.org/education/talis/>>

²⁴ ĐURKOVSKÁ, Mária - KENTOŠ, Michal. Job satisfaction of teachers working at Slovak ethnic schools in Hungary. In ADAMEC, Petr – ŠIMANĚ, Michal. *Sborník z mezinárodní konference ICOLLE 2021 : rozvoj kompetencí relevantních pro život a praxi v 21. století*. Brno : Mendelova univerzita v Brně, 2022, s. 17-24.

diktorem bol tiež vek, pričom platí, že s rastúcim vekom klesalo hodnotenie postavenia národnostného školstva. V tomto prípade však platí, rovnako ako pri hodnotení personálneho zabezpečenia výučby v slovenčine, že vekové rozloženie respondentov nedosahovalo parametre, ktoré by dovoľovali vytvárať všeobecné závery.²⁵ V rámci tohto aspektu bola skúmaná aj miera potrebnosti jednotlivých typov škôl. Tá bola ohodnotená pozitívne, za najpotrebnejšie boli považované dvojazyčné a jednojazyčné školy, pričom pozitívne hodnotenia sa týkali aj národnostných škôl. Pri otázke celkového hodnotenia súčasného postavenia slovenského národnostného školstva v sieti existujúcich škôl v Maďarsku sa u respondentov zaznamenali prevažne ambivalentné odpovede.²⁶

Skúmaná oblasť, týkajúca sa jazykového aspektu, sa sústredila na materinský jazyk a národnosť respondentov. Materinský jazyk a národnosť respondentov – pedagógov vyučujúcich na slovenských školách v Maďarsku, kopíruje trend posledných dvoch sčítaní obyvateľstva, keď slovenský materinský jazyk deklarovalo menej Slovákov než slovenskú národnosť. Slovenskú národnosť a materinský jazyk deklarovala v najvyššej miere veková kategória 51 – 68 ročných pedagógov. Pri skúmaní jazykového správania v rodine sa dospelo k záveru, že respondenti najčastejšie používali pri komunikácii s manželom/manželkou (70,6 %) výlučne maďarčinu. Situačné používanie slovenčiny v škole a mimo školy dokazovalo vyššiu mieru komunikácie v slovenčine v škole (M=5,13), mimo školy bolo celkové skóre nižšie (M=4,22). Z hľadiska používania slovenčiny v školskom aj mimoškolskom prostredí bola situácia najpriaznivejšia u respondentov vekovej kategórie 51 – 68 rokov a u učiteľov na jednojazyčnej škole. V oblasti porovnávania prestíže jazykov mal najväčšiu prestíž anglický jazyk, nasledoval maďarský a slovenský. Najnižšie priemerné skóre dosiahla nárečová podoba slovenčiny. Tento trend kopírovali aj analýzy porovnávajúce vek a národnosť respondentov. Na základe výsledkov prezentované-

²⁵ ĎURKOVSKÁ, Mária - KENTOŠ, Michal. Perspectives of Slovak Ethnic Education in Hungary. In ADAMEC, Petr – ŠIMÁNEĚ, Michal – KOVÁŘOVÁ, Eliška (Eds.). *Sborník z mezinárodní konference ICOLLE 2019 : udržitelnost ve vzdělávání: minulost, současnost a budoucnost*. Brno : Mendelova univerzita, 2020, s. 49-56.

²⁶ HELDÁKOVÁ, Lucia - SZEGHY-GAYER, Veronika. Postavenie slovenského školstva v Maďarsku: (Vybrané externé a interné faktory ovplyvňujúce jeho efektívnosť). In ADAMEC, Petr – ŠIMÁNEĚ, Michal – KOVÁŘOVÁ, Eliška (Eds.). *Sborník z mezinárodní konference ICOLLE 2020 : úloha odborného vzdělávání ve světě 21. století*. Brno : Mendelova univerzita v Brně, 2021, s. 6-15.

ho výskumu sa predpokladá, že anglický jazyk má najväčšiu využiteľnosť, nie prestíž, preto ho respondenti dali na prvé miesto.²⁷

Záver

Slovenské národnostné školstvo v Maďarsku čelí mnohým problémom a výzvam. Záujem o jeho udržanie je možné badať z oboch smerov. Zvonku mu napomáhajú zúčastnené strany ako Celoštátna slovenská samospráva v Maďarsku či výskumné inštitúcie – a zvnútra je možné badať entuziazmus a záujem učiteľov, ale i žiakov a ich rodičov zachovať slovenské povedomie na maďarskom území. Postupnou obmenou generácií je možné, že slovenské národnostné povedomie na území maďarskom už nebude také jednoznačné, tzn. tamojší Slováci sa budú okrem slovenskej národnosti hlásiť i k maďarskej, čo je, samozrejme, vzhľadom na roky života niekoľkých generácií v Maďarsku pochopiteľné. No ak i v obmenenej, ale predsa stále prítomnej podobe, sa slovenská národnosť v Maďarsku zachová, môžeme to považovať za pozitívny fakt vo vývoji dejín Slovákov v zahraničí.

LITERATÚRA

BOTÍK, Ján. *Dolnozemskí Slováci : Tri storočia vystahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, 335 s.

DELANTY, Gerard – WODAK, Ruth – JONES, Paul. *Identity, Belonging an Migration*. Liverpool : Liverpool Univeristy Press, 2011, 256 s.

DIVIČANOVÁ, Anna. Sociologické a kultúrne zázemie národnostnej školy v Maďarsku po roku 1948. In *Človek a spoločnosť [Individual and Society]*. roč. 3, č. 1, 2000, s. 101 – 104.

ĎURKOVSKÁ, Mária – KENTOŠ, Michal: Perspectives of Slovak National Education in Hungary. In ADAMEC Petr – ŠIMÁNĚ, Michal – KOVÁŘOVÁ, Eliška (Eds.). *Sborník abstraktů z mezinárodní vědecké konference ICOLLE 2019*. Brno : Mendelova univerzita v Brně, 2019. s. 49 – 56.

ĎURKOVSKÁ, Mária – HELDÁKOVÁ, Lucia – VÝROST, Jozef. *Ako (ne)vyučovať slovenčinu v Maďarsku*. – Košice : Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, 2021, 103 s.

ĎURKOVSKÁ, Mária – KENTOŠ, Michal. Job satisfaction of teachers working at Slovak ethnic schools in Hungary. In ADAMEC, Petr – ŠIMÁNĚ, Michal. *Sborník z mezinárodní konference ICOLLE 2021 : rozvoj kompetencí relevantních pro život a praxi v 21. století*. Brno : Mendelova univerzita v Brně, 2022, s. 17 – 24.

²⁷ ĎURKOVSKÁ, Mária - HELDÁKOVÁ, Lucia - VÝROST, Jozef. *Ako (ne)vyučovať slovenčinu v Maďarsku*. Košice : Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, 2021, 103 s.

ĎURKOVSKÁ, Mária – KENTOŠ, Michal. Perspectives of Slovak Ethnic Education in Hungary. In ADAMEC, Petr – ŠIMÁNEĚ, Michal – KOVÁŘOVÁ, Eliška (Eds.). *Sborník z mezinárodní konference ICOLLE 2019 : Udržitelnost ve vzdělávání: minulost, současnost a budoucnost*. Brno : Mendelova univerzita, 2020, s. 49 – 56.

ĎURKOVSKÁ, Mária. Slovak Minority Education in Hungary in the 21st Century as Reflected in Empirical Data. In ĎURKOVSKÁ, Mária – ŠUTAJ, Štefan – REGINÁČOVÁ, Nikola (Eds.). *Ethnic Relations in Slovakia at the Beginning of the 21st Century*. Košice : UPJŠ, 2020, s. 168 – 184.

FARKAŠOVÁ, Eva. Ako ďalej? – jazykový stav v našich národnostných školách. In TÓTH, Alexander Ján – UHRINOVÁ, Alžbeta. *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba : VÚSM, 2008, s. 582 – 587.

HELDÁKOVÁ, Lucia – KALISTOVÁ, Anna. Slovenský národný naratív v dejepise Slovákov v Maďarsku. In ĎURKOVSKÁ, Mária – TUŠKOVÁ, Tünde (eds.). *Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Košice, Békešská Čaba : Spoločenskovedný ústav CSPV SAV ; Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2019, s. 37 – 52.

HELDÁKOVÁ, Lucia – SZEGHY-GAYER, Veronika. Postavenie slovenského školstva v Maďarsku: (Vybrané externé a interné faktory ovplyvňujúce jeho efektívnosť). In ADAMEC, Petr – ŠIMÁNEĚ, Michal – KOVÁŘOVÁ, Eliška (Eds.). *Sborník z mezinárodní konference ICOLLE 2020 : Úloha odborného vzdelávání ve světě 21. století*. Brno : Mendelova univerzita v Brně, 2021, s. 6 – 15.

KUGLER, József – GOMBOŠ, Ján. State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku – so zvláštnym zreteľom na udalosti 20. storočia. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária. *Slovenský jazyk v Maďarsku : Bibliografia a štúdie – 1*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 315 – 334.

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) / *Základný Zákon Maďarska (25. apríla 2011)*. Budapešť : Vyd. časopisov a kníh Maďarského vestníka, 2011, 99 s. [Online]. Dostupné na: <https://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download/0/10/50000/szlov%C3%A1k-magyar_nyomdai.pdf>

MICHELA, Miroslav. Súčasné učebnice dejepisu v Maďarsku a problém reprezentácií maďarsko-slovenských vzťahov. In *Historický časopis*. 2008, roč. 56, č. 3, s. 525 – 536.

PAPUČEK, Gregor. *Memorandum Slovákov žijúcich v Maďarsku, 2007*. [Online]. Dostupné na <http://www.chelemendik.sk/Memorandum_Slovakov_zijucich_v_Madarsku_829493220.html>

PARÍKOVÁ, Magdaléna. Slovensko v kontexte migrácií stredovýchodnej Európy po roku 1945 (na príklade výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom). In *Etnologické rozpravy*. roč. XIII, č. 2, 2006, s. 164 – 178.

Slováci v Maďarsku – Situačná správa Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí. [Online] Dostupné na <<http://www.oslovma.hu/index.php/sk/dokumenty/176-dokumenty1/826-slovaci-v-maarsku-situana-sprava-usz>>

Správa za rok 2017 o štátnej politike vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí a o poskytnutej štátnej podpore Slovákom žijúcim v zahraničí a návrh programu štátnej politiky vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí na

rok 2019. [Online] Dostupné na <<https://www.google.com/url?sa=t&rc=t=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewi-P0YPqwePjAhXCZFAKHSzTAGcQFjACegQIARAC&url=https%3A%2F%2Fwww.nrsr.sk%2Fweb%2FDynamic%2FDownload.aspx%3FDocID%3D454684&usg=AOvVaw1Dw22d-FGNvLca5GhwNK6y>>

SZABÓOVÁ MARLOKOVÁ, Júlia. Podpora výchovno-vzdelávacej činnosti Materskej školy, všeobecnej školy, gymnázia a kolégia s vyučovacím jazykom slovenským v Budapešti. In *Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí*. Bratislava : Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí, 2014, s. 116-120

SZABÓOVÁ MARLOKOVÁ, Júlia. Podpora výchovno-vzdelávacej činnosti Materskej školy, všeobecnej školy, gymnázia a kolégia s vyučovacím jazykom slovenským v Budapešti. In *Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí*. Bratislava : Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí, 2014, s. 116 – 120.

Talis – The OECD Teaching and Learning International Survey, 2018. [Online]. Dostupné na <<https://www.oecd.org/education/talis/>>

TÓTH, Alexander Ján. O slovenskom jazyku v školách v Békešskej župe. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária. (Eds.). *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe*. Bekešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2005, s. 182 – 201.

VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, 863 s.

Zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci s Maďarskom č. 115/1997 Z. z.

ŽIBRITA, Pavol. Prečo nie je ľahké byť Slovákom v Maďarsku II. – Školstvo. [Online]. In *SME blog*, 2012. Dostupné na <<https://pavolzibrita.blog.sme.sk/c/305500/Preco-nie-je-lahke-byt-Slovakom-v-Madarsku-II-Skolstvo.html>>

Učiteľské hodnoty za hranicami: Hodnotový systém slovenských pedagógov v Maďarsku so zameraním na materinský jazyk a národnosť

Mgr. Mária Ďurkovská, PhD.

Spoločenskovedný ústav

*Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, v.v.i., Košice
durkovska@saske.sk*

Príspevok vznikol v rámci riešenia medzinárodného bilaterálneho projektu *Súčasný stav a fungovanie slovenského národnostného školstva – reflexia pedagógov, reflexia študentov a reflexia rodičov*.

Abstrakt

Učiteľské hodnoty za hranicami: Hodnotový systém slovenských pedagógov v Maďarsku so zameraním na materinský jazyk a národnosť
Jazyk ako jeden z objektívnych kritérií definovania etnicity sa zaraďuje k základným etnointegrujúcim prvkom, na ktorom každá menšina buduje svoju identitu. Materinský jazyk býva považovaný za spoluurčujúci alebo určujúci znak etnickej príslušnosti. Špecifické funkcie plní materinský jazyk v prípade etnických skupín žijúcich v pozícii minority, keďže predstavuje univerzálny prostriedok pre udržanie ich svojbytnosti. V tom zmysle zaujíma významné postavenie v systéme preferovaných hodnôt jednotlivca. Cieľom príspevku je špecifikovať postavenie materinského jazyka a národnosti v systéme hodnôt slovenských učiteľov v Maďarsku. V príspevku sú analyzované dáta pochádzajúce z dotazníkového výskumu na vzorke 139 učiteľov slovenských národnostných škôl v Maďarsku. Celková štruktúra hodnotových orientácií nepoukázala na prítomnosť zásadných rozdielov pri hodnotách materinský jazyk a národnosť. Reflektovanie hodnôt v prípade učiteľov teda nevykazovalo vo väčšine prípadov (okrem hodnôt majetok a náboženstvo) markantné odchýlky.

Kľúčové slová

učitelia, slovenské národnostné školy, národnostné vzdelávanie, hodnoty, materinský jazyk, národnosť

Abstract

Teacher values across borders: The value system of Slovak teachers in Hungary with a focus on mother tongue and nationality

One of the important aspects of the development of each minority is language issues. As one of the objective criteria for defining ethnicity,

the mother language is one of the basic ethnointegrating elements on which each minority builds its identity. The mother tongue is considered to be a co-determining or determining feature of ethnicity. The mother language has specific functions for ethnic groups living in minority positions, as it is a universal means of maintaining their individuality. In this sense, it occupies an important position in the system of preferred values of the individual. The aim of the paper is to specify the position of mother language and nationality in the system of values of Slovak teachers in Hungary. The paper analyses data from a questionnaire survey of a sample of 139 teachers of Slovak nationality schools in Hungary. The overall structure of value orientations did not show the presence of fundamental differences in the values of mother language and nationality. Thus, the teachers' reflection of values did not show significant variations in most cases (except for the values of property and religion).

Keywords

teachers, Slovak ethnic schools, ethnic education, values, mother language, nationality

Úvod

Pre autochtónne menšiny v Strednej Európe je typické, že sa koncentrujú do určitých regiónov, kde často tvoria miestnu väčšinu. Z geografického hľadiska a teritoriálneho rozmiestnenia je pre Slovákov v Maďarsku príznačné, že nežijú kompaktno, nevytvárajú homogénne spoločenstvo a spoločné jazykové územia. Naopak, žijú roztrúsene, vytvárajú menšie či väčšie jazykové ostrovy.

Dôležitým ukazovateľom vývoja každej minority sú vývojové trendy oficiálnej štatistiky, predovšetkým dvoch základných etnoidentifikačných znakov – deklarácie národnostnej príslušnosti a identifikácie materinského jazyka. Pre porovnanie uvádzame údaje z posledných troch sčítaní v Maďarsku (1990, 2001 a 2011) podľa sledovaných kritérií (tabuľka 1).

Tabuľka 1: Slováci žijúci v Maďarsku v rokoch 1990 – 2011 podľa príslušnosti k národnosti a podľa používania materinského jazyka z hľadiska rodu¹

	<i>Materinský jazyk</i>			<i>Národnosť</i>		
	1990	2001	2011	1990	2001	2011
<i>Spolu</i>	12 745	11 817	9 888	10 459	17 693	29 647
<i>Muži</i>	5 323	4 946	4 096	4 314	7 739	13 037
<i>Ženy</i>	7 422	6 871	5 792	6 145	9 954	16 610

Z údajov je zrejmé, že v roku 2001 zaznamenala oficiálna štatistika skoro 70 % nárast v ukazovateli slovenská národnosť oproti sčítaniu v roku 1990 a v roku 2011 nárast o 67,5 % oproti roku 2001. V ukazovateli materinský jazyk došlo k miernemu poklesu (celkovo o 7 %) oproti roku 1990. Pri porovnaní údajov z rokov 2001 a 2011 zaznamenáme opäť mierny, zhruba 11,9 % pokles pri deklarovaní slovenského materinského jazyka. Uvedená situácia dokumentuje čoraz menší význam jazyka pre slovenskú minoritu žijúcu v Maďarsku.²

Kým v roku 1990 bola slovenská minorita štvrtou najpočetnejšou minoritou v Maďarsku (po rómskej, nemeckej a chorvátskej menšine), v roku 2001 a 2011 je tretou v poradí (po rómskej a nemeckej minorite). Slováci majú najnepriaznivejšiu demografickú štruktúru zo všetkých národnostných menšín, teda najväčší podiel starých ľudí a najmenší podiel detí. Príčinou je predovšetkým roztrúsenosť slovenskej menšiny, ktorá sa nekoncentruje do určitého regiónu, ale žije vo viacerých oblastiach a až na jednu obec je všade aj miestnou menšinou. Pre Slovákov sú preto typické zmiešané manželstvá, kde komunikačným jazykom je maďarčina. Deti v takýchto manželstvách sú často maďarskej národnosti, a po slovensky nehovoria alebo hovoria slabou ich materinským jazykom je maďarčina.

¹ Zdroj: *Hungarian central statistical office*. Pozri údaje v kolónke: Population by nationality, mother tongue, and sex. Online: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tables_regional_00

² Sčítanie obyvateľstva v Maďarsku v roku 2021 pre pandémiu odložili. Zber údajov bol naplánovaný až v období od 1. októbra do 20. novembra 2022. Proces spracovania dát potrvá do 28. novembra 2023. Pôvodne sa sčítanie ľudu malo uskutočniť od 1. mája do 28. júna 2021. Zdroj: <https://dennikn.sk/minuta/2260993/>. V čase písania článku autorka nemala k dispozícii spracované dáta aktuálneho sčítania

Podľa Homišinovej (2008) je situácia v identifikovaní materinského (slovenského) jazyka v korelácii s príslušnosťou k národnosti špecifická. Kým v sčítaní v roku 1990 môžeme pozorovať tendenciu „prevahy“ identifikácie materinského jazyka, v sčítaní 2001 sa potvrdila opačná tendencia. Len u dvoch tretín príslušníkov slovenskej národnosti (66,79 %) sa dá vidieť konzistencia obidvoch ukazovateľov, t. j. keď prihlásenie k slovenskej národnosti je v súlade s priznaním slovenského materinského jazyka. Ešte vyšší rozdiel nastáva pri sčítaní v roku 2011, keď pozorujeme konzistenciu oboch ukazovateľov len u jednej tretiny (33,35 %) príslušníkov slovenskej národnosti.

Materinský jazyk je jedným z pilierov prežívania etnickej príslušnosti človeka a súčasne základným prostriedkom prenosu kultúrnych vzorcov medzi generáciami. Ako vedecký koncept materinský jazyk môže byť chápaný vo viacerých významoch: napr. z psychologického hľadiska ako nástroj primárnej socializácie; z kultúrno-politického hľadiska ako zdroj formovania identity; z pedagogického hľadiska ako prostriedok edukácie (Herrlitz, van de Ven, 2007).

V našom prieskume priznali za svoj materinský jazyk učitelia vyučujúci v Maďarsku slovenský jazyk alebo v slovenskom jazyku nasledovne: → 24,1 % respondentov slovenčinu, 54 % maďarčinu a 21,2 % slovenčinu aj maďarčinu. Čo sa týka národnosti: → 54% respondentov deklarovalo slovenskú národnosť, 18,2 % maďarskú a 27,7 % slovenskú aj maďarskú. Výsledky uvádzame v tabuľke 2.

Tabuľka 2: Materinský jazyk a národnosť respondentov v absolútnych a relatívnych číslach

	<i>Materinský jazyk</i>		<i>Národnosť</i>		
	N	%	N	%	
<i>slovenský</i>	33	24,1	<i>slovenská</i>	74	54,0
<i>maďarský</i>	74	54,0	<i>maďarská</i>	25	18,2
<i>slovenský aj maďarský</i>	29	21,2	<i>slovenská aj maďarská</i>	38	27,7
<i>iný (český)</i>	1	0,7			

V odbornej literatúre existuje pomerne značná rôznorodosť v definovaní pojmu hodnota. Spoločnou črtou týchto definícií je, že hodnoty sú chápané ako konštrukty, ktoré majú vplyv na rozhodovanie a sprá-

vanie človeka, na jeho percepciu ľudí a udalostí. Hodnoty predstavujú neodmysliteľnú súčasť našich životov. Charakterizujú jednotlivca, ale tiež sociálne skupiny, ako sú napríklad národy, pracovné organizácie či náboženské skupiny. Hodnoty sociálnych skupín reprezentujú ciele, ktoré sa členovia týchto skupín snažia dosiahnuť a tiež odôvodňujú aktivity členov a vodcov skupín vykonávané pri dosahovaní týchto cieľov. Hodnoty jednotlivca (tiež označované ako osobné hodnoty) predstavujú širokú kategóriu cieľov, ktoré motivujú ľudskú činnosť a slúžia ako orientačné princípy v ľudských životoch. Ovplyvňujú ľudské preferencie a správanie v širokom spektre situácií (Sagiv, Roccas & Cieciuch, 2017).

Skúmanie hodnôt, resp. hodnotových orientácií, úzko súvisí s výskumom postojov a správania jednotlivcov. Hodnoty sú významným stavebným kameňom (etnickej) identity človeka (Hutnik, 1992). Osobitne to platí v prípade, ak jednotlivec je členom nejakej minority. Prakticky každý človek opakovane zažije v priebehu svojho života situáciu, že má vyjadriť príslušnosť k nejakej podobe minority (rasovej, etnickej, náboženskej, rodovej, názorovej a pod.). Špecifické funkcie plní materinský jazyk v prípade etnických skupín žijúcich v pozícii minority, keďže predstavuje univerzálny prostriedok pre udržanie ich svojbytnosti. V tomto zmysle zaujíma významné postavenie v systéme preferovaných hodnôt jednotlivca (Homišínová, Výrost, Ďurkovská, 2018).

Cieľ príspevku a metódy

Cieľom príspevku je špecifikovať postavenie materinského jazyka a národnosti v systéme hodnôt slovenských učiteľov v Maďarsku. V príspevku sú analyzované dáta pochádzajúce z výskumu uskutočneného v desiatich maďarských župách v roku 2019 na vzorke 139 učiteľov národnostných škôl.

Výskumný súbor: výber respondentov, t. j. učiteľov, bol realizovaný na školách všetkých troch typov v mestách a obciach, v ktorých prebieha výučba slovenského jazyka. Kritériom výberu výskumnej vzorky bolo zamestnanie (súčasný alebo minulé pôsobenie ako pedagóg vyučujúceho slovenský jazyk alebo v slovenskom jazyku) a dostupnosť respondenta bez ohľadu na identifikačné kritériá (vek, lokalita, rod). Výskumný súbor tvorilo 11,7 % mužov a 88,3 % žien. Vek respondentov vo vzorke bol 24 – 68 rokov ($M=48,77$; $SD=10,017$). U žien bol priemerný vek 49,49 a u mužov 43,44. 7,3 % vyučovalo na jednojazyčnej škole, 48,2 % na dvojazyčnej a 43,1 % na škole, kde

sa slovenský jazyk vyučuje ako predmet. 62 % pedagógov vyučovalo v mestách, 38 % v obciach. Slovenský materinský jazyk deklarovalo 24,1 %, maďarský 54 % a slovenský aj maďarský 21,2 % opýtaných. Zastúpenie jednotlivých aprobácií učiteľov vo vzorke bolo nasledovné: 16,5 % pedagógov vyštudovalo jednodborový slovenský jazyk (SJ); 17,3 % malo aprobáciu jazyky v kombinácii s iným predmetom; 15,1 % humanitné vedy (výchovy, pedagogika, história); 6,5 % prírodné vedy; 20,9 % učiteľstvo prvého stupňa. Inú pedagogickú prípravu (t. j. nevyštudovali SJ, ale ovládajú ho) absolvovalo 8,6 % a 10,1 % vzorky tvorili vychovávatelia na internáte alebo v školskej družine. 5 % pedagógov svoju aprobáciu neuviedlo. Absolútnu prevahu majú učitelia predmetov humanitného zamerania. Najviac absentujú pedagógovia prírodovedných predmetov, napr. chémie a fyziky.

Výsledky

Preferencia hodnôt predstavuje relatívne trvalú individuálnu, skupinovú i spoločenskú orientáciu v sociálnej realite, ktorá v koncentrovanej podobe odzrkadľuje kultúrne dedičstvo. V tom zmysle poskytuje možnosť prieniku do samej podstaty etnicky podmienených rozdielov. Pre potreby výskumu sme použili krátky zoznam fundamentálnych, celožitvých hodnôt. Uskutočnil sa výber desiatich hodnôt, ktoré bolo možné zaradiť do troch oblastí: personálne hodnoty (zamestnanie, vzdelanie, rodina, zdravie, majetok), etnické hodnoty (materinský jazyk, národnosť, náboženstvo) a sociálne hodnoty (sloboda, demokracia). (Výrost, 2011) Znenie otázky bolo nasledovné: Vyznačte, prosím, akú dôležitosť (význam) prisudzujete nasledujúcim hodnotám. Respondenti ich posudzovali na sedembodovej škále (od 1 = nemá pre mňa žiadnu hodnotu až po 7 = má pre mňa veľmi veľký význam).

Tabuľka 3: Poradie preferencie hodnôt pedagógov (celá vzorka)

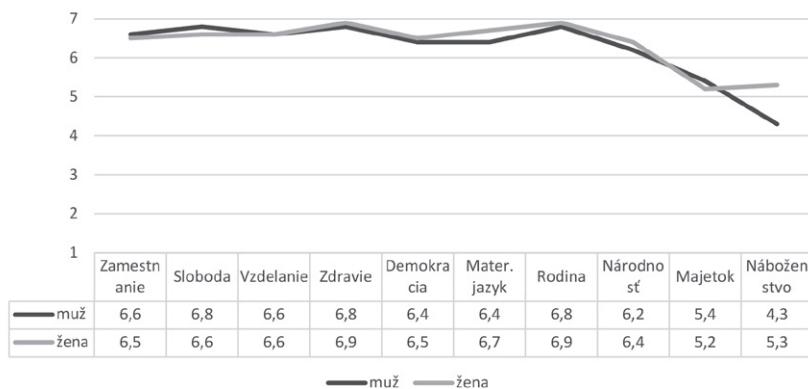
Poradie preferencie	M (priemer)	N (veľkosť vzorky)
Zamestnanie	6.	6,53
Sloboda	4.	6,64
Vzdelanie	5.	6,57
Zdravie	1.	6,89

Demokracia	7.	6,51	138
Mater. jazyk	3.	6,67	138
Rodina	2.	6,87	138
Národnosť	8.	6,38	138
Majetok	9.	5,27	138
Náboženstvo	10.	5,16	137

Pri pohľade na tabuľku 3 môžeme konštatovať, že každá jedna hodnota sa nachádza v pozitívnom poli škály, to znamená, že jej priemerné skóre bolo stále vyššie ako 5,0. Najvyššie priemerné skóre dosiahli personálne hodnoty rodina a zdravie, nasledoval materinský jazyk. Najnižšie skóre prisúdili respondenti hodnotám národnosť, majetok a náboženstvo.

Zaujímala nás aj preferencia hodnôt vzhľadom na rod respondentov, pretože významná časť empirických analýz potvrdzuje rozdiely v hodnotovej hierarchii mužov a žien. Ako príklad na podporu tohto tvrdenia môžeme uviesť prehľadovú štúdiu Schwartz a Rubela (2005), ktorí na 127 vzorkách zo 70 krajín potvrdili rodové rozdiely v 7 z 10 hodnôt.

Graf 1: Poradie preferencie hodnôt pedagógov podľa rodu

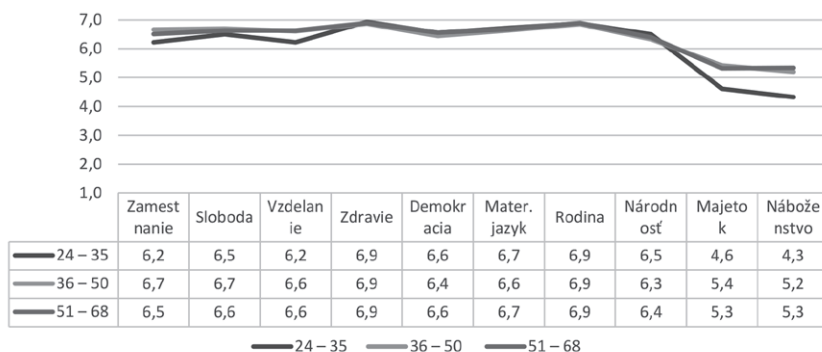

V našom prípade reflektovanie hodnôt v prípade mužov a žien nevykazovalo vo väčšine prípadov markantné odchýlky. V grafe 1 možno vidieť, že najpreferovanejšími hodnotami sú zdravie a rodina. Zároveň sú viditeľné aj komparatívne relatívne menej uprednostňované hod-

noty: majetok a náboženstvo. Súčasne možno postrehnúť, že v týchto (relatívne) menej preferovaných hodnotách sa rozdiely medzi mužmi a ženami zvyčajne: hodnota náboženstvo u mužov dosiahla skóre (M=4,33) a u žien (M=5,25) a skončila u mužov ako posledná a u žien ako predposledná v poradí hodnôt. Nami sledované hodnoty – materský jazyk a národnosť – preferovali viac ženy (M=6,7 a M=6,4) ako muži (M=6,4 a M=6,2). Je však potrebné dodať, že tieto rozdiely mali len minimálne (desatinové) hodnoty.

Skúmali sme aj hodnotové orientácie v jednotlivých vekových skupinách. Vychádzajúc z výskumu Funga (2016), ktorý skúmal vekové rozdiely pri personálnych hodnotách respondentov, sme predpokladali, že preferencia hodnôt sa bude u starších a mladších pedagógov líšiť. Pedagógov sme rozdelili na tri skupiny podľa veku: najmladšiu (24 – 35 rokov), strednú (36 – 50 rokov) a najstaršiu (51 – 68 rokov).

Graf 2: Poradie preferencie hodnôt pedagógov podľa veku

V grafe 2 vidíme, že odpovede respondentov jednotlivých vekových skupín majú dva spoločné „vrcholy“, ktoré predstavujú najpreferovanejšie hodnoty: zdravie a rodina. Hodnoty, ktoré získali najnižšie skóre, sú aj v tomto prípade majetok a náboženstvo. Materskému jazyku pripísali všetky vekové kategórie takmer identickú hodnotu. Veľmi podobná situácia nastala aj pri hodnote národnosť, pri jednotlivých vekových kategóriách jej respondenti prideliť škálové skóre od 6,3 do 6,5.

Opierajúc sa o prieskum (Shoham et al., 1998), zisťovali sme rozdiely v hodnotách v závislosti od rodu a veku. Shoham, ktorý vo svojom výskume sledoval hodnotové rozdiely naprieč vekom a súčasný vplyv rodu a veku na dôležitosť hodnôt, zistil vplyv veku a rodu na jednotlivé hodnotové preferencie. Rozdiel v poradí hodnôt medzi mužmi a ženami v jednotlivých vekových kategóriách v našom výskume dokumentuje tabuľka 4.

Tabuľka 4: Preferencia hodnôt na základe rodu a veku

	ŽENY			MUŽI		
	24 – 35	36 – 50	51 – 68	24 – 35	36 – 50	51 – 68
Zamestnanie	6,2	6,7	6,5	7	6,8	6
Sloboda	6,5	6,7	6,6	7	6,8	6,5
Vzdelanie	6,2	6,6	6,6	7	6,6	6,3
Zdravie	6,9	6,9	6,9	7	6,6	7
Demokracia	6,6	6,4	6,6	6,5	6,3	6,5
Mater. jazyk	6,7	6,6	6,7	7	6	6,5
Rodina	6,9	6,9	6,9	7	6,8	6,5
Národnosť	6,5	6,3	6,4	6,8	5,9	6,3
Majetok	4,6	5,4	5,3	4,3	5,9	5,8
Náboženstvo	4,3	5,2	5,3	3	3,9	6,5

Môžeme konštatovať, že vo výberových súboroch respondentov sa na vrchole hierarchie mužov i žien všetkých vekových kategórií umiestnili tradične najpreferovanejšie hodnoty, t. j. zdravie a rodina.

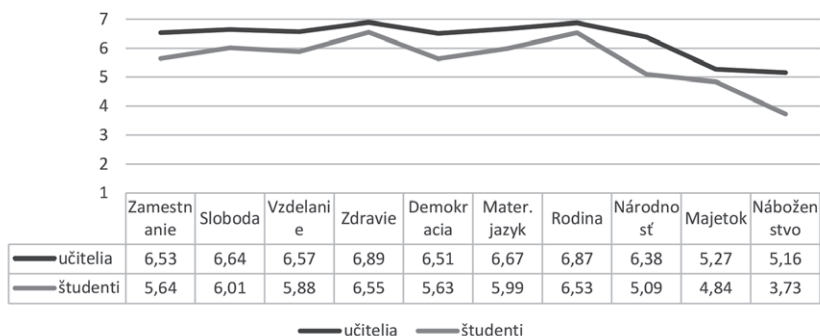
U mužov bol najviditeľnejší rozdiel v najmenej preferovanej hodnote náboženstvo. Pre pedagógov najstaršej vekovej skupiny mala táto hodnota veľmi veľký význam ($M=6,50$), na rozdiel od pedagógov najmladšej ($M=3,00$) a strednej vekovej kategórie ($M=3,85$), u ktorých sa táto hodnota nachádzala v negatívnom až neutrálnom póle škály a mala pre nich len malú hodnotu. Muži najmladšej vekovej kategórie pripísali obom nami skúmaným hodnotám najvyššie skóre (materinský jazyk $M=7$, národnosť $M=6,8$). Najnižšie skóre pripísali týmto hodnotám učitelia vo veku 36 – 50 rokov (materinský jazyk $M=6$, národnosť $M=5,9$).

U žien – pedagogičiek najmladšej generácie je zaujímavá pomerne slabá preferencia hodnoty majetok na rozdiel od starších vekových kategórií. Nižšie priemerné skóre než ostatné dve vekové kategórie prideliť pedagogičky vo veku 24 – 35 rokov aj hodnotám zamestna-

nie, sloboda vzdelanie a náboženstvo. Učiteľky strednej a staršej vekovej kategórie vykazovali pri preferencii hodnôt zhodu. Hodnotám materinský jazyk a národnosť pripísali ženy takmer identické skóre (materinskému jazyku o 0,2 bodu vyššie než národnosti)

V poslednej časti sme porovnávali hierarchiu hodnôt učiteľov s hierarchiou hodnôt slovenských študentov v Maďarsku.³ Učítelia pripísali všetkým hodnotám vyššie škálové skóre než študenti – graf 3.

Graf 3: Poradie preferencie hodnôt pedagógov a adolescentov – študentov

Z grafu vyplýva, že trend odpovedí adolescentov – študentov má tri spoločné „vrcholy“, ktoré predstavujú najpreferovanejšie hodnoty zdravie, rodina a sloboda; zároveň aj tri spoločné „údolia“, teda komparatívne relatívne menej uprednostňované hodnoty náboženstvo, národnosť a demokracia. Hodnota materinský jazyk sa nachádza približne v strede hodnotovej hierarchie adolescentov.

Čo sa týka pedagógov, tí pripísali najvyššie skóre hodnotám zdravie a rodina, najnižšie majetku a náboženstvu. Materinský jazyk a národnosť dosahujú škálové skóre 6,67 a 6,38. U študentov je skóre pri nami skúmaných hodnotách nižšie – nedosahuje hranicu 6 bodov (materinský jazyk 5,99 a národnosť 5,09).

³ Výskum slovenských študentov v Maďarsku sa uskutočnil v roku 2010 ako jeden z interdisciplinárnych terénnych výskumov zameraných na problematiku sociolingvistickej situácie dolnozemsých Slovákov. Výskum uskutočnil Spoločenskovedný ústav CSPV SAV v spolupráci s Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku. Výskum sa orientoval na jazykovo-komunikačné správanie slovenskej mládeže v situačnom kontexte intraetnického používania hovorenej slovenčiny. Počet respondentov z radov študentov vo veku 15 – 25 rokov bol 100.

Záver

Predkladaný príspevok bol zameraný na posúdenie postavenia hodnôt v hodnotovej hierarchii učiteľov vyučujúcich slovenský jazyk alebo v slovenskom jazyku na národnostných školách v Maďarsku, zvlášť nás zaujímali hodnoty materinský jazyk a národnosť. Z výsledkov skúmania môžeme konštatovať niekoľko zovšeobecnení.

Celková štruktúra hodnotových orientácií nepoukázala na prítomnosť zásadných rozdielov, reflektovanie hodnôt teda nevykazovalo vo väčšine prípadov markantné odchýlky (nižšie skóre bolo pripísané hodnotám majetok a náboženstvo). Hlbšia analýza však potvrdila, že existujú rozdiely v hodnotových orientáciách medzi učiteľmi, čo je podmienené rodom, ale i vekom respondentov. Nedá sa však povedať, že by učitelia niektoré hodnoty úplne odmietali, nakoľko sa ich dôležitosť pohybovala takmer vo všetkých prípadoch v hornej polovici hodnotiacej škály. Môžeme konštatovať, že vo výberových súboroch respondentov sa na vrchole hierarchie umiestnili tradične najpreferovanejšie hodnoty, t. j. zdravie a rodina. Vysoko hodnotili respondenti (predovšetkým ženy vo všeobecnosti a muži najmladšej vekovej kategórie) materinský jazyk. Naopak, hodnoty náboženstvo a majetok boli u pedagógov preferované v menšej miere. Hodnote národnosť pripísali najnižšie skóre muži strednej generácie, a naopak, najvyššie skóre muži – učitelia najmladšej generácie. Skóre hodnôt u mladých ľudí – Slovákov (študentov stredných a vysokých škôl) v krajinách na Dolnej zemi bolo v priemere o jeden bod nižšie než u pedagógov.

Na záver je možné konštatovať, že dotazníkové výskumy realizované jednak u učiteľov, ako aj u mládeže, sa ukázali ako veľmi užitočné a perspektívne – na ich základe dokážeme poznať hodnotové orientácie a rebríčky pedagógov aj adolescentov.

LITERATÚRA

- FUNG, H. H. – HO, Y. W. – ZHANG, R. – ZHANG, X. – NOELS, K. A. – TAM, K.P. Age differences in personal values: Universal or cultural specific? In *Psychology and Aging*, 2016, roč. 31, č. 3, s. 274 – 286. <https://doi.org/10.1037/pag0000082>
- HERRLITZ, W. – van de VEN, P.H. Comparative Research on Mother Tongue Education. In Herrlitz, W, Ongstad, S. – van de Ven, P.H. (Eds.), *Research on Mother Tongue/L1-Education in a Comparative Perspective. Theoretical and Methodological Issues*. Amsterdam: Rodopi, 2007, s. 13 – 42.

HOMIŠINOVÁ, M. Percepcia sociálnej identity Slovákov v Maďarsku a Maďarov na Slovensku (komparatívna teoretická a empirická analýza). In *Sociológia*, 2008, roč. 40, č. 5, s. 453 – 486.

HOMIŠINOVÁ, M. – VÝROST, J. – ĎURKOVSKÁ, M. *Spoločenskovedné súvislosti hovorenej slovenčiny mladej generácie Slovákov žijúcich v krajinách na Dolnej zemi (Chorvátsko, Srbsko, Rumunsko, Maďarsko)*. Košice : Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, 2018. 148 s.

HUTNIK, N. (1992). *Ethnic minority identity: A social psychological perspective*. Oxford: Clarendon Press.

SAGIV, L. – ROCCAS, S. – CIECIUCH, J. Personal values in human life. In *Nat Hum Behav*, 2017, č. 1, s. 630 – 639. <https://doi.org/10.1038/s41562-017-0185-3>

SHOHAM, A. – FLORENTHAL, B. – ROSE, G.M. – KROPP, F. Differences in Value Importance: the Impact of Age and Gender in the Israeli Population. In Joseph W. Alba & J. Wesley Hutchinson (Eds.). *NA - Advances in Consumer Research*, Volume 25. Provo, UT : Association for Consumer Research, 1998, s. 468 – 474.

SCHWARTZ, S. H. – RUBEL, T. Sex Differences in Value Priorities: Cross-Cultural and Multimethod Studies. In *Journal of Personality and Social Psychology*, 2005, roč. 89, č. 6, s. 1010 – 1028. Dostupné na: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.89.6.1010>

VÝROST, J. Materinský jazyk v hierarchii hodnôt mladých ľudí slovenskej národnosti v Maďarsku. In *Človek a spoločnosť 2011*, roč. 14, č. 3, s. 15 – 27. <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-14-rok-2011/3/studie-a-clanky/materinsky-jazyk-v-hierarchii-hodnot-mladych-ludi-slovenskej-narodnosti-v-madarsku/>

Internetové zdroje

Hungarian central statistical office. Pozri údaje v kolónke: Population by nationality, mother tongue, and sex. [Online]. Dostupné na: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tables_regional_00

K storočnici narodenia Adama Chalupca

Igor Adam Chalupec

igor.chalupec@icentiscapital.com

Abstrakt

K storočnici narodenia Adama Chalupca

Autor štúdie Igor Adam Chalupec sa venuje biografii svojho otca Adama Jana Chalupca, významného krajanškého rodáka, spoluzakladateľa a prvého predsedu Ústredného výboru Spoločnosti sociálno-kultúrnej Čechov a Slovákov v Poľsku a prvého, následne dlhoročného (1957 – 1990) šéfredaktora krajanškého časopisu Slovákov v Poľsku – *Život*. Zameriava sa na jeho rodinné zázemie, životné osudy a neskoršiu redaktorskú prácu. Adam Jan Chalupec bol potomkom slovenských vysťahovalcov z Kysúc – z obce Nesluša, spoluzakladateľom ilegálneho protifašistického Slovenského národného výboru vo Varšave. Bol účastníkom Varšavského povstania a členom slovenskej čaty 535. Za svoju prácu získal množstvo ocenení na Slovensku i v Poľsku.

Kľúčové slová

Igor Adam Chalupec, Slováci v Poľsku, ilegálny protifašistický Slovenský národný výbor vo Varšave, krajanské periodikum *Život*

Abstract

To the centenary of the birth of Adam Chalupec

The author of the study, Igor Adam Chalupec, is devoted to the biography of his father, Adam Jan Chalupec, a prominent native of Slovakia, co-founder and first chairman of the Central Committee of the Social-Cultural Society of Czechs and Slovaks in Poland, and the first and subsequently long-term (1957 - 1990) editor-in-chief of the Slovak magazine Slovaks in Poland, *Život*. It focuses on his family background, life destiny and later editorial work. Adam Jan Chalupec was a descendant of Slovak emigrants from Kysuce from the village of Nesluša, co-founder of the illegal anti-fascist Slovak National Committee in Warsaw. He was a participant in the Warsaw Uprising and a member of the Slovak platoon 535. He received many awards for his work in Slovakia and Poland.

Keywords

Igor Adam Chalupec, Slovaks in Poland, illegal anti-fascist Slovak National Committee in Warsaw, compatriot periodical *Život*

Dňa 27. apríla 2023 uplynulo 100. výročie narodenia môjho otca Adama Jana Chalupca, spoluzakladateľa a prvého predsedu Ústredného výboru Spoločnosti sociálno-kultúrnej Čechov a Slovákov v Poľsku, a prvého, následne dlhoročného (1957 – 1990) šéfredaktora časopisu *Život*. Je to príležitosť pre pripomenutie osobnosti tohto zaujímavého, pritom ale zabudnutého človeka.

Rodina môjho otca sa objavuje v Poľsku na prelome 19. a 20. storočia, v období migrácie obyvateľov hľadajúcich prácu a pokojný životný priestor na založenie rodiny. Prvý sa na poľskom území (v tom čase ešte v rámci ruského zaboru) objavil brat Adamovho otca, môjho deda Pavla, Juraj Chalupec. Obidvaja bratia pochádzali zo Slovenska, kde sa venovali rozličným remeselníckym povolaniam, hlavne klampiarstvu. Narodili sa v nevelkej hornatej obci Nesluša neďaleko súčasnej hranice s Poľskom, na slovenských Kysuciach. Zaujímavosťou je, že naše rodné priezvisko znelo pôvodne ináč, a to Matúš. Takto sa ešte volal môj pradedo Adam Ján, po ktorom dostal mená aj môj otec. Práve spomínaný Adam Ján Matúš pridal k rodnému priezvisku ešte ďalšie – Chalupec, a istú dobu používal až dve priezviská. Neskôr jeho synovia, ako aj dcéra Johana, ktorá sa pripojila k bratom, bývajúcim už v Poľsku, používali len druhú časť priezviska Chalupec.¹

Juraj Chalupec, narodený v roku 1871, starší od Pavla o sedem rokov, bol podnikavejší a ako prvý odišiel na poľské územie. Mal umelecké nadanie, bol nadpriemerne inteligentný, dobrý tanečník. Počas pobytu vo Varšave spoznal o 10 rokov staršiu Eleonoru Kielczewsku, s ktorou sa oženil a usadil sa následne v Lipnie. V roku 1897 sa im narodila dcéra, Apolonia Chalupec², známa neskôr ako Pola Negri, ktorá preslávila našu rodinu po celom svete. Myslím si, že po svojom otcovi zdedila umelecké nadanie, baletné a umelecké zručnosti. Juraj, nepokojný duch, mal často konflikty s cárskou políciou, zatvárali ho do väzenia, napokon bol vyhnaný na Sibír, odkiaľ sa vrátil až po získaní nezávislosti Poľska. Zahynul v roku 1920 v bitke pri Radzyminie, bojujúc v poľsko-bolševickej vojne.

Môj dedo Pavol viedol pokojnejší život. Pridal sa k bratovi, usadil sa v Lipnie, oženil sa s Władysławou Wolskou pochádzajúcou z Lodže.

¹ Naše priezvisko bývalo, a často je aj dnes, aj keď zriedkavejšie, popoľšťované a menené na Chałupiec a pod. V 50-tych rokoch štátne orgány chceli vyhotoviť otcovi občiansky preukaz s priezviskom Chalupiec, proti čomu sa jednoznačne ohradil.

² Taktiež rodné priezvisko Poly Negri je často spolšťované, čo pravidelne opravujem.

Rovnako ako Pola Negri, môj otec sa narodil v Lipnie, odkiaľ jeho rodičia onedlho vycestovali, hľadajúc lepšiu prácu, do Varšavy. Usadili sa v Rembertove pod Varšavou. Pavol viedol remeselnícku a stavebnú živnosť až do smrti v roku 1944. Mnohé budovy v Rembertove a Wawrze z predvojnového obdobia boli postavené jeho rukami.

Detstvo a ranná mladosť môjho otca pripadli na medzivojnové roky. Druhá svetová vojna ho zastihla vo veku 16 rokov, urýchlujúc tým nútený vstup do dospelosti. Je potrebné spomenúť, že situácia Slovákov v obsadenom Poľsku na území Generálneho gubernátorstva bola dosť špecifická. Samostatný Slovenský štát bol spojencom Adolfa Hitlera, a z toho dôvodu Slováci v Poľsku využívali počas vojny isté atribúty slobody: mali slovenské pasy umožňujúce slobodne cestovanie, vlastnili rádia, neohrozovali ich razie alebo odvoz na nútené práce do Nemecka. A napriek tomu sa aj medzi nimi našli slovenskí „revolucionári“. Časť z nich, zvlášť mládež, sa rozhodla využiť okupačné privilégiá na spoluprácu s poľským ilegálnym odbojom. Dňa 23. januára 1942 poľská a československá vláda v exile uzavreli dohodu, na základe ktorej vznikol vo Varšave Slovenský národný výbor (ďalej SNV). Predsedom SNV sa stal Miroslav Iringh, používajúci pseudonym „Stanko“, pričom jedným zo zakladateľov Výboru bol aj takmer 20-ročný Adam Chalupec, ktorý si vtedy zvolil meno „Janko“. Okrem typických konšpiračných činností, ako bolo roznášanie letákov, informovanie o situácii na fronte a činnosti spojencov či pomoci zraneným Poliakom zorganizoval aj SNV vojenský oddiel do boja proti okupantom. Bola to čata 535 Slovákov AK, ktorú Krajinská armáda doplnila neskôr o ďalších cudzincov bývajúcich vo Varšave. Veliteľom čaty bol podporučík Miroslav Iringh, veliteľom 1. oddielu seržant Adam Chalupec, neskôr povýšený na podporučíka. Na základe dohody s Krajinskou armádou čata 535 mohla mať slovenské národné farby (bielo-modro-červené) na páskach i zástave, ktorú je možné obdivovať dodnes v Múzeu Varšavského povstania. V rámci príprav na boje vojaci z čaty robili rozličné akcie, ktoré mali diverzný charakter, ale testom pre všetkých bolo vypuknutie Varšavského povstania. V momente vypuknutia bola slovenská čata uvedená do bojovej pohotovosti. Čata mala byť sústredená v okolí ulice Parkowej, čo sa napokon z viacerých dôvodov nestalo a roztrúsené oddiely začali bojovať v rôznych častiach hlavného mesta, hlavne v okolí Czerniakowa a Powiśla. Prvému oddielu Adama Chalupca, ktorý bol rozmiestnený na Rembertowe a bol mobilizovaný pomerne neskoro, až 1. augusta, sa nepodarilo dostať sa na ľavý breh

Visly, a tak začal bojovať na pražskom predmestí rieky. V priebehu bojov väčšina členov čaty 535 zahynula už v prvých dňoch povstania a ostatní sa následne pripojili k iným povstaleckým jednotkám.³

Dňa 29. augusta 1944, vzhľadom na situáciu na fronte a očakávaný vstup Červenej armády na slovenské územie, vypuklo z iniciatívy Slovenskej národnej rady na Slovensku Slovenské národné povstanie. V tomto povstaní bojoval otcov nevlastný brat Alexander (Šandor) Chalupec (syn Pavla z prvého manželstva), ktorý žil na Slovensku⁴. Otec sa taktiež pripojil k povstaniu na jeseň 1944 a následne po jeho porážke ostal na isté obdobie na Slovensku.

Po návrate do Varšavy otec pokračoval v nedokončenom štúdiu na Varšavskej vysokej technickej škole, pracoval na Ministerstve priemyslu a následne vo Zväze rašelinového priemyslu (poľ. Zjednoczenie Przemysłu Torfowego). Práca vo Zväze bola dôležitá z toho hľadiska,

*Adam Chalupec (1923 – 2023).
Zdroj: archív redakcie Život*

že sa spája s manželstvom s mojou mamou Henrykou Milewskou v roku 1960 a mojím narodením v roku 1966. Otec sympatizoval, rovnako ako dedo pred vojnou, s ľavicovým hnutím a začal po vojne pôsobiť v Poľskej socialistickej strane a po spojení s Poľskou robotníckou stranou v Poľskej zjednotenej robotníckej strane. Jednako

³ Viac podrobností k tejto téme je možné nájsť o. i. v spracovaní Waldemara Ireneusza Oszczydy „Účasť Slovákov vo Varšavskom Povstaní“ (Udział Słowaków w Powstaniu Warszawskim).

⁴ Na Slovensku žije väčšina našej rodiny z otcovej strany: potomkovia Šandora Jolana a Zlatica s rodinami, ako aj deti už nebohého syna Stanislava (Stanka): Adrián a Ivana.

sovoje miesto na zemi našiel v rodiacom sa národnom hnutí českej a slovenskej národnostnej menšiny.

Prvé spolky Slovákov v Poľsku vznikli po vojne na území Oravy a Spiša, kde dodnes býva prevažná väčšina tejto menšiny v Poľsku. Na začiatku bola ich činnosť šikanovaná poľskými komunistickými orgánmi. Situácia Slovákov v Poľsku bola náročná, keďže v roku 1939 bolo Poľsko napadnuté nacistickým Nemeckom, pričom tohto útoku sa zúčastnila aj slovenská armáda, i keď predmetné územia Spiša a Oravy boli v tom čase súčasťou Poľska a obyvatelia narukovali do poľskej armády. Slovenské spolky nemali finančné zázemie a ich činitelia boli predmetom rozličných represálií. Situácia sa začala meniť spolu s politickým odmäkom a koncom obdobia stalinizmu. Je potrebné mať na zreteli, že po vojne Slováci a Česi mali jeden štát – Československo. Teda obidve menšiny začali spoločnú prípravu na zjazd, pričom všetko sa uskutočňovalo pod bdelym okom štátneho aparátu, v rámci uzatvorenej zmluvy o priateľstve a vzájomnej pomoci s Československom. Prvý zlučovací Zjazd celoštátnej Sociálno-kultúrnej spoločnosti Čechov a Slovákov v Poľsku (SKSČaS) sa uskutočnil v Krakove v dňoch 9. – 10. marca 1957 a Adam Chalupec bol vtedy zvolený za prvého predsedu Ústredného výboru. Vznik SKSČaS mal veľký vplyv na fungovanie slovenskej národnostnej menšiny v Poľsku, o. i. vďaka hospodárskej činnosti, čo umožnilo financovanie mnohých spoločenských iniciatív na Spiši a Orave (vzdelávanie, miesta stretnutí, nákup kníh a pod.). Toto obdobie netrvalo dlho a v roku 1961 Spoločnosť, spolu s problémovou a súčasne nevítanou vládnyimi orgánmi hospodárskou činnosťou, zlikvidovali.

Organizácia Slovákov sa znovu zrodila v rámci Československej kultúrnej spoločnosti (CKS) v Poľsku, ktorá vznikla v roku 1961 a neskôr bola v roku 1967 transformovaná na Kultúrnu spoločnosť Čechov a Slovákov (KSČaS). Prvým predsedom CKS so sídlom Krakove sa stal v decembri 1961 Ján Molitoris. Otec ostal aktívnym členom Spoločnosti, v ktorej v rokoch 1967 – 1979 zastával funkciu I. podpredsedu a v rokoch 1979 – 1984 predsedu Ústredného výboru. V roku 1984 bol mu udelený titul čestný predseda Kultúrnej spoločnosti Čechov a Slovákov v Poľsku.

Je dôležité pritom zdôrazniť, že pre otca neboli dôležité tituly, ale kontakt s ľuďmi. Zo stretnutí s krajanmi na Orave a Spiši sa dozvedáme, že si vážili osobu Adama Chalupca. Spoločne pôsobili nielen v prospech českej a slovenskej národnostnej menšiny, ale v jeho oso-

be mali oporu v prípade rozličných dotýkajúcich sa ich problémových otázok v spojitosti so slovenským školstvom, vysokoškolským štúdiom vo vtedajšom Československu a pri vybavovaní mnohých osobných záležitostí na úrovni štátnych a samosprávnych orgánov.

Najtrvalejším dedičstvom SKSČaS, ktorá pôsobila v období 1957 – 1961, ostáva dodnes časopis *Život*, ktorého spoluorganizátorom a prvým šéfredaktorom bol Adam Chalupec. Zastával túto funkciu nepretržite 33 rokov – od marca 1957 – až do odchodu do dôchodku – v júni 1990. Nemám síce k dispozícii presné údaje, ale nečudoval by som sa, keby otec bol najdlhšie pôsobiacim šéfredaktorom v dejinách tlače v Poľsku. Ďalšou zaujímavosťou je, že *Život* prezentuje v priebehu 66 rokov existencie neslýchanú personálnu kontinuitu. Po otcovi prevzal vedenie dlhoročný tajomník redakcie Ján Špernoga a po jeho odchode do dôchodku sa v roku 2006 stala šéfredaktorkou Agáta Jendžežčíková, ktorá zástava túto funkciu dodnes. Prvé čísla *Života* boli vydané na rozmnožovacom stroji vo veľmi obmedzenom počte. Postupne, vďaka finančnej podpore z činnosti Spoločnosti, rástlo predplatné a predaj. V roku 1959 predplácalo *Život* skoro 14 tisíc ľudí a inštitúcií, pričom náklad bol takmer 20 tisíc výtlačkov. Sídlo redakcie sa na začiatku nachádzalo vo Varšave na Alejach Jeruzolimskich 47, neskôr na Alejach Jeruzolimskich 37, napokon bolo prenesené do starej budovy na ulici Foksal 13, kde bolo do roku 1993, keď bolo presťahované do Krakova.

A práve na redakciu na ulici Foksal 13 si presne spomínam, keďže som tam mnohokrát chodieval po škole. Nemal som to ďaleko, keďže moja základná škola sa nachádzala na Świętokrzyskiej ulici 18a. Do redakcie sa išlo krásnym, ale značne časom poznačeným schodišťom na druhé poschodie⁵, kde sa po ľavej strane nachádzali vysoké, elegantne vyrezávané drevené dvere vedúce dnu. Po vstupe bola hneď po pravej strane kancelária zástupcu šéfredaktora, potom ďalšia kancelária a po ľavej strane otcov sekretariát, kde dlhé roky úradovala sympatická pani Stenia. Zo sekretariátu viedli dvere po pravej strane do rozsiahlej otcovej kancelárie. Oproti dverám bol písací stôl, po pravej strane boli kreslá s kávovým stolom a police na knihy i rozličné pamiatky. Vo vnútri redakcie sa zas nachádzali ďalšie miestnosti, vrátane technickej, kde bol *Život* pripravovaný do tlače. Dnes je to už nevídané, že v redakcii stúpala cigaretový dym, sprevádzajúci viaceré

⁵ V súčasnosti, po generálnej oprave, Foksal 13 sú v súčasnosti elegantné apartmány v centre Varšavy.

generácie novinárov.⁶ *Život* bol mesačníkom, preto redakcia nebola veľká, mala maximálne 10 ľudí.⁷ Ja sám som sa cítil skoro ako člen redakcie, zúčastňujúc sa občas stretnutí a redakčných porád. Asi odtiaľ som si odniesol lásku k písaniu a čítaniu kníh. Otec mnohokrát prinášal prácu z redakcie domov a spoločnosť nám počas večerov v nevelkom byte na ulici Marszałkowskiej 140 do neskorých nočných hodín robil charakteristický zvuk písacieho stroja Optima, neskôr „zaplatený“ otcovou očnou chorobou. Sústreďenie spoločenských aktivít na juhu Poľska (Spiš, Orava) spôsobovalo zasa to, že otec tam často chodil na služobné cesty. Najčastejšie v noci premeriaval cestu č. 7, navštevujúc obce obývané Slováckmi: Jablonku, Novú Belú, Vyšné a Nižné Lapše, Krempachy, Malú i Veľkú Lipnicu, Jurgov, Fridman, Kacvín a ďalšie. Stretával sa tam so svojimi spolupracovníkmi zo Spoločnosti, vrátane svojho dlhoročného priateľa Augustína Andrašáka.^{8,9} Tieto cesty na juh spôsobili, že otec bol výborným šoférom. Mnohokrát navštevoval aj Československo, hlavne v rámci spolupráce s Maticou slovenskou¹⁰. Občas som cestoval s otcom – v tom čase som celkom dobre rozprával po slovensky¹¹. Vďaka existencii vo Varšave bola redakcia síce o čosi ďalej od svojej členskej základne, ale profitovala z priamych poľských i zahraničných otcových vzťahov na rozličných úrovniach¹², čo vo vtedajších scentralizovaných časoch malo veľký význam.

Pravdepodobne nie som objektívny, ale na tie časy bo *Život* hádam zaujímavým časopisom. Zaoberal sa predovšetkým otázkami českej

⁶ Otec tiež veľa fajčil, až do dvoch balíkov denne, čo bolo vo vtedajších časoch, žiaľ, normou.

⁷ V 70. a 80. rokoch zloženie redakcie tvorili o. i.: Ján Špernoga, Elżbieta Stojowska, Dominik Surma, Waleria Wojnarowska, Mieczysław Pożarski, Ewa Rudnicka, Areta Fedak, Anna Krištofeková a Marian Kaškiewicz.

⁸ So synom Augustína Andrašáka Bogdanom mám dodnes stály kontakt, som tiež krstným otcom jeho syna Aleksandra.

⁹ Do skupiny blízkych spolupracovníkov otca patrili tiež o. i. Ján Molitoris a Jozef Bryja.

¹⁰ Matica slovenská vznikla v roku 1863. Je celoslovenskou organizáciou, ktorej cieľom je propagácia a ochrana slovenských národných práv, identity, dedičstva, kultúry a národa.

¹¹ Znalosť slovenského jazyka som cvičil o. i. cez prázdniny v Bratislave, ktoré som trávil spolu s Adamom, synom známeho slovenského literáta a prekladateľa Jozefa Bžocha, ďalšieho priateľa otca, odsúdeného po roku 1968 komunistami na prácu v provinčnom archíve za protisocialistickú činnosť.

¹² Napríklad v 70. rokoch, keď kultúrnym radcom Československého veľvyslanectva v Poľsku bol ďalší otcov priateľ Rudolf Turnia.

a slovenskej národnostnej menšiny, ale bolo možné nájsť tiež aktu-
 ality zo sveta a z krajiny, všetko v rámci slobody prejavu ohraniče-
 nej vládou cenzúrou. V *Živote* nechýbali rubriky so zaujímavosťami:
 kulinárskymi, módnymi, hudobnými, filatelistickými, právnické, ba aj
 zverolekárske rady, čo by nemalo vzbudzovať počudovanie vzhľadom
 na to, že väčšina čitateľov boli obyvatelia dedín. Nachádzali sa tu i ho-
 roskopy, krížovky, hádanky, fotorelácie zo sveta športu a kultúry. Boli
 tu tiež zhrnutia článkov z iných časopisov, ba ukazovali sa aj krátke
 literárne texty: básne, eseje, historické články. Nevie, akým šéfom
 bol otec, ale asi nie veľmi dominantným, keďže plne nevyužíval strán-
 ky *Života* iba na uverejňovanie svojich článkov. Listujúc dnes ďalšie
 čísla časopisu, prekvapuje rôznorodosť textov, veľký počet autorov
 a vynikajúca grafika, nadväzujúca na vtedajší „Przekroj“. Je potrebné
 zdôrazniť, že dielo redaktorov časopisu *Život* bolo zmapované vďaka
 skenom všetkých čísiel, ktoré sú prístupné na dobre vedenej webovej
 stránke Spolku Slovákov v Poľsku.¹³ Dôležitou cezúrou pre redakciu,
 rovnako ako pre celý štát, bolo zavedenie výnimočného stavu v Poľ-
 sku 13. decembra 1981. Vtedy bolo zastavené fungovanie tlače, a do-

¹³ <https://tsp.org.pl/>

*Porada Života v Novej Belej v roku 1983
 (A. Chalupец štvrtý zľava). Zdroj: Igor Adam Chalupец*

konca mnohé tituly zlikvidovali. Vďaka osobnej angažovanosti otca redakcia prešla skoro nedotknuto tzv. verifikáciou, pri ktorej bol „skúmaný“ súhlas so stránickou líniou poľských novinárov. Napriek rozličným obavám všetci v redakcii ostali vo svojej pracovnej pozícii a *Život* sa opätovne objavil v tlači už v apríli 1982.

Posledné číslo *Života* pod otcovým vedením vyšlo v júni 1990. Ďalšie júlové číslo redigoval už kolektív pod vedením Jána Špernogu, avšak iba pozorný čitateľ redakčného zloženia sa mohol dopátrať, že nastala zmena v pozícii šéfredaktora. Patričná rozlúčka a poďakovanie bolo uverejnené v decembrovom čísle *Života* 1990.¹⁴

Mesačník *Život* sa naďalej po otcovom odchode rozvíjal a je jedným z najstarších vydávaných časopisov v Poľsku. Mnoho rokov je dôležitým zdrojom informácií, ale aj podporou pre Slovákov v Poľsku, informujúc nielen o dosiahnutých výsledkoch, ale zároveň rieši problémové otázky a ťažkosti. Dôležitými témami, vždy prítomnými na stránkach *Života*, boli/sú slovenské školstvo v Poľsku, prepojenie s materinskou krajinou či národná rovnoprávnosť. Vďaka *Životu* je udržiavaný slovenský jazyk (skôr aj český), čo je rozhodujúce pre udržiavanie a rozvíjanie národného povedomia.

Otec zomrel 14. mája 2002 vo veku 79 rokov, dvanásť rokov po odchode zo svojej milovanej redakcie. Je pochovaný spolu so svojím otcom na varšavskom Bródnie. V posledných rokoch života bojoval s fyzicky i psychicky zničujúcou chorobou Alzheimer. Z dnešného hľadiska si myslím, že mala naňho vplyv už aj v posledných rokoch práce v redakcii. No predsa jeho povaha zapríčiňovala, že nerozprával o svojich problémoch. Choroba ho veľmi zmenila, ale ja si pamätám driečného, pekného muža, v mladosti podobajúceho sa na Michaela Corleone z druhej časti *Krstného otca*. Muža, s ktorým sa človek nikoho nebojí. Pracovne a spoločensky aktívny, s intenzívnymi medziludskými vzťahmi, v súkromí zas rád tráviaci čas v tichu domova, s knihou v ruke alebo pred televízorom. Občas po návrate z recepcií si rád dal na jedenie niečo domáce, pretože to bolo najlepšie. Otec nebol človekom bez chýb, o čom vieme najlepšie my, jeho najbližší, ale vždy nás mal nekonečne rád. Veľmi sa tešil, keď som v roku 1991 spoznal moju Aniu, ale choroba spôsobila, že sa už nemohol zúčastňovať na našom živote. Počas svojho života bol úzko spätý so svojou neterou

¹⁴ Nie je to najdôležitejšia vec, ale celá trojica šéfredaktorov *Života* chýba na prestížnom zozname poľských šéfredaktorov Wikipédie. Je to jednoduché na dopracovanie.

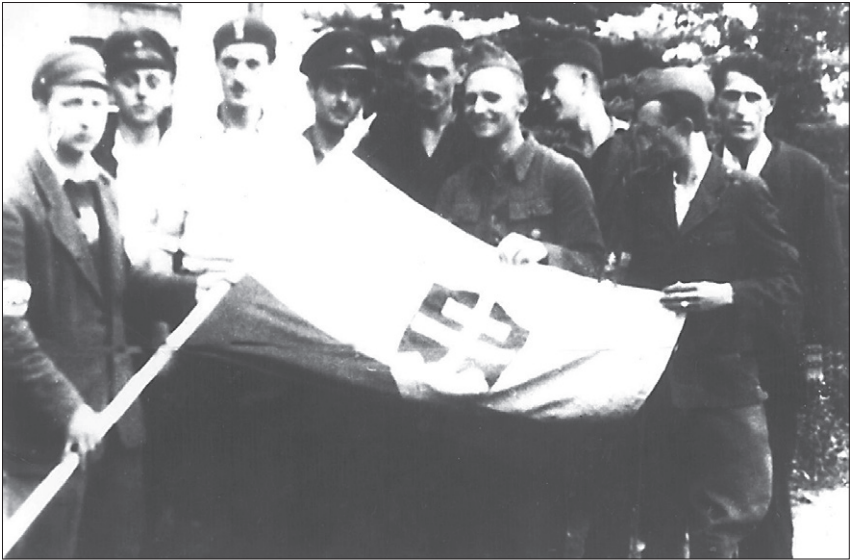
Irenou (Lilou) Buczyńskou (mojou krstnou mamou) a jej dcérami Gosiou a Kasiou, ktoré sa na jeho veľké sklamanie v roku 1980 rozhodli emigrovať. Otec mal úspechy, no robil aj chyby. Ako každý. Mal zaujímavý život, o ktorom sa mu nechcelo veľa rozprávať. Ako som už spomínal, bol veľmi tajnostkársky. Svoje city prejavoval výbušným, ale podľa situácie aj rýchlo sa meniacim spôsobom. Dodnes ostal pre mňa istou záhadou.

Adam Chalupec mal veľké šťastie, že mohol zanechať po sebe niečo trvácne, potrebné, dôležité pre iných ľudí. To je špeciálny dar. Nezávisle od meniacej sa formy *Život* je naďalej dôležitým pre slovenskú komunitu v Poľsku. Ako sa dá prečítať na stránke Spolku Slovákov v Poľsku: „Ťažko v tomto momente, po toľkých rokoch, ohodnotiť úroveň angažovanosti vtedajších činiteľov. Dá sa rozhodne povedať, že výzva Náš program, publikovaná predsedníctvom Ústredného výboru Sociálno-kultúrnej spoločnosti Čechov a Slovákov v Poľsku, uvedená v prvom príležitostnom čísle (marec 1957), splnila svoje poslanie. Boli to slová zapísané do histórie časopisu:

„Milí krajanovia,

máte v rukách zvláštne vydanie časopisu „Život“. Prvý raz dostane sa vám do rúk list priamo v Poľsku tlačený a vydaný v materskej reči. Treba tú príležitosť využiť k tomu, aby sme si úprimne pohovorili. Zaujímavé témy nám nechýbajú... Vznik našej Spoločnosti sa stal teda pre každého miestneho Čecha a Slováka, ako aj pre otázky rozvoja našich národnostných menšín, veľmi dôležitou chvíľou.

Domnievame sa však, že každý krajan pociťuje potrebu výmeny myšlienok. Takú potrebu výmeny názorov pociťuje aj Ústredný Výbor našej Spoločnosti, ktorá už niekoľko mesiacov rozvíja v našej zemi aktívnu činnosť. O tejto činnosti by sme sa chceli práve s Vami porozprávať.“

*Čata 535 Slovákov so svojou zástavou, A. Chalupec druhý zľava.
Zdroj: Igor Adam Chalupec*

Ľudové básnictvo a jeho konkretizácie v literárnej tvorbe Štefana Hudáka (K storočnici jeho narodenia)

doc. PaedDr. Patrik Šenkár, PhD.

Katedra slovenského jazyka a literatúry

Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho

Bratislavská cesta 3322, 945 01 Komárno

senkarp@ujv.sk

Abstrakt

Ľudové básnictvo a jeho konkretizácie v literárnej tvorbe Štefana Hudáka (k storočnici jeho narodenia)

Príspevok poukazuje na dôležitosť kontextovosti v rámci dolnozemskej literatúry. Vyzdvihuje významné osobitosti a rozvrstvenia autorského potenciálu Slovákov v Maďarsku. Uvádza zložité podmienky v rámci historického a národnokultúrneho vývinu tejto národnosti (najmä) po roku 1918. Upriamuje pozornosť na fenomén ľudových autorov; opisuje dva zdroje ich činnosti (kníhkupectvo, *Čabiarsky kalendár*) v spojení s cirkvou i vlastnou buditelskou činnosťou. Zdôrazňuje špecifické črty ich tvorivej činnosti, témy, motívy, umelecké prostriedky v pozadí ochrany slovenského materinského jazyka/kultúry a vyjadrenia pocitu spolupatričnosti so Slovákami z Dolnej zeme. Uvádza ich špeciálny vzťah pri otázke identity, pertraktuje jednotlivé publikačné možnosti sebarealizácie. Charakterizuje ich rôznorodú činnosť v medzivojnovom a povojnovom období (aj využitím názorov významných teoretikov). Vyzdvihuje sa pritom ľudový básnik Štefan Hudák (1923 – 2005) ako významný predstaviteľ tejto proveniencie. Uvádzajú sa jeho životné osudy i publikované diela. Objektívno-subjektívnym spôsobom sa interpretuje aj jeho jediná samostatná básnická zbierka s názvom *Za pluhom* (1941) v pozadí identifikácie významných básnických prostriedkov. Analyzujú sa aj jeho básne z rukopisnej pozostalosti (z fondu Krajanského múzea Matice slovenskej).

Kľúčové slová

Ľudové básnictvo, historický vývin, interpretácia, básnická tvorba, Štefan Hudák

Abstract

Folk poetry and its concretizations in the literary work of Štefan Hudák (To the centenary of his birth)

The article points out the importance of contextuality within Lowland literature. It highlights significant peculiarities and stratifications of the authorial potential of Slovaks in Hungary. It presents the complex conditions within the historical and national cultural development of this nationality (especially) after 1918. It directs its attention to the phenomenon of folk authors; describes two sources of their activity (bookstore, *Čabiansky kalendár – Čabian calendar*) in connection with the church and their own revivalist activity. It emphasizes the specific features of their creative activity, themes, motifs, artistic means in the background of protecting the Slovak mother tongue/culture and expressing a sense of belonging with Slovaks from the Lowland. It states their special relationship with the question of identity and interprets the individual publication possibilities of self-realization. It characterizes their diverse activities in the interwar and postwar period (also using the opinions of important theoreticians). The folk poet Štefan Hudák (1923 – 2005) is highlighted as an important representative of this provenance. His life stories and published works are presented. In an objective-subjective manner, his only independent collection of poetry titled *Za pluhom – Behind the plow* (1941) is also interpreted in the background of the identification of important poetic devices. His poems from the manuscript legacy (from the collection of the Compatriot Museum of Matica slovenská) are also analyzed.

Keywords

folk poetry, historical development, interpretation, poetic creation, Štefan Hudák

*„Vo vlnách bujných klasov, / hojím si city rozvreté /
a smútím za slobodou vzatou, / rozvlniac vzpomienky bledé.“¹*

Literárna veda pri problematike slovenskej národnostnej literatúry v Maďarsku používa pojem kontext(ovosť), pričom zohľadňuje kontexty slovenskej celonárodnej literatúry; literatúry štátneho organizmu, v ktorom slovenská menšina žije; vlastný slovenský menšinový a dolnozemský kontext. Práve viackontextovosť spôsobuje, že „... sa táto kultúra vyznačuje výraznými osobitosťami v porovnaní s kultúrou

¹ HUDÁK, Štefan. *Za pluhom*. Békéscsaba : Kossuth, 1941, s. 60.

*materského etnika.*² Dlhodobým dôsledkom pôsobenia tejto etnickej subkultúry je to, že si Slováci v Maďarsku osvojili znalosť kódov k obidvom kultúrnym systémom: majoritnému aj minoritnému. V dôsledku toho sa v ich živote začal uplatňovať špeciálny jav v podobe jazykovej a kultúrnej duality.

Každý literárny organizmus má pritom svoje vlastné vnútorné rozvrstvenie. Popri tvorcoch prvého sledu, mieriacich na čo i len národnostný „literárny Olymp“, v každom čase zaznamenávame aj autorov tzv. druhoradých. Nemusia to byť osobnosti menej talentované, umelecky menej výbojné a nápadné, skôr by sa dalo povedať, že umelecká tvorba sa nestala primárnou doménou ich ambícií.

Na Dolnej zemi pred rokom 1918 takmer jedinou svetskou literatúrou boli kalendáre (i keď od roku 1902 vychádzali napr. noviny *Dolnozemský Slovák*), ktoré sa spočiatku objednávali z územia dnešného Slovenska. Len čo sa naskytila príležitosť, začali sa vydávať vlastné, čím sa inteligencia v istom zmysle priblížila potrebám jednoduchého ľudu. Redaktori vydávali kalendáre a ľud ich prijímal, nakoľko v nich nachádzal (aj) seba. Aj tu pramenila túžba slovenských roľníkov v Maďarsku vyjadriť svoje myšlienky jednoduchým jazykom.

Po roku 1918 sa Slováci v Maďarsku ohľadom národno(stno)kultúrnej práce dostali do zložitejších (nepriaznivejších) podmienok. Slovenská inteligencia sa v horthyovskom Maďarsku aj z existenčných dôvodov nemohla verejne prejavovať. Využila preto príležitosť šíriť národn(ostn)é myšlienky pod záštitou cirkvi, ako to bolo v prípade Evanjelického cirkevného kníhkupectva (1896 – 1941) v Békešskej Čabe. Prostredníctvom tohto obchodu sa rozširovali knihy; Tranoscusius zásoboval Slovákov v Maďarsku dielami slovenských klasikov. Ďalšou príležitosťou pre šírenie národn(ostn)ých myšlienok bolo vydávanie *Čabianskeho kalendára*. Tieto dve – i keď skromné – možnosti pre národno(stno)kultúrny vývin Slovákov v Maďarsku primkli k sebe hŕstku inteligencie, ktorá napokon podnietila záujem o slovenské tlačné slovo najmä (už spomínaných) roľníkov, pre ktorých sa *Čabiansky kalendár* stal najobľúbenejším čítaním, pretože bol prispôsobený ich nárokom a potrebám.

V pozadí spomínanej jazykovej duality viaceru prvo- i druhosledových autorov v Maďarsku píše/písalo po slovensky i po maďarsky (z básnikov spomeňme aspoň Júliusa Szabóa, Alexandra Kormoša,

² BOTÍK, Ján. K fenoménu Dolná zem a dolnozemskí Slováci. In *Dolnozemskí Slováci*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 41.

Imricha Fuhla, Gabriela Hattingera). Na druhej strane sú/boli poeti, ktorí v pozadí sentencie – slovenský básnik píše po slovensky – svoje básne píšu/písali výlučne v tomto jazyku (pars pro toto): Juraj Dolnozemský, Gregor Papuček, Mária Fazekašová. Napriek tomu, že pri týchto (i ostatných) autoroch (najmä) z kvantitatívnych (či iných) dôvodov nemožno striktné uplatniť generačné či typologické hľadisko, môžeme (aj časovo) vyčleniť tzv. písmakov, t. j. ľudových autorov. Boli to jednoduchí sedliaci, ktorí do vlastných rúk brali ceruzku/pero, posilňovali slovenské povedomie a vyslovovali pocit osirotenosti. Vo svojich básňach vyjadrovali postoje a pocity sprevádzajúce životné osudy ‚svojich‘ ľudí – a to: „... *lásku k Dolnej zemi a k Slovensku, strach z možného zániku slovenskej materskej reči a kultúry, vyjadrenie pocitu spolupatričnosti so Slováckmi z Dolnej zeme...*“³ spolu s myšlienkou pominuteľnosti a túžby rôznorodého prežitia. Väčšinou pochádzali z chudobných rodín; čas a možnosti na písanie – popri každodennej, často fyzickej práci – mali značne obmedzené. Aj napriek tomu mali vplyv na jednoduchých ľudí. Boli to priekopníci s mozoľnatými dlaniami, ktorí v nepriaznivom období pre národno(stno)kultúrny život, svojším spôsobom v rodnom jazyku vyjadrovali svoje pocity. Nemali svojich predchodcov a slovenská krásna literatúra bola pre nich v tom čase značne vzdialená. Ich plodná tvorivá práca zohrala v tridsiatych a štyridsiatych rokoch dvadsiateho storočia medzi Slováckmi v Maďarsku pozitívnu úlohu. V národno(stno)kultúrnom vývine dolnozemsckých Slováckov ich môžeme hodnotiť ako osobitnú skupinu, ba až ako ojedinelý jav. Nemali predchodcov, len nasledovníkov, za ktorých sa – v určitom aspekte – považuje ďalšia ‚generácia‘ literárne činných Slováckov v Maďarsku. Celkovo teda môžeme vysloviť tvrdenie, že literárna tvorba sa v tomto časopriestore „... *stáva doménou ľudových básnikov a prozaikov (písmakov)*...“⁴ Do prirodzeného procesu literárnej tvorby Slováckov v Maďarsku, ktorý nastal v medzivojnovom období, tak „... *siaha aj ľudové písomníctvo ako nositeľ jazykového a etnického povedomia. V ňom sa zrodila domáca slovenská literatúra, nadväzujúca na slovenský literárny jazyk...*“⁵ Dôležité je preto – aj v súčasnos-

³ MARUZSOVÁ ŠEBOVÁ, Katarína. *Kontúry prózy Slováckov v Maďarsku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 23.

⁴ ANDRUŠKA, Peter. Slováci na Dolnej zemi – Maďarsko. In *Krajanská literatúra a kultúra*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2003, s. 101.

⁵ POLÓNYOVÁ, Soňa. Slovenská literatúra v Maďarsku. In *Z kultúrnych dejín Slováckov v Maďarsku (1945 – 1990)*. Kraków : Spolok Slováckov v Poľsku, 2016, s. 105.

ti – poukázat' na bohatosť a rozvetvenosť kultúrnohistorických, literárnych a jazykových tradícií (južno)dolnozemskeho kraja, upozorniť na význam tvorby ľudových autorov, ktorá je menej známa a dodnes nedocenená napriek svojej dôležitej dokumentárnej hodnote, t. j. zapojiť toto kultúrne dedičstvo do historickej pamäti Slovákov doma i v zahraničí.

Boli to autori, ktorí sa prezentovali najmä na stránkach *Čabianskeho kalendára* (1920 – 1948), cirkevno-spoločenského časopisu Evanjelický hlásnik (1934 – 1944), spoločensko-hospodársko-ľudovýchovného periodika *Slovenská rodina* (1940 – 1942) a čiastočne *Slovenskej jednoty* (1939 – 1944), ojedinele však aj v samostatných knihách. Celkovo tak možno vysloviť tvrdenie, že: „*Kontinuitu slovenskej literatúry v Maďarsku (t. j. cestu medzi ľudovými autormi a povojnovou generáciou autorov) nachádzame nielen v námetovej či tematickej oblasti, ale aj v tom, že nejeden dnešný autor sa dostal k literárnej tvorbe z podobných príčin ako väčšina ľudových autorov. Bol to prevažne pocit povinnosti podieľať sa na zachovaní a rozvoji národného života, teda na kultúrnom povznesení príslušníkov slovenskej národnosti v Maďarsku.*“⁶ Básne písmakov sú tak najčastejšie konkretizáciami „... životnej skúsenosti v najširšom zmysle, (a tak – pozn. P. Š.) je samozrejme očakávať, že tematicko-motivickým základom tejto poézie budú celkové existenčné súvislosti slovenskej menšiny v Maďarsku.“⁷ V pozadí toho je evidentné, že ľudoví básnici z Maďarska do svojho tvorivého prejavu (celkovo) „... zapájali aj funkcie súvisiace so zachovaním etnickej identity.“⁸

Prvé básne ľudových autorov, ktorí vyšli z ľudu a preň aj tvorili, boli publikované začiatkom tridsiatych rokov dvadsiateho storočia v Ča-

⁶ ŠENKÁR, Patrik. Slovenská literatúra v Maďarsku. In *Slovenská dolnozemska literatúra (v teórii a praxi)*. Komárno : Univerzita J. Selyeho, 2015, s. 13.

⁷ HARPÁŇ, Michal. Témy a motívy, funkcie a významy. Marginálie o slovenskej poézii v Maďarsku. In *Literárne paradigmy*. Nadlak – Bratislava : Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA, 2004, s. 65.

⁸ HARPÁŇ, Michal. Dolnozemska básnická vetva. In *Ars poetica pannonica*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2014, s. 56.

bianskom kalendári (k tvorbe ich posmeľovali aj redaktori).⁹ Skromnou, nenáročnou formou sa prihovárali svojim rodákom, s ktorými (najmä z národnostného aspektu) zdieľali spoločný osud. Písali ťažkou rukou, bez vyššieho vzdelania a znalosti slovenského pravopisu. Sebavzdeľávaním a pomocou pracovníkov békeškočabianskeho kníhkupectva rozširovali svoje znalosti a podnecovali k tvorbe ďalších svojich rodákov. S pribúdajúcimi ročníkmi kalendára (na konci spomínaného decénia) sa zvyšuje aj ich počet (spočiatku len z Békešskej Čaby, neskôr i zo Sarvaša, Slovenského Komlóša, Pitvaroša, Níredházy). Okolo viacerých (už spomínaných) dobových periodík „... sa postupom času zoskupilo niekoľko domácich slovenských autorov, ľudových básnikov. Ich tvorba, aj keď pomerne skromná, bola prínosom pre slubne sa rozvíjajúcu slovenskú literárnu tvorbu na Dolnej zemi, a to nielen v Maďarsku.“¹⁰

K tematickej štruktúre (ľúbosť, náboženstvo, národ, opilstvo, práca, príroda, roľníctvo, zvieratá) ich inšpiroval každodenný život či slovenská ľudová pieseň, ako aj osudy Slovákov, ktorí svoj nový domov našli pri békeško-čanádskejších rovinách. Sú to z umeleckej stránky nenárodné básne, ale pre vnímavých čitateľov otvárajú duše jednoduchých ľudí, pre ktorých sa písanie stalo životnou potrebou. Ich poézia pritom mala u čitateľskej verejnosti značný ohlas, veď: „*Tvorba týchto z ľudu vyrastených a s ľuďom zžitých milovníkov pera bola pre*

⁹ Redakcia Čabianskeho kalendára sa obrátila t. č. na svojich čitateľov s takouto výzvou: „*Milí Pitvarošania, Ambrózania, Albertánie, čitatelia na Berinčoku, v Peštianskej a Novohradskej stolici. Veľmi sa radujeme tomu, že milujete náš Čabiansky kalendár. My by sme viac čakali a žiadali od Vás. Povieme, na čo myslíme. Aj vy sami by ste už raz mohli napísať do nášho kalendára. Neviete? Nesmiete? To Vám neveríme. Probujte. Ako píšú Čabania, Sarvašania, Komlóšania, tak môžete ja Vy. Tu je čas, aby ste sa aj Vy ozvali a nám veršíky a články poslali...*“ Ľudový autor Štefan Hudák si tieto myšlienky vo svojom vedomí konkretizoval nasledovne: „*Aj predtým som nad týmito vecami uvažoval, no uvedená výzva bola pre mňa ako hodená rukavica. Od tej chvíle sa začal naplňovať môj tajne ukrývaný zošitok básnickými prvotinami. Trvalo však vyše roka, kým som sa odvážil zopár z nich zaslať na uverejnenie. Nebol to však Čabiansky kalendár. Ten sa mi pozdával v tomto ohľade dosť náročný. Poslal som ich bez udania autora do Evanjelického hlásnika. A mal som nesmiernu radosť, keď mi v ňom v auguste 1939 uzrela svetlo sveta prvá báseň Nedelne ráno. Mal som vtedy iba šesťnásť rokov. Prvá báseň v Čabianskom kalendári mi vyšla roku 1941.*“ O tom bližšie pozri: HUDÁK, Štefan. Kto nad krívdou biednych (čabianska vetva rodu Seberíniovcov). In *Z dolnozemskeho zápisníka*. Zvolen : KM press, 1997, s. 67 (oba citáty).

¹⁰ HUDÁK, Štefan. Je Békéšča usychajúca ratolesť? In *Z dolnozemskeho zápisníka*. Zvolen : KM press, 1997, s. 23.

čitateľskú verejnosť najvzácnejšia, najúčinnnejšia. Vzniesla sa do duší za slovenskú kultúru smädnej Slovače s účinkom blahodarného balzamu.¹¹ Poézia ľudových básnikov sa tak vyznačuje „... jednoduchosťou a otvorenosťou, ostro kontrastovala s literárnymi smermi, ktoré v tom období dominovali v modernej literárnej tvorbe na Slovensku (dozrievajúci impresionizmus, nadrealizmus a podobne).“¹² V literárnej tvorbe sa pritom navzájom podporovali, pričom ich spoločným cieľom bolo (aj) povznesenie národn(ostn)ého povedomia Slovákov v Maďarsku. Boli propagátormi a šíriteľmi slovenského tlačeného slova; ich tvorba vyjadrovala myšlienky, záujmy a želania väčšej skupiny ľudí rovnakej sociálnej vrstvy. Nenárokovali si na prehnanú popularitu, prostredníctvom poézie chceli len vyjadriť svoje radosti i starosti, dokumentovať život jednoduchého ľudu. Ich tvorba bola nielen opisom dolnozemskej roviny, s ktorou boli pevne zrastení, ale aj intímnu spoveďou roľníka, sluhu a robotníka s obrannou funkciou a povzbudzovaním k udržiavaniu národn(ostn)ého povedomia. Najplodnejším obdobím ľudových básnikov boli roky 1946 – 1947, teda roky výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.

Po zatvorení kníhkupectva okrem skromných publikačných možností v *Slovenskej jednote* (1939 – 1944), orgáne Strany slovenskej národnej jednoty, ktorý vychádzal najskôr ako týždenník v Nových Zámkoch a neskôr ako denník v Budapešti, kultúrna a osvetová činnosť Slovákov v Maďarsku a na pripojených územiach, kde žili Slováci, sa obmedzila na minimum. Slováci v Maďarsku preto s oduševnením privítali nové obdobie po oslobodení (1945). Prvou lastovičkou tlačeného slova bol týždenník *Sloboda*, ktorý v rokoch 1945 – 1948 vydával Antifašistický front Slovanov v Budapešti. V tomto časopise dostala tvorba ľudových básnikov významné miesto. Osobitnú pozornosť si pritom zasluhuje poézia, ktorú v ňom uverejňovali najmä od roku 1947, t. j. v čase (už spomínanej) výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Ľudoví básnici boli pritom prvými agitátormi návratu Slovákov do Československa. Ich básne z toho obdobia sú plné nadšenia zo slobody a možnosti návratu do krajiny predkov. Aj z toho aspektu je zrejmé, že prevažná časť ľudových básnikov sa vtedy presídlila. Ich trvalým odchodom z Maďarska tak „... končí jedna etapa

¹¹ BARTALSKÁ, Ľubica. Z ľudu pre ľud. In Bartalská, Ľubica (ed.): *Ozveny rovín*. Martin : Matica slovenská, 1985, s. 9.

¹² HUDÁK, Š.: Spomienky na Michala Francisciho. In *Z dolnozemskeho zápisníka*. Zvolen : KM press, 1997, s. 71.

vývinu v tých podmienkach ojedinelého zjavu ľudových tvorcov z radov Slovákov v Maďarsku, ktorí v čase, keď sa inteligencia nemohla verejne prejavovať, prebrala úlohu šíriteľa národnokultúrnych myšlienok na seba.¹³ Po presídlení niektorí písmaci pokračovali v kultúrno-osvetovej činnosti. Sporadicky sa ozývali aj so svojou literárnou tvorbou v tlači, ale väčšina ich básní zostala dodnes len v rukopisoch.

V týchto medziach je potrebné spomenúť mená ako Ján Andrášik, Michal Borguľa, František Boriš, Ján Gerči, Štefan Hudák, Ján Kašník, Michal Kolimár, Ján Korbeľ, Juraj Korbeľ, Ondrej Korbeľ, Ondrej Kulík, Jozef Ondráš Markuš, Štefan Nemčok, Ján Sekerka, Judita Tomková atď. Išlo u nich o výtvory, „... sledujúce národnobuditeľské ciele, ale nechýbali medzi nimi ani texty, reagujúce na spôsoby života dolnozemsých Slovákov ... tvorba týchto autorov stojí na rozhraní ľudovej slovesnosti a umeleckej literatúry.“¹⁴ Boli to prevažne deklamačné básne so združenými či striedavými rýmami, teda veršovanie (doslovne) na ‚ľudový‘. Diachrónnu existenciu po slovensky písanej poézii v Maďarsku však upevňujú aj títo tvorcovia básnického slova, ktorí boli v Československu čitateľom predstavení v zborníku *Ozveny rovín* (editorka Ľubica Bartalská, Matica slovenská, 1985).¹⁵ Borguľa, Gerči a Hudák sa po druhej svetovej vojne presídlili do Československa, takže v zmenených podmienkach už do rozvoja slovenskej literatúry v Maďarsku nezasahovali. Aj dovtedy však zanechali po sebe kultúrne (teda aj literárne) svedectvo, ktoré je osožné čítať aj dnes. Podáva špecifický pohľad na národ(nost)né bytie, vychádzajúce z historického atribútu roľníckeho archetypu.

Učiteľ, básnik, publicista a píšmak Štefan Hudák sa narodil 8. februára 1923 v Pitvaroši. Základnú školu absolvoval v rodisku a meštiansku v Slovenskom Komlóši (obe s vyučovacím jazykom maďarským; len ako smutnú ‚zaujímavosť‘ uvedme, že iba náboženstvo sa vyučovalo po slovensky a jednu hodinu týždenne mali žiaci vyučovací predmet

¹³ Ako v pozn. č. 11, s. 12 – 13.

¹⁴ ANDRUŠKA, Peter. Poézia a próza Slovákov v Maďarsku. In *Literárna tvorba Slovákov z Dolnej zeme*. Šaľa : A-klub, 2013, s. 30.

¹⁵ V tejto publikácii je Štefan Hudák prítomný piatimi básňami: Pozdrav z Pitvaroša, Podvečer, Dumka pri oračke, Balada dneška, Som roľník. Prvú (s. 35), druhú (s. 14) a piatu (s. 16) autor t. č. zaradil aj do svojho knižného debutu.

tzv. tót írás és olvasás – slovenské písanie a čítanie).¹⁶ Keď mal dvanásť rokov, začal si písať zápisník, do ktorého zaznamenával rôzne udalosti, ktoré sa odohrávali nielen v rodine, ale i v širom okolí. Okrem iného boli to aj ceny obilia a iných poľnohospodárskych výrobkov. Písal ho, pravda, po slovensky, avšak maďarským pravopisom. Do devätnásteho roku svojho života bol roľníkom; pomáhal svojim rodičom pri poľnohospodárskych prácach. Ako dvadsaťročný sa priučal odbornej práci na poštovom úrade v susednej dedine Csanádalberti. Do literárneho prúdu sa pritom zapojil už ako šestnásťročný, keď mu tlačou vyšli dve básne (prvá pôvodne s názvom *Nedelné ráno v auguste 1939*

¹⁶ O vlastných školských peripetiách sa Štefan Hudák vyjadril takým spôsobom, aby z jeho rozprávania sa vnímaví čitatelia vedeli zorientovať aj v neľahkom medzivojnovom období: „*Po ukončení základnej školy som sa rozhodol zostať pracovať v poľnohospodárstve. Rodičia sa tomu tešili, veď každá pomoc bola pre nich vítaná. Mali sme veľa slovenských kníh, ktoré rodičia, najmä matka, čiastočne zdedili a čiastočne si k nim prikúpili ďalšie. Mnohé z nich sme potom požičiavali aj iným občanom, dokonca i do susedných slovenských osád. I zo mňa sa stal náruživý čitateľ. Čoskoro som však zatúžil rozšíriť si obzor aj iným spôsobom. Ďalším školským vzdelaním. Najprv som si poslal žiadosť na meštiansku školu s vyučovacím jazykom slovenským v Šuranoch. Ochoťne by ma boli prijali, no platiť za súkromné ubytovanie by bolo bývalo nad naše sily. Prihlásil som sa potom na Vyššiu ľudovú školu vo Veľkej Tarči, ktorú založila a spravovala evanjelická cirkev. V druhom polroku som prestúpil do takej istej školy v Orosháze. Zároveň som sa zapísal na meštiansku školu v Slovenskom Komlóši, ktorú som absolvoval formou privátneho štúdia za jeden rok. Ešte v ten istý rok som sa prihlásil, takisto ako samouk, na Evanjelické gymnázium v Sarvaši. Najprv som musel zložiť skúšky z latinčiny a i z niektorých iných predmetov, aby ma mohli prijať do štvrtého ročníka. To sa mi aj podarilo, bol som prijatý, no študovať mi už nebolo umožnené.*“ O tom bližšie pozri: KM MS, f. – Maďarsko. šk. Tótkomlós – Žatko (výskum). „*Ľudová literatúra Slovákov v Maďarsku v 20. storočí*“ – výpisy z odb. literatúry na tú tému /Juraj Sinčok, Tótkomlós/. Prieskum lit. snáh dolnozemskej Slovákov a iné texty. HUDÁK, Štefan. *Ľudová literatúra Slovákov v Maďarsku v 20. storočí* – dotazník a ďalšie úvahy. Odpovede Štefana Hudáka na dotazník k téme *Ľudová literatúra v Maďarsku*, 1973, 22 s. Aj uvedený citát je z tohto rukopisu.

pod názvom *Pozdrav z Pitvaroša*).¹⁷ Nesmelé pokusy na literárnom poli začal tvoriť pod vplyvom vlastného čítania rôznych ľudových básnikov najmä v *Čabianskom kalendári* a *Evanjelickom hlásniku*. Popritom čítal aj diela slovenských klasikov (Kollára, Kalinčiaka, Sládkoviča, Hviezdoslava, Kukučina, Timravu, Vajanského, Vansovú, Maróthy-Šoltésovú, Roya, Krčméryho, Beniaka, Hronského, Urbana). Do konca druhej svetovej vojny mu v *Čabianskom kalendári* boli publikované aj niektoré básne/črty.¹⁸ Do jeho života však, prirodzene, zasiahla druhá svetová vojna a následné historické udalosti.

Štefan Hudák pochádzal z kultúrne aktívnej a národne uvedomelej maloroľníckej rodiny (otec Štefan Hudák starší bol družstevníkom, zomrel v roku 1965; matka Anna Hudáková, bola domáca; strýkovia Pavol Kochan, Michal Hudák, Ondrej Hudák; teta – Alžbeta Feješová, Judita Krišková, rodené Kochanové; starý otec – Jozef Kochan z Pitvaroša; stará mama – Judita Beňová zo Slovenského Komlóša). 26. októbra 1943 sa podrobil odbornej prijímacej skúške v Segedíne. O tom detailnejšie píše: *„Do práce v postavení praktikanta som nastúpil na poštovom úrade v Čanádalberte (maď. Csanádalberty – pozn. P. Š.), ktorý bol iba dva kilometre vzdialený od mojej rodnej dediny. Dochádzal som tam na bicykli. Ako štátny zamestnanec musel som znášať vrtochy svojej vedúcej, ktorá sa rozhodla vychovať zo mňa uvedomelého maďarského štátneho úradníka... Hlavne to bola príčina, že som 16. januára 1944 tamojší poštový úrad opustil. Vedúcej som to zdôvodnil tým, že mi z biskupského úradu prišlo povolenie študovať na gymnáziu, nie však v Orosháze, kam som si bol žiadosť podal, ale v Sarvaši,*

¹⁷ Dostal sa k tomu prostredníctvom tajomníka Matice slovenskej v Martine, ktorý „... sa počas rozhovoru zaujímal, či aj naďalej píšem básne. A či by ich nebolo toľko, aby prípadne mohli vyjsť i tlačou. Dostal som sa trochu do rozpakov. Možnože by ich toľko aj bolo, ibaže väčšina z nich bola lúboštných. A ťažko mi bolo si aj predstaviť, že by ich spolu s ostatnými v básnickej zbierke čítali rad-radom i moji spolužiaci, i tí, komu boli adresované. Ved' by som bol zhorel od hanby...“ O tom bližšie pozri: HUDÁK, Štefan. A čo je mladost? In *Ľudové noviny* (11. január 2001). Publikované: <http://pitvaros.sk/sk/wp-content/uploads/2018/06/007.jpg>

¹⁸ Boli to: Smotanov zaťko alebo obuvník sedliakom (1941, roč. 22, s. 64 – 67), Pomsta (1941, roč. 22, s. 70; zaradená aj do jeho knižného debutu, s. 19), Nový rok (1942, roč. 23, s. 2), Na komlóšskom trhu (1942, roč. 23, s. 80 – 82), Vojna (1944, roč. 25, s. 49) a Tie karty (1944, roč. 25, s. 80 – 81). O tom bližšie pozri: TUŠKOVÁ, Tünde. *Tematická bibliografia Čabianskeho kalendára* (1920 – 1948, 1991 – 2012). Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, s. 82 a 186.

*kde i Štefánik dávno predtým študoval.*¹⁹ V roku 1944 bol pre svoju činnosť na národn(ostn)om poli spolu s otcom väznený v pracovnom tábore v meste Nagykanizsa (neskôr prepustený na všeobecnú amnestiu). Ako sám (aj) o tom píše v rukopise: „*Básnická zbierka Za pluhom sa v nemalej miere pričínila aj o najsmutnejšiu udalosť mojej mladosti – o internovanie... Zaradil som do nej totiž niekoľko básničiek, ktoré na vtedajšie pomery boli príliš revolučné.*“²⁰ Následne bol na nútených prácach aj v osade Vasdinnyepuszta (v Komárňansko-ostrihomskej župe, osem kilometrov severne od mesta Kisbér), kde však už intenzívnejšie mohol písať básne. Určitý čas potom pracoval aj na obecnom úrade v Pitvaroši. Po skončení druhej svetovej vojny (1945) v jeho rodnej obci – už v nových pomeroch – postupne oživala kultúrna činnosť a v škole sa po rokoch opäť začalo vyučovať po slovensky. Väčšina učiteľov, ktorí sa podieľali na maďarizácii školstva a nevedeli po slovensky, dedinu opustila, a tak nastal nedostatok slovenských pedagógov. Vyučovania sa preto ujali miestni študenti, medzi ktorými bol aj Štefan Hudák (vyučoval od 20. novembra 1944 do 10. júna 1945). Napriek tomu svoje rodisko opustil 1. augusta 1945. Koncom júna 1946 však ešte odcestoval domov na prázdniny; boli to však posledné voľné dni strávené na Dolnej zemi. O tomto období sa Hudák vyjadruje nasledovne: „*Ja som sa pomaly lúčil so svojou rodnou dedinou. S cintorínom, kde snívajú svoj večný sen moji starí rodičia, sestra Anička a mnohí príbuzní a známi. So školou, kde som sa učil a neskôršie i vyučoval. S kostolom, kde som bol pokrstený. Lúčil som sa i s tými, ktorí sa na presídlenie neprihlásili... Hádám najťažšie sa mi lúčilo s rodným domom, kde som sa narodil a prežil detské a čiastočne i mládenecké roky.*“²¹ Na margo tzv. výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom pritom poznamenal: „*Pitvaroš je moja rodná dedina a preto sa na udalosti, ktoré predchádzali presídleniu, dobre pamätám. Je všeobecne známe, že sotva sa nájde v Maďarsku obec, ktorej obyvatelia by si boli v minulosti toľko vytrpeli pre svoje národné presvedčenie ako moji rodáci.*“²² Keď sa o týchto presídlencoch dozvedeli na Povereníctve školstva v Bratislave, v úsilí im pomôcť pätnástich z nich pozvali na vlastivedný kurz do Bratislavy, ktorý sa začal 1. augusta

¹⁹ Ako v pozn. č. 16. Aj uvedený citát je z tohto rukopisu.

²⁰ Tamže. Aj uvedený citát je z tohto rukopisu.

²¹ Ako v pozn. č. 17. Aj uvedený citát je z tohto rukopisu.

²² JANČOVIC, Ján. Učiteľ – ľudový básnik o svojom pitvarošskom rodisku. K stému výročiu narodenia Štefana Hudáka. In *Náš kalendár*. Budapešť : Celoštátna slovenská samospráva v Maďarsku, 2023, s. 145 – 146.

1945 a trval štyri týždne. Neskôr bol Hudák študentom Učiteľskej akadémie v Turčianskych Tepliciach (maturoval 24. mája 1948). Potom absolvoval päťmesačnú vojenskú službu (v pozícii náhradnej zálohy). Na svoje prvé učiteľské miesto v Československu – do Brezovej pod Bradlom – nastúpil 3. januára 1949. Následne natrvalo zostal v krajine. Po získaní pedagogického vzdelania na (spomínanej) akadémii a na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (diaľkové štúdium v odbore slovenský jazyk a literatúra – dejepis – občianska náuka; promócia bola 2. septembra 1953, čím získal kvalifikáciu pre druhý stupeň základných škôl), pôsobil ako pedagóg v Brezovej pod Bradlom (1949 – 1954), Myjave (1954 – 1959; vedúci Okresného pedagogického strediska), Zemianskom Lieskovom (1959 – 1964), Zvolene (1964 – 1968) a od roku 1969 v Sliači (učiteľ a pioniersky skupinový vedúci). V roku 1952 sa oženil s Libušou Ferencovou, ktorá pracovala ako vedúca družiny mládeže (syn Ľuboš sa stal stavebným inžinierom, dcéra Jarmila učiteľkou v materskej škole). V roku 1984 odišiel do dôchodku. Vo svojej novej vlasti sa pritom aktívne angažoval aj v matičnom hnutí. Popritom zastával aj dôležité funkcie na regionálnej úrovni. Bol členom Komisie školstva a kultúry pri Mestskom národnom výbore v Sliači, členom predsedníctva Mestskej organizácie Národného frontu, lektorom Socialistickej akadémie Slovenska vo Zvolene, predsedom Mestského výboru Matice slovenskej v Sliači, náhradným členom Výboru Matice slovenskej v Martine, členom Vlastivednej komisie pri Matici slovenskej v Martine, členom redakčnej rady Vlastivedného zborníka Matice slovenskej v Martine. Od päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia písal (viedol) aj miestne kroniky obcí (o. i. v Brezovej pod Bradlom, na Myjave, v Kochanovciach, v Melčiciach a od roku 1964 v Sliači).

Jeho samostatné didaktické a publicistické práce (vydané v Československu) sú: *Slovenský jazyk, pokusné učebné texty pre 6. ročník* (1957), *Tá myjavská kapela – o živote a práci ľudového muzikanta-prímáša Samka Dudíka* (Piešťany, 1959), *Andrej Sládkovič a Sliač* (1970), *Sliač – stručný sprievodca* (1970 a 1982). Uviedol sa aj ako rozhlasový autor hrou (pásmom) *Každý pošiel svojou stranou* (1989; reprízy 1990, 1991, 1992) o potomkoch básnika Andreja Sládkoviča (Československý rozhlas, Štúdio Banská Bystrica). Významnou súčasťou literárnej tvorby Štefana Hudáka sú humoristicko-satirické žánre (humoresky, miniscény, epigramy, aforizmy a podobne), uverejňované v rôznych novinách a časopisoch – ako aj v Československom/Slovenskom roz-

hlase. Od roku 1974 pracoval aj pre rozhlasové relácie Banskobystrický sobotník, Rádiovíkend, Variácie, Kontakty a iné. Odzneli v nich zväčša jeho (spomínané) krátke literárne útvary. V roku 1984 ho prijali za riadneho dopisovateľa. Po nástupe do učiteľských služieb literárnu tvorbu postupne rozšíril aj na novinársku publicistiku. Jednotlivé príbehy, ktoré pôvodne publikoval najmä v *Matičnom čítaní* a *Ludových novinách* – týždenníku Slovákov v Maďarsku, doplnil aj vlastnými poznatkami o dolnozemskej slovenskej problematike. Súbor takýchto novinových príspevkov-článkov zo života Slovákov v Maďarsku vydal pod názvom *Z dolnozemskeho zápisníka* (Zvolen, 1997). Z hľadiska prehlbovania poznania dolnozemskeho života Slovákov je práve toto dielo najcennejšie, veď v ňom podal historické a literárne svedectvo o svojom videní tamojšieho sveta. Zvláštnu pozornosť pritom venoval aj výrazným osobnostiam pôsobiacich na Dolnej zemi.

Štefan Hudák bol aktívny až do konca svojho života, keď ešte aj v posledných mesiacoch uverejňoval básne/príspevky v *Ludových novinách*, resp. v *Čabianskom kalendári*.²³ Po presídlení prispieval aj do *Matičného čítania*, *Osvety*, *Pravdy*, *Práce*, *Rodiny a školy*, *Slovenskej reči*, *Slovenského jazyka a literatúry v škole*, *Smeny*, *Smeru*, *Učiteľských no-*

²³ Boli to: Pitvaroš – 2003, roč. 41, s. 86; Novoročné želanie rodákovi – 2003, roč. 41, s. 87; Rozlúčka s rodným krajom – 2005, roč. 43, s. 50; Nedajme slovenčinu zahynúť – 2005, roč. 43, s. 139.

vín²⁴ (a do rôznych okresných novín, práve tam, kde učiteľsky pôsobil, napríklad: do *Roľníckeho priekopníka* v Myjave, *Trenčianskych novín* v Trenčíne, *Vpredu* vo Zvolene a i.). Všestrannú činnosť Štefana Hudáka tak môžeme zhrnúť jeho vlastnými slovami: „*Moje záujmy k literárnej tvorbe sa postupom času menia. Ako študent som sa prevažne zameriaval na poéziu, po nástupe do zamestnania (učiteľ, vedúci oddielu pionierskej skupiny) som písal rôzne satirické básne, epigramy, fejtóny, okrem toho články z oblasti jazykového vyučovania a literárnej výchovy. Pritom som sa na Myjave zaoberal už hodne i regionálnou históriou. Po presťahovaní sa na Sliač popri rôznych fejtónoch, črtách a básňach, zameriavam sa najmä na regionálnu históriu, na portréty rôznych významných osobností, na diela významných ľudových umelcov a podobne. Mojou veľkou láskou je sliačska príroda. Trávim v nej každú voľnú chvíľu. V sobotu i v nedeľu od desiatej do dvanástej hodiny sprevádzam hostí po pamätnej izbe a často robím sprievodcu rôznym výpravám po Sliači a po jeho okolí. Ako skupinový vedúci pionierskeho oddielu i v rámci zamestnania často a so záľubou sa túlam s pioniermi*

²⁴ Pars pro toto – publikované v *Čabianskom kalendári*: Brezovskí organári na Dolnej zemi (1998, roč. 36, s. 56 – 58), Sarvašské školy v zrkadle histórie (1998, roč. 36, s. 59 – 61), Životná púť nášho básnika k 50. výročiu príchodu Slovákov z Dolnej zeme (1999, roč. 37, s. 66 – 68), Život našich Slovákov očami Štefana Hudáka (1998, roč. 36, s. 54 – 55), Hnaní žitia (2005, roč. 43, s. 47 – 49); v *Matičnom čítaní*: Ľudová poézia na Dolnej zemi (17. apríla 1972), Umelkyňa Dolnej zemi (Judita Tomková, 24. júla 1972), Slovenská tlač na Dolnej zemi (16. apríla 1973), Obrazy zo života dolnozemskej Slovákov v Maďarsku (24. decembra 1973), Slovenský folklór v tieni veľkomesta (Veľká Tarča, 15. apríla 1974), Zo života dvoch dolnozemskej dedín (Čanádsy Albert a Ambróza, 14. mája 1974), Békéšcaba, mesto sľubnej budúcnosti (28. októbra 1974), Slovenské (rozhlasové) vysielanie v Szolnoku (21. decembra 1974), Prvé brázdy (literárne začiatky Slovákov v Békešskej oblasti, 10. novembra 1975), Pohľady na minulosť a prítomnosť Tótkomlóša (19. júla 1976); v *Javisku*: Pavol Veselský, priekopník slovenského divadla na Dolnej zemi (október 1978), Pahrebky z Tajovského pobytu v Nadlaku (jún 1979), Zomrel Ján Gerči (marec 1985), Spomienka na Ondreja Kulíka (marec 1989); v *Slovenských národných novinách*: Ad Slováci v Maďarsku (11. septembra 1990), Kalendár nádeje (22. marca 1991), Šoltésová a dolnozemskej Slováci (19. júla 1991); v *Ľudových novinách*: Pohľady do histórie slovenskej dolnozemskej tlače (23. júla 1987), Ľudová umelkyňa Judita Tomková (16. júla 1987), Dolná zem očami Pavla Mudroňa (21. januára 1988), Prvé brázdy (27. júna 1991), Štefánik na Sarvaši (marec 1992). Je zaujímavé uviesť, že Štefan Hudák dokopy počas svojho života uverejnil vyše tisíc príspevkov v rôznych slovenských novinách a časopisoch v Maďarsku, Československu i Slovensku.

po Sliachi, sliáčskych lesoch, učím ich láske k ľudovým a národným tradíciám a pestujem v nich lásku k prírode.“²⁵

Štefan Hudák zomrel 16. mája 2005 v Sliachi, kde je aj pochovaný. Zanechal po sebe „... bohaté dielo, ktoré je veľkým prínosom a príspevkom do mozaiky dejín dolnozemskej Slovákov. Možno ho právom zaradiť do encyklopédie slovenských dolnozemskej spisovateľov, aj keď prevažnú časť svojho života pobudol na Slovensku.“²⁶ V osobnom archíve mu pritom zostal rukopis dvoch divadelných hier (Návrat, Ľady sa pohli). Hodnotu jeho kultúrnej a literárnej práce však zvyšuje aj to, že bol „... medzi prvými slovenskými národnostnými autormi, ktorí sa zaslúžil o to, že Slováčok prežil a žije aj v potrianonskom Maďarsku, že slovenské slovo a kultúra existujú, hoci v neľahkých podmienkach, aj za hranicami Slovenska.“²⁷ Základná škola Andreja Sládkoviča v Sliachi na počesť po Štefanovi Hudákovi – svojom niekdajšom učiteľovi dejepisu, miestnom historikovi a lokálpatriotovi – zriadila a pomenovala vlastivednú sieň (2005).

Autorom samostatnej básnickej zbierky, ktorá s názvom *Za pluhom* vyšla vlastným nákladom (bez vedomia rodičov) v Pitvaroši (1941), bol práve píšmač, ľudový autor Štefan Hudák.²⁸ Na jeho literárnu tvorbu mali vplyv predovšetkým starý otec Jozef Kochan z Csanádalberti ako aj matkina sestra Alžbeta Feješová, rodená Kochanová (obidvaja písali vinše pre svadobčanov a na významné medziročné sviatky). Určitý vplyv mal na jeho tvorbu aj evanjelický farár Michal Francisci, redaktor Čabianskeho kalendára v Békešskej Čabe. Pri technickej a jazykovej úprave básnickej zbierky mu pomohol aj píšmač Ján Gerči. Finančne s 300 pengő prispel Ľudovít Bazovský (1872 – 1958), bývalý slovenský župan, seniorálny inšpektor a predseda Slovenskej národnej rady,

²⁵ O tom bližšie pozri: Ako v pozn. č. 16. Aj uvedený citát je z tohto rukopisu.

²⁶ JANČOVIC, Ján. Učiteľ a básnik z Pitvaroša. In *Pretvorili dolnozemskej rovinu*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2012, s. 193.

²⁷ ANDRUŠKA, Peter. Ostatní. In *Súčasní slovenskí spisovatelia z Maďarska*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2008, s. 89.

²⁸ Životopis (s. 148 – 149) a básne (s. 74 – 77) Štefana Hudáka sú zaradené aj do antológie *Naša Dolná zem: Motto, Pozdrav z Pitvaroša, Pitvaroš, Komlóske dievčatá, Slovenčina moja, Som sedliakom len..., Tiché pole. Týchto sedem básní je zaradených aj do autorovej básnickej knižnej prvotiny*. O tom bližšie pozri: MARUŽOVÁ ŠEBOVÁ, Katarína. K novej antológii *Naša Dolná zem*. In Lonovíčov, Zuzana (ed.): *Naša Dolná zem. Antológia južnodolnozemskej slovenskej autorov a autorov so slovenskými väzbami*. Békešská Čaba – Békešcsaba : Župná knižnica v Békešskej Čabe – Békés Megyei Könyvtár, 2017, s. 74 – 77 a 148 – 149.

komu je aj publikácia venovaná – ako zaujímavosť uvedme, že dlžobu sa v plnej miere Hudákovi nepodarilo vrátiť, a tak rodičia museli kravu predať, aby ju „zlikvidovali“. Aj preto je dôveryhodné, že rodičia mali pre túto jeho činnosť vždy pochopenie. Zdôveril sa pritom Ľudovítovi Bazovskému, že ho zaujíma slovenská literatúra, že sám sa pokúša čosi i napísať a niekoľko básní má už aj uverejnených. Žiadal ho, či by mu nemohol poslať nejaké slovenské básne, aby sa ich pomocou trochu precvičoval. A tak sa začala medzi nimi niekoľkoročná čulá korešpondencia. Následne mladému Hudákovi Bazovský takmer pravidelne posielal nielen rôzne slovenské časopisy, ale i knihy, resp. dodal aj niekoľko konkrétnych básní, vypísaných z básnických zbierok národných klasikov (napríklad Kto si rodom Slovák, Kto za pravdu horí, Turčín Poničan, Likavský väzeň, Mor ho!). Mladému Hudákovi pritom radil sa ich učiť naspamäť. V jednom liste mu doslova píše: „*Musíš sa naučiť aspoň sto básní naspamäť. Každý deň dve hodiny by si sa mal učiť básne. A nielen učiť, ale (mal by si) sledovať aj ich pravopis a ako sú napísané, ak sa chceš stať básnikom.*“²⁹

V *Čabianskom kalendári* (1942, roč. 23, s. 68) sa neskôr o tomto vtedy začínajúcom autorovi píše: „*Kto by nepoznal básne Štefana Hudáka, nášho rodáka z Pitvaroša? Nájde ich všade, kde sa slovenská litera tlačí: v Evanjelickom hlásniku, v peštianskych Slovenských novinách, v Slovenskej jednote a v našom Čabianskom kalendári. Náš dolnozemský básnik vydal vlni zbierku svojich básní s názvom: Za pluhom. Knihu vrele odporúčame. Dostať ju u spisovateľa na Pitvaroši, cena je 1.50 P.*“³⁰ Väčšina básní z tejto zbierky sa zrodila – podľa slov autora – „... z lona dolnozemskej prírody počas poľnohospodárskych prác, čiže za pluhom, a preto aj prvú zbierku som nazval *Za pluhom*. Počas orby od úvrate som rozmýšľal a skladal básne v hlave. Na úvrati som urobil menšiu prestávku a do notesa som zaznamenal verše, ktoré som pri vyorávaní pôdy usmoklil.“³¹ Obsahuje päťdesiatosem básní s tematikou prírody, práce roľníka, lásky k žene a rodnému jazyku. Lyrický subjekt v nej opisuje žatvu, život na sálaši (nie na salaši! – pozn. P. Š.) a rôzne medziročné sviatky. Väčšina textov sa tak celkovo viaže k životu v dolnozemskej dedine. Obsahuje pritom aj žartovné básne zo života ľudu a ľúbostné verše na nápev(y) ľudových piesní. Medzi ľúbostnými

²⁹ O tom bližšie pozri: Ako v pozn. č. 16. Aj uvedený citát je z tohto rukopisu.

³⁰ ANTAL-DOLNOZEMSKÝ, Juraj. Úloha ľudových pismákov v národnom hnutí Slovákov v Maďarsku. In Balážová, Eva – Grácová, Genovéva (eds.): *Slováci v Maďarsku*. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 124.

³¹ BARTALSKÁ, Ľubica (ed.): *Ozveny rovín*. Martin : Matica slovenská, 1985, s. 41.

básňami však nachádzame skladby nerovnakej hodnoty. Sú to viazané i neviazané verše; básnický s jednoduchým jazykom a zložitejšou symbolikou. Je však pre ne príznačná akási príjemne bôlna melanchólia. Živo pritom reagujú na vojnové udalosti, krízu a neľudskosť.

Lyrický subjekt, ktorý sa borí s pluhom za národ, vieru, ľud a vlasť, chce pracovať a tým bojovať za krajšie zajtrajšky. Zem je živiteľkou, z ktorej sa rodí pracovitý človek, rozrývajúci povrch úrodnej zeme. Zatvrdnutú zem mu pomáha zúrodniť pluh. Sedliacky stav sa pritom identifikuje ako determinovaný, podriaďuje sa božej vôli, ktorá ho prisudzuje k pluhu. Oslovuje aj Slnko, ktoré bdie nad samotou užitočnej orby. Uvádza sa kontrast mäkkého chleba a tvrdej hrudy; z týchto atribútov sa skladá samotný základ života. Zrod klasu je spojený so sedliackym bytím, uvedomujúc si vlastný nízký rod. Podriaďuje sa svojmu Stvoriteľovi, viac sa cíti byť primknutý k chalupe než k palácu. Je spokojný so svojím osudom, nehanbí sa zaň. Jeho každodenná existencia je daná tvrdými, mozoľnatými, skrvavenými rukami. Ako pendant k tomu sa uvádza mäkké a dobrotivé srdce. Tichosť ľudskej duše však stojí v protiklade s veľavravnou prírodou. Domovom sa stáva bezstarostné šíre pole bez všelijakého prepychu. Dôležitým symbolom je (spomínaná) tvrdá hruda, ktorá dáva živobytie vo forme chleba. Lyrický subjekt sa k nej neustále vracia. Vyzdvihuje sa pritom pracovitosť, počas ktorej z duše postupne zmiznú chmáry. Aj za to musí sedliak šepkať vďaku (najmä Bohu). Šľachtí ho však práca: žatva či klaňanie sa mladšej kukurice. Motyka pomáha, ale aj zaťažuje život, a tak jej prislúcha jednotvárnosť spevu po rovine. Lyrický subjekt pritom identifikuje okolitú krásu v podobe jarnej ozdoby (deti, škovránky, včielky, vetričky, zvony). Opisuje sa svieže jarné prebúdzanie ľudí i prírody. Tento časopriestor sa kladie do kontrastu so zimnými chmárami (pusté pole, sychravý vietor, zdruvujúci mráz). Múdry človek sa vtedy presťahuje z polí domov a (aspoň občas) oddychuje pod vlastnou perinou. Následné oteplenie prináša sedliakovu úctu voči prírode (na znak toho si dáva dole aj klobúk). Vtedy sa stretne silná jar a slabá zima, v diaľke lúče Slnka splývajú so zemou. Je to priam ideálny okamih na sny, ktoré vnímať človeka sprevádzajú počas celého života. Ranné zory symbolizujú opätovnú nádej zmysluplnosti. Aj napriek ťažkému osudu však lyrický subjekt za pluhom vytáča brázdou za brázdou; je veselý, povznesený, trpezlivý. Krvopotne pracuje na živobytí, ktoré je základom existencie. Jeho sny sú potrebné, často však márne. Budúcnosť je neistá, osud klukatý, občas až nemilosrdný. Jedinou istotou je

prítom mocný Boh. Trvácnym snom je identifikácia šťastia v podobe hojnej úrody. Vďaka nej môže byť sedliak spokojný, jeho srdce zdravé, city nerozmiaždené a duša nerozbitá. Často ho však – najmä pri zlom počasi – kvári napätie či rozbúrená myseľ. Je to obdobie možnej meditácie nad vlastným osudom. V srdci sa tak rodí láska k práci: lyrický subjekt opisuje svoje krehké porcelánové srdce, ktorého obsah vyleje na pole, a tak brázdy a medze naplní krvou. Napriek tomu život vníma ako krásny, plný miloty a lesku. Žitie je prítom ako vlna, ktorá sa kolíše, avšak pretrváva. Dôležité je potlačiť slzu a úsmevom zahojiť rany duše. Lyrický subjekt si prítom uvedomuje, že na tomto svete žijeme len raz, a tak nemáme byť otrokmi svojho osudu. Musíme chodiť po ceste života, bosou nohou nájsť úskalia a cválať oproti každodenným nástrahám. Zdolanie dravých dní znamená vlastne žiť. Lyrický subjekt odhodlane kráča po tejto ceste, pričom bez reptania znáša tvrdé rany. Jeho útechou je nerušená príroda, v ktorej identifikuje priam kúzelné čaro. Dáva svoje dary ľuďom, stará sa o ich obživu i budúcnosť. Voči nej stojí v kontraste bezcitná, nelútostivá, mizerná, utláčajúca bieda, ktorá jednoduchého sedliaka postupne ženie do priepasti.

Štefan Hudák vo svojich básňach reaguje na všetko, čo sa okolo neho deje. V básnickej zbierke uvádza vlastnú ars poeticu. Nie je náhoda, že vlast' má v ňom ústredné miesto. V podstate obsahuje tvorbu ľudového charakteru, no nachádzame v nej i nové pokusy, ktoré sa začínajú líšiť od ostatných autorov najmä svojou umeleckou formou, básnickým formulovaním. Je prítom autorom, ktorý – hlavne po formálnej stránke – zašiel najďalej od ľudovej tvorby. Jeho poézia postupne dostáva zároveň aj individuálny ráz. Z jazykovej stránky tak patrí medzi najvybrúsenejších pismakov: jeho jazyk je veľmi blízky spisovnej slovenčine. Hudák je tak najkultivovanejším ľudovým básnikom: chce byť moderným, aj keď sa mu to nie vždy darí. Ale od ostatných sa líši aj v mentalite či náhľade na veci. Jeho básne sú prítom často poznačené smútkom a rezignáciou. Má niekoľko vydarených žánrov zo života sedliackeho ľudu, v nich sa zdá byť najviac moderným.

V jednotlivých básňach sa opisuje aj umieranie (z očí lejú slzy). Útly, opustený, nešťastný človek prítom stráca blízku osobu, akúsi baštu po ceste životom. Osud však – v chápaní lyrického subjektu – zahojí všetky rany, utlmí ťažké vzdychy a skryje drahé obete do čiernych hrobov. Je to cesta do večnosti, ktorá je v protiklade s dočasným odchodom. Ten je konkretizovaný odtrhnutím jednotlivca z Pitvaroša, ku ktorému

má lyrický subjekt mimoriadne vrúcny vzťah. Viaže sa k nemu tisíc lúbezných spomienok z detstva i mladosti (behánie za karikou, hry v prachu cesty, hádzanie kameňa do mútnej vody). S rodnou dedinou je spätá aj slovenčina, ktorá je istým determinantom domoviny. Lyrický subjekt ju nachádza najmä na Dolnej zemi, avšak nezabúda poselať pozdrav ani na Hornú zem (k tatranským skalám, Hronu, Nitre, Váhu). Konštanty materskej krajiny pokladá za bratov a sestry, kam smeruje jeho spev po žirnej rovine. Vyslovuje sa za spojenie Slovákov, chce vytvoriť spoločnú duchovnú rodinu. Svoj rodný jazyk glorifikuje; pokladá ho za najkrajší na celom svete.

Vo svojich básňach spomína aj na ostatných ľudových básnikov-poetov-bratov, ktorí sa s vášnivou túhou vhlbajú do duše svojho rodu. Čerpajú z neho kúzlo, cenné zahalené perly. Ich poetická tvorba je veslom života, praje im všetko dobré na poli i v básnení. Upozorňuje ich, aby nikdy neopustili Boha. Aj v tomto bode tkvie ich prapôvodná religiozita.

Práve k výsostiam sa roľník obracia aj v čase záplav. Je to pre neho krutý čas – v spojení s hrôzou, keď krvavá zem bojuje za prežitie. Odporúča pritom ľuďom, aby sa modlili za krajší deň, za slnečné lúče. Povodeň však ničí každodenný chlieb a vytvára neistotu budúcnosti. Hynutie žitka pod vodou je v paralele s odchádzajúcim ľudským životom. Strata chalupy a imania je len začiatok, nasledujúce pohromy však neveštia nič dobré. Aj z toho dôvodu je dôležité v časoch tiesne a žiaľu zdvihnúť zrak k Hospodinovi, veď on prosby ubolenej duše sedliaka určite vypočuje a následne pomôže. Dôležitá je teda dôvera v Boha, ktorý zahojí bolesť – ako aj hlas pomoci v samom nešťastí. Človek sa vtedy musí zdôveriť práve Bohu, otvoriť mu srdce dokorán. Je tak nádejou, ktorá pracovitého človeka šetrí a chráni. Vtedy jednotliviec nie je sám. Staví sa do kontrastu samota a spoločenstvo Boha. V tom aspekte sa ticho kníše a mlákovosť sadá na hrud'. Lyrický subjekt postupne identifikuje akúsi bytosť nad ním (hoci nevidí jeho tvár), ktorá ho stráži a vidí jeho skutky. V takomto rozpoložení vie letieť aj k harmonickým nebesiam. Dľaň má pritom mäkkú a srdce prekypujúce šťastím. Je to kráčanie po ružovej ceste nádejí, ktorú dáva človeku práve Boh. V pozadí toho sedliak musí ďalej orať – aj vtedy, keď vôkol má pustota rozpäté krídla. Občas pritom myslí na smrť, voči ktorej sa vzpiera, avšak presne identifikuje jej neodkladnosť. Láska je však večná, pokojná, blahodarná, rany hojaca, spájajúca. Aj z toho dô

vodu môže duša kvitnúť nádejou pri plnení snov. Vráti sa tak splašené šťastie; príde čas religiózneho odpustu.

Vitalizmus je charakteristickou vlastnosťou dolnozemsých dievčienec. Sú krásne, svieže, opojné; spievajú a tancujú. Na druhej strane však svedomite pracujú aj na poli a veselo ukladajú zlaté klasy. Lyrický subjekt v nich vidí svojich spojencov. Spoločným oporným bodom je opäť sladká slovenčina, ktorá je zmysluplným obsahom každodenného bytia. Čas mladosti je bezstarostný, lyrický subjekt nostalgicky myslí naň a túži sa vrátiť k nemu. Odmieťa pritom mámiacu hmotu, ktorej sa však dá ľahko podľahnúť. Z láskyplných ľudí sa tak môžu stať otroci. Aj z toho dôvodu je potrebné sa veseliť, kým človeka život neporaní. Vtedy je najlepšie spojiť srdcia, nájsť lásku, ktorá – v ideálnom prípade – nikdy nezhasne. Lyrický subjekt však občas trúchly nad strateným dňom; cíti sa opustený a osirelý, jeho srdce krváca a hlas bôľom kvíli. Jediným vyslobodením je rýchlo bežiaci čas, ktorý vlastne prináša i uchvacuje najkrajšie chvíle života. V jej kontúrach sa v objatí točí celá sieň, unáša sa telo i duša vďaka mámivému, sladkému, dlhému snu. Koniec života symbolizuje závoj zo sna utkaný. V pozadí toho sa vyzdvihuje nádej a vernosť ako základ pozemskej existencie, teda miesta nekonečného prežívania. Lúčenie je pritom smutné, boľavé; boj tuhý, strašný, krvavý. Tak sa aj polia sfarbia i odfarbia, pričom život za pluhom zostáva špatnokrásny.

Lyrický subjekt je v týchto básňach³² integrálnou súčasťou žatvy, pričom opisuje augustové hrabanice. Obraz žencov na ocelových nohách je čitateľsky efektívny. Ulice dediny sa pritom menia na opustený cintorín, nakoľko všetci sú (ako kolektív) na poliach a pracujú za dobro. Čas je opäť dôležitým činiteľom prírody aj človekovho bytia. Svedkom tejto pilnosti je materina dúška, ktorá je spätá s nádejou i svetlou budúcnosťou. Nesie v sebe možnosť vrúcnych citov pre mladých pracujúcich. Sú to práve oni, ktorí vytvárajú kruh aj so spomienkami. Básnik je svedkom týchto konaní, pričom vyplakáva verše v podobe blesku. Práve ten preskočí čas, vymámi sa zo spomínaného kruhu a žije samostatný osud. Starší ženci sa obracajú smerom k minulosti, smútia za zašlým časom. Je preto potrebné vykročiť z monotónnej práce, radovať sa z kvetov lúk a tešiť sa z nezištných chvíľ každodennosti.

³² Na margo by sme ešte uviedli, že v archíve Krajanského múzea Matice slovenskej sa nachádzajú o. i. aj (v názvoch veľavravné) tieto básne Štefana Hudáka: Augustové hrabanice, Dlhopol'ský drotár, Lásky na materinej dúške, Miesto kytice k narodeninám, Príde jaro, Príjmite nás, Rozlúčka s rodným krajom, Svoj k svojmu..., Ty drahá matka..., Vojna.

Zaujímavý je aj motív smutnej karavány, ktorá si hľadá nový domov. Lyrický subjekt si chce nájsť domovinu, pričom svoju nádej (opäť) vkladá do rúk Boha, ktorý vždy pomôže. Slovenské plemä tak nestráca nádej, aj keď hroziaci fašizmus je všadeprítomný. Vojna sa prirovnáva k najväčšej sopke sveta. Básnický obraz krvou poliatych miest a hukotu zbraní je efektívny. V novom domove sa opisuje nielen krivda spáchaná na Slovákoch, ale aj ich statočnosť a priamosť. Sľuby sa musia stať činmi; krv, pot a mozole majú vydobýť väčšie (národnostné) práva. Pomocnú ruku podáva slovenská matka, ktorá sa stará o svojich zverencov-bývalých otrokov. Lyrický subjekt sa preto chce vrátiť k svojim do krajiny predkov. Tam sa zo smútku rodí radosť, z biedy bohatstvo, z otroctva sloboda. Slováci z Maďarska sa tak po ničivej vojne presídľujú a prosia, aby ich v novej vlasti patrične prichýlili. Symbol jednej krvi a historického roztrieštenia je silným dôvodom zjednotenia. Spoločné kroky sa tak stanú neprehliadnuteľnými. Na druhej strane sa lyrický subjekt emotívne lúči s rodným krajom, dedinou svojich predkov, zemou rovnou ako dlaň. Žalostný zvon však zvestuje budúce radosti: onen nový svet, rôzne možnosti. Obracia sa aj k rodnej hrude, ktorá takisto ako Československo, drží ochrannú ruku nad presídlencami. Je všadeprítomná, v každom kroku dáva smer; je akoby svietiacou fakľou, ktorá ukazuje správnu cestu.

Lyrický subjekt v niektorých básňach³³ túži letieť k chladným skalám materskej krajiny. Sú to Tatry, ktoré hrejú srdce a na Dolnozemca pôsobia ako raj. Slovak z Maďarska je s Tatrancami jedna krv a kosť. Hľadanie hrobu prastarého otca je v tomto priestore až osudné. Kolobeh života je paralelný s ročnými obdobiami. Lyrický subjekt opisuje prírodnú scenériu v tomto zovretí: jar odchádza, polia žltnú, kvety vädnú, tráva vysycha. Dôležitá je však sloboda, ktorá napriek ťažkému životu prináša pre biedny ľud hrejivé slnečné lúče. Telo sa zláme, avšak duša zostane nedotknutá aj v mierovom čase. Zašlé dni sa pritom rozprávajú. Tento fakt sa kladie do kontrastu so všadeprítomným tichom okolia. Bolesť duše bije na poplach, veď vo vnímavej hrudi sedliaka sa čosi zmieta, hviždí a škripe. Počas vojny je život človeka podťatý, valiaci sa do priepasti. Je to bolestné obdobie, ktoré zaplňa cele ľudské telo. Je to čas, keď v žalúdku zavýja hlad a chudobný rol-

³³ V archíve Krajanského múzea Matice slovenskej v Martine sa nachádza aj pozostalosť Štefana Hudáka vo forme strojopisu, obsahujúci jeho básne, ktoré vznikli v miestach jeho žitia a pôsobenia (v Pitvaroši, Csanádalberti, Slovenskom Komlóši, Kisbéri, Turčianskych Tepliciach, Brezovej pod Bradlom) v rokoch 1941 – 1948 a 1953.

ník musí nosiť poplátané gate. Na Dolnej zemi (v Maďarsku) bedia, zimou trpia, avšak Horná zem (Československo, Slovensko) je krajinou túžob a očakávaní. Aj preto telo i duša musí tancovať, hľadať cesty upokojenia (zelené lúky zakvitnutej aleje). Tie sú ideálmi pre sedliaka aj napriek tomu, že mu krvou napučnú dlane vďaka neúnavnej práci za pluhom. Aj vtedy sa v myšlienkach objavuje rušivý, ale vrúcny vzťah voči nedosiahnuteľnej žene. Je to práve ona, neprehliadnuteľná, ktorá siakne až pod kožu.

V niektorých rukopisných básňach Štefana Hudáka sa objavujú aj filozofujúce myšlienky (život je stále bitie sa o bytie). Vyzdvihuje sa pritom potreba snenia a celkovej optimistickej nálady (uveriť, že život je raj). Sen sa tak kontaminuje skutočnosťou, pričom existencia je otázná a minulosť neistá. Aj z toho dôvodu je žitie často boľavé; obkolesuje ho zlo vo svete. Tento atribút je podoprený básnickými obrazmi množstva slz a nemých vzdychov. Lyrický subjekt sa vyslovuje, aby nenávisť bola vykoorená v pozadí víťaznej lásky v srdciach ľudí. Len vtedy bude možná prestavba nášho okolia z aspektu dobra, krásna a pravdy. Pred skazou však môže zachrániť ľudstvo žena, ktorá je cenná ako morská perla či krásna ako úsmev jari. Prirovnáva sa aj k básni, ktorá je taktiež bezchybná entita jednoduchého človeka s chybami. Tento očistný proces musí nastať od zlovestných havranov noci k slnečnému dňu. Vnímový človek tak svoj bôľ v srdci musí nahraďiť radosťou, dusný a nečistý vzduch jasom. Pomocnú ruku mu podáva nadrealisticky obraz spásy, ktorý sa konkretizuje zhora kvapkajúcou nocou. Tma, ktorá hatí zmysluplný zrak, sa musí vymeniť svetlom každodenných chvíľ. Prináša sa tak jednota človeka, prírody a kozmu, keď sa hviezdna obloha ticho spustí k dobrým ľuďom. Symbol záchranej lode ako poslednej nádeje, ktorá zanesie človeka do zmysluplného prístavu života, je taktiež veľmi archaický. Východnou stanicou je strach v kľčovitom rozochvení, pričom konečná stanica je determinovaná neutíchajúcou túžbou človeka a jeho primknutím sa k nebesiam. Nebo dáva ozveny pre zemské hlasy, túžby, nádeje. Samozrejme, lyrický subjekt je neistý, bojí sa, že sa stratí vo vzduchoprázdne. Na druhej strane sa občas objavujú aj pesimistické myšlienky, ktoré tvoria akýsi pendant voči svetlejšim zajtrajškom (u mňa sa všetko topí, mojím osudom je piť z kalichu sklamaní). Žena-pokušiteľka je nestála. Jej dvojníčkou je žena-matka, ku ktorej sa lyrický subjekt stavia vďačne, oddane, pokorne. Cíti ju na každom kroku, prirovnáva ju k svietiacej fakli. Je centrom, žvlom, nebom, jednotou rodiny, nositeľkou rána

i noci. Jej istoty sa spredmetňujú s prichádzajúcou nádejou z ďalekých brehov šťastia.

Aj v Hudákovej poetike vnímať náhly obrat od sna k bdelosti, od noci ku dňu. Chmáry búrok (vo forme druhej svetovej vojny) už neprinášajú dym, trosky, popol, biedu, zmätok šmelinárov či novú aristokraciu, ale chlieb pre každého pracujúceho. Aj tam tkvie podstata dôsledného života, ktorý ľudí presádza z jedného kraja do druhého. Lyrický subjekt tak opúšťa Dolnú zem (nivy, zaprášené polia), vydáva sa na sľubnú cestu – presídľuje sa do Československa. Tíško odchádza z maďarského domova, ktorý vlastne nikdy nebol jeho. Je to odcudzenie človeka od zeme, z ktorej mu nikdy neprináležala komplexná útecha. V Pitvaroši necháva svoje prvé lásky, ľudské kontakty, slovenské slová. Vyberie sa do širšieho sveta nových dní (opäť) hľadať človeka-brata-Slováka. Tak sa vlastne na základe svojho slobodného rozhodnutia naplňa jeho osud v novom regióne; tam, odkiaľ pred stáročiami odišli jeho predkovia. Je jedným z mnohých, je Slovákom z Maďarska, presídlencom, repatriantom, ktorý si občas veršami pripomína spojitosť minulosti, prítomnosti a budúcnosti: „*V živote sú chvíle, / ktoré čas nezmyje, / na ktoré sa nedá zabudnúť. / Do srdc sa nám vštepie / a jak maják svietia / na životnú našu púť.*“³⁴

Štefan Hudák vo svojej beletristickej tvorbe podal svedectvo neľahkého života sedliaka za pluhom. Ako ľudový básnik tak nevyjadril len vlastné pocity, ale aj myšlienky celej sociálnej vrstvy. Bol nielen jedným z nich, ale aj kronikárom rušnej doby – vychádzal z nich, splynul s nimi, písal o nich: „*Do divého tanca / až schytia sa slová / a lyrika nová / im žily rozohní, / ja zdriapem si z hrudy závoj / a zvalím sa pod ňu nahý.*“³⁵ Jeho básnické obrazy sú preto zaujímavé, efektívne, veľavravné. Aj z toho dôvodu môžu z nich spoznať rôzne pomery aj dnešní čitatelia.

³⁴ KM MS, f. – Rumunsko. šk. Kolimár, Michal (5). Zberateľská činnosť. Básnické plody / Z tvorby našich ľudových básnikov. 1940 – 1977, resp. KM MS, f. – Maďarsko. šk. Tótkomlóš – Žatko (výskum). Zoznam básní ľud. básnikov uverejnených v slov. tlači (Žatko). Výber z básní Jána Andášika, Ján Gerči, výber poézie, Štefan Hudák. Báseň má názov Prvý bozk, strojopis, napísaná v Brezovej pod Bradlom v roku 1953.

³⁵ Tamže. Báseň má názov Novou lyrikou; strojopis, napísaná v Pitvaroši (1943).

LITERATÚRA

ANDRUŠKA, Peter. Ostatní. In *Súčasní slovenskí spisovatelia z Maďarska*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2008, s. 87 – 96.

ANDRUŠKA, Peter. Poézia a próza Slovákov v Maďarsku. In *Literárna tvorba Slovákov z Dolnej zeme*. Šaľa : A-klub, 2013, s. 29 – 64.

ANDRUŠKA, Peter. Slováci na Dolnej zemi – Maďarsko. In *Krajanská literatúra a kultúra*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2003, s. 97 – 117.

ANTAL-DOLNOZEMSKÝ, Juraj. Úloha ľudových pismákov v národnom hnutí Slovákov v Maďarsku. In Balážová, Eva – Grácová, Genovéva (eds.): *Slováci v Maďarsku*. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 121 – 131.

BARTALSKÁ, Ľubica. Z ľudu pre ľud. In Bartalská, Ľubica (ed.): *Ozveny rovín*. Martin : Matica slovenská, 1985, s. 7 – 14.

BOTÍK, Ján. K fenoménu Dolná zem a dolnozemskí Slováci. In *Dolnozemskí Slováci*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 29 – 42.

HARPÁŇ, Michal. Dolnozemska básnická vetva. In *Ars poetica pannonica*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2014, s. 46 – 60.

HARPÁŇ, Michal. Témy a motívy, funkcie a významy. Marginálie o slovenskej poézii v Maďarsku. In *Literárne paradigmy*. Nadlak – Bratislava : Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA, 2004, s. 63 – 70.

HUDÁK, Štefan. A čo je mladost? In *Ľudové noviny* (11. január 2001). Publikované: <http://pitvaros.sk/sk/wp-content/uploads/2018/06/007.jpg>

HUDÁK, Štefan. Je Békéšcaba usychajúca ratolesť? In *Z dolnozemskeho zápisníka*. Zvolen : KM press, 1997, s. 22 – 23.

HUDÁK, Štefan. Kto nad krivdou biednych (Čabianska vetva rodu Seberíniovcov). In *Z dolnozemskeho zápisníka*, Zvolen : KM press, 1997, s. 62 – 69.

HUDÁK, Š.: Spomienky na Michala Francisciho. In *Z dolnozemskeho zápisníka*. Zvolen : KM press, 1997, s. 70 – 74.

HUDÁK, Štefan. *Za pluhom*. Békéscsaba : Kossuth, 1941.

JANČOVIC, Ján. Učiteľ a básnik z Pitvaroša. In *Pretvorili dolnozemska rovinu*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2012, s. 191 – 193.

JANČOVIC, Ján. Učiteľ – ľudový básnik o svojom pitvarošskom rodisku. K stému výročiu narodenia Štefana Hudáka. In *Náš kalendár*. Budapešť : Ceľoštatná slovenská samospráva v Maďarsku, 2023, s. 144 – 147.

MARUZSOVÁ ŠEBOVÁ, Katarína. *Kontúry prózy Slovákov v Maďarsku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013.

MARUZSOVÁ ŠEBOVÁ, Katarína. K novej antológii Naša Dolná zem. In Lonovičová, Zuzana (ed.): *Naša Dolná zem. Antológia južnodolnozemskeho slovenských autorov a autorov so slovenskými väzbami*. Békešská Čaba – Békéscsaba : Župná knižnica v Békešskej Čabe – Békés Megyei Könyvtár, 2017, s. 20 – 24.

POLÓNYOVÁ, Soňa. Slovenská literatúra v Maďarsku. In *Z kultúrnych dejín Slovákov v Maďarsku (1945 – 1990)*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku, 2016, s. 104 – 111.

ŠENKÁR, Patrik. Slovenská literatúra v Maďarsku. In *Slovenská dolnozemska literatúra (v teórii a praxi)*. Komárno : Univerzita J. Selyeho, 2015, s. 11 – 28.

TUŠKOVÁ, Tünde. *Tematická bibliografia Čabianskeho kalendára* (1920 – 1948, 1991 – 2012). Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012.

PRAMENE

Krajanské múzeum Matice slovenskej (ďalej KM MS), fond (ďalej f.) – Maďarsko. šk. Korbeľovci Ján, Juraj, Ondrej a ďalší. Štefan Hudák. Augustové hrabanice. Láska na maternej dúške.

KM MS, f. – Rumunsko. šk. Kolimár, Michal (5). Zberateľská činnosť. Básnicke plody / Z tvorby našich ľudových básnikov. 1940 – 1977.

KM MS, f. – Maďarsko. šk. Korbeľovci Ján, Juraj, Ondrej a ďalší. Štefan Hudák. Leto na horách.

KM MS, f. – Maďarsko. šk. Tótkomlós – Žatko (výskum). „Ľudová literatúra Slovákov v Maďarsku v 20. storočí“ – výpisy z odb. literatúry na tú tému /Juraj Sinčok, Tótkomlós/. Prieskum lit. snáh dolnozemsých Slovákov a iné texty. HUDÁK, Štefan. Ľudová literatúra Slovákov v Maďarsku v 20. storočí – dotazník a ďalšie úvahy. Odpovede Štefana Hudáka na dotazník k téme ľudová literatúra v Maďarsku, 1973, 22 s.

KM MS, f. – Maďarsko. šk. Korbeľovci Ján, Juraj, Ondrej a ďalší. Štefan Hudák. Miesto kytice k narodeninám. (Z príležitosti 120. výročia zrodu Maríny.), 1965.

KM MS, f. – Maďarsko. šk. O. Kulík, 2. Prijatá súkromná korešpondencia. Štefan Hudák informuje Ondreja, že poskytol jeho rodné číslo kvôli honoráru. 10.7.1985.

KM MS, f. – Maďarsko. šk. Korbeľovci Ján, Juraj, Ondrej a ďalší. Štefan Hudák. Vy krásne Tatry. 1965.

KM MS, f. – Maďarsko. šk. Tótkomlós – Žatko (výskum). Zoznam básní ľud. básnikov uverejnených v slov. tlači (Žatko). Výber z básní Jána Andášika, Ján Gerči, výber poézie, Štefan Hudák.

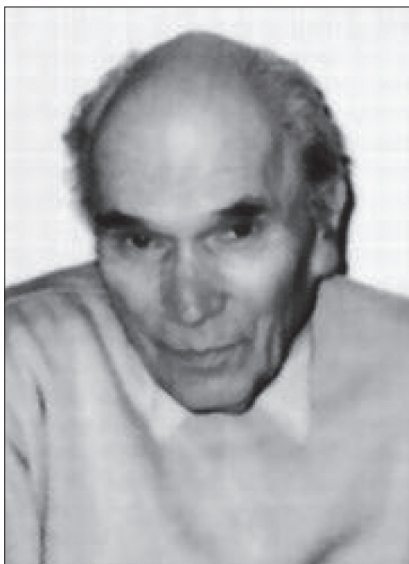
KM MS, f. – Maďarsko. šk. Korbeľovci Ján, Juraj, Ondrej a ďalší. Štefan Hudák. Zakázané pásmo, 1967.

Ďakujem pani doktorke Zuzane Pavelcovej, riaditeľke Krajanského múzea Matice slovenskej v Martine, za sprístupnenie archívneho fondu o Štefanovi Hudákovi, resp. pani inžinierke Vladimíre Klimentovej, pracovníčke Odboru financií a správy majetku Mestského úradu Sliač, za poskytnutú pomoc pri hľadaní hmotných pamiatok Štefana Hudáka v Sliači.

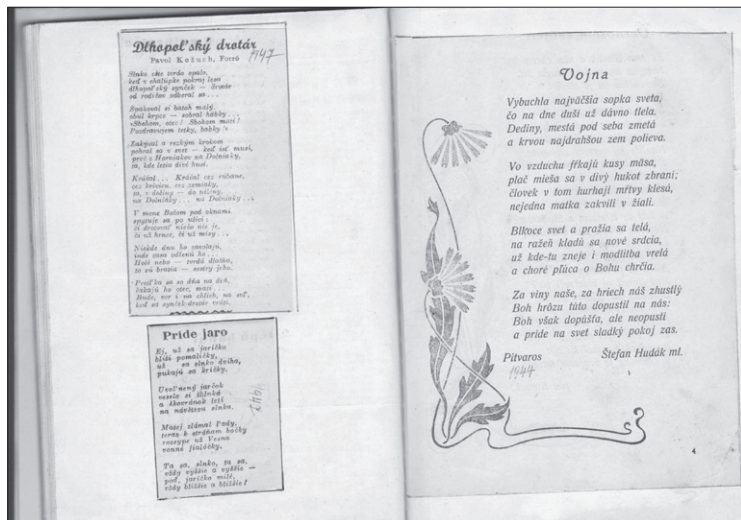
OBRAZOVÉ PRÍLOHY

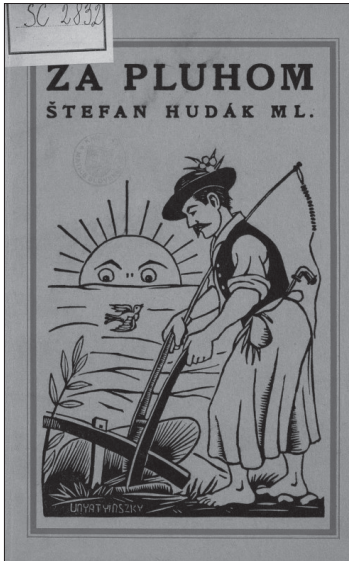
Štefan Hudák ako osemnásťročný mladý muž (v čase vydania samostatnej básnickej zbierky).
Zdroj: archív autora príspevku

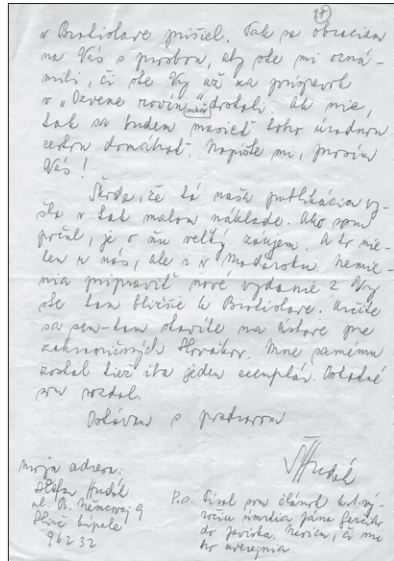
Štefan Hudák v pokročilom veku.
Zdroj: archív autora príspevku

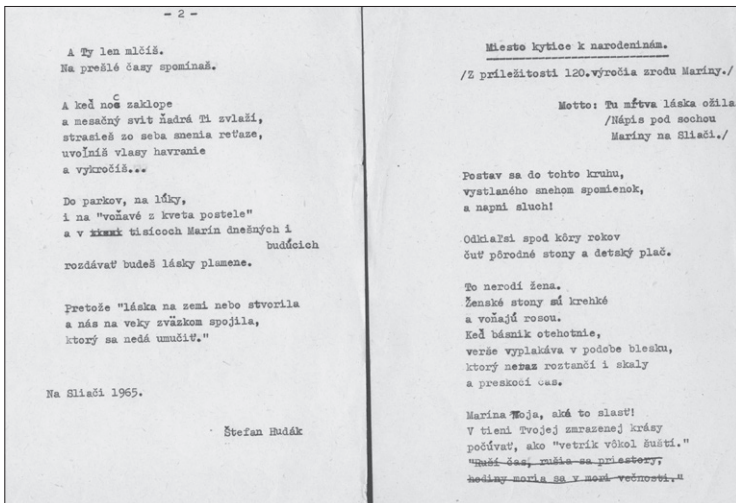
Básne Š. Hudáka. Zdroj: archív Krajanského múzea Matice slovenskej

Titulná strana debutovej básnickej
zbierky Štefana Hudáka.
Zdroj: archív autora príspevku

Rukopis Štefana Hudáka.
Zdroj: archív autora príspevku

Z básnickej pozostalosti Štefana Hudáka
(z archívneho fondu Krajanského múzea Matice slovenskej).
Zdroj: archív Krajanského múzea Matice slovenskej

Stála pamiatka duchovného dedičstva Štefana Hudáka.
Zdroj: archív autora príspevku

Hrob Štefana Hudáka (cintorín Sliač Kúpele, tzv. Cintorín Rybáre, hrob č. 161/b,
Autor fotografií: Patrik Šenkár, 7. august 2023)

Zobrazenie veľkomesta v novelistickej tvorbe Daniela Bacháta-Dumného

Mgr. Ľubica Hroncová, PhD.

Slovenská národná knižnica, Martin

hroncova.uk@gmail.com

Abstrakt

Zobrazenie veľkomesta v novelistickej tvorbe Daniela Bacháta-Dumného

Daniel Bachát, autor prelomu romantizmu a realizmu, nastoľuje nové prepojenie romantického sentimentalizmu s realitou nastávajúceho obdobia. Začiatky jeho tvorby sú datované do obdobia jeho pôsobenia v slovenskom prostredí horného Liptova, kde sa stal jedným z aktívnych predstaviteľov národného života. Po presťahovaní do Pešti sa postupne prispôboval novému prostrediu, čo sa odrazilo aj v jeho literárnej tvorbe. Prózy, ktoré písal v tomto období, označoval ako obrazy z veľkomestského života. Vytváral v nich sentimentálne príbehy o postavení človeka v spoločnosti, o jeho osobnej situácii, o spoločenskom zákulisí, intrigách alebo o koexistencii vyšších a nižších vrstiev meštianskej spoločnosti. Vzájomnú súvislosť medzi postavami neformoval na pozadí reálne vnímaného sveta, ale značne idealizovane a v čiernobielym skreslení.

Kľúčové slová

mestská próza, život v meste, spoločnosť, sentimentálny príbeh

Abstract

Depiction of the big city in the novelistic work of Daniel Bachát-Dumný

Daniel Bachat, the author of the breakthrough of romanticism and realism, sets a new connection between romantic sentimentalism and the reality of the coming period. The beginnings of the works can be dated to the period of his activity in the Slovak environment of Horný Liptov, where he became one of the active representatives of national life. After moving to Pest, he gradually adapted himself to the new environment, which was also reflected in his literary work. The prose he wrote at this time referred to as paintings from the city life. It created sentimental stories about the position of man in society, about his personal situation, the backdrop of society, intrigue, or the coexistence of the upper and lower layer of the bourgeois society. The interdependence between characters did not form the basis of a real-world perception, but rather idealized and in black-and-white distortion.

Keywords

urban prose, city life, society, sentimental story

V druhej polovici 19. storočia prebiehali v Uhorsku rozsiahle premeny v sociálnom, ekonomickom, kultúrnom aj národnostnom usporiadaní, ktoré mali vplyv na život a myslenie súdobých ľudí. V mnohonárodnostnej krajine žili Maďari, Slováci, Rumuni, Srbi, Chorváti, Nemci a iné národy. V tomto období sa prejavovali národnostné a sociálne nepokoje medzi Maďarmi a ostatnými národmi, ktoré sa domáhali svojich práv a autonómie. Uhorská vláda sa snažila presadzovať maďarizáciu a centralizáciu krajiny.

19. storočie bolo obdobím, keď sa mestá vplyvom sociálnej a ekonomickej transformácie, ktorá sa odohrávala v rámci priemyselnej revolúcie, pretvárali na rozrastajúce veľkomestá. Veľké mestá sa stávali dynamickým priestorom spoločenstva, vznikali železnice, rozvíjal sa priemysel, doprava a infraštruktúra. Aj rozvoj Pešti v druhej polovici 19. storočia bol spätý s procesom modernizácie a urbanizácie Uhorska. Po rakúsko-uhorskom vyrovaní (1867) sa Pešť¹ v roku 1873 stala hlavným mestom Uhorska a zažila rýchly hospodársky, kultúrny a demografický rast. Vďaka rozmachu v priemyselnej oblasti a výstavbe železničnej trate bola atraktívnym miestom na nový životný začiatok. Ako uvádza A. Kováčová,² v prosperujúcej a zveľaďujúcej sa Budapešti sa v 19. storočí usadili národnostne a nábožensky pestré a heterogénne skupiny. Obyvateľov severných slovenských žúp prinútili hľadať si lepšie živobytie na Dolnej zemi najmä ťažké životné podmienky, nedostatok pôdy a neúroda. Mnohí z nich si pri zaoštarovaní lepších pracovných možností našli svoj domov v priemyselných častiach Budapešti v blízkosti firiem, v ktorých pracovali, kde bolo najnižšie nájomné. Slovenskú komunitu v Budapešti tvorili Slováci z hornouhorských stolíc, ktorí tu pracovali ako pomocní robotníci na stavbách veľkomesta, tiež murári, remeselníci, továrenskí pracovníci a pod. Príslušníci slovenskej elity sa zamestnali v redakciách, cirkevných inštitúciách, štátnych úradoch, bankách, pracovali tiež ako lekári

¹ Pešť, Budín a Starý Budín po spojení v roku 1873 dostali spoločný názov Budapešť (v staršej slovenčine aj Pešťbudín).

² KOVÁČOVÁ, Anna. Prejavý etnicity a konfesionality budapeštianskej ev. spoločnosti v prvej dekáde 20. storočia. In ŽILÁKOVÁ, Mária – SZUDOVÁ, Krisztína Esztera – DEMMEL, József (eds.). *Konfesia a národ*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2017, s. 217.

či advokáti. Slovenská inteligencia a národne uvedomelé meštianstvo, ktorí iniciovali a udržiavali národné povedomie, kultúrny a osvetový život tunajších Slovákov, zohrávali podstatnú úlohu pri formovaní slovenskej komunity v Pešťbudíne. Podľa Kačírka k najvýraznejším osobnostiam z radov inteligencie, ktorá organizovala miestnu slovenskú komunitu, patrili najmä Ján N. Bobula, Jozef František Strakovič (1840 – 1909) ktorý od roku 1869 pôsobil najprv ako úradník a v rokoch 1871 – 1883 ako advokát; a napokon od roku 1873 tu pôsobil aj farár slovenského evanjelického zboru Daniel Bachát (1840 – 1906), v literárnych kruhoch známy pod pseudonymom Miloslav Dumný.³ Bachát prišiel do hlavného mesta Uhorska na pozvanie tamjších slovenských evanjelikov, ktorí si ho vybrali za kňaza miestnej slovenskej evanjelickej komunity na základe jeho povesti ako činorodého národovca a očakávali od neho, že dá do poriadku neusporiadanú slovenskú cirkev v Pešti. Finančná situácia, organizácia aj vzťahy medzi jednotlivými funkcionármi v evanjelickom zbore boli totiž v neudržateľnom stave. Aktívny Bachát dokázal nielen existenčne zabezpečiť zverenú cirkev, ale podarilo sa mu aj zachovať samostatnosť slovenskej evanjelickej cirkvi. Na novom pôsobisku pomáhal rozvíjať národno-kultúrny život Slovákov, podporoval literárne aktivity, ochotnícke divadelníctvo, zaslúžil sa o oživenie Slovenského spolku a bol jedným zo zakladateľov a členom redakcie časopisu *Dunaj*. Svojou aktívnou, ale pokojnou povahou si získal popularitu nielen medzi slovenskými veriacimi, ale aj v budapeštianskych svetských kruhoch. Krátko pred smrťou v roku 1905 bol zvolený za biskupa banského dištriktu.

Bachát bol okrem toho tvorivým básnikom, prozaikom, publicistom, kritikom aj prekladateľom. Prvé literárne práce – básne – začal písať ešte počas pôsobenia v liptovskom prostredí, ich výber vyšiel v prvom zväzku vybraných spisov *Nevädze* (1870). Druhý a tretí zväzok *Nevädzí* (1870) obsahuje súhrn romantických poviedok, noveletiek a arabesiek s výchovným a morálnym zacielením. Obmieňa sa v nich obraz optimistického náhľadu a vlasteneckého cítenia s pesimistickým lamenom nad márnymi nádejami.

Počas prvých rokov sa Bachát po presťahovaní do Budapešti ťažšie prispôboval novému spôsobu života, ktorý bol podľa neho rušný a pokrytecký. Súviselo to aj so skutočnosťou, že „slovenské meštianstvo (resp. inteligencia), ktoré sa natrvalo usídlilo v meste a podarilo sa

³ KAČÍREK, Ľuboš. *Národný život Slovákov v Pešťbudíne v rokoch 1850 – 1875*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2016, s. 225..

mu zvýšiť si sociálny status, opúšťa svoju etnickú príslušnosť a usiluje sa zapojiť do väčšinovej, už maďarsky hovoriacej skupiny obyvateľov hlavného mesta“⁴ Postupne však vďaka priateľom, svojim farníkom a úradným povinnostiam bližšie spoznal budapeštianske mestské prostredie a prispôbil sa mu. Téma veľkomesta a život Slovákov v ňom sa odzrkadlili aj v jeho prozaickej tvorbe. A. Kováčová⁵ považuje Bacháta za prvého veľkomestského slovenského spisovateľa, ktorého prózy sa odohrávali výlučne v meštianskom prostredí. Napriek tomu, že vo svojich poviedkach typizoval prostredie a charaktery, zložitost' života zjednodušoval, jeho práce hodnotí Kováčová z hľadiska udomácňovania charakteristických žánrov veľkomestskej žurnalistiky ako úsilie o reálne zobrazovanie veľkomestského prostredia a zachytenie osudov slovenských usadlíkov, pričom autor prejavoval veľký záujem o spoločenskú problematiku doby, o vplyv veľkomestského života na slovenského človeka.

Bachát písal už len prózy z nového pôsobiska, ktoré označoval ako obrazy z veľkomestského života. Tematizoval v nich sentimentálne príbehy o postavení človeka v spoločnosti, o jeho osobnej situácii, úspechoch a pádoch, o spoločenskom zákulisí, intrigách alebo o koexistencii vyšších a nižších vrstiev meštianskej spoločnosti. V sentimentálno-romantických novelách a poviedkach, medzi ktoré patrí *Vodnárka* (Orol VII, 1876), *Hasič* (Orol VII, 1876), *Chudobka* (Nitra VI, 1876), *Švihák* (Orol VIII, 1877), *Kvetinárka* (Orol IX, 1878), *Moc prírody* (Orol XI, 1888) poukazuje na negatívny vplyv (kapitalizovaného) veľkomesta na jednotlivcov, pričom patetickým rozprávačským štýlom vykresľuje idealizované úbožné vzťahy medzi postavami zo sveta mestskej aristokracie a nižších ľudových vrstiev. Novelou *Vodnárka* (1876) vyjadruje myšlienku o pozdvihnutí dobrých ľudí a páde zlých. V novele *Hasič* (1876) sleduje osud človeka, ktorý svojou nezištnosťou nakoniec získa bohaté dedičstvo, v novelách *Švihák* (1877), *Mučednica* (1880), *Moc prírody* (1888) zobrazuje milostné vzťahy medzi grófkami a sedliackymi synmi, dôstojníkmi a slúžkami a pod.

Jednou z noviel, ktorá sa venuje problematike meštianskeho prostredia a spoločnosti, je próza *Kvetinárka*, uverejnená na pokračovanie

⁴ KAČÍREK, *Národný život*, s. 37.

⁵ KOVÁČOVÁ, Anna. Umelecká reflexia mestského fenoménu. Geografické motívy Budapešti. In KREKOVIČOVÁ, Eva – UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária (eds.). *Kontexty identity : jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2010, s. 422.

v časopise *Orol* v roku 1878. Môžeme ju zaradiť medzi obsiahlejšie prózy Bacháta-Dumného. Jej sujet je komplikovaný v dôsledku toho, že autor sa v príbehu disharmonicky presúva medzi rôznymi časovými hľadiskami a priestormi viacerých miest. Literárnym stvárnením autor sprítomňuje mesto opisom jeho spôsobu fungovania, života obyvateľov a situácií, v ktorých sa človek nachádza v každodennom jestvovaní. Mesto sa tak stáva výrazom výseku určitej historickej epochy a určitej spoločnosti. Bachát už v úvode naznačuje, v akom prostredí sa bude vyvíjať dej jeho novely: „*V malých mestečkách býva mimo snád' fašiangového alebo trhového času tak pokojno a kludno jako v hrobe. Celkom inakší život je vo veľkých mestách, v ktorých rozlieha sa vo dne i v noci lom a hluk. [...] Keď vo veľkých mestách obchodný a iný svet vo dne v svojom sklepe alebo dielom iným sa unavil, večer zájde si do hostinca alebo kaviarne a tu len ožíva.*“⁶ V Pešti tohto obdobia sa mesto rýchlo rozvíjalo, menilo sa na európske veľkomesto približujúce sa Viedni. Vybudovali sa široké ulice so stromoradiami, parkami, námestiami. Zvyšoval sa počet obyvateľov, okrem občanov maďarskej národnosti ho tvorili aj nemecké, židovské a iné národnosti z celej krajiny. Bachátov veľkomestský priestor, v ktorom postavy žijú a premiestňujú sa, je geograficky rozdelený na niekoľko častí, a to aj na základe reálnych kultúrnych a politických skúseností autora, ktorý pomery v Uhorsku komentuje slovami: „*Vtedy ešte nebola Viedeň s Pešťou dualismu páskou spojená, vtedy nebolo ešte ‚spoločných záležitostí‘ medzi týmito dvoma krajinami; vtedy ešte sídlo cisárov na pokorenú metropolu pokorenej provincie zvysoka zieralo.*“⁷ K tejto situácii sa vyjadruje aj v súvislosti s príchodom speváčky Miss Oceánie do Viedne. Napriek tomu, že tamojšie publikum bolo očarené jej operným vystúpením, verejná mienka ju odsúdila za to, „*že prišla do Viedne cez Pešť a nie naopak, čo sa na tak rozhodný talent, na tak osvedčenú umelkyňu nesvedčí*“⁸ čím autor naznačuje, že Viedeň mala v európskom kontexte významnejšie postavenie oproti rozvíjajúcej sa Pešti. Obraz Pešti bol však najčastejším motívom, ktorý slovenskí autori 19. storočia používali v súvislosti s opisom veľkomesta. Bachát situuje postavy do peštianskeho prostredia, ktoré dôverne pozná. K nemu však pribúdajú aj ďalšie európske mestá (Viedeň, Paríž, Londýn) a americký New York.

⁶ DUMNÝ, Miloslav. Kvetinárka. Obrázok z veľkomestského života. In *Orol. Obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*. Turčiansky Sv. Martin, 1878, roč. IX, č. 2, s. 5.

⁷ DUMNÝ, Kvetinárka, č. 3, s. 62.

⁸ DUMNÝ, Kvetinárka, č. 3, s. 62.

Autor zobrazuje priestor mesta už v úvode svojich próz, ale vsúva ho aj do rozvinutého epického príbehu. Prostredníctvom jeho pozorovaní si čitateľ môže urobiť predstavu o vtedajšej atmosfére peštianskeho života, napríklad aj v novele *Vodnárka*: „*Veľkolepé divadlo poskytuje pohľad z nábrežia Františka Jozefa v Budapešti v čas krásneho letného večera na staroslávny hrad Budínsky. A čulý život panuje na asfaltovom tomto nábreží, keď je počasie priaznivé. Celé zástupy nádherne odeného obecenstva prechádzajú sa sem tam. A zaujímavéjšie, lež tie vkusné obleky, sú tie tváre ladvých krásotiniiek, ktoré tu vídajú na tisíce každého veku, každého stavu a kroja, tak sa tam šumí stá lumenie a šum tých vlniek Dunaja.*“⁹

Priestorom verejných stretnutí koncom 19. storočia bolo aj nábrežie Dunaja, ktoré sa stalo každodenným miestom spoločenského života, mešťania sa sem chodili prechádzať a trávili tu voľný čas, alebo Margitin ostrov, ktorý bol podľa Bacháta nezvyčajným prostredím: „*Margitský ostrov na Dunaji je pravý div sveta. Kto sa pamätá naň predtým, kým ešte býval zapustený, nesriadený a porovná ho s dnešným nádherným stavom jeho, veru mu neprizná. Predtým vyzeral podobne mestskému lesíku, aby sme sa tak vyslovili, mal taký jakýsi mešťanský ráz a náter; dnes vo veľkolepý anglický park premenený, vyzeraá po kniežatsky.*“¹⁰

Sujetovo-priestorová štruktúra diela, ako tvrdí D. Hodrová,¹¹ môže byť ovplyvnená jeho žánrovým zaradením. To znamená, že v rôznych literárnych druhoch existujú odlišné typy priestorov a každý autor (a z časti aj každé jeho dielo) predstavuje špecifický model sveta. Tento model nebýva úplne individuálny, vždy do určitej miery patrí svojej dobe, umeleckému smeru, a aj určitému žánru. Spisovateľ si v diele vytvára svoj vlastný priestor, ale z takých situácií, ktoré mu poskytuje doba. Preto je funkcia mesta Viedeň (hoci sa dej v nej odohráva v takmer rovnakom rozsahu ako v Pešti) druhoradá, v novele *Kvetinárka* vystupuje v pozícii kulisy, je len pozadím príbehu. Autor mesto spomína napríklad v spojitosti s politickou situáciou, keď „*Rakúsko mobilizovalo, nastávala rakúsko-talianska vojna*“¹² a dôstojníci

⁹ DUMNÝ, Miloslav. *Vodnárka*. Obrázok z veľkomestského života. In *Orol. Obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*. Turčiansky Sv. Martin, 1876, roč. VII, č. 1, s. 9.

¹⁰ DUMNÝ, *Vodnárka*, č. 3, s. 78.

¹¹ HODROVÁ, Daniela. *Poetika miest: kapitoly z literárnej tematologie*. Jinočany : H&H, 1997, s. 14.

¹² DUMNÝ, *Kvetinárka*, č. 6, s. 143.

rakúskej armády boli povinní opustiť svoje rodiny, preto „*Viedeň vyprevádzala slávnostne na nádražie do Itálie odoberajúcich sa vojnínov*“.¹³ Pri zobrazovaní peštianskeho prostredia je autor detailnejší, v texte uvádza presné názvy ulíc: „*Kečkemétska ulica vo vniutornom meste od aradskej novej ulice v Terezove – nenie tak vzdialená – a predca sa ľudia v nich bývajúci nesídu*“.¹⁴ Pešť v literárnom texte sprostredkováva znaky mesta, ktoré majú viac myšlienkových obsahov. Týkajú sa osobnej skúsenosti, môžu byť emotívne a ilustrovať povahu priestoru ako procesu. Môžu tiež zobrazovať realitu, ktorú postava zažíva priamo v danej priestorovej situácii. Bachát konkretizuje podobu veľkomesta deskripciou „*malého a úzkeho dvora kaplnky nemocnice Rochusovej*“,¹⁵ na ktorom sa zišlo veľa zvedavých občanov a „*celého námestia nemocnice a pred kaplnkou ležiacu Stahlyho ulicu*“.¹⁶ Tento opis autor využíva na podchytenie atmosféry mesta, ktoré aj napriek svojmu priemyselnému rozvoju nestratilo svoj malomestský ráz a zachovalo si stereotypy verejného aj súkromného života. V tejto súvislosti môže byť uplatnený názor Pavla Halíka a kol.¹⁷, ktorí charakterizujú veľkomesto ako obchodnú a priemyselnú metropolu, ako najväčší výtvor 19. storočia, obrovský, fascinujúci a zároveň nebezpečný, živelný, s palácami a brlohmi, naplnený anonymnými davmi. Charakter i obraz bol však vždy iný, či šlo o Paríž, Pešť, Prahu, Viedeň, zakaždým bol výsledkom prudkého rastu, na ktorý sa až v druhej polovici 19. storočia učili mestá reagovať. Na túto situáciu reaguje aj Bachát-Dumný a vo svojej novele sa zameriava na miesta veľkomestskej kultúry ovplyvnenej štruktúrou mestskej spoločnosti, najmä na kasíno, športový klub, koncertné priestory a najmä „*národné divadlo veľmesta, ktoré často malo hostí na niekoľko predstaveniach, hostí tých najchýrejších európskych spevákov operných a spevkýň. Tieto poslednie zanimaly obzvlášte modrokrevných aristokratických mladých gavalierov*“.¹⁸ Návšteva divadiel a ostatných inštitúcií spoločenskej zábavy bola v tesnom prepojení so sociálnym a kultúrnym životom meštianskej a aristokratickej spoločnosti. Tento jav súvisí s veľkomestom rovnako ako pôžitkáarsky spôsob života a rozmanitosť i komplikovanosť vzťahov predstaviteľov

¹³ DUMNÝ, *Kvetinárka*, č. 6, s. 143.

¹⁴ DUMNÝ, *Kvetinárka*, č. 6, s. 147.

¹⁵ DUMNÝ, *Kvetinárka*, č. 2, s. 32.

¹⁶ DUMNÝ, *Kvetinárka*, č. 2, s. 32.

¹⁷ HALÍK, Pavel – NOVÝ, Otakar – KRATOCHVÍL, Petr. *Architektura a město*.

Praha : Academia, 1998, s. 21-86.

¹⁸ DUMNÝ, *Kvetinárka*, č. 3, s. 58

aristokratickej triedy celého 19. storočia. Kultúrne činnosť organizovala pre vlastnú zábavu, ale dôležitá bola pre ňu aj v súvislosti s hospodárskou, politickou a ekonomickou reprezentáciou. V Uhorsku, v období dualizmu, mala šľachta ešte stále výsadné postavenie, aj keď ho už postupne strácala v prospech priemyselných a podnikateľských vrstiev. Pozostatky stavovských zásad sa odrážali v každodennom živote a celkovej orientácii spoločnosti. Aristokracia si naďalej udržovala silné ekonomické a politické funkcie v krajine. Jej spoločenská prestíž úzko súvisela s rodovým postavením, historickými titulmi, výsadami a tradíciami. Svoj názor na správanie vyššej spoločenskej vrstvy vyjadruje Bachát týmito slovami: *„Líčiť vám veľkomestské večierky v grófskej palote? Líčiť skvost vystrojených dám a opisovať jích šperky a toaletty? Hovorit Vám, čo si učení a vzdelení kavalieri nahovorili a čo si bon tonné dámičky naštebotali? Opisovat vám domovú paniu, ako honeur robiť vedela, ako sa hostia okolo nej stá hviezdy okolo slnka točily? Chváli jednotlivé piéce z programenu hudebného večierka a tých, ktorí jich prednášali? Zpomínať blesk salonu a teremov paloty grófkinej a hojnosť jiedál, nápojov, jako i bohatstvo náčinia? Chváliť služebnictva ochotu i vkus, rezkosť i lahodnosť v posluhovaní okolo stolov i v teremoch vôbec? To všetko robiť nemienim.“*¹⁹

Príznačnými znakmi životného štýlu šľachty boli pravidelne sa opakujúce obrady, podujatia a spoločenské aktivity. Dôležité spoločenské udalosti šľachtickej triedy predstavovali bály (plesy), ktoré boli možnosťami pre prvé vzájomné kontakty mladých ľudí za účelom vytvorenia budúceho manželského stavu, ale aj príležitosťou na zábavu, pri ktorej nadobúdali zručnosti etikety a správania v heterogénnej spoločnosti. Aristokracia tvorila do istej miery uzavretú komunitu, so stavovskou identitou a z toho súvisiacim sebavedomím sa vymedzovala voči nižšej šľachte, ktorú si veľmi ťažko vpúšťala medzi seba. Povýšené meštianske rodiny sa snažili dôkladne kopírovať životný štýl vyšších vrstiev, nedokázali si však osvojiť také spoločenské spôsoby, ktoré sa u príslušníkov aristokratickej triedy formovali dlhé storočia. Ich spoločenskými miestami stretávania boli rodinné centrá, kaviarne a hostince, ako meštianske salóny fungovali rodinné príbytky alebo byty. Bachát spôsob verejného života tejto vrstvy vykresľuje aj týmito slovami: *„Boly to za zábavy a vyrazenia v tom dome Hortobágyovskom i mimo neho s mladými vtipnými, galantnými švihákmi! Amálka bola*

¹⁹ DUMNÝ, Miloslav. Moc prírody. Obrázky zo života. In *Orol. Obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*. Turčiansky Sv. Martin, 1880, roč. XI, č. 1, s. 8.

v siedmom nebi pri tak dobrej tetuške, priateľke, družke, a kto by v stave bol vysloviť, čím jej ona všetkým bola? Taký život rozkošný docela zodpovedal jej povahe. Taký život nemožno si len snívať, jako ona žila v skutočnosti! Z jednej zábavy išla do druhej, z jedného vyrazenia do druhého.“²⁰

Podľa O. Čepana²¹ je typizácia charakterov a typizácia prostredia u Bacháta určovaná úzkym životným názorom a obmedzená šablónovitým videním skutočnosti. Rozpätie obrazu spoločnosti v Bachátových novelách slúži predovšetkým ideovému zvýrazneniu nacionálnej tendencie. Sociálne jadro konfliktov sa rozplýva v patetickom horlení za záchranu stredných a nižších vrstiev, tonúcich v morálnom bahne veľkomesta. S prostredím mesta úzko súvisí životný štýl meštianskej a šľachtickej spoločnosti aj preto, že predpokladom na analyzovanie priestoru je sledovanie súvislostí vývoja spoločnosti, ktoré sa odrážajú v literárnom diele. Prostredníctvom konania postáv je možné si zároveň vytvoriť predstavu o určenom priestore. Týmto spôsobom postavy pomáhajú porozumieť priestoru, najmä keď prejav jeho znázornenia je v literárnom texte menej výrazný. Počínanie postáv Bachát ilustruje napríklad na životnom štýle grófa Aurela, ktorý nadviazal vzťah s herečkou Miss Oceaniou, hľadajúcou možnosť splynutia s aristokratickou spoločnosťou a hlavne vyťažiť z nej po finančnej stránke čo najviac. „*Takým spôsobom i paní i služobná používali Aurela, vlastne nadužívali jeho dobrotu. Než i bolo poznať na jeho majetku. On bol k tomu povolaný peniaze po boku Oceánie rozsypať. Robil to a poznať bolo na jeho statkoch, že idú navnivoč. Odhliadnuc od toho, že vedenie hospodárstva svojho úplne zanedbal, tak ďaleko to už prišlo s ním, že obe panstvá mu už dražobnou cestou odpredali.*“²²

V novelistických textoch sa navzájom prelínajú téma priestoru s kategóriou postavy. Postava sa podriaďuje priestoru, je ním podmienená a formovaná. Účelovou deskripciou priestoru, v ktorom sa postava nachádza, sa odhaľuje jej charakter a potvrdzujú jej vlastnosti a správanie. Postava je teda priestorom nielen determinovaná, ale sa mu podriaďuje buď vedome, alebo nevedome. Kontext postáv, tak ako ich definuje Bachát, zodpovedá funkcii sentimentálnej novely, ale nezodpovedá reálnemu stavu a všeobecnému mysleniu spoločenských

²⁰ DUMNÝ, *Vodnárka*, č. 1, s. 12.

²¹ ČEPAN, Oskár. Próza medzi romantizmom a realizmom. In *Slovenská literatúra*, 1956, roč. III, s. 18-19.

²² DUMNÝ, *Kvetinárka*, č. 7, s. 171.

vrstiev 19. storočia. Mentalita spoločnosti, či už to bola spoločnosť aristokratická, šľachtická alebo meštianska, bola závislá od výchovy, tradícií, náboženstva a vychádzala z hodnôt jednotlivých vrstiev, ktoré boli určované ich normami a každodennými činnosťami. Súvisela so životným štýlom a životnými podmienkami, ktoré členov sociálnej skupiny ovplyvňovali v ich vzájomných vzťahoch a správani. Bachátov spôsob spracovania novely smeruje k modulácii danej skutočnosti skreslenej ľudovou povestou. Čepan²³ konštatuje, že autor ovplyvnený folklórnou slovesnosťou dovŕšil reformu sujetovo-kompozičného pôdorysu spoločenskej poviedky tým, že podriadil motiváciu konfliktov i životnej cesty postáv lyrickým princípom a kľúčkam subjektívne chápanej dialektiky. Týmto prešiel k sentimentálnej idyle, iluzionizmu a pasivite voči spríkrenej skutočnosti.

Hlavnú líniu prózy vytvára autor na pláne rozprávky, kde dobro víťazí nad zlom, ktoré je potrestané. Novela je ovplyvnená poetikou ľudovej slovesnosti, ktorej východiskom je dejinné poznanie jedinca, najmä z rodinného prostredia a jeho blízkeho okolia. Rozpätie tohto kognitívneho procesu je vytvárané spôsobom života človeka, jeho vnímaním vlastnej minulosti a zážitkov s ňou spojených. Bachát-Dumný si osvojoval tieto motívy a začleňoval ich do kompozícií svojich poviedok, čím zahmlieval pohľad na reálny stav spoločnosti. Bacháta a ostatných autorov postromantickej slovenskej literatúry „spája márna snaha nájsť literárny výraz nových životných obsahov, ktoré sa dostávali v porevolučnom období a v tzv. matičných rokoch na program dňa. Všetci však umelecky stroškotali na nemožnosti uviesť meravú schému romantickej prózy do súladu so zmeneným rytmom čias. Prekážkou tu bola najmä snaha skoordinať tzv. motívické plány (realitu, postavy, dej) s idealizovanou schémou ľudovej rozprávky, založenou na boji a apriórnom víťazstve abstraktného dobra nad konkrétnym zlom.“²⁴

V diele autora postromantizmu Daniela Bacháta sa do spracovania tematiky mestského spoločenského života prenášajú zákonitosti fungovania spoločnosti porevolučného obdobia. Do koncepcie jeho próz prenikajú prvky meštianskych životných náhľadov spolu s moralistickým sentimentalizmom. Motív jeho próz, izolácia človeka od

²³ ČEPAN, Oskár a kol. *Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 192.

²⁴ ČEPAN, Oskár. *Próza M. Š. Ferienčika, postromantizmus a literárny realizmus*. In KOCÁK, Michal. *Mikuláš Štefan Ferienčík, Jozef Horák a Banská Štiavnica*. Martin : Matica slovenská, 1984, s. 35.

spoločnosti, naznačuje rozkol medzi súkromným a verejným životom a pocit odcudzenia, melanchólie a osamelosti jednotlivca.

Priestor v literárnom diele Bacháta je významným prvkom, ktorý interferuje dej, postavy, ideu a poslanosť textu. Autorovi slúži ako prostriedok, ktorým vyslovuje svoj názor na vtedajšiu konzumnú spoločnosť. Jeho poviedky často poukazujú na rozporuplnosť ľudskej existencie, na hľadanie zmyslu života a harmónie v chaotickom svete. Opismi priestorov naznačuje psychológiu postáv a ich citové rozpoloženie. Mesto zobrazuje ako miesto anonymity, neistoty, stresu. V novelách z veľkomesta sa však pozvoľna vyrovnáva s budapeštianskym prostredím a postupne prijíma aj jeho hodnotový systém, osvojuje si meštianske ideály a symboly charakteristické pre jeho obdobie, ktoré ale neboli v rozpore s jeho náboženským presvedčením a povolaním.

Dielo Daniela Bacháta uzatvára proces vývoja romantickej literatúry a nastoľuje nové prepojenie romantického sentimentalizmu s realitou nastávajúceho obdobia. Východiskom v tvorbe autora je protikladné postavenie jednotlivca voči realite. Vzájomnú súvislosť medzi postavami nevytvára na pozadí reálne vnímaného sveta, ale značne idealizovane a v čierno-bielom skreslení. Týmto spôsobom je vytváraná aj kompozičná schéma noviel, ktorá je schematizovaná, stereotypná, banalizovaná a doplnená sentimentálnym pátosom.

LITERATÚRA

ČEPAN, Oskár a kol. *Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 192.

ČEPAN, Oskár. Próza medzi romantizmom a realizmom. In *Slovenská literatúra*, 1956, roč. III, s. 18 – 19.

ČEPAN, Oskár. Próza M. Š. Ferienčíka, postromantizmus a literárny realizmus In KOCÁK, Michal. *Mikuláš Štefan Ferienčík, Jozef Horák a Banská Štiavnica*. Martin : Matica slovenská, 1984, s. 35.

DUMNÝ, Miloslav. Kvetinárka. Obrázok z veľkomestského života. In *Orol. Obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*. Turčiansky Sv. Martin, 1878, roč. IX, č. 2, s. 5.

DUMNÝ, Miloslav. Moc prírody. Obrázky zo života. In *Orol. Obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*. Turčiansky Sv. Martin, 1880. Roč. XI, č. 1, s. 8.

DUMNÝ, Miloslav. Vodnárka. Obrázok z veľkomestského života. In *Orol. Obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*. Turčiansky Sv. Martin, 1876, roč. VII, č. 1, s. 9.

HALÁSZ, Ivan. Daniel Bachát a hlavné mesto. In *Cirkev, národ, štát. Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky (1873 – 1906)*. Eszergom-Pilicsaba : Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2003, s. 24 – 35.

HALÍK, Pavel – NOVÝ, Otakar – KRATOCHVÍL, Petr. *Architektura a město*. Praha : Academia, 1998, s. 21 – 86.

KAČÍREK, Ľuboš. *Národný život Slovákov v Pešťbudíne v rokoch 1850 – 1875*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2016, s. 225.

KOVÁČOVÁ, Anna. Prejavy etnicity a konfesionality budapeštianskej ev. spoločnosti v prvej dekáde 20. storočia. In ŽILÁKOVÁ, Mária – SZUDOVÁ, Krisztína Esztera – DEMMEL, József (eds.). *Konfesia a národ*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2017, s. 217.

KOVÁČOVÁ, Anna. Umelecká reflexia mestského fenoménu. Geografické motívy Budapešti. In KREKOVIČOVÁ, Eva – UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária (eds.). *Kontexty identity : jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2010, s. 422.

MATERIÁLY A PRAMENE

Ján Vedoslav Bysterský – zabudnutá osobnosť vojvodinských Slovákov

Mgr. Katarína Mosnáková Bagľašová
Stredoslovenské osvetové stredisko v Banskej Bystrici
kmbaglasova@gmail.com

Abstrakt

Ján Vedoslav Bysterský – zabudnutá osobnosť vojvodinských Slovákov
Evanjelický farár, pedagóg, národný buditeľ, prekladateľ, veršovník a najmä organizátor štúrovského hnutia Ján Vedoslav Bysterský (1814 – 1871), pôsobil aj medzi Slovákami na Dolnej zemi. V staršej slovenskej literatúre sa stopa o jeho živote a diele stráca po tom, ako odišiel do obce Šándorf (dnes Jánošík) v dnešnom Srbsku. Avšak v rozvetvenej literatúre, ako i v dejinách kultúry vojvodinských Slovákov, zostal ako osobnosť úplne nepovšimnutý. Príspevok sa snaží oživiť spomienku na Jána Bysterského a po prvýkrát zmapovať aj to, čo zanechal na svojom trvalom pôsobisku v Jánošíku.

Kľúčové slová

Ján Vedoslav Bysterský, osobnosť, vojvodinskí Slováci, Jánošík

Abstract

An evangelical pastor, teacher, national revivalist, translator, poet, last but not least, the organizer of Ľudovít Štúr's movement. Ján Vedoslav Bysterský (1814 – 1871) was also active among Slovaks in the Dolná zem (Lower Lands in Austro-Hungarian Monarchy). In older Slovak literature, the trace of his life and work dissapears after he left for the village of Šándorf (today Jánošík) in present-day Serbia. However, in the extensive literature, as well as in the history of the Slovak culture in Vojvodina, he remained completely unnoticed as a personage. This paper article tries to revive the memory of Ján Bysterský and for the first time to map what he left behind at his permanent workplace in Jánošík.

Keywords

Ján Vedoslav Bysterský, prominent personality, Vojvodina Slovaks, Jánošík

V roku osláv 200. výročia príchodu Slovákov do Jánošíka nám prináleží zmapovať život a dielo národnokultúrneho dejateľa, štúrovcu, veršovníka a evanjelického farára Jána Bysterského, ktorý v tejto južnobanátskej dedine pôsobil takmer dvadsaťpäť rokov a tu bol aj pochovaný. Napriek pozoruhodným obrodenecko-organizačným aktivitám, ale aj nepatrnej (no nie menej významnej) literárnej činnosti, v staršej slovenskej vojvodinskej literatúre, dokonca i v kultúrnych dejinách vojvodinských Slovákov zostal nepovšimnutý. Jeho hrobka v Jánošíku, žiaľbohu, nie je zachovaná a doposiaľ neexistovala ani len pamätná tabuľa, ktorá by nasvedčovala, že takáto osobnosť v tomto prostredí pôsobila. Avšak korešpondenčné listy, publikované básne, rukopisy a príspevky zachované v Archíve Matice slovenskej v Martine, tiež v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice, ako aj po dlhých rokoch objavená šándorská kronika evanjelického farára Adolfa Kernúcha, nám umožňujú vytvoriť aspoň základný obraz o tejto osobnosti vojvodinských Slovákov.

Na to, že sa o Jánovi Bysterskom dodnes u nás málo písalo, možno vplývalo aj to, že si ho niektorí bádatelia (aj na Slovensku) plietli s evanjelickým farárom s rovnakým menom, pôsobiacim tiež na Dolnej zemi v približnom tom čase, ako Bysterský v Jánošíku. Tento druhý Ján Bysterský bol zo Senice (1817 – 1867), po štúdiách v Bratislave pôsobil ako učiteľ v Novom Sade a od roku 1849 bol vysvätený za farára v Starom Keri (dnes Zmajevo), kde pôsobil až do smrti. Viac o tom sa možno dozvedieť vo vedeckej štúdiu autora Jozefa Ambruša, ktorý podrobne rozoberal splynutie dvoch osôb v jednom mene, ktoré sa udialo v odbornej literatúre, dokonca aj u J. V. Ormisa. Podobne splývanie biografických údajov nachádzame aj v poznámkovom materiáli Ivana Staneka, ktorý je uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine. Na tento „chaos v doterajšej literatúre“ upozorňuje aj Dr. Alexander Šimkovič, CSc., z Ústavu slovenskej literatúry SAV v liste, ktorý v roku 1971 poslal na farský úrad do Jánošíka pri príležitosti prípravy Slovníka slovenskej literatúry¹. Odvtedy však prešlo celé jedno polstoročie, základné bibliografické údaje bádatelia na Slovensku rozlúštili, no medzi vojvodinskými Slovákami Ján Bysterský zostal zabudnutý.

Ján Bysterský sa narodil 24. júna 1814 vo Veľkom Bysterci (dnes časť Dolného Kubína), v rodine otca Jána Rolníka (podľa údaju z brati-

¹ List je uložený v rámci materiálu Šándorskej kroniky v Ústrednom archíve Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Starej Pazove.

slavskej matriky remeselník) a matky Márie, rod. Horemusovej. Prvých šesť tried základnej školy skončil v rodisku a potom dva roky chodil do školy v Kežmarku, kde si osvojil latinčinu a nemčinu. Aby sa zdokonalil v maďarčine, v rokoch 1829 – 1831 sa školil v Šajovskom Gemeri (dnes Gemer). Napriek vážnym zdravotným ťažkostiam sa mu podarilo školu ukončiť a následne sa zapísať na kežmarské evanjelické lýceum, kde študoval štyri roky (1831 – 1835). Keďže pokladal za dôležité vzdelávať sa aj v materinskom jazyku, v roku 1836 začal študovať teológiu v Bratislave. Po skončení druhého ročníka nastúpil Bysterský v septembri roku 1837 na miesto vychovávateľa v Oravskom Podzámku. Tu si usporil peniaze na štúdium v Halle, kde sa na univerzitu zapísal 28. septembra 1840.²

Z korešpondenčných listov, ktoré Bysterský písal v rokoch 1836 – 1845, zistujeme, že sa počas študentských čias v Bratislave a Halle často stretával so Srbmi – vydavateľmi, literátmi a študentmi. Počas prázdnin roku 1836 Bysterský prvýkrát navštívil dolnozemskej Slovákov a o tejto ceste svojmu priateľovi Ctibohovi Zochovi (Timotejovi Cochiusovi) napísal nasledovne: *„Právě som dnes dva týdne do Přěšporku vkročil, motav se bez přestání medzi dolnozemskými Slováky. Tu sem začasto na všěcky odpornosti, na horko, na dalekost cesty, ba i na starání se o bezpečnost zapomnel, an sem všudy, kamkoli se obrátě, naších milých Slováků, nalezel. Nebo počna od Peště až po samou a odtud přez Pančovu a Banát opět do Pěšte kráčel sem takměř nepřetrženě medzi Slovany, vyjmouc některé osady a města, větší částkou Němci a Srby obydlené. Oběcný lid náš stále se své mluvy přidrží, ba začasto sem slyšel jeho urážení se na to násilné vtiskání magyarských kázní do chrámu paně, kde prý když magyarsky zpíváno bývá a nápěv na slovenskou píseň se hodí, Slováci slovenský text spívají, po čemž, když kázano býti má, domů se ubírají. Totě jest násilí a sužení! Škoda, že tamější seniory jsou magyarčinu omámamění, vyjme banátskeho“* (Ambruš, 1979, s. 175).

Po návrate z Halle Bysterský bol vychovávateľom v rodine Lehotských v Ráztokách a koncom júna 1843 ho pozvali za kaplána po Hurbanovi na Brezovú pod Brádlom. Bysterský tam aj odišiel, no kvôli zdravotným ťažkostiam sa miesta musel vzdať. V rokoch 1844 – 1846 bol kaplánom v Liptovskom Mikuláši u Michala Miloslava Hodžu,

² Biografické údaje čerpáme zo štúdie Dvaja Jánovia Bysterskí, Biografického slovníka a poznámkového materiálu Ivana Staneka uloženého v Literárnom archíve SNK. Viď použitú literatúru.

ktorý o ňom povedal, že je „výborne učený a jeho známosti, zvlášte ve filozofických vedách sú znamenité“ (Ambruš, 1979, s. 196). Potom opäť krátko učiteľoval a napokon 25. júna roku 1847 prijal pozvanie za evanjelického farára do Šándorfalvy (dnes Jánošík), kde sa natrvalo usadil. Prvých šesť rokov tu zastával aj funkciu učiteľa. Zomrel 30. apríla 1871 v Jánošíku a 2. mája ho pochovali na „starom“ cintoríne. Náhrobný kameň sa po rekonštrukcii cintorína nezachoval.

Národnobuditeľské a organizačné aktivity Jána Bysterského sa prejavili ešte počas štúdií v Bratislave, kde sa naplno zapojil do študentského obrodeneckého hnutia. Patril k mladej generácii slovenskej inteligencie združenej okolo Ľudovíta Štúra, ktorá bola presvedčená, že iba spätosť s národnými tradíciami a historickým odkazom slávnych epoch dejín je cestou k pozdvihnutiu národnej identity a zaujatiu dôstojného miesta medzi národmi Európy. S tým presvedčením sa Ján Bysterský zapojil do štúrovskej Spoločnosti česko-slovenskej, kde bol aktívny činiteľ a funkcionár. Dňa 24. apríla 1836 prijal pozvanie Ľudovíta Štúra a zúčastnil sa pamätného výstupu na Devín, kde si zvolil slovanské meno Vedoslav.

V lete 1836 cestoval Bysterský na Dolnú zem a po návrate na mimoriadnom zasadnutí Spoločnosti predniesol životopis zosnulého Karola Drahutína Prjekopu. Po reorganizácii Spoločnosti bol vo výbore najprv účtovníkom a neskôr prvým tajomníkom. Po zrušení Spoločnosti (1837) zastával funkciu zapisovateľa tzv. výkonných hodín v Ústave.

Od roku 1844 bol Ján Bysterský člen Tatrína, kde pracoval v odbore estetiky, filozofie a pedagogiky (Kolektív autorov: *Biografický lexikón Slovenska*). Na prvom zasadnutí ho poverili na spoluprácu na príprave deklamovaniek pre školy a v auguste roku 1845 sa ujal prekladu „*daktorie francúzske novelly a Medňanského povesti z uhorskej predešlosti*“ (Ambruš, 1979, s. 173).

Ján Bysterský bol aj literárne činný. V rukopise Výboru prác Spoločnosti česko-slovenské sú zapísané jeho epigramy a báseň Nádeje, ktoré vznikli v roku 1832. Okrem toho napísal aj oslavné básne na F. Palackého a J. Lelewela. Tieto vznikli v roku 1836 pri príležitosti prípravy rukopisu zborníka *City vděčnosti* a publikované boli v edícii *City vděčnosti mladých synů Slovenska* v roku 1959. Rukopis básne Na Lelewela je uložený v Literárnom archíve SNK v Martine, kde sa uchováva aj *Óda, již k Slavobratrum a Společnosti Česko-slovenské*, ktorú Bysterský napísal v roku 1837 ako reakciu na zanikajúcu Spoločnosť česko-slovenskú.

Naděje

*S usměchem osloněná hebkýma křídla naděj
 Po vznešeném kraji tom, kde upírá své zraky zemšťan,
 Sem tam poletujíc měňavé hned zmizne u výše,
 Hned zas zamračeným nižinám zableskne papršky,
 Zvolna a na drobné zhlídá dolu lidstvo, a jak s ním
 Štěštěna pohrává, když v žertech rozkochaná jest. –
 O boženo spanilá človečenstva! vyhasne-li někdy
 Blesk přemilostný ten, do něhožs' svou ukryla něžnost
 A zvědavým nám sva zastínila sídla si kolkol.
 Jen jako přes bělavé obláčky slunko vykukna
 Rozveselí doliny, květné pole, louky, pahrbky,
 Když živel ohromný trudným rykem oblohu třískat
 A vniveč obrátit váha stvoreníčko pozemské:
 Okřeje tak zmorený pozorem Tebe šetře si bídník,
 Tak zbědovan jsa rmutem nabere zmužilosti řekovské,
 Z hůry bleďa mu-li jen jen úfnosti se zarděla záře.
 Pružným rychle Junák chvatá krokem, už mu na blíže
 Hojná zda se kořist, náramná touha ho souží,
 V nádrach plápolavý dme se kouř, studné oko jiskří
 V zápalu čím najskůr pravickou sáhnouti po věnci.
 Náděje ty ctiteli! vroucnější, než se nadáš sám,
 Tvé blaho Jí se kořit, Jí vzývati rozkoše vypliv.
 Buď pak i podvodnou znivočí tu i tam sliby šálbou
 A zklamané ponechá klátit se na rozpaku mysly,
 Kam se podít, jakovou, netušící, stezku nastoupit.
 V rouchu tam ozdobném žištěné srdce výhoda láka;
 Vábí krása jinam, pak v tou stranu skutky hrdinské;
 Onda se rozlívá lichotící hluk radovánek.
 Náděje vševládná! zvěř jí sobě, tuť na nebeském
 Octneš se klenutí, trpíticím se lkat okrškům
 Nad nelibý osudem tobě práno, však nezapomni,
 Snadno nohům třesavým, že se kluzká podloha vymkne.
 V tom jako sosna dutých povyroستla vzhůru na kopcích,
 Když jí zhubce boky z každé strany silně podetne,
 Na pravo neb na levo s rachotem náramně se kací:
 Rovně tak ukrutným překoten osudu k zemi soudem,
 Jestli se více nadáš, padneš, než rozvaha káže.*

Nápisy

1. Nechtní

*Tento nechut v jídlech, tam ten v řeči stejně nachází:
Vkus mav onen, pokazil, tento ho ještě neměl.*

2. Válka

*Tam se Fatrou Tatra, či teď zdravší jesti povětrí?
Válčí: nechte to tak, - spojte ve jedno dechy.*

3. Rada

*K jednomu jen břehu pluj! dávné pořekadlo radí to:
Nech cizina své máš! teď tobě já to radím.*

4. Sobiec

*Zisku k svému hoviš? či nedáš nic od sebe získat?
Sobieci! počkaj, ským kupčiti dá se tobě.*

Na Lelewela

*Zustan wlasti milá, nutno se laučiti!
W twém se kljnu kochat nelze synúm twojim.
Kýž tajné moci pohnu! –
Chrabrost klesne jenom na čas.
Rozhodnul již osud. Někdy i tento zas
Zwotne křídla jinam, když se napustožil;
Zášťj an poutichne,
Jež te špatne rozerwalo.-
Padnut! wždyttě padá mrzko jenom winen.
Krotkých krew holubú tak se cedi drapy
Orlú nesnesitelných:
Pomsti zkázu jarý lovec.-
Kráčj z otčiny již, w swém nesa otčinu
Srdci. Družstwo zalkej, žetti hořem žrawým
Kde, hle! wlast se bojj ti,
Turcij se pryč Herodot bere.
Nadehnul jakže blahau ňádra mladých junú
Wbolnosti, rachotil w tom ztrhaný řetěz
Wytěžným ramen, ai!
Zachwěl se praporec w boji:
Jiskřejj roněná meč slza neschladj;
Buď jak ňadra litá wje nekoji miłost:
Bezdušným tu honem w záwan
Chwátá jun beze rozpaku.
Odšel wúdce kochaný mládeže k zápalu,*

*Jemné myslj wřelau rozplamenj co řečj;
kládla když mu na oltář
W záwod swých obětj wděkú.
Wlastnj byť se křiwě wlast mu nedúwerau
Odsloužit wolila: swalele naň hanu,
byť byl slán macešj klin.
Máti! k ni řeče syn prawý.
Řek ziskal si totěž, Řiman i od swojich.
Božský w wlasti wědám twé si Olym zdwihel
Kdež we swětě se jasném
Weškých skwěly časú děje.³*

Počas úradovania v Jánošíku sa Bysterský zaoberal najmä organizačnou a duchovnou prácou v tamojšom cirkevnom zbore. Tu sa aj oženil, no meno jeho manželky sa nám nepodarilo vypátrať. V poznámkovom materiáli Ivana Staneka píše iba, že sa „Bysterský v Šándore údajne mal oženit“, pokým v kronike Adolfa Kernúcha nachádzame viackrát spomenutú „vdovu farára Bysterského“. Ani údaj o tom, či mali potomkov, nám zatiaľ nie je známy.

V prvých rokoch úradovania v Jánošíku Bysterský spolu s ďalšími členmi zboru, zápasili s maďarizáciou, snažili sa o osamostatnenie filiálky, naštartovali predprípravné práce na výstavbu kostola a kúpili nové zvony. Za jeho koordinácie sa v Jánošíku vybuďovala nová škola, v ktorej sa do roku 1884, kedy bol postavený kostol, konali aj služby Božie.⁴

Bysterský bol v Jánošíku i literárne činný. Prekladal epos Osman od Ivana Gundulića, no rukopis je dodnes nezvestný (Kolektív autorov: Biografický lexikón Slovenska). To potvrdzuje aj správa vo viedenských Slovenských novinách z roku 1853, kde sa uvádza, že Bysterský, kňaz v Šándore, má už hotový prvý spev (Ambruš, 1979, s. 173). O jeho korešpondencii so slovenskými vydavateľmi, najmä so Slovenskými novinami, do ktorých Bysterský prispieval, píše Ján Babiak a Sladjan Daniel Srdić v jánošickej monografii. V súvislosti s tým autorská dvojica konštatuje, že Ján Bysterský nebol iba „obyčajný farár“, ale sa „zaoberal aj vedeckou a prekladateľskou činnosťou“. (Babiak, J. – Srdić, S. D. : 127).

Z uvedeného vyplýva, že Ján Bysterský okrem toho, že bol evanjelický farár, bol aj pedagóg, národný dejateľ, vedec, prekladateľ, ver-

³ Prepis rukopisu pre tento príspevok urobila Gabriela Hamranová.

⁴ Viď šándorskú kroniku Adolfa Kernúcha a monografiu Slováci v Jánošíku

šovník a najmä organizátor štúrovského hnutia. Záujem o literatúru prejavoval nie iba počas študentských a kaplánskych čias, ale aj po príchode do Jánošíka. Niektoré jeho verše sa dostali do štúrovských pohľadníc a do almanachu *City vděčnosti*, iné zasa zostali v rukopise. Otázky národné mu nikdy neboli ľahostajné a na Dolnej zemi sa o ne zaujímal už aj počas svojej prvej návštevy Banátu. Na svojom trvalom pôsobisku v Jánošíku zanechal výrazne stopy v organizačnej a duchovnej činnosti. O tom, že patrí medzi osobnosti celoslovenského kontextu, potvrdzujú aj príspevky, ktoré boli o ňom publikované na Slovensku, ako aj záujem o jeho život a dielo zo strany renomovaných bádateľov. Z našej strany nám preto zostáva iba vzdať mu hold a snažiť sa o to, aby sa mu našlo patričné miesto v kultúrnych dejinách a literatúre vojvodinských Slovákov. Jánošičania spolu s Maticou slovenskou v Martine k tomu urobili prvý krok odhalením pamätnej tabule dňa 1. októbra 2023 v Jánošíku, na mieste, kde pôvodne stála jeho hrobka.

LITERATÚRA

AMBRUŠ, Jozef: Dvaja Jánovia Bysterskí. In Literárny archív 14. Martin : Matica slovenská, 1979, s. 179 – 209.

BABIÁK, Ján – SRDIČ, Sladjan Daniel. Slováci v Jánošíku. Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania V Jánošíku 2013. s. 592.

Kolektív autorov. Biografický lexikón Slovenska I. A – B. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav. 2002.

Rukopisy

Biografické údaje Jána V. Bysterského, poznámkový materiál Ivana Staneka, 1 jd., 3 s. Literárny archív Slovenskej Národnej knižnice v Martine.

Bysterský Ján: Na Lelewela, 1 jd., 2 s. Literárny archív Slovenskej Národnej knižnice v Martine.

Korešpondenčné listy Jána Bysterského.

List Alexandra Šimkoviča z Ústavu slovenskej literatúry SAV adresovaný na evanjelický zbor v Jánošíku. 1971. 1 s. Ústredný archív Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Starej Pazove.

Šándorská kronika autora Adolfa Kernúcha. Ústredný archív Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Starej Pazove.

Rodina národovcov Štefana Cablka doma a vo svete

Ing. Ján Jančovic
jan.civocnaj@gmail.com

Abstrakt

Rodina národovcov Štefana Cablka doma a vo svete

Príspevok sa venuje rodine krajana a národovca Štefana Cablka. Otec rodiny Štefan Cablk bol dobrovoľníkom hurbanovského povstania – v Orosláni trpel pre slovenskosť prenasledovanie. Jeho najstaršia dcéra Paula sa odsťahovala s manželom do USA, kde aktívne pracovala v prospech slovenských krajanov. Ostatná rodina: otec Štefan, dcéra Etelka a syn Ján boli pevnou súčasťou martinskej slovenskej spoločnosti. V roku 1898 patrili medzi 28 Martinčanov – národovcov, ktorých vyšetrovali a neskôr ich roku 1900 odsúdili. Ján Cablk na rozdiel od väčšej časti svojej rodiny svoje národnobuditeľské úsilie dokončil v krajine svojich predkov – volali ho otcom slovenských sirôt. Jeho dcéra Etela Bohúňová Cablková po príchode do USA pôsobila najprv v New Yorku a od roku 1914 v Ellworthe, tlmočila, roku 1917 sa stal prvou predsedníčkou slovenského ženského klubu Slávia v Pittsburghu.

Kľúčové slová

rodina Štefana Cablka, Ján Cablk, Etela Bohúňová Cablková, Paula Cablková, osobnosti Slovákov v zahraničí

Abstract

Štefan Cablk's family of nationals at home and in the world

The article is dedicated to the family of fellow compatriot and patriot Štefan Cablk. The father of the family, Štefan Cablk, was a volunteer in the Hurban uprising – he suffered persecution in Orosláň for being Slovak. His eldest daughter Paula moved with her husband to the USA, where she actively worked for the benefit of Slovak compatriots. The rest of the family: father Štefan, daughter Etelka and son Ján were a solid part of Martin's Slovak society. In 1898, they were among 28 people from Martin – nationalists who were investigated and later convicted in 1900. Ján Cablk, unlike most of his family, completed his national awakening efforts in the land of his ancestors – they called him the father of Slovak orphans. After arriving in the USA, his daughter Etela Bohúňová Cablková

first worked in New York and from 1914 in Ellworth, interpreting, in 1917 she became the first president of the Slovak women's club Slávia in Pittsburgh.

Keywords

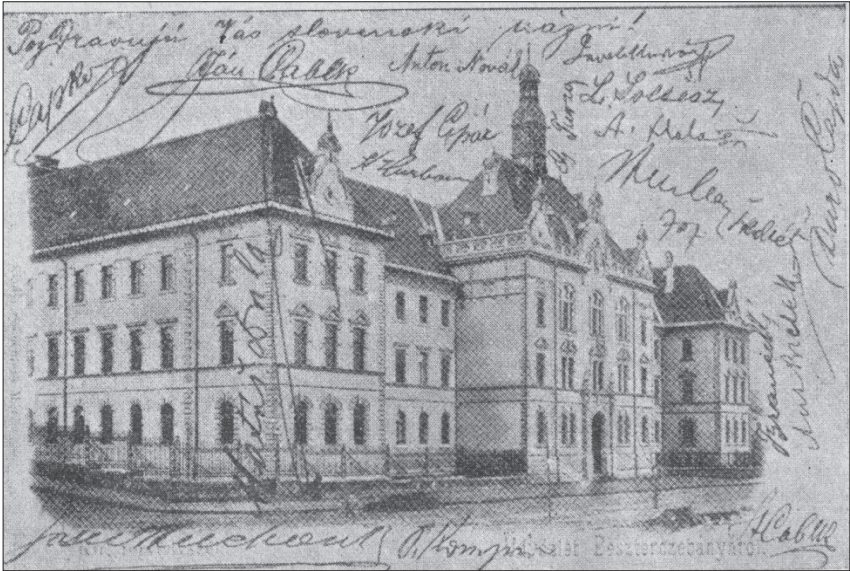
The family of Štefan Cablk, Ján Cablk, Etela Bohúňová Cablková, Paula Cablková, personalities of Slovaks abroad

Mladistvý Štefan Cablk, narodený roku 1831 v Brezovej pod Bradlom, sa v časoch hurbanovského povstania stal jeho dobrovoľníkom. Za tento skutok bol odsúdený na smrť, ale ako mladistvému mu trest pozmenili na žalár, z ktorého sa mu podarilo utiecť. Potom počas štúdií akoby sa bol tento oduševnený Slováč stratil a podľa všetkého maďarské úrady na neho aj zabudli. Po vyštudovaní a nástupe do notárskej praxe neúnavne pokračoval v udržiavaní práv a národného povedomia Slovákov. A to práve na mieste medzi Slováčmi v Zadunajsku, kde to vtedy bolo najviac potrebné. V čase feudalizmu sa v Orosláni v Komárňanskej stolici usadila veľká časť prisťahovalcov z okolia Myjavy. Tam našiel na začiatku pokojné pôsobisko aj Štefan Cablk. Prišiel tam za obecného notára v roku 1861. Po rakúsko-uhorskom vyrovaní začal naňho znovu útok zo strany maďarizátorov, pretože sa všemožne usiloval udržiavať slovenské národné povedomie krajanov v Orosláni. To bolo trňom v očiach niekoľkých jednotlivcov a tiež úradov, a tak ho ako nebezpečného pansláva spoločne s farárom Jurajom Mošteňanom a učiteľom Pavlom Bartošom šikanovali, napádali a potom aj nespravodlivo odsúdili. Štefan Cablk s manželkou Annou mal dvoch synov a tri dcéry a je len samozrejmé, že všetkých vychoval v slovenskom duchu. Z nich orosláňska rodáčka Pavla (1865) najprv študovala na dievčenskej škole v Pešti a v čase najväčšieho prenasledovania Slovákov na učiteľskej preparandii v Rábe (Győr). Pre národné presvedčenie celej rodiny, obvinenia z panslavizmu a pre nedostatok finančných prostriedkov musela štúdium predčasne ukončiť. Keď Štefan Cablk stratil v Orosláni fyzickým napádaním aj značnú časť svojho majetku, rodina sa vrátila na Slovensko do Martina, kde rozšírila rady slovenských národovcov. Od roku 1888 pracoval najprv v administrácii *Národných novín*, potom ako pisár v advokátskej kancelárii Matúša Dulu a nakoniec ako účtovník v pivovare.

Uväznení Cablkovci. Zdroj: archív autora príspevku

Rodičia a súrodenci po odchode dcéry Pavly do USA až do začiatku 20. storočia stále žili v Martine, kde boli pevnou súčasťou martinskej slovenskej spoločnosti. Nechýbali ani na jednom podujatí, ktoré sa týkalo obrany práv slovenského národa. V roku 1898 patrili medzi 28 Martinčanov - národovcov, ktorých vyšetrovali a neskôr roku 1900 odsúdili, a to iba za to, že na stanici spevom víтали redaktora Národných novín Ambra Pietra, ktorý sa vracal z väzenia vo Vacove k novému procesu. Za uverejnené články na obranu Slovákov pred maďarizáciou bol odsúdený na osem mesiacov väzenia a 600 korún peňažnej pokuty. Kým Etela Cablková dostala trest 100 korún peňažnej pokuty, jej vtedy už 69-ročný otec Štefan Cablk a jeho syn Ján Cablk si v bystrickom sedriálnom väzení, v cele číslo 81, odsedeli dva mesiace.

Pohľadnica z bystrického väzenia. Dvadsaťosem Martinčanov s podpismi väznených, pohľadnica poslaná P. V. Rovniakovi do USA.

Zdroj: archív autora príspevku

Orosláň dal slovenskému svetu významných rodákov

Jedna z najpoprednejších Sloveniek v Amerike Pavla Novomeská Cablková sa narodila 19. júna 1865 v Orosláni počas pôsobenia svojho otca Štefana. Najprv študovala na dievčenskej škole v Pešti a v čase najväčšieho prenasledovania Slovákov na učiteľskej preparandii v Rábe (Győr). Pre národné presvedčenie celej rodiny a z obvinenia panslavizmu, ako aj z nedostatku finančných prostriedkov, musela štúdium predčasne ukončiť. Keď otec stratil značnú časť svojho majetku, aj zostávajúca časť rodina sa presťahovala do Martina a rozšírila rady slovenských národovcov. Pavla Novomeská sa zoznámila ešte roku 1887 v Orosláni s manželom Ľudovítom Novomeským (nar. 28. február 1861 v Senici), onedlho sa zosobášili a potom takmer dva roky pobudli v Šalgove (Svätoplukovo), kde jej manžel bol kaplánom a učiteľom. Keďže mu z obvinenia panslavizmu nedovolili vyučovať detí v slovenskom duchu, prišiel aj on o zamestnanie. To bolo v čase, keď na americkom kontinente, konkrétne v USA, žila už početná slovenská komunita, ktorá tam mala svoje národné slovenské spolky. Manželia Novomeskí sa preto na pozvanie priateľov rozhodli

roku 1889 hľadať svoje uplatnenie v USA. Zo začiatku sa usadili v mestách Freedland a Braddock v štáte Pensylvánia, potom priamo v New Yorku a nakoniec v Newarku v štáte New Jersey. Vzdelaní a národné uvedomelí manželia sa ihneď po svojom príchode do USA aktívne zapojili do organizovania kultúrno-spoločenského života a do spolkovej činnosti amerických Slovákov. Manžel Ľudovít Novomeský vykonával v USA duchovnú prácu medzi krajanmi nielen ako reverend. V Newarku založil slovenský evanjelický zbor i školu a s P. V. Rovniankom založil Slovenskú banku a roku 1890 Slovenský národný spolok. Zaslúžil sa aj o vznik slovenských časopisov. Roku 1892 založil časopis *Amerikánsky evanjelik*, neskôr *Amerikánske cirkevné listy*. Bol aj redaktorom *Slováka v Amerike*, *Národného kalendára 1907* a od roku 1921 *Slovenského luterána*. Ďalej prispieval do *Amerikánskych slovenských novín*, Rovniankovho *Národného kalendára* a do viacerých cirkevných časopisov. Zomrel 13. marca 1938 v Newarku. Manželka Pavla sa hneď zo začiatku aktívne prejavovala vo verejnom živote Slovákov v Amerike. Ako vzdelaná osobnosť so silným slovenským cítením začala prispievať do *Americko-slovenských novín*. Keď sa rodina presťahovala do New Yorku, Pavla Novomeská začala pracovať v ženskom spolku Živena, kde pri jeho zrode v roku 1891 v New Yorku stál P. J. Rovnianek. S príchodom Pavly Novomeskej do New Yorku v roku 1893 a jej členstvom v Živene začala narastať nielen organizačná činnosť Živeny, ale aj slávna éra slovenského divadelníctva. To malo v tom čase značný vplyv na národné uvedomovanie krajanov. V ženskom hnutí bolo dramatické umenie v tom čase najprítťažlivejším prostriedkom kultúrneho pôsobenia, a zároveň aj príležitosťou na rozširovanie členskej základne. Pavla Novomeská okrem toho, že bola aktívnou organizátorkou I. odboru Živeny, bola aj herečkou a režisérkou. V roku 1893 bola v Živene zvolená za hlavnú zapisovateľku, roku 1895 za účtovníčku a napokon do funkcie predsedníčky, ktorú vykonávala až do svojej smrti. Okrem iného bola aj predsedníčkou spolku Svorné sestry, ktorý po založení Slovenskej evanjelickej ženskej jednoty sa stal jej súčasťou. V období prvej svetovej vojny bola aktívnou členkou amerického Červeného kríža, a takto sa dostala aj do vyššej spoločnosti amerických žien, medzi ktorými mala dobrú príležitosť propagovať slovenskú národnosť a jej kultúru. Ako jediná Slovenka dostala sa aj do prestížneho Contemporary klubu IMCA. Okrem toho, že ako vynikajúca rečníčka v klube mala prednášky o Slovensku a o postavení slovenského národa, navyše učila americké ženy spievať slovenské ľudové piesne

a tiež usporadúvala pre ne kurzy varenia slovenských jedál. Mimo organizátorského, rečníckeho a hereckého talentu prejavila aj svoje literárne umenie. Na príklade prenasledovania celej rodiny Cablkovcov vydala brožúrku s názvom *Následky maďarizácie v Uhorsku*. Krátkymi príspevkami a listami prispievala do viacerých slovenských periodík vychádzajúcich v USA a na Slovensku. Boli to najmä *Slovensko-amerikánske noviny*, *Slovenský denník*, *Národný kalendár* a príležitostné pamätnice. V roku 1908 pri vzniku časopisu *Živena* sa stala jednou z jeho redaktoriek a pracovala v ňom do roku 1918. Spoločne s ďalšími funkcionárkami *Živeny* uverejňovala oznamy, zápisnice a správy na stránkach časopisu *Dennica na Slovensku* a posielala osobné listy napríklad Elene Maróthy-Šoltésovej a Terézii Vansovej, ktoré boli v živote a práci jej osobným vzorom. Rodičia a súrodenci po odchode dcéry Pavly do USA až do začiatku 20. storočia stále žili v Martine, kde boli pevnou súčasťou martinskej slovenskej spoločnosti. Nechýbali ani na jednom podujatí, ktoré sa týkalo obrany práv slovenského národa. V roku 1898 patrili medzi 28 Martinčanov – národovcov, ktorých vyšetrovali a neskôr roku 1900 odsúdili, a to iba za to, že na stanici spevom vítali redaktora *Národných novín* Ambra Pietra, ktorý sa vracal z väzenia vo Vacove k novému procesu. Za uverejnené články na obranu Slovákov pred maďarizáciou bol odsúdený na osem mesiacov väzenia a 600 korún peňažnej pokuty. Kým Etela Cablková dostala trest 100 korún peňažnej pokuty, jej vtedy už 69-ročný otec Štefan Cablk a brat Ján Cablk si v bystrickom sedriálnom väzení, v cele číslo 81, odsedeli dva mesiace. Najvyšší trest, šesť mesiacov väzenia dostal Matúš Dula, päť mesiacov Svetozár Hurban-Vajanský, tri mesiace Blažej Bulla, Pavol Mudroň a Andrej Halaša, ostatní po dva mesiace. Začiatkom 20. storočia aj z tohto dôvodu prišla z Martina do USA priamo z centra kultúry a divadelníctva popri otcovi aj dcéra Etela Cablková, ktorá posilnila slovenský národný život v USA. Tá okrem iného bola v Pittsburgu predsedníčkou klubu Slávia a neskôr ako členka Slovenskej ligy aj tajomníčkou ČSNR. Aj po presťahovaní rodiny Novomeskej do Newarku bola Pavla naďalej pre celú oblasť skutočným vodcom slovenského života, keď tam napríklad organizovala aj výstavy výšiviek a čipiek. Jej syn Emil, učiteľ na slovenskej škole v New Yorku, a taktiež nadaný ochotnícky herec, sa v tridsiatych rokoch 20. storočia stal, podobne ako rodičia, významným predstaviteľom slovenského národného života v USA. Otec Štefan Cablk umrel v Newarku (N. J.) 24. apríla 1918. Pavla Novomeská roku 1918 ochorela na chrípku, a hoci umrela

až o štyri roky, akoby už vtedy bola cítila svoj blízky koniec. Tesne pred smrťou zanechala v Newarku roku 1922 táto jedna z najvýznamnejších Sloveniek v Amerike svoju poslednú vôľu v závete: „*Keď niekedy budú naše hroby otvorené a prach našich kostí rozmetie vietor, nech všade na jeho stopách vyrastajú nové duše, tak oddané slovenskému národu ako boli naše*“. V máji roku 1922 ešte starostlivo pripravila 11. konferenciu Živeny v Detroite a 4. decembra toho istého roku umrela. Pochovali ju v Newarku (N. J.) vedľa svojho otca Štefana Cablka. Po jej smrti, na jej počesť založila americká Živena roku 1924 osobitný fond na podporu sirôt a vdov.

*Novomeská Paula so synom, otcom a sestrou Etelou.
Zdroj: archív autora príspevku*

Volali ho otcom slovenských sirôt

Ďalšou významnou osobnosťou z rodiny bol už spomínaný syn Štefana Cablka Ján, ktorému chcem venovať rozhodujúcu časť tohto príspevku. Ján Cablk sa narodil 9. februára 1867 v Orosláni. Už počas orosláňského pobytu do roku 1885 navštevoval lýceum v Bratislave, skadiaľ ho zo siedmeho ročníka spoločne s ďalšími pätnástimi druhmi vyhodili zo štúdia. Boli obvinení, že sa tajne schádzali, spievali slovenské pesničky, v škole sa rozprávali po slovensky, čím vraj ohrozovali uhorské vlastenectvo.

*Portrétna fotografia Jána Cablka.
Zdroj: Archív autora príspevku*

V skutočnosti najväčším ich prehrešením bolo to, že zorganizovali schôdzku a slávnosť na počesť menín obetavej podporovateľky slovenských študentov Boženy Kutlíkovej – Hodžovej, manželky advokáta, priateľa a donátora slovenských študentov Vendelína Kutlíka. Ján Cablk po troch rokoch odišiel do Kluže, kde sa zamestnal ako úradník a kde súkromne ukončil zvyšok gymnázia. Neskôr študoval právo a komerčné vedy v Budapešti a v Kluži. Po skončení štúdií začal pracovať ako bankový úradník v Myjave, v Martine a ako hlavný účtovník sporiteľne v Krupine. V čase pôsobenia v Martine v septembri roku 1901 nastúpil dvojmesačné väzenie v Banskej Bystrici, za už uvedené víťanie Ambra Pietra z vacovského väzenia. V tomto meste ako divadelný ochotník v rokoch 1897 – 1900 vytvoril až 16 postáv v divadelných hrách a dokonca bol aj autorom komédie $2 \times 2 = 4$, ktorú uviedli aj na doskách SND a vo Východoslovenskom divadle v Košiciach. Keď v rokoch 1906 – 1914 pôsobil ako riaditeľ Ľudovej banky vo Vrbovom, v tom čase popri svojej profesijnej práci značnú časť prostriedkov a času venoval starostlivosti o deti v sirotincoch a ďalšie chudobné

deti zase posielal na štúdiá. Zo začiatku podporoval Slovákov študujúcich na rôznych školách v Uhorsku, ale keď prišiel na to, že viacerí z nich sa po skončení štúdiá zmaďarizujú a „popánštia“, a pre slovenský národ sú takto málo platní, spojil sa s Dr. J. Pavlom Blahom a spolu s nim vyberali na školách snaživých žiakov pochádzajúcich z mnohopočetných rodín a tých vysielal študovať do Čiech a na Moravu s jeho podporou. Žil v bezdetnom manželstve, a tak mnohých chudobných žiakov podporoval až po maturitu na obchodných akadémiách a priemyselných školách takmer úplne zo svojich prostriedkov. Popri tom z titulu svojej bankovej funkcie významnú časť finančných prostriedkov mohol použiť aj pre tento účel. V knihe *Medzi vrchmi a na rovine* o tom píše Ivan Thurzo, ktorý jeden čas v bankách pracoval pod vedením Jána Cablka. *„V časoch národného útlaku naše slovenské peňažné ústavy boli nielen baštou slovenského národného povedomia, horlivou činnosťou svojich zamestnancov, ale súčasne aj zdrojom finančných prostriedkov na národné ciele. Všeobecne sa vie o činnosti Jána Cablka, peňažníka vo Vrbovom, ktorý rozličnými grajciarovými a šestákovými položkami, nenápadne započítanými obchodným stránkam, napomáhal školovanie slovenských mladíkov na českých stredných a odborných školách. Po Cablkovej smrti, keď vynášali jeho truhlu, špalier okolo nej tvorili práve tí, ktorými Cablk takto pomohol vyštudovať.“* Ešte výstižnejšie a adresnejšie o dobročinnnej pomoci Jána Cablka chudobným žiakom píše jeden z nich – Ján Duriš-Frndák v dlhšom článku v *Stráži na Sione* č. 4/1944. Z článku vyberám: *„V jeseni roku 1912 bol som tiež medzi Jánom Cablkom vystrojenými študentmi do Čiech a na Moravu, ktorí od Vrbového sa na vozoch viezli na železničnú stanicu v Brezovej pod Bradlom. Bolo nás počtom 14. Na stanici si nás dojata začal obzeráť starý šedivý Brezovan tak, že mu začali oči slziť, brada triasť a pritom vyriekol prorocké slová: ‚Ach, ach, teda toto sú tie Cablkové deti? No keď vie sám Cablk tolko iskier nakresat pre slovenský plameň, dá Boh, že bude z toho taký oheň, ktorý spáli aj maďarské jarmo‘. Spomenul som si na tento starčekov výrok, keď sme dňa 3. novembra 1918 večer nakladali do vlaku na brnianskom nádraží, v prítomnosti slovenského národného výboru, guľomety a strelivo a chystali sa ísť oslobodzovať Slovensko. K nám prideleným vojakom sme boli zaradení iba traja dôstojníci – všetci traja Cablkovi odchovanci z Vrbového. Musím však pripomenúť, že kým sme obsadili Vrbové, slúžili už v našich radoch z Vrbového a okolia ďalší šiesti dôstojníci – Slováci a mnoho vyštudovaných poddôstojníkov a desiatky ďalších vojakov nastúpilo do radov slovenských dobrovoľníkov.*

Na túto uvedomelosť mala veľký vplyv práve Cablková činnosť vo Vrbovom. V ďalšej časti píše o nezištnej pomoci Jána Calbka, jeho názoroch na zbytočné vynakladanie finančných prostriedkov na v živote nepotrebné veci. Medzi ne zaradovoval aj písanie novoročných pozdravov, stavanie drahých pomníkov a hromadenie vencov na rakvy zomrelých. Všetky takto použité finančné prostriedky by bol najradšej videl použité na zaopatrenie sirôt a vzdelávanie chudobných žiakov. O tom píše ďalej Ján Ďuriš: *„Tak aj my Cablkovi, odchovanci a ctitelia jeho zásad, sme sa rozhodli, že pri jeho hrobe dňa 17. októbra 1943 miesto vencov na jeho rakvu, k pietnemu ucteniu si jeho pamiatky, pošleme protihodnotu týchto nákladov do modranského sirotinca, na podporu ním milovaných chudobných sirôt. Sedem fyzických osôb a päť právnických osôb sa takto poskladali na čiastku 15 850 korún“.* Popri dobročinnosti Ján Cablk v predvojnovom období a počas vojny vo Vrbovom obhajoval národné záujmy Slovákov, rozširoval slovenské časopisy a aj takto prebúdzal slovenský ľud k hláseniu sa k svojim právam. To bol dôvod zo strany uhorských úradov, že ho prenasledovali, dva razy uväznili v Bratislave a Szombathelyi, a nakoniec ho odsúdili a internovali v roku 1914 v Kőrmende. Po prevrate v roku 1918 sa stal zastupujúcim prednostom zásobovacieho úradu Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska a roku 1919 riaditeľom Ľudovej banky v Novom Meste nad Váhom. Po jej spojení s Hospodárskou bankou vykonával v Bratislave funkciu jej generálneho riaditeľa. Ako jeden z najznámejších slovenských finančníkov a národohospodárov od roku 1924 až do konca aktívneho života stál na čele Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Je považovaný za zakladateľa družstevných peňažných ústavov na Slovensku. Aj v tomto medzivojnovom období svoje pôsobenie v bankových inštitúciách vždy spájal s napomáhaním národných a kultúrnych snáh Slovákov. Činnosť slovenských peňažných ústavov a ich zásluhy v neprajných časoch charakterizoval Ján Cablk takto: *„Kultúrne potreby Slovákov vychádzali neraz zo slovenských peňažných ústavov. Tieto zriaďovali divadlá a podporovali národopisné výskumy v prírode. V nich sa predplácali a sprostredkúvali dodávky slovenských časopisov, ak tak odmietla urobiť maďarská vláda. Nejedna verejná knižnica sa zriadila alebo aspoň začala pomocou slovenského peňažného ústavu. V banke sa usporiadali politické, národné aj spoločenské, ba i rodinné porady ...“* Svoje bohaté skúsenosti z národohospodárskej oblasti publikoval v rôznych novinách, časopisoch a zborníkoch. Ján Cablk, na rozdiel od väčšej časti svojej rodiny, ktorá zo vtedajšieho žalára

národov emigrovala do USA, svoje národnobuditeľské úsilie dokončil v krajine svojich predkov. Otec slovenských sirôt umrel 15. októbra 1943 v Bratislave.

Stala sa divadelnou ochotníčkou a krajskou pracovníčkou Vrátila sa na Slovensko

Ochotnícka herečka, publicistka, národovkyňa Etela Bohúňová Cablková sa narodila 12. februára 1874 tiež v Orosláni. Bola vyučená za krajčírku, ale hneď po príchode do Martina sa zapojila do národného života. Bola nadanou ochotníčkou herečkou a v rokoch 1888 – vytvorila v Slovenskom spevokole vyše štyroch desiatok postáv. Nechýbala pri zakladajúcich členkách Živeny. Ako členka a podpredsedníčka združenia martinskej mládeže sa angažovala v „Clube dobrej vôle“. Od roku 1901 uverejňovala literárne črty a drobné preklady v Dennici. Roku 1903 sa s otcom vystaňovala do USA, tam sa od začiatku zapájala do krajského života. Pôsobila najprv v New Yorku a od roku 1914 v Ellworthe, kde pomáhala najmä ženám slovenských baníkov, učila ich šiť opatrovať a vychovávať deti. Tlmočila na úradoch a u lekára. V roku 1917 sa stala spoluzakladateľkou a prvou predsedníčkou slovenského ženského klubu Slávia v Pittsburghu, ale už v roku 1918 prijala pozvanie Slovenskej ligy za úradníčku Pomocného odboru Americko-československej národnej rady v New Yorku. Od roku 1919 pôsobila v Bildgeporte – medzinárodnom inštitúte organizácie I.W.C.A, kde učila slovenčinu a ďalej organizovala pomoc novým slovenským prisťahovalcom. Neskôr sa vydala za obchodníka Jána Bohúňa do Ružomberka, kde vo verejnej práci pokračovala ako funkcionárka Živeny a ČSČK. Zomrela 18. apríla 1956 v Ružomberku. Podľa jej želania ju pochovali do matkinho hrobu na Národnom cintoríne v Martine.

LITERATÚRA

BOHÚŇOVÁ, Etela, rod. Cablková. Dostupné na: [Online].
<http://www.narodnycintorin.com/bohunova-etela.r.cablkova>

JANČOVIC, Ján. Navrátilci. *Predvojom navrátilcov bola prenasledovaná rodina Cablkovcov*. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 9 –15.

JANČOVIC, Ján. *Orosláňska rodáčka vedúcou osobnosťou ženského hnutia v USA*. Báčsky Petrovec : Slovenský svetový kalendár, r. 2022, s. 226 – 229.

JANČOVIC, Ján. Duša oddaná národu (P. Novomeská). In *Národný kalendár. Martin* : Matica slovenská, 2014, s. 126 – 128.

JANČOVIC, Ján. Ján Cablk, orosláňsky rodák otec slovenských sirôt. In *Ludové noviny*, Budapešť, 2017, č. 3.

JANČOVIC, Ján. Oslovma.hu – Slováčok v Maďarsku : Orosláň dal slovenskému svetu významných rodákov.

JANŠÁK, Štefan. Život Štefana Fajnora..., *Orosláňske procesy v rokoch 1887 – 1888*, Vydavateľstvo „Bibliotheka“ ú. s. Bratislava, 1935, s.161 –175.

NOVÁK, Anton. Odsúdenie uväznenie martinských národovcov... In *Slovensko* (časopis), č. 9/10, 1940, s.118 – 124.

VÝROČIA, JUBILEÁ A SPOMIENKY

Jozef Holánik-Bakeľ 160. výročie narodenia

Mgr. Peter Cabadaj
petercabadaj5@gmail.com

Voľakedy sa na priečelí rodnej drevenice vrcholného reprezentanta slovenského drotárskeho kumštu skvel nápis: „*Jozef Holánik-Bakeľ, prvý umelec pletených košíkov z drôtu. Dlhé Pole, Slovensko.*“ Od augusta 2018 je tam zriadené múzeum s dielňou, ktoré mapuje bohatú 160. ročnú históriu rodinnej drotárskej tradície.

Hoci už pred Jozefom Holánikom-Bakeľom (nar. 3. júla 1863) bolo na Slovensku dosť špičkových drotárov známych vo svete, v jeho výtvoroch akoby funkčnosť zjavne ustupovala umeniu. Vášnivých estétov, ktorí prakticky zužitkovali tvorcov produkt, mohlo aj bolieť, že znesvätili výtvarný opus... Činorodý Holánik netvoril len z drôtu, i keď ten bol, samozrejme, základným materiálom zhotovených výrobkov. Drôt, aj postriebný či pozlátený, excelentne dopĺňal napríklad plieškami z mosadze, splietal ho alebo háčkoval, pričom drotárske háčkovanie si dokonca nechal patentovať.

Veľká dielňa vo Varšave

Chýrny bielovlasý majster drotárskeho kumštu s platinovými bajúzmi pod nosom, vykrúcanými doširoka, košíkár a podnikateľ napísal tiež vlastný životopis. Rozpráva v ňom síce o tretej osobe, o niekom, koho dobre poznal, čitateľ však ľahko zistí, že je to autobiografia, či skôr vlastné memoáre reflektujúce Holánikov dramatický životný príbeh. Zistíme tak, že keď mal Jožko pätnásť rokov, odišiel s majstrom Čapčíkom do Nemecka *hauzírovať* – po domoch predávať jeho tovar. Dostal však týfus, dva mesiace ležal nevládny v akejsi nemeckej nemocnici pre chudobných, až sa úplne vysilený vrátil domov. Keď ho mama po roku opäť postavila na nohy, pridala sa k otcovi na drotárske

vandrovanie po Poľsku. Na jednom tamojšom trhu zazrel krásne drôtené misy na ovocie, podnosy a iné fascinujúce predmety z drôtu – výrobky neznámeho slovenského majstra. Otcovi hneď smelo oznámil, že ho zanechá, postaví sa na vlastné nohy a vo veku dvadsať rokov skúsi takúto krásu robiť aj on...

Neskoršie, ako dvadsaťšesťročný, založil vo Varšave veľkú košíkársko-drotársku dielňu, ktorá začala vyrábať nádherné predmety do domácnosti z ušľachtileho drôtu v kombinácii s pocínovaným plechom,. Na trhu sa ujali okamžite. Roku 1910 pracovalo s Holánikom tridsať drotárov a niekoľko pomocných síl. Okrem nich sa v dielni priživilí aj slovenskí a poľskí *hauzíri*, ktorí pravidelne odoberali majstrov tovar na podomový obchod, zásobovanie trhovníkov a pre železiarske obchody.

Návrat domov

Bezprostredne po vypuknutí prvej svetovej vojny (1914) internovali všetkých jeho tovarišov ako cudzincov v Poľsku, ktoré bolo vtedy súčasťou cárskeho Ruska,. Zostala mu iba hŕstka učňov, ktorí ešte nemali šesťnásť rokov a nepodliehali vyhláske o zaistení cudzincov. Chlapcov poslal po okolí, aby vypredali všetok tovar, čo mal na sklade (aj pod cenu, len aby svojich *džarkov* uživil), na rozlúčku dal každému nejaký groš a roku 1917 sa rozhodol definitívne vrátiť do rodnej dediny, nech si ho familia aspoň na staré kolena užije. Mal totiž po päťdesiatke, a to bol vtedy už pokročilý vek... Ak zrátal aj *džarkovské* (učňovské) letá, v zahraničí strávil rovných štyridsať rokov.

Žena, ktorá mu povila jedenásť detí, nedlho po Holánikovom návrate zomrela. Starnúci majster už nechcel začínať od nuly, lebo si bol vedomý, že dokáže robiť aj inakšie veci ako tie, čo idú na predaj v domácnostiach alebo na jarmokoch. Veď jeho najkrajšie artefakty boli úspešne prezentované už na troch veľkých medzinárodných výstavách!

Umelecká duša

Mnohým drotárom veľmi záležalo, aby každá vec, ktorá vyšla z ich rúk – hoci by to bola len čistička na fajku, klepec na myši alebo vešiačik na príbory –, aj pekne vyzerala. Celoživotnou ambíciou invenčného Holánika však bolo dosiahnuť viac: sústavne hľadal v drôte krásu. Vždy v ňom videl to, čo sochár v kameni, resp. v kmeni stromu – budúce dielo. A keď ho už v staršom veku netlačila ekonomická potreba ani zodpovednosť za osudy svojich tridsiatich zamestnancov a ich rodín,

nechal intenzívnejšie prehovorit' svoju často potláčanú umeleckú dušu. Uvedomoval si, že netreba za každú cenu napodobňovať antické vzory (misy, vázy, amfory...), lebo v slovenskom ľudovom umení, ktoré bolo stále po ruke a pred očami, je úžasný zdroj inšpirácie. Energicky a s obdivuhodnou vervou sa pustil do roboty a z tohto obdobia zostali po ňom najkrajšie výtvarné skvosty z drôtu.

Oceňovaný tvorca

Majster Jozef Holánik-Bakel', ktorého fascinujúci životný príbeh bol definitívne uzavretý 7. augusta 1942 v rodnom Dlhom Poli, získal za svoju tvorbu niekoľko prestížnych ocenení. Zmienku si rozhodne zaslúži bronzová medaila z Umelecko-priemyselnej výstavy hornouhorských krajov v Žiline (1903), zlatá medaila a cena Gran Premio na Esposizionei Internazionali Riunite v Ríme (1911), tri zlaté medaily udelené na veľtrhu v Rostove na Done (1911), zlatá medaila z Priemyselnej a hospodárskej výstavy v Nitre (1933)...

Unikátne tvorcove diela predstavujú neodmysliteľnú súčasť zlatého pokladu nášho drotárskeho umenia a národného kultúrneho dedičstva. Logicky dominovali na vôbec prvej svetovej prezentácii slovenského drotárstva, ktorú v lete 1940 zorganizoval mladý agilný učiteľ Karol Guleja v priestoroch ľudovej školy v Dlhom Poli – čiže tam, kde ako malé chlapča získaval prvé vedomosti budúci ikonický majster. Záverom spomenieme aj mimoriadne úspešnú výstavu z roku 2007, ktorá je fundamentom dnešnej trvalej expozície slovenského drotárstva v Považskom múzeu v Žiline (Budatínsky hrad).

LITERATÚRA

GULEJA, Karol a kolektív. *Svet drotárov*. Martin : Matica slovenská, 1992. 260 s. (Register)

ČOMAJ, Ján. *Drotárska odysea*. Martin : Matica slovenská, 2012. 222 s. (Register)

KRŠÁK, Peter. *Dejiny sebavedomia – Dějiny sebevědomí: Diplomati bez pasu / Diplomaté bez pasu. I. (815 – 1899)*. Bratislava : ArtForum 21 Slovakia, s. r. o., 2018, s. 258 – 259.

CABADAJ, Peter. Krásu našiel v drôte: Jozef Holánik-Bakel'. In *Národný kalendár 2023*. Martin : Matica slovenská, 2022, s. 156 – 158.

Theo Herkeľ Florin

115. výročie narodenia a 50. výročie úmrtia

Mgr. Peter Cabadaj
petercabadaj5@gmail.com

Patril k výrazným reprezentantom slovenskej literatúry a kultúry dvadsiateho storočia. Vynikal veľkým rozhľadom, empatiou i univerzálnosťou, bol básnikom, publicistom, lexikografom, prekladateľom, novinárom, redaktorom, diplomatom a zanieteným organizátorom kultúrneho života.

Biografické súvislosti

Na tento svet prišiel pred 115 rokmi – 10. apríla 1908 – v Dolnom Kubíne ako Teodor Herkeľ. Umelecké meno si zvolil po matke Flóre. Maturoval na gymnáziu v rodnom meste, potom žil dlhý čas v zahraničí – v Novom Sade (1932 – 1934), Paríži (1934 – 1940) a inde. Počas druhej svetovej vojny bol úradníkom československej exilovej vlády v Londýne, kde zároveň redigoval periodikum *Nové časy* a vystupoval v čs. vysielaní britského rozhlasu. Hneď po skončení vojny vstúpil do diplomatických služieb obnovenej ČSR, v rokoch 1945 – 1948 pracoval na jej ambasádach v Paríži a vo Washingtone.

Krátko po návrate domov sa stal osobným tajomníkom ministra zahraničných vecí Vladimíra Clementisa. Roku 1950 bol v súvislosti s procesom s tzv. buržoáznymi nacionalistami zatknutý a uväznený na tri roky. Ako dôchodca neúnavne organizoval v rodnom kraji kultúrne akcie; okrem iného bol jedným zo zakladateľov celoštátnej recitačnej súťaže Hviezdoslavov Kubín, vydal slovníkovú príručku *Oravci v slovenskej kultúre* (1964), zostavoval bibliofílie, redigoval rôzne príležitostné literárne tituly... Zomrel pred päťdesiatimi rokmi, 11. marca 1973, v rodnom Dolnom Kubíne.

Tri roky natvrdo

Ostaňme ešte chvíľku pri Vladimírovi Clementisovi, ktorému Florin počas parížskeho a londýnskeho exilu asistoval pri jeho protestoch proti sovietsko-nemeckému paktu (Molotov – Ribbentrop) a Stalinovmu útoku na Fínsko. Vystúpiť otvorene proti generalissimovi zna-

menalo po vojne pre ľudí z komunistického tábora podpísať si rovno ortiel smrti. Keď nadišiel čas Stalinovej pomsty a začal sa pripravovať proces s údajnými sprisahancami a buržoáznymi nacionalistami, Clementis bol ako minister zahraničných vecí na zasadnutí OSN v New Yorku. Empatický Florin, ktorý tam bol s ním, neskôr spomínal: „Dostal som správu, čo sa chystá, a na kolenách som ho prosil, aby sa nevracal. Ale Lída, jeho žena, ktorá prišla za ním, aby ho priviedla nazad do Prahy, mu povedala – „Snad nebudeš veriť Theovi? Vždyť se na něj podívej. Vždycky to byl blázen...“ Napokon Clementis poslušol svoju krásnu ženu, ktorej ale, žiaľ, chýbala intuícia, čo ho priviedlo rovno pod šibenicu. Aj Florin sa vrátil a za svoje varovanie dostal tri roky natvrdo...

Básne v próze

Pri hlbšom skúmaní básnického diela Thea H. Florina zistíme zaujímavé skutočnosti i filiácie. Slovenská medzivojnová poézia, resp. poézia tridsiatych rokov 20. storočia bola v znamení vášnivých bojov rôznych -izmov, pokusov o osobné a nadosobné koncepcie či poetiky. V kontexte uvedených snáh predstavuje Florin akýsi spojovací článok medzi postsymbolizmom a poetistickými tendenciami, ktoré sa postupom času, ale už v iných dimenziách, pretavili do nadrealistickej poézie. So slovenským nadrealizmom však už Florin nemal nič spoločné. Prakticky v celom jeho diele vystupujú vplyvy rôznych umeleckých smerov, pričom často nedokázal eliminovať priveľkú záťaž naznačeného literátstva.

Kde teda hľadať prínos Florinovej básnickej tvorby a jej význam pre slovenskú literatúru? Erudovaný a všestranne rozhladený Oskár Čepan nachádza odpoveď na takto položenú otázku v objavení exotizmu. Možno s ním plne súhlasiť, pretože Florin vo svojej najlepšej forme dokázal prekonať reliktu romantických poetistických nálad, ako i ťažkých dôsledkov výlučnosti symbolistických postupov. Vlastné autorské smerovanie navigoval do polôh akýchsi básnických záznamov, ktorými pôsobil i atraktívne stvárnňoval svoje často bizarné reminiscencie na domov, cestovanie a pobyty v cudzine. V takto zobrazených spomienkach a impresiách nechýbajú rôzne záhady, groteskné situácie, absurdné motívy a asociácie, no hlavne dovtedy nevídaná osobnostná konfrontácia domova s cudzokrajnými reáliami a inšpiráciami. Ak predtým Florin zjavne podliehal zovretiam umelej literárnej štylizácie, neskôr svoju poetiku a výraz skoncentroval do atypického štýlu, ktorý sa i napriek uvedenému často vyznačoval improvizovaním. Táto impro-

vizácia súvisela najmä s veľkou tematickou rôznorodosťou autorovým básnických asociácií a vnemov.

Vibrovanie medzi symbolizmom a poetizmom, individuálnym a naindividuálnym, domovom a svetom zákonite vyústilo vo Florinovom prípade do písania „básní v próze.“ Práve tento žáner vytváral najlepšie rámce ohľadne ukotvenia tvorcových dojmov, emocionálnych pnutí, nálad, reminiscencií, fragmentov bezprostredného okamihu a situácie. Umelecky najpresvedčivejšie vyzneli v takejto výrazovej línii pocity nostalgie, životnej nenaplnenosti, osamelosti a skepsy.

Tradícia aj novátorstvo

Básnikov knižný debut *Z dialky* (Paríž, 1936) otvára príznačné motto Vladimíra Roya o všemocnej sile lásky. Žiada sa v tejto súvislosti uviesť, že Roy bol dokonca v istom zmysle krstným otcom Florinovej prvotiny, o čom svedčí aj ich vzájomná korešpondencia publikovaná v časopise *Slovenská literatúra* (1960). Zbierka *Z dialky* badateľne vychádza z poetiky symbolizmu royovského razenia a obsahuje mnoho literárnych asociácií z inventára súvekej poézie. Pri jej celkovom hodnotení možno konštatovať, že ide o typický debut, ktorým sa básnik pokúsil definovať vlastný postoj k svetu a naliehavým apelom doby.

Druhá knižka *Ruže smútku* (Paríž, 1939) už ponúka jasné kontúry hľadania novej obraznosti, ktorú však stále sprevádzajú tradičné motívy nostalgie a skepsy. Tvorcov pobyt v zahraničí si ale vybral svoju daň v podobe izolácie od živého pulzovania domáceho literárneho vývinu a smerovania. Zrejme preto sa v jeho poézii ocitnú pod jednou strechou vplyvy a prvky symbolizmu, vitalizmu, poetizmu i nadrealizmu. Ako uvádza už spomínaný Oskár Čepan, „... *spolužitie rôznorodých prvkov spôsobuje neraz bizarné stretnutia prvkov tradície a novátorstva, prostredia veľkomestských parkov a gecelovského hája, mora i toku Oravy. V autorovej meditatívnej nemocnici, ako nazval jednu časť zbierky, mučivé spomienky na tvrdú skalnú zem, na večer smutný ako dcéra mlynárova, zanikajú vo volaní z dialky: Nepoznávam svoj domov. /Bez motívu je u nás deň./ Netlačená báseň – noc. /Zapadnutá chalupa – život./*“

Sentimentálny pútnik

Zbierka veršov *Predjarie*, ktorá vyšla v Londýne roku 1944, zrkadlí okrem iného aj Slovenské národné povstanie, resp. tematiku protifašistického odboja. Prílišná patetickosť a zjednodušený básnický výraz

zabránili umelečkejšiemu uchopeniu stvárnenej látky. Súbor básní *V nezvučnú hodinu* (Londýn, 1945) nesie badateľné stopy inšpirácie českým poetizmom, a to najvýraznejšie v prenikavom senzúálnom vnímaní reality a úsilí ozvlášťňovať text exotickými motívmi, čo je vlastne typické pre nasledujúce Florinovo dielo.

Rozhodne stojí za zmienku, že vďaka titulom *Ruže smútku*, *Predjarie* a *V nezvučnú hodinu* má Florin v slovenskej literatúre postavenie jediného exilového tvorca, ktorému vyšli v rokoch vojnového besnenia knižné opusy.

Exotické motívy výrazne rezonujú v zbierke *Oheň na Potomacu* (1965), inšpirovanej aj piesňami a tanečnými prejavmi amerických černochoch. Vznik interesantnej knihy sa datuje do čias básnikovho diplomatického pôsobenia v USA. Tematicky i hodnotovo rôznorodú poéziu priniesli zbierky *Na kameňoch času* a *Slza v ústach* (obe 1973). Starnúci Florin v nich uverejnil viacero myšlienkovy aj tvarovo jednoduchých básní, ktoré často pripomínajú ľudovú pieseň. Dominantný rozmer predstavuje intenzívny vzťah a osudové prepojenie s rodiskom.

Posledná kniha veršov *Sentimentálny pútnik* (1977) je viac ako dôstojným Florinovým literárnym aj človečenským epitafom. Možno trochu oneskoreným, pretože tvorca už štyri roky nežil, ale o to presvedčivejším, romantickejším a intímnejším. Jednotlivé básne charakterizuje bohatá farebná škála rozmanitých, neraz slovesne nezjednotených rapsodických a emocionálne vzrušených reflexií. Spájajúcim článkom je trvale prítomný pocit hlbokej nostalgie za otcovizňou, pričom zodpovedajúci umelecký výraz nachádza Florin v autoštylizáčnom motíve večného ahasverstva, existenčnej vykoľajenosti, ustavičného hľadania strateného šťastia a domova.

Dôvetok

Viacerí literárni historici a kritici zvykli uvádzať, že básnická tvorba Thea H. Florina nadhlo zostávala kdesi mimo kontextu slovenskej poézie. Aktuálne žijeme hektické časy, keď sa kdesi mimo kontext ultramoderne vyšinutého sveta dostala samotná poézia. Čo však pretrvalo, to sú citové zážitky, emócie, nálady a asociácie, ktoré nútia človeka hľadať si adekvátne miesto pod slnkom. Hrdý, európsky rozhladený Oravec Florin tiež hľadal, často nenachádzal, no ešte častejšie a intenzívnejšie o tom všetkom uvažoval. A ponúka zaujímavý univerzálny motív spájajúci mnohých dnešných ľudí – ahasverov, ktorí napriek neustálym strastiam hľadajú na kameňoch času svoje ruže smútku, slzu

v ústach, predjarie či nejaký ten oheň na Potomacu. No a niekde z dialky sa so svojou farbistou kantilénou ozýva sentimentálny pútnik Theo H. Florin, ktorý ľudí miloval horúcim vetrom...

LITERATÚRA

SEDLÁK, Ján. Z pamäti (I.). S Theom H. Florinom. In *Slovenské pohľady*, roč. IV. + 110, 1994, č. 4, s. 111 – 113.

KLEŇ, Milan. *Florin*. Dolný Kubín : Základná umelecká škola Petra Michala Bohúňa, 1998. 164 s.

MIKULA, Valér a kolektív. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 157 – 158.

MAŤOVČÍK, Augustín. K stému výročiu narodenia básnika Thea H. Florina. In *Knižnica*, roč. 9, 2008, č. 4, s. 64 – 65.

CABADAJ, Peter. Sentimentálny pútnik. Pred 50 rokmi zomrel Theo H. Florin. In *Národný kalendár 2023*. Martin : Matica slovenská, 2022, s. 513 – 515.

Eugen Vesnin

110. výročie narodenia a 40. výročie úmrtia

Mgr. Peter Cabadaj
petercabadaj5@gmail.com

V januári 2023 uplynulo 110 rokov od narodenia a v júni to bolo 40 rokov, čo zomrel svojrázny exilový básnik, renomovaný knihovník, bibliograf, redaktor a vydavateľ Ignáca Zelenka, píšuci pod pseudonymom Eugen Vesnin (22. január 1913, Mokry Háj – 12. jún 1983, Rím). Hoci jeho meno už dnešným generáciám nehovorí vôbec nič, bezpochyby ide o interesantný zjav slovenskej literárnej histórie.

Účinkovanie na Slovensku predstavuje v Zelenkovej biografii a celkovej životnej bilancii veľmi skromný vklad. Zásluhou učiteľky Jozefíny Sersenovej, ktorá ako prvá vypozerovala jeho nadanie a prehovorila chudobných rodičov, začal študovať na gymnáziu v Skalici. V štúdiách pokračoval na seminári v Trnave, ktoré ukončil maturitnou skúškou v roku 1933. Vzápätí na odporúčenie trnavského titulárneho biskupa Pavla Jantauscha odchádza na štúdium do Ríma. Dvadsaťročný mládelec vtedy nemohol tušiť, že s Večným mestom bude nakoniec spojený celý jeho ďalší život. Prišiel na Collegium Russicum a pred sebou mal desaťročné intenzívne štúdium. Na Pápežskej gregoriánskej univerzite vyštudoval filozofiu, získal doktorát z teológie, jazyky s literatúrou absolvoval na Kráľovskej univerzite, východným vedám sa venoval v Pápežskom orientálnom ústave. Zakrátko po ukončení teologických štúdií sa zapísal na univerzitu v Ríme, kde študoval paleológiu a paleografiu – aj toto štúdium absolvoval s doktorátom. Apropos, bližšie okolnosti, za akých bol Ignác Zelenka laicizovaný, nepoznáme.

Zakotvil v Ríme

Do súradníc slovenskej literatúry vstúpil pod pseudonymom Eugen Vesnin v polovici 30. rokov minulého storočia. Ako študent Pápežskej gregoriánskej univerzity v Ríme posielal verše do viacerých dobových literárnych a kultúrnych periodík (*Kultúra*, *Pero*, *Prameň*, *Slovenské pohľady*, *Slovenské smery* a i.). Básnikova poézia tých čias inklinuje k prúdu katolíckej moderny. Oproti iným autorom sa Vesnin prezentoval

ako kultivovaný experimentátor, očividne zahľadený do tradície talianskeho symbolizmu. Od vojnových čias z rôznych dôvodov prestal literárne tvoriť a k písaniu sa vrátil až oveľa rokov neskôr. Bolestne ho sužovala strata otca a hlavne fatálna izolácia od rodnej vlasti (Slovensko naposledy navštívil v lete 1939), ktorú so sebou priniesla doba po roku 1945, resp. februári po 1948.

Ako obdivuhodne vzdelaný a všestranne erudovaný odborník nastupuje v roku 1943 do Vatikánskej apoštolskej knižnice. Dopomohol mu k tomu známy francúzsky kardinál Eugen Tisserant, dekan Posvätného zboru kardinálov a bývalý hodnostár spomínanej bibliotéky. Mimochodom, Tisserantovo meno bolo nejednen raz spájané s možnosťou obsadenia prestola sv. Petra... Vďaka kardinálovej autorite získal mladý Záhorák štedrého mecéna svojich mnohostranných aktivít. Vo Vatikánskej apoštolskej knižnici postupne spoznal významných reprezentantov tamojšieho spoločenského života. Tajomníkom bibliotéky bol Alcide de Gasperi, budúci premiér talianskej vlády, funkciu direktora Knižničného katalógu zastával renomovaný spisovateľ a politik Iginio Giordani. S týmito aj ďalšími osobnosťami sa Zelenka bližšie spriatelil a neskôr vedel zužitkovať ich funkcie a vplyv pri riešení rôznych komplikovaných záležitostí ohľadne slovenského povojnového exilu.

Popri výkone náročnej práce nezabudol Ignác Zelenka ani na rodné Slovensko. Obetavo propagoval jeho kultúru, umenie, knihy, časopisy, isté obdobie bol lektorom slovenčiny na slavistickom oddelení univerzity v Ríme.

Zložité povojnové časy

Bezprostredne po skončení vojny čakala na Zelenku ďalšia ťažká a mimoriadne zodpovedná misia. Združenie slovenských katolíkov v Amerike ho totiž vymenovalo, na všeobecné prekvapenie exulantov, za svojho zástupcu v Európe a poverilo úlohou pomáhať politickým utečencom. Úrad, ktorý viedol, mal názov Ústredie sociálnej starostlivosti o slovenských emigrantov v Európe (sídlil na rímskej ulici Piazza Adriana).

Výkon funkcie komplikovala Zelenkovi vyhrotená politická diferenciácia ľudáckeho exilu. Naplno sa to prejavilo aj pri realizácii vôbec prvého zborníka slovenskej povojnovej emigrácie *Vo vyhnanstve* (1947). Zborník bol výsledkom spoločného úsilia Ignáca Zelenku a literárneho vedca, bývalého redaktora *Slovenských pohľadov* a matičiara Stanislava Mečiara. Medzi autormi príspevkov nachádzame len stúpcov poli-

tickej línie Ferdinanda Ďurčanského a neutrálnych tvorcov. Prívrženci Karola Sidora odmietli ponúknutý publikačný priestor. Z uvedeného dôvodu chýbajú v zborníku mená ako Jozef Cíger Hronský, František Hrušovský, Jozef Cincík, Henrich Bartek, Mikuláš Šprinc, Karol Strmeň... Niektorí „sidorovci“ dokonca bezohľadne napadli a spochybnili v americkej krajanskej tlači Zelenkovu prácu. Obviňovali ho najmä z údajného zlého hospodárenia so zverenými finančnými prostriedkami. Napriek krajne zložitej osobnej situácii si Zelenka udržal povest' neutrálneho človeka a svoju misiu v prospech našich utečencov zdarne ukončil. Hlavne zásluhou jeho organizačného úsilia boli vytvorené priaznivé predpoklady na bezproblémový odchod slovenských exulantov do zámoria (USA, Kanada, Argentína, Austrália).

Krátko po vojne mal Zelenka okrem iného v úmysle založiť tiež Slovenské kultúrne stredisko v Ríme. Hoci sa mu nakoniec do detailov prepracovaný zámer nepodarilo uskutočniť v zamýšľanej forme, predsa len vznikol časopis *Rím* a rovnomenná knižná edícia (1948). Ani v tomto prípade nechýbala pomocná ruka a „ochranné krídla“ kardinála Tisseranta. Náročný projekt však stál činorodého Zelenku veľké množstvo financií, pričom z dôvodu zadlženosti mal sústavne existenčné ťažkosti. Obdobie, keď vychádzal časopis *Rím*, reflektuje v hodnotnej memoárovej knihe *Výpredaj ľudskosti* exilový spisovateľ Ján Okál. „... *Nazvať časopis Rím úspešným podnikom by bolo zveličením. Časopis bol v prvom rade určený pre amerických Slovákov, ktorí ho vcelku prijali veľmi srdečne, ale náklad na jeho tlač sa hradil viac z darov ako z predplatného. Lenže to Dr. Zelenku neodradzovalo. Bol to jeho časopis, úplne kontroloval jeho obsah a vedel, že príde čas, keď to bude jediná tribúna, lebo vplyvom protivníkov stratí podporu slovenskej tlače v USA. To však bola iba časť úmyslov Dr. Zelenku, ktorý chcel okolo svojho časopisu vybudovať vydavateľstvo kníh, týkajúcich sa Ríma. Pretože sa približoval Svätý rok 1950, po dohode s výkonným redaktorom sa začali pripravovať malé knižočky o Ríme, jeho bazilikách a iných, s touto udalosťou súvisiacich veciach. Tak napríklad na pokračovanie v časopise Rím a neskôr v malom zväzočku vznikla knižka Svätý rok 1950, neskôr niekoľko veľmi dobre spracovaných knižiek o Vatikáne, jeho pamiatkach a význame pre dejiny a vývoj umenia od najstarších do najnovších čias*“ (Ján Okál, 1989).

Finančné suchoty napokon v roku 1954 donútili Zelenku ukončiť činnosť edície *Rím*. Trvalo takmer desaťročie, kým splatil všetky dlžoby. Knihovníkova obetavá, nezištná práca však položila základy pre ná-

stup iných cieľavedomých aktivít. Časopis *Rím* tak postupne nahradili *Slovenské hlasy z Ríma*, edíciu Rím Nakladateľstvo sv. Cyrila a Metoda, ktoré založil reverend Ján J. Lach.

Básnik mora

Po dlhom čase sa mohol Zelenka konečne vrátiť k aktívnej literárnej tvorbe. „Oprášil“ pseudonym Eugen Vesnin a od polovice 60. rokov začína vydávať svoje básnické zbierky. Knihy vychádzali v edícii *Duch a svet* (autor si diela sám financoval), ktorú v Buenos Aires redigoval literárny kritik, historik a zaniatený matičiar Ernest Žatko-Bor. Prvým titulom uvedenej série bola Borova štúdia *Osnovateľ slovenskej literatúry v Ríme* (vyšla pri príležitosti Vesninových abrahámovín).

Básnický knižný debut *Zo zátišia mimóz*, ktorý mal značnú publicitu, vyšiel autorovi v roku 1965. O dva roky neskôr uzrel svetlo sveta vo výbere profesora Lea Magnina dokonca jeho taliansky preklad tejto zbierky (*L'Oasi delle mimose*, 1967). Vesninova poézia, píše spomenutý literárny vedec a historik Magnino, je „v prvom rade jednoduchá a spontánna. Toto sú dve podstatné požiadavky pre skutočného básnika... Ako sme už poznamenali na inom mieste, v prírode nachádza svoj prameň najlepšej inšpirácie. A tento naturalistický zmysel života, tento pôvab, ktorý pociťuje pri dotyku s krajinami Stredomoria, plnými farieb, svetla a s ich niekoľko tisícročnými civilizáciami, znamenajú najväčšiu hodnotu jeho poetického umenia a autenticosti jeho lyriky“ (Magnino, 1967).

Magninov výber kladne prijali talianske, argentínske, brazílske i portugalské časopisy. Nešlo však o jediný úspech Vesninovej tvorby v neslovenskom svete. Roku 1970 vyhlásila Accademia internazionale di propaganda cultura súbeh *Desať rokov talianskej poézie*, ktorý bol motivovaný stým jubileom vyhlásenia Ríma za hlavné mesto Talianska. Zúčastnilo sa na ňom takmer 400 autorov a medzi ocenenými nechýbal ani Záhorák Eugen Vesnin. Dvadsiateho ôsmeho februára 1971 mu rímsky mešťanosta udelil pokál, spomienkový dekrét a exemplár bulletinu Akadémie, v ktorom osvetlili význam jeho poézie a zdôvodnili udelenie prémie. Z tvorby básnikov, ocenených na spomínanom súbehu, vyšla antológia, kde medzi protagonistami talianskej poézie figuruje i rodák z Mokrého Hája!

Po úspechu debutovej knihy prichádza Vesnin v nasledujúcom období so sériou ďalších zbierok veršov (*Z temena mojich hôr*, 1966; *Cesta na Ponzu*, 1967; *Ja nie som potomok zlatokopov*, 1968; *Aj v etrurských*

záhradách, 1970; *Ó, more, ó, more*, 1973; *Prehŕňajúc svoj rímsky náčrtník*, 1975; *Tam, kde kvitnú eukalypty – výber z poézie*, 1983 a i.). Ako bytostne založený romantik, citlivý, empatický a vnímavý básnik-turista šarmantne ospieval nespočetné potulky po atraktívnom stredomorskom svete. Dominantný aspekt tvorcovej poézie predstavuje reálna inšpiratívnosť a mágia videného a prežitého, podfarbená dôkladnou znalosťou historických reálií zobrazovaného teritória. Slabinou je nezvládnuté zakomponovanie epických prvkov, ktoré vyznievajú neorganicky a rozvláčne. Zbytočná opisnosť tak neraz potláča do úzadia spontánnu poetickú hravosť, lyrické impresie a prekvapivú pointu. Na druhej strane zas platí, že jednotlivé tematické celky dokázal básnik harmonicky prepojiť filozofickým obsahom vnútorného významu slov a ich symbolov. Eugen Vesnin tak prekročil zaužívanú líniu tradične komponovanej exilovej lyriky a ponúkol experimentálnejšie ladené tóny básnického výrazu.

Špecifické miesto v kontexte autorovho literárneho diela má kniha *Kytica nezábudiek* (1971). Reflektuje emócie, zážitky, tenzie, vnútorné nálady a fantázie, ktoré v ňom vyvolali fiktívne stretnutia s pôvabnými domorodými ženami – sirénami. Provokujúcu zmyselnosť Vesnin vyvážil empirickým nadhľadom, pričom citlivá symbióza uvedených zreteľov okorenila verše o silnú arómu fluida cudzokrajnosti.

IRENE

ó útloboká amfora
som šťastný

že môžem konečne dľaňami chodiť
po tvojej oblej kráse

že môžem k svojim smädným ústam priložiť
tvoje nepopukané hrdlo

že môžem z teba plným dúškom piť
sladký mok zabudnutia

ó útloboká amfora
si šťastná

Aj keď Vesnin nebol našim prvým básnikom a spisovateľom, ktorý reflektoval talianske, resp. stredomorské prostredie (M. T. Mitrovský, V. Rolko, V. Beniak), v dejinách slovenskej literatúry zrejme figuruje ako najväčší cititeľ mora, exotických motívov, antickej minulosti a prímorského sveta. Tento aspekt výstižne charakterizoval tvorcov dlhoročný blízky priateľ a spolupracovník Ernest Žatko-Bor. „*Vesnina, ktorý v malej zapadnutej záhorskej dedinke Mokrý Háj sníval o láske a šťastí, more vyslobodilo z väzenia chudoby, malosti a provinciálnosti, na čo sa tak dojímavo sťažuje...*“ (1973)

Poézia Eugena Vesnina však nie je typická len tematikou atraktívnych morských a prímorských destinácií, historických pamätihodností antického sveta, flóry či pôvabných žien. Vo svojich zbierkach nezabudol ani na rodné Slovensko a jeho ponižujúce existenčné rozpoloženie v ére vládnutia komunistického režimu. Básne tejto proveniencie vyžarujú úprimné vlastenectvo, nekompromisný kritický postoj k dobovej realite a s ňou súvisiacemu biednemu postaveniu národa pod Tatrami (*Balada o neznámom Slovákovi*, 1976; *Albatros slovenský*, 1977; *Athanasia Slovaca alebo Nesmrteľka z Nesmrteľiek najnesmrteľnejších*, 1980 a i.).

Veľká časť autorovho diela ostala v rukopisnej podobe. Žiaľbohu, bohatú vzácnu korešpondenciu a súkromný archív, vrátane rôznych manuskriptov, spálil...

Prvotriedny knihovník

Rozhodujúci úsek životnej cesty venoval Ignác Zelenka práci vo Vatikánskej apoštolskej knižnici. Uplatnil sa v nej ako prvotriedny expert – so špeciálnym zameraním na bibliografiu. Dosiadnuté výsledky ocenili nadriadení aj tým, že ho pápež Pavol VI. v roku 1975 ako prvého laika a Netaliana vymenoval do funkcie riaditeľa Katalogizačného oddelenia Vatikánskej apoštolskej knižnice. Historickým faktom navždy zostane, že v tejto svetoznámej bibliotéke účinkoval náš Záhorák počas pontifikátu piatich pápežov, ktorých osobne veľmi dobre poznal!

Pri krste dostal Zelenka meno Ignác, ktoré je gréckeho pôvodu. Akoby tým chceli sudičky jeho pohnutého životného príbehu naznačiť predurčenie duchovnej spriaznenosti a spätosti s antickou kultúrou. Očaril ho jej podmanivý esprit, fluidum – ako básnik írečitou formou ospieval hodnoty, ktorých platnosť najlepšie preveril Majster čas. Prostredníctvom svojej tvorby zanechal interesantné literárne svedectvo o svete, kde vznikala európska kultúra, ktorej trvalou súčasťou je aj

tá naša – slovenská. Básnikova citlivá lýra hrala slovenskými akordmi a vylúdila atraktívne tóny harmónie slovenského ducha s duchom modernej civilizovanej Európy.

Epilóg

Renomovaný knihovník Ignác Zelenka alias básnik Eugen Vesnin z tohto sveta odišiel ako muž bez občianstva. Československého sa hneď po vojne zriekol a o talianske, hoci žil na Apeninskom polostrove 50 rokov, nikdy nepožiadala...

ISCHIA (Eugen Vesnin)

Príd'...

Ischia vonia mierne rozmarínom
 Opojným spevom epomejským vínom
 Ischia vonia exotickým kvetom
 Oázy krajšej pod oblohou nieta
 Príd'...

Príd'...

Budem ťa čakať opäť na pobreží
 Kde krásny zámok v rozvalinách leží
 Kde more kypí vlnu plieska
 A život hýri sťa pompejská freska
 Príd'...

Príd'...

Budem ťa vodiť po slnečných cestách
 Kde zrady niet kde zlo už nemá miesta
 Budem ťa vodiť po záhradách nehy
 Z ktorých je vidieť až po rajske brehy
 Príd'...

Príd'...

Život je krátky krátky utečie nám
 Dnes celá zem je sladko roztúžená
 Dnes pohár lásky aj na nás sa smeje
 Vypime ho kým neskoro nie je
 Príd'...

LITERATÚRA

BOR, Ján E. *Osnovateľ slovenskej literatúry v Ríme*. Buenos Aires : edícia Duch a svet, 1964. 279 s.

VNUK, František. Predstavitelia slovenskej kultúrnej tvorby. In *Literárny almanach Slováka v Amerike*, 1967, s. 224.

CABADAJ, Peter. *Pošľem domov srdca kúsok*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 47 – 54.

CABADAJ, Peter. *Slovenský literárny exil 1939 – 1990*. Martin : Matica slovenská, 2002, s. 16, 113 – 115.

PAŠTEKA, Július. *Tvár a tvorba slovenskej katolíckej moderny*. Bratislava : vydavateľské družstvo Lúč, 2002, s. 56, 522.

Argentínske obdobie Gorazda Zvonického 110. výročie narodenia

Mgr. Peter Cabadaj
petercabadaj5@gmail.com

Nevšedná životná púť saleziánskeho kňaza, básnika, esejistu, publicistu, prekladateľa, redaktora, editora a pedagóga Gorazda Zvonického, občianskym menom Andrej Šándor (29. jún 1913, Močarany, dnes mestská časť Michaloviec – 26. júl 1995 Rím, Taliansko), je bohatá nielen na faktografiu, ale i na dramatické momenty. Zaujímavú, donedávna ešte komplexne nepreskúmanú problematiku jeho biografie predstavuje dvanásťročné pastoračné pôsobenie medzi talianskymi prisťahovalcami v Argentíne (1951 – 1963).

Dňa 28. septembra 1951 transatlantický parník Giulio Cesare dopravil Zvonického z talianskeho prístavného mesta Janov do Argentíny. V Buenos Aires sa vylodil 12. októbra uvedeného roku. Miestom jeho dušpastierskej činnosti sa stáva zaľudnená prístavná časť hlavného argentínskeho mesta La Boca, kde mu saleziánski predstavení určili ako miesto pastoraácie farnosť sv. Jána Evanjelistu (Parroquia de San Juan Evangelista).

Slováci v Argentíne

Argentína sa stala v 20. storočí pre tisíce Slovákov druhou vlasťou. Uviest' však aspoň približne ich počet je zložitú. Niektoré neoficiálne štatistické údaje uvádzajú číslo tridsaťtisíc, ale bližšie k objektivite majú tie tvrdenia, ktoré odhadujú dvadsaťtisíc krajanov. Naši vystaňovalci tam prišli v troch časovo rozdielnych vlnách. Úvodná je datovaná obdobím pred prvou svetovou vojnou a počas nej, druhá začala v 20. rokoch a kulminovala v priebehu veľkej svetovej hospodárskej krízy, tretia vlna súvisí s príchodom povojnovej ľudáckej emigrácie (1947 – 1950).

Čoskoro po svojom príchode do krajiny generála San Martina nadviazal Zvonický blízke kontakty s predstaviteľmi tamojšieho krajanského života. V tejto súvislosti treba podotknúť, že v 50. rokoch minulého storočia nebol zďaleka jediným slovenským kňazom, ktorý pôsobil

v tejto časti Latinskej Ameriky. Už v roku 1947 prišli do Argentíny františkán a renomovaný literát Rudolf Dilong, páter Anton Lednický, o dva roky neskôr páter Dominik Ján Valko. V neskoršom období tu svoju pastoračnú činnosť vykonávali aj jezuiti Benedikt Hancko a Jozef Javorka. Týmito menami sa však výpočet slovenských duchovných v Argentíne ešte nekončí. Pre úplnosť informácie pripomenieme, že tam istý čas pôsobili kňazi Sojčák, Homola, Vojtech Zeman, Jozef Baťo, tajomník pápežského nuncia Mons. Štefan Fogaš a salezián Pavol Kolomi, ktorý je v súčasnosti posledným duchovným slovenského pôvodu v Argentíne.

Príchod ľudáckych exulantov do Argentíny predstavoval z hľadiska tamojšieho krajanského života veľký kvalitatívny zlom, ktorý vyvrcholil počas celého obdobia 50. rokov. V tom čase sa Argentína stala centrom slovenského života v zahraničí; jeho neodmysliteľnou súčasťou bola napríklad aj bohatá a rozmanitá literárna a publicistická činnosť. Pripomenúť treba tiež skutočnosť, že tu vychádzalo až 14 periodických tlačovín (*Juhoamerický Slovák, Mladosť, Naša zem, Slovenská informačná služba, Slovenská katolícka informačná služba, Slovenská mládež, Slovenská republika, Slovenská rodina v Argentíne, Slovenské zvesti pre Slovákov v Južnej Amerike, Slovenské zvesti, Slovenský ľud, Výber z katolíckej svetovej tlače, Zápisník Slovenskej národnej rady v zahraničí, Zrkadlo*).

Zásluhou úsilia spomínaných misionárov a krajanských združení sa niekoľko rokov úspešne darilo organizovať povestné mariánske púte do najvýznamnejšieho argentínskeho pútnického miesta Luján (toto mestočko je vzdialené zhruba 70 kilometrov od Buenos Aires). Aj výraznou zásluhou G. Zvonického dosiahli tieto púte, na ktoré prichádzali Slováci a Slovenky v krojoch a s národnými zástavami, najväčší rozmach v druhej polovici 50. a začiatkom 60. rokov. Ich neodmysliteľnou súčasťou bol akt kladenia vencov pred sochou generála San Martina (symbol argentínskej vlasti a jej slobody) v Buenos Aires, prostredníctvom ktorého Slováci manifestačne zdôrazňovali vlastnú národnú identitu a prítomnosť na tomto teritóriu. Podobne tak robili a dodnes robia zástupcovia všetkých národov, ktorí sa usadili v Argentíne.

S osobnosťou G. Zvonického je bezprostredne spojená aj činnosť Slovenského katolíckeho spolku v Argentíne. Popri ňom v tomto spolku aktívne pôsobili i ďalší kňazi (B. Hancko, R. Dilong, J. Javorka).

Zahraničná Matica slovenská

Z uvedeného vyplýva, že G. Zvonický venoval popri náročnej pastoračnej práci medzi svojimi farníkmi osobitnú pozornosť rozvoju krajského života. Nie je teda nijakou náhodou, že sa s jeho menom stretávame aj pri príprave a založení Zahraničnej Matice slovenskej (ZMS). Na sklonku 50. rokov už dozrel čas na jej konštituovanie, pretože domáca MS nemohla v podmienkach vládnutia komunistického režimu plniť svoje skutočné poslanie. Bývalí matiční činovníci sa preto rozhodli konať v Južnej Amerike, pričom v osobe G. Zvonického našli ideovo spriazneného človeka.

Dňa 30. augusta 1959 sa zišla v Lujáne, kde žil bývalý správca MS Jozef Cíger Hronský, stará matičiarska garda, aby vo svojom Ohlase o vytvorení ZMS, podpísanom Hronským a extajomníkom Stanislavom Mečiarom, ponúkla jej program s mottom *Nové slovo Slovákom súcim na slovo.* (V skutočnosti išlo len o prvú výzvu na založenie ustanovizne.) Takmer presne na 15. výročie povstania, ktoré táto generácia nikdy neprijala, sa zišli v Lujáne už spomínaní J. C. Hronský, S. Mečiar a ďalší aktívni matičiari. Menovite spomenieme zakladateľa Filozofického odboru MS z roku 1939 Štefana Polakoviča, divadelného režiséra a dramaturga Ferdinanda Hoffmanna, básnika Rudolfa Dilonga, spisovateľa Jána Dafčíka, literárneho vedca Ernesta Žatka-Bora, výtvarníka Štefana Nemčoka... Okrem tých, čo pôsobili mimo Argentíny, chýbal len bývalý matičný referent, básnik a prekladateľ Koloman Kolomi Geraldini, žijúci v zložitých existenčných podmienkach vo vzdialenom Miramare.

Výzvu na založenie ZMS prečítal Hronský na valnom zhromaždení Slovenského kultúrneho spolku v Buenos Aires. Za predsedníckym stolom okrem neho sedeli Teodor J. Kojiš (opát Opátstva sv. Andreja-Svorada v Clevelande, OH, USA), S. Mečiar, R. Dilong a G. Zvonický.

Tesne pred vianočnými sviatkami 1959, presnejšie 12. decembra uvedeného roku, bola zriadená prípravná správa ZMS, v ktorej pracovali J. C. Hronský ako správca, S. Mečiar ako tajomník, Stanislav Jančárik, J. Chalmovský a G. Zvonický (A. Šándor) ako členovia výboru. Svoju víziu ZMS spájal Hronský od prvých chvíľ s elimináciou politického rozmeru a politikárčenia v jej aktivitách. Prioritnou oblasťou programového zamerania mala byť systematická vydavateľská činnosť, prostredníctvom ktorej chcel Hronský vytvoriť priaznivé predpoklady na cieľavedomé šírenie tlačeného slovenského slova. Dôsledne sa tiež usiloval o to, aby Stanovy ZMS verne odrážali ducha matičných stanov z obdobia, keď ako tajomník, respektíve správca MS pôsobil v Turčianskom Martine.

V súvislosti s tým zdôrazňoval, že sú „*presné také, aké boli doma, iba formálne prispôsobené na pomery, najmä, že sme roztratení po svete*“. Podľa dohodnutých plánov mala začať existencia ZMS založením jej miestneho odboru v Buenos Aires (vznikol 13. 3. 1960). Predpokladalo sa tiež, že matičné odbočky postupne vzniknú aj v Kanade, USA, Európe a Austrálii.

Uprostred náročných organizačných prác zasiahla celý slovenský svet krutá a bolestná správa. Vo veku 64 rokov zomrel krajne vyčerpaný a chorobami zmietaný J. C. Hronský (13. 7. 1960). Smrťou svojho zakladateľa síce činnosť ZMS nezaniká, avšak ani nenapreduje v takej obsahovej profilácii a organizačnej štruktúre, ako to zamýšľal jej osnoveateľ, ktorý sa mohol oprieť aj o podporu obetavého G. Zvonického.

S ukazovákom na mraku

Ak máme hovoriť o knižnom diele G. Zvonického, tak v argentínskej emigrácii mu vyšla len jediná básnická zbierka *S ukazovákom na mraku*. Dňa 30. júla 1958 povolili rehoľní predstavení i Arcibiskupský úrad v Buenos Aires jej vytlačenie. Vďaka obetavosti nakladateľa Eduarda Štangu uzrela svetlo sveta ešte v tom istom roku. Prológ k prvej autorevej exilovej knihe veršov nenapísal nikto iný ako J. C. Hronský.

„*O sebe – o nás spieva už po roky tento náš pevec-kňaz, zápalistý Slováč, verný syn svojej matky. Spieva o zhanobenom kríži, o ranách opustenej vlasti, o jej roztratených synoch... Spieva vo veršoch hlboko úprimných, tak úprimných a našských, že občas zastane myseľ i uprostred verša a povieš si: Veď tak hovorím ja!... Veď to je moja reč a môj prst na mračne boľavom! To je moje pokorenie, aj moja vzbura. Aj slová sú moje. I ja som ich hľadal, ale... jemu tečú nehľadané a neskrivené...*“ (*S ukazovákom na mraku*, s. 5).

Zbierkou *S ukazovákom na mraku* sa Zvonický vracia k pofebruárovému vývoju pomerov v rodnej vlasti. Do popredia autorových básnických reflexií sa dostávajú životné reálie, pri ktorých vnútorná bolesť kňaza postupne prechádza do polohy protestného hlasu národného tribúna. Precítenými veršami reaguje na tragický osud slovenských biskupov, kňazov a veriacich, ktorých komunistický režim vystavil ponižujúcemu a prakticky bezvýhodiskovému postaveniu. Básnik neobišiel, pochopiteľne, ani trpký povojnový údel vlastnej generácie, početné krivdy, úklady či násilnú kolektivizáciu (nazýva ju prázdny dedičstvom). Pravú nádej nachádza vo svetle kresťanskej viery, ktorá v súlade s logikou historického vývinu prinesie jeho národu vzkriesenie

nie a následne vytúženú slobodu. Znalec Zvonického literárneho diela Jozef Hvišč pri hodnotení pertraktovanej knihy veršov uvádza, že „*bolestná realita rodnej vlasti premošla v básnikovi aj realitu argentínskeho prostredia. Iba dve básne z celej zbierky pripomínajú, že vznikla v exkluzívnom prostredí Buenos Aires. Láskou k rodnému Slovensku prekonal dialky a „malý ohník nádeje“ premenil vo veľkú vatru vzkriesenia a viery.*“

Pre zaujímavosť uvedieme, že vôbec prvou Zvonického básňou, ktorá mu vyšla v exile, bola báseň *Spútaní biskupi* (časopis *Rím*, 1951). Od spomínaného roku 1951 publikoval svoje verše v mnohých emigrantských a krajských novinách, časopisoch, kalendároch či almanachoch (*Hlasy z Ríma, Literárny almanach Slováka v Amerike, Slobodné Slovensko, Juhoamerický Slováč, Most, Slovenský štít, Kalendár Jednota, Kanadský Slováč, Slováč v Amerike, Mária* a iné). Ide vskutku o pozoruhodnú a rozsiahlu básnickú produkciu, ktorá by si zaslúžila osobitnú štúdiu.

Literárne dielo G. Zvonického sa už počas jeho argentínskeho obdobia stretlo so širokým ohlasom a záujmom. Svedčí o tom aj skutočnosť, že 11. februára 1957 bol vymenovaný za riadneho prispievajúceho člena Accademia Mariana Salesiana za „*prevažne mariánsky charakter hodnotnej poetickej tvorby*“. Ešte predtým, 15. novembra 1956, sa Zvonický stal členom Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí.

Vzťah k J. C. Hronskému

Už viac ráz sme v rôznych súvislostiach spomenuli osobnosť Jozefa Cígera Hronského. V druhej polovici 50. rokov sa s ním Zvonický stretával pomerne často a bez zveličovania možno povedať, že vzniklo medzi nimi úprimné priateľské puto. Konkrétnym potvrdením platnosti týchto slov bol okrem iného aj Hronského obraz *Sancta Maria in Cosmedin – perla stredovekého Ríma*, ktorý mu autor osobne daroval. Toto pozoruhodné výtvarné dielo roky zdobilo bočnú stenu študovne Slovenského gymnázia v Ríme, kde básnik po odchode z Argentíny tri desaťročia pôsobil. V zborníku *Rozsieváč perál* (1973) sa nachádza fotografia zachytávajúca oboch mužov, ako sedia vedľa seba v prvom rade počas slovenskej bohoslužby v Buenos Aires.

Salezianskemu kňazovi donovi Andrejovi Šándorovi (autorove občianske meno) však pripadla i veľmi smutná a bolestná povinnosť. Bol to práve on, kto 15. júla 1960 odslúžil v prítomnosti mohutného trúchliaceho krajského davu zádušnú svätú omšu za zosnulého

J. C. Hronského v Bazilike Panny Lujánskej v Lujáne... (Hronského pohreb zdokumentoval kameraman Vlado Dafčík svojím unikátnym osemmilimetrovým nemým filmom. Na viacerých čiernobielych záberoch môžeme zreteľne identifikovať aj G. Zvonického).

Svoje pastoračné účinkovanie v Argentíne ukončil Zvonický v roku 1963. Dňa 2. septembra uvedeného roku opúšťa Buenos Aires a o deň neskôršie prilieťa do Večného mesta, kde sa stáva profesorom humanitných vied na rodiacom sa Slovenskom gymnáziu pri Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Začínajú sa tak písať prvé riadky jeho budúcej mnohorozmernej a vo viacerých smeroch výnimočnej literárnej, pedagogickej, edičnej a organizačnej práce, ktorú najvýraznejšie ocenil prezident Talianskej republiky Oscar Luigi Scalfaro udeľením štátneho vyznamenania za kultúrne zásluhy. Osobitným dekrétom bol rodák z Močarian pri Michalovciach poctený titulom Rytierskeho radu Za zásluhy o Taliansku republiku. Išlo o tretí stupeň tohto prestížneho radu, ktorý oprávňoval vyznamenaného honosiť sa titulom *Commandatore Al Merito della Republica Italiana* a medailou na veľkej ozdobnej stuhe.

LITERATÚRA

NÁHALKA, Štefan. *Rozsievач perál: Zborník Gorazdovi Zvonickému k šesťdesiatke a k 25. výročiu kňazstva*. Rím : Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1973. 311 s.

RYDLO, Jozef M. *Bio-bibliografia Gorazda Zvonického*. Rím : Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda 1973, (2. vydanie). 95 s.

Kalendár Slovenského kultúrneho spolku v Argentíne 1977. Buenos Aires : Slovenský kultúrny spolok, 1976. 201 s.

Kalendár Slovenského kultúrneho spolku v Argentíne 1979. Buenos Aires : Slovenský kultúrny spolok, 1978. 215 s.

Kalendár Slovenského kultúrneho spolku v Argentíne 1983. Buenos Aires : Slovenský kultúrny spolok, 1982. 189 s.

BOR, Ján E. *Slováci v Argentíne*. Buenos Aires : edícia Duch a svet, 1986. 127 s.

BOR, Ján E. *Matičari v Argentíne*. Buenos Aires : edícia Duch a svet, 1990. 119 s.

HVIŠČ, Jozef. O živote a tvorbe Gorazda Zvonického. In ZVONICKÝ, Gorazd. *Chcem sa ti ozvať*. Martin : Matica slovenská, 1993, s. 9 – 23.

CABADAJ, Peter. *Odkočili sme si do Argentíny*. Terchová : Miestne kultúrne stredisko, 1994. 47 s.

JANČÁRIK, Stanislav E. *Slovenská Argentína*. Martin : Matica slovenská, 1996. 187 s.

Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Bratislava : vydavateľské družstvo Lúč, 2000, s. 1306 – 1308.

BARTALSKÁ, Ľubica. a kolektív. *Sprievodca slovenským zahraničím*. Bratislava : Dom zahraničných Slovákov, 2001, s. 8 – 19.

CABADAJ, Peter. *Slovenský literárny exil 1939 – 1990*. Martin : Matica slovenská, 2002, s. 21 – 26, 118 – 120.

PAŠTEKA, Július. *Tvár a tvorba slovenskej katolíckej moderny*. Bratislava : vydavateľské družstvo Lúč, 2002, s. 486 – 508.

JANKOVIČOVÁ-JOŠTIAKOVÁ, Eva. *Môj život s Lacom: Vo vyhnanstve v Argentíne*. Bratislava : Libri historiae, o. z., 2009, obrazová príloha, s. V. a VI.

CABADAJ, Peter. *Zahraničná Matica slovenská: Odkaz Jozefa Cígera Hronského (Katalóg výstavného projektu)*. Martin : Slovenská národná knižnica – Matica slovenská 2010. (Nečíslované strany)

SIROCHMAN, Ernest. *Gorzd Zvonický (1913 – 1995): Básnik pravdy a krásy*. Michalovce : Jozef Rovňák – Excel, 2013, s. 27 – 44.

Jozef Satin

110. výročie narodenia

Mgr. Peter Cabadaj
petercabadaj5@gmail.com

Boli časy, keď vystavoval v Bratislave, Banskej Bystrici, Nitre, Trenčianskych Tepliciach, ale tiež v Prahe, Ríme, New Yorku, Clevelande, Chicagu, Passaicu, Newarku, Milwaukee, Betleheme a inde vo svete. Dnešným generáciám Slovákov už však jeho meno, žiaľ, nehovorí vôbec nič. 110. jubileum narodenia Jozefa (Jožka) Satina je istotne vhodnou príležitosťou na zverejnenie komplexnejšieho umelcovho medailónu.

Svetlo sveta prvý raz uzrel 9. januára 1913 v Nitre – v časti Staré mesto na vtedajšej i dnešnej Priehradnej ulici. Pochádzal z mnohočlenej rodiny otca Jozefa Satina (bol murárom) a matky Jany, rodenej Čerňákovej, do ktorej prišiel ako trináste dieťa. Veľký záujem o kreslenie a maľovanie prejavoval už v mladom veku a svoj talent cielavedome rozvíjal počas stredoškolských rokov. Neskôr študoval na medzinárodne uznávanej Akadémii výtvarných umení v Prahe (prof. Otakar Nejedlý), v rokoch 1941 – 1943 bol štipendistom na chýrnej výtvarnej akadémii v Ríme (prof. Bartolli). Čoskoro po získaní titulu akademický maliar (Praha, 1946) odišiel do USA a domov sa už nikdy viac nevrátil...

Kultúrnu verejnosť upútal Satin hneď prvou verejnou prezentáciou svojej tvorby. Mal vtedy len dvadsať rokov, keď vystavoval v rodnej Nitre v rámci bohatého programu veľkolepých Pribinových osláv (1933). Tie sa konali pri príležitosti 1100. jubilea prijatia Pribinovej sviatosti krstu z rúk salzburského arcibiskupa Adalrama v rakúskom meste Traismauer. Mimoriadne aktívny, dobrosrdečný a charizmatik výtvarník navštívil počas svojho účinkovania na Slovensku azda všetky jeho oblasti – i tie najzapadnutejšie lokality. Intenzívne maľoval kroje, portréty, figurálne kompozície zo života jednoduchého ľudu, zvykoslavia, prírodné scenérie, historické objekty, krajiny štylizované v sentimentálnom romantickom duchu (Detva, Čičmany, Zázrivá, Terchová, okolie Zlatých Moraviec, Bánoviec nad Bebravou, Oravy, Vysoké a Nízke Tatry...). Medzi najznámejšie Satinove diela uvedenej proveniencie

radia kunsthistorici oleje na plátne *Pohľad na Nítru, Kolónia Cigánov v Bošáci, Spievajúce deti pri Helpe, Námestie sv. Jakuba v Bratislave, Panoráma trnavských veží, Pohľad na hrad Trenčín, Domčeky v Terchovej, Splavy vo Vrátnej doline* a iné.

Za novými námetmi a inšpiráciami cestoval tvorca aj do Čiech, Rakúska, Talianska, Juhoslávie, Grécka, Albánska či Maroka. Všade maľoval historické miesta, portréty, krajiny, prírodný svet... Traduje sa, že do USA odišiel v roku 1946 aj s viacerými maľbami milovaného rodného mesta spod Zobora. Vedno s manželkou Mariannou, Slovenkou žijúcou v Amerike, zakotvili v Clevelande (štát Ohio), kde existovala veľmi silná krajanská komunita.

Hlavnými líniami rozsiahlej Satinovej tvorby v zámorí boli náboženské motívy, portréty a zátišia, osobitnú kategóriu predstavovala maliarska výzdoba krajanských chrámov v USA a Kanade. Katalóg umelcovej výstavy, ktorú mu zorganizovali priatelia v Clevelande (1951), „*uvádza okolo 90 diel. Dominovali slovenské motívy (Tatry, Nitriansky hrad, Oravský zámok), ale zastúpené boli aj nové obrazy – rieka Colorado, Miami Beach a iné diela z prostredia nového domova*“.

Od konca 40. rokov minulého storočia sa severnou Amerikou prevládala mohutná vlna renesancie katolicizmu, ktorá so sebou priniesla nevídaný záujem o štúdium tradície, cirkevných dejín, historických súvislostí, ako aj o hľadanie adekvátnych reflexií nových duchovných prúdení i umeleckého výrazu náboženskej spirituality a kontemplácie. Flexibilného nitrianskeho rodáka spomenutý trend nezaskočil. Od prvej chvíle si uvedomoval, že len dôkladnou analýzou a zovšeobecnením tradície, dobových štýlov, lokálnych osobitostí, potrieb (i požiadaviek) jednotlivých farností bude môcť uspokojivo transponovať svoje autorské vízie do konkrétnej zhmotnenej podoby. Žiaľbohu, práve maľovanie v jednom z krajanských chrámov bolo pre Satina osudným. Išlo o slovenský Kostol svätých Cyrila a Metoda v kanadskom meste Hamilton (provincia Ontário). „*Keď mal dokončenú siluetu Nitrianskej katedrály s Pribinovým kostolíkom, začal pracovať na figurálnej kompozícii vítajúcej svätých bratov. V deň, keď sa tešil po celotýždňovej práci na návrat za rodinou do Clevelandu, bolo to 29. marca 1956, nešťastnou náhodou spadol z lešenia – z výšky 25 stôp – a utrpel smrteľné zranenie*.“ Mal iba 43 rokov...

Stovky rozmanitých umelcových výtvarných opusov, ktoré vznikli na Slovensku, v Európe, Amerike i Afrike, je roztrúsených poväčšine v súkromných zbierkach. Doposiaľ jedinou knihou o tomto zabudnutom

autorovi je útle 32 stranové dielko exilového publicistu a prekladateľa Jána Rekema, vydané v roku 1964 Prvou katolíckou slovenskou jednotou so sídlom v Clevelande (Jozef Satin – maliar slovenských krojov a krajiniek: Slovensko 1913 – 1956 Kanada).

LITERATÚRA

REKEM, Ján. *Jozef Satin – maliar slovenských krojov a krajiniek. Slovensko 1913 – 1956 Kanada*. Cleveland : Prvá katolícka slovenská jednota, 1964. 32 s.

CABADAJ, Peter. Jozef Satin. In *Slovensko*, roč. 21, 1997, č. 3, s. 62.

CABADAJ, Peter. O zabudnutom maliarovi Jozefovi Satinovi. In *Terchová*, roč. 34, 2023, č. 1, s. 24.

Juraj (George) Gross

100. výročie narodenia

Mgr. Peter Cabadaj
petercabadaj5@gmail.com

Narodil sa 23. januára 1923 v Bratislave, kde získal elementárne vzdelanie a absolvoval stredoškolské i vysokoškolské štúdium. Od roku 1949 žil ako emigrant v Kanade, kde aj v kmet'ovskom veku zomrel (Toronto). Bezpochyby patril medzi najvýznamnejšie osobnosti modernej svetovej športovej žurnalistiky, bol členom hokejovej Siene slávy IIHF (1980 – ako prvý novinár vôbec), Siene slávy kanadsko-americkej NHL v Toronte v kategórii novinárov (1985) a Siene slávy slovenského hokeja (od 30. 11. 2002).

Bývalý všestranný športovec Juraj Gross začínal doma s novinárčinou v Slovenskej pravde a v denníku Demokratickej strany Čas. Krátko po skončení vojny sa stal ako aktívny hráč členom európskej stolnotenisovej federácie. Znalosť cudzích rečí (ovládal nemčinu, francúzštinu, angličtinu, maďarčinu a niekoľko slovanských jazykov) mu umožňovala suverénny pohyb a orientáciu na medzinárodných turnajoch i v diplomatických kruhoch. Samozrejme, z toho všetkého výdatne ťažil nielen náš stolný tenis, ale i noviny Čas....

Dramatický útek z vlasti

Tesne pred definitívnym nástupom komunistov k moci (24. februára 1948) Gross pricestoval zo stolnotenisového turnaja v Londýne. Keďže ako člen Medzinárodnej federácie stolného tenisu často chodieval do zahraničia, príslušníkov ŠTB zaujímalo, aké správy vynášal za hranice, kto ho platí, aké má v cudzine spojenia. Neodpovedal podľa ich predstáv, tak vyšportovaného mladého muža celé hodiny bili a mučili. Bez rozhodnutia súdu sa napokon ocitol vo väznici v Ilave, kde mal v dôsledku brutálnych kopancov vyšetrovateľov neustále problémy s krvácajúcou obličkou. Ihneď po prepustení z väzby dostal Gross príkaz, aby okamžite nastúpil do vojenského pracovného tábora v Trnave – medzi politicky nespoľahlivé osoby. Lekári ani tam nedokázali zastaviť krvácanie, preto boli nútení konštatovať, že „*vzhľadom na vážny zdravotný*

stav Juraj Gross nie je schopný prac v pracovnej jednotke armády“. Štyri dni sa zdržiaval u rodičov (jeho byt na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave zapečatili a ešte predtým dôkladne vyrabovali) a po starostlivom zvážení všetkých možností dospel k fatálnemu rozhodnutiu ilegálne opustiť rodnú krajinu. Stalo sa tak za mimoriadne dramatických, životu nebezpečných okolností na istej rakúskej lodi (jeho „majetkom“ boli len plavky). Zatiaľ čo Bratislavou rezonovala Grossova údajná smrť vo vlnách Dunaja, on už medzitým pil kávu v Salzburgu... Čakala ho dlhá cesta za „veľkú mláku“ – do Kanady.

Miloval hru slov

Začiatky v zámorí nepredstavovali žiadnu idylu. Najprv emigranta zamestnal vlastník záhradníctva a fanatický pestovateľ vzácnych rastlín. Skončilo sa to tak, že akčný majiteľ vyhnal írečitého Grossa vidlami... Keď zakotvil v centrálnej časti Toronta, našiel si miesto v baliarni obchodného domu. Všetko, čo zarobil, investoval do založenia futbalového týždenníka, ktorý však onedlho skrachoval. Rozhodne viac šťastia a úspechov mal trpezlivý Gross v obľúbenom stolnom tenise – bol dokonca niekoľkonásobným majstrom Kanady vo štvorhre!

Takmer 55 rokov od ilegálneho útoku z rodnej vlasti porozprával slovenských médiám (aj) o svojom vzťahu k jazyku, knihám a literatúre. *„Milujem hru slov, hoci v mojom prípade to bolo ťažšie. Nikdy som nechodil do anglickej školy, jazyk som sa učil čítaním novín, pozera- ním televízie, počúvaním rozhlasu. Neustále som však na sebe pracoval. Keď som roku 1955 začínal v novinách Toronto Telegram, nebol som jazykovo veľmi podkutý. Neskôr mi vraveli, že nechápu, ako si Európan bez škôl tak dobre osvojil angličtinu. Vo svojom štúdiu stále pokračujem, podčiarkujem si zaujímavé slovné spojenia... Knihami som bol zaujatý už na Slovensku; napríklad pomáhal som nebohej spisovateľke Margite Figuli pri písaní prózy Tri gaštanové kone. Páčil sa mi aj Nižnánsky, jeho Čachtická pani.“* (2002)

Expert svetového formátu

Vďaka fascinujúcemu rozhľadu, športovým skúsenostiam a novinárskemu talentu sa emigrant George Gross po rôznych ťažkostiach a zvratoch nakoniec predsa len vrátil k osudovej žurnalistike. Trinásť rokov bol pracovne spätý s *Toronto Telegram*, ďalších 27 liet s *Toronto Sun* (v týchto renomovaných novinách zverejšňoval hokejové komentáre, postrehy a glosy až do pokročilého veku). Ako športový novinár

a publicista absolvoval 14 olympiád, 7 majstrovstiev sveta vo futbale, 8 svetových šampionátov v hokeji a krasokorčuľovaní, 17 tenisových Wimbledonov, je držiteľom Olympijského radu a mnohých ďalších ocenení. Keď celosvetovo uznávanému expertovi neudelila vláda komunistickej ČSSR v roku 1985 vstupné vízum na hokejové majstrovstvá sveta v Prahe, mužstvá Kanady a USA hrozili bojkotom šampionátu. Predseda vlády Lubomír Štrougal a minister zahraničných vecí Bohuslav Chňoupek mali veru čo robiť, aby z obáv pred medzinárodnou blamážou adekvátne vysvetlili, že išlo o veľký omyl a hlboké nedorozumenie...

Hoci sa Gross v rámci novinárskej a publicistickej činnosti venoval najmä hokeju, registrujeme množstvo jeho exkluzívnych článkov a rozhovor aj z iných športových disciplín. Pripomenieme, že bol jediným žurnalistom, ktorý si po olympiáde v Soule vymohol osobitné interview s „dopingovým kráľom“, smutne presláveným kanadským šprintérom Benom Johnsonom (1988). Bratislavský rodák dlhší čas zastával významné funkcie podpredsedu Medzinárodnej asociácie športových novinárov (AIPS) a predsedu organizácie športových novinárov v Kanade.

Člen Siene slávy NHL

Charizmatický, štíhly a žoviálny elegán Gross, prezývaný Barón, aj vo vyššom veku rád hrával obľúbený tenis. Často ho vyhľadávali i slovenskí novinári, ktorým okrem športových postrehov zvykol porozprávať tiež o svojich bohatých zážitkoch a životných skúsenostiach. Napríklad v roku 2001 na otázku, ako v Kanade, respektíve Amerike vysvetľuje tajomstvo nevysýchajúceho zdroja slovenských hokejových talentov, duchapľne odpovedal: *„Už len s úsmevom prechádzam napoly ironické predsudky, podľa ktorých si niektorí ľudia v zámorí myslia, že mládež na Slovensku stále iba pasie po horách kozy. Veľmi silným motívom pre slovenských hokejistov je šanca dostať sa do NHL a zarobiť veľké peniaze. Tomuto podriadia tvrdú prácu doma. Vo všeobecnosti Slováci, ale aj Fíni a Švédci stále prevyšujú kanadskú školu v korčuľarskej i palicovej technike, sú lepší aj takticky. Verejnosť to už dávnejšie pochopila, ale nepozná príčinu. Ja ju vidím už na detských tréningoch. V Európe sa deti učia postupne prihrávať, efektívne korčuľovať, systematicky sa zdokonaľovať v práci s pukom. Tu v zámorí chce každý hneď v detstve iba vyhrávať, za každú cenu. Prípadne sa mlátiť.“*

Dlhoročná novinársko-publicistická činnosť, vysoký odborný kredit a medzinárodné renomé Juraja (Georgea) Grossa, ktorý zomrel 21. marca 2008, boli okrem iného ocenené aj prestížnym členstvom v hokejovej Sieni slávy NHL v Toronte. Po Stanovi Mikitovi išlo o druhého Slováka, ktorý získal túto poctu.

LITERATÚRA

- ZELENAY, Gabo. Oprášené legendy 1. In *Život*, roč. 40, 1990, č. 36, s. 25 – 27.
- JURKOVIČ, Vojtech. Mysleli si, že len pasú v horách kozy. In *SME*, roč. 9, 26. 10. 2001, s. 24.
- CABADAJ, Peter. *Slovenský literárny exil 1939 – 1990*. Martin : Matica slovenská, 2002, s. 87 – 88.
- KRŠÁK, Peter. *Dejiny sebavedomia – Dejiny sebevedomí: Diplomati bez pasu /Diplomaté bez pasu. II. (1900 – 1927)*. Bratislava : ArtForum 21 Slovakia, s. r. o. , 2021, s. 358 – 359.

Jaroslava Blažková 90. výročie narodenia

Mgr. Peter Cabadaj
petercabadaj5@gmail.com

V ére „zlatých šesťdesiatych“ bola najčítanejšou slovenskou literátkou. Zbierka próz *Nylonový mesiac*, ktorá na pozadí ľúbostného príbehu „v dobe bratislavského bigbitu“ zobrazuje vnútorný svet, sny, zmýšľanie, konanie a problémy mladej generácie, riadne rozčerila hladinu súvekeho literárneho diania. Režisér česko-slovenskej novej vlny Eduard Grečner nakrútil podľa titulnej novely rovnomenný film (1965), kde si v epizódnych rolách zahrli samých seba Milan Lasica, Július Satinský, autor hudby k tejto snímke Ilja Zeljenka, ako i mladý Dežo Ursíny s legendárnou kapelou The Beatmen.

Curriculum vitae

Prozaička, spisovateľka pre deti a mládež, publicistka a redaktorka Jaroslava Blažková prišla na tento svet 15. novembra 1933 vo Velkom Meziříčí. Mladé letá prežila striedavo v Čechách a na Slovensku. Od roku 1948 zakotvila v Bratislave, kde po absolvovaní gymnázia začala pracovať v rozhlase a diaľkovo študovať na Filozofickej fakulte UK. Štúdium však zanechala (1954) a nastúpila do redakcie denníka *Smena*, odkiaľ ju roku 1956 z politický motivovaných dôvodov prepustili. Začas pracovala ako robotníčka v mestskom záhradníctve, od roku 1959 bola spisovateľkou a publicistkou „na voľnej nohe“. Krátko po invázii spojeneckých armád Varšavskej zmluvy do ČSSR (21. augusta 1968) emigrovala do Kanady, kde dlhší časový interval kooperovala ako slovenská lektorka s nakladateľstvom 68 Publishers manželov Josefa Škvoreckého a Zdeny Salivarovej. Vlastnej literárnej činnosti sa v exile venovala len sporadicky.

Nylonový mesiac

História oprávnene radí Blažkovú do kategórie výrazných prozaických mien Generácie 56. Išlo o skupinu mladých tvorcov, ktorí vstúpili do slovenskej literatúry po páde kultu osobnosti v nastupujúcom poli-

tickom odmäku. Plodom tejto éry bol aj vznik časopisu *Mladá tvorba*, kde sa namiesto veľkých historických plátien povstaleckej generácie začala intenzívnejšie presadzovať „literatúra všedného dňa“. Máme na mysli témy, ktoré svojou civilnosťou, spontánnosťou, autentickjším jazykom a hlavne novým videním reality oslovili široké spektrum (hlavne) mladých čitateľov. Najvýraznejšie a s najväčším ohlasom to dokázala práve Jaroslava Blažková. Autorkine poviedky uverejnené v *Mladej tvorbe*, *Kultúrnom živote* a ďalších časopisoch sú tematicky aj štylisticky objavné. Namiesto pátosu či sentimentu predchádzajúcej generácie je Blažkovej jazyk expresívny, využíva hovorovú vrstvu reči, mestský a študentský slang, príbehy sú prestúpené iróniou a sebaíroniou rozprávača.

Všetky uvedené znaky nového pohľadu na realitu charakterizuje spisovateľkin knižný debut *Nylonový mesiac* (1961). Jednotlivé príbehy odkrývajú problémy a trápenia mladej generácie, nespokojnosť a nervozitu zo samých seba, ale i okolia, ktoré ju nedokázalo, či skôr nechcelo chápať. Titulná novela (čitateľsky najúspešnejšia) zobrazuje príbeh mladej architektky Vandy, ktorej milostné zblíženie s kolegom Andrejom a jeho kulminácia počas dovolenky v Tatrách vyústi do rozhodnutia dievčaťa ukončiť vzájomný vzťah. Atypická hrdinka a jej „sloboda voľby“ aj v erotickej oblasti znamenala výrazný posun v „emancipácii“ (dobový termín) ženských aktérok a predznamenala nástup feministických tém do slovenskej, ale i českej umeleckej literatúry – keďže Blažkovej poviedky aj ich knižné verzie vychádzali paralelne aj za riekou Moravou.

Môj skvelý brat Robinzon

Vzbura autorkiných mladých hrdiniek proti konvenciám, predsudkom a životným stereotypom je obsahovým jadrom i ďalšej poviedkovej zbierky *Jahniatko a grandí* (1964). Figuruje v nej aj text *Poviedka plná snehu*, ktorý predtým vyšiel v *Kultúrnom živote*. Netradičným pohľadom na tabuizovanú sféru erotických vzťahov medzi ženou a mužom – a slobodou voľby v nich – vyvolal búrlivú polemiku, ústiacu do mimoliterárnych spochybnení mravnej bezúhonnosti nielen protagonistky deja, ale dokonca i samotnej Jaroslavy Blažkovej...

Voľakde na rozhraní medzi prózou pre dospelých a dospievajúcu mládež osciluje román *Môj skvelý brat Robinzon* (1968). Zobrazuje spolužitie dvoch povahovo odlišných bratov, akčnejšieho Robinzona a hlbavejšieho Budyho, ktorý je súčasne rozprávačom príbehu. Nejde

v ňom len o súperenie v získaní priazne ich rovesníčky Dorotky. Univerzálnejšie ho možno nazvať obrazom generačne napätého vzťahu mladých ku skostnatenosti dospelých, odmietania či protestu proti hodnotám, ktoré sa im snažia autoritatívne vnútiť. Protestujú proti nim, aj keď revolta mladých má často len formu klaunovskej grimasy a cenou za ňu je dezilúzia...

Tvorba pre deti

Umelecko-náučné knihy pre najmenších čitateľov vznikali paralelne s Blažkovej textami pre dospelých. Jednoznačne v nich tróni humor, fantázia, živý jazyk, účinné spojenie poetického obrazu života detí s jeho kognitívnym zreteľom. Pri fabulovaní príbehov z detského mikrosвета autorka bravúrne uplatňuje snové motívy a žánrové postupy detektívky, dobrodružnej, ale i náučnej literatúry (*Tóno, ja a mravec*, 1961; *Ostrov kapitána Hašašara*, 1962; *Ohňostroj pre deduška*, 1962; *Daduška a Jarabáč*, 1964; *Ako si mačky kúpili televízor*, 1967; *Rozprávky z červenej ponožky*, 1969 a i.). Takmer vo všetkých dielach tejto proveniencie dominuje poetika detského aspektu a vnímania sveta, čaro prvého dotyku s neznámou realitou života, ktorá sa najmenším bytosťami často javí ako zázrak. Obecne platí tvrdenie, že svojim chápaním detskej duše a prienikom do psychiky (najmä) chlapčenských postáv je Blažková veľmi blízka tvorcom ako Klára Jarunková, Mária Ďuričková, Nataša Tanská, Ján Navrátil, ale tiež Ľubomír Feldek či Miroslav Válek, ktorí v 60. rokoch tematicky aj žánrovo fundamentálne obohatili slovenskú literatúru pre deti a mládež.

Návrat spisovateľky k najmenšiemu čitateľovi sa udial až roku 2003, keď jej knižne vyšiel rozprávkový príbeh *Minka a Pyžamimka*. Dobrodružstvá z knihy *Mačky vo vreci* (2006) vyšli prvý raz pred takmer štyrmi decéniami na pokračovanie v časopise *Zornička*.

Exilové roky

Na vrchole tvorivých síl a pri neochabujúcom čitateľskom záujme odchádza Jaroslava Blažková do exilu (1968). Normalizačná mašinéria ju za to vylúčila zo Zväzu slovenských spisovateľov, meno i dielo autorky boli bez mihnutia oka vyradené z domácej literatúry, encyklopédií, slovníkov, regálov knižníc...

Spočiatku v Kanade kooperovala s viacerými divadelnými zoskupeniami, chvíľu bola redaktorkou krajského vysielania medzinárodnej rozhlasovej služby CBC v Montreale. Jedenásť rokov (1978 – 1989)

spolupracovala ako slovenská lektorka s manželmi Škvoreckými, ktorí založili v Toronte známe exilové nakladateľstvo 68 Publishers. „*Pracovala som zadarmo*“ – spomínala po rokoch. „*Tešila som sa, že budeme vydávať spisovateľov, ktorí doma v Československu vychádzať nemôžu. Knižky sa ilegálne vyvážali k nám domov. Istý čas som mala šťastie byť šéfredaktorkou krajanového časopisu pre Čechov a Slovákov Nový domov. Noví ľudia v emigrácii sa museli poriadne usilovať, aby mali všetko, čo potrebovali. Tí, čo tam boli už dlhšie, boli starosvetští fangličkári, čo sa jednoducho oháňali zástavami, výšivkami, krojmi. Ja, čo som sa pokladala za moderného človeka, som mala zrazu písať o tých našich hodoch, o svätom Václavovi, musela som chodiť na bazáre, kde som mala v národnom kroji predávať – ja, v okuliaroch! Ešte šťastie, že som sa do toho kroja nezmestila... Zo spätného pohľadu to nebola tragédia, skôr humor. Lenže kým to všetko bola perspektíva na celý život, vnímala som to skôr trpké. Začala som písať *Kánu Galilejskú*. Povedala som si, že to súdruhom všetko vysvetlím, že napíšem veľký satirický román o socializme. Napísala som tisíce strán a všetky som vyhodila. Nebola som s nimi spokojná. Nie som autor veľkých plátien, som skôr maliar portrétov.*“

Happyendy

K Blažkovej definitívnemu návratu do kontextu modernej slovenskej literatúry a kultúry prichádza v deväťdesiatych rokoch. Vyšli reedície jej detských kníh, výber z poviedkovej tvorby zo „zlatých šesťdesiatych“ (...ako z gratulačnej karty, 1997) a súbor *Svadba v Káne Galilejskej* (2001). Okrem ústrednej poviedky, ktorá vyšla roku 1966 a pre toto knižné dielo bola autorsky modifikovaná, obsahuje zbierka texty napísané v rozmedzí 70. až 90. rokov v Kanade. Jednotlivé príbehy o ženách síce tematicky kotvia zväčša už v kanadskej (americkej) realite, svojím existenčným a citovým zázemím sú však aktérky deja spojené so svetom, kde prišlo k sformovaniu ich vnímania života a zdedených mravných hodnôt. Najvýraznejšie tento aspekt rezonuje v poviedke *Príbeh vestálky*. Spisovateľka do nej vo vyhranenej dejovej forme vracia dilemu, ktorú riešili už jej hrdinky v prózach zo šesťdesiatych rokov. Hlavná protagonistka uvedenej poviedky Kristína to nazýva voľbou svojej mamy: „*Prežrieť potupu a žiť sama v odriekaní, len pre deti a prácu*“ – alebo revoltovať, hoci vzbura má v tomto konkrétnom prípade tragický dôsledok.

Knihu *Happyendy* (2005) tvorí trinásť listov, resp. trinásť prozaických zastavení, ktoré vznikali v rokoch 2002 – 2005. Tvrdými ranami

osudu ošľahaná autorka žila vtedy intenzívnou starostlivosťou o ťažko chorého manžela. V jej podaní dostáva každý end šancu stať sa happyendom hodným láskyplného humoru, korenistej irónie a hrejivej obraznosti. „*Niektoré fázy života sú nenávratné. Rok 1989 prišiel pre mňa príliš neskoro. Keď som dostala list z Bratislavy, ako si predstavujem svoju rehabilitáciu, pripadalo mi to absurdné. Želala som si iba, aby vyšli znovu moje knižky...*“ Jaroslave Blažkovej, ktorá odišla do večnosti 20. februára 2017 v kanadskom univerzitnom meste Guelph (Ontário), sa jej želanie splnilo...

LITERATÚRA

Návrat prozaičky Jaroslavy Blažkovej. Banská Bystrica : Metodické centrum, 1992. 59 s.

PAŠTÉKOVÁ, Jelena. Irónia verzus emócia: Rozprávačské perspektívy Jaroslava Blažkovej. In *RAK*, roč. 6, 2001, č. 5 – 6, s. 84 – 89.

CABADAJ, Peter. *Slovenský literárny exil 1939 – 1990.* Martin : Matica slovenská, 2002, s. 94 – 96.

MIKULA, Valér a kolektív. *Slovník slovenských spisovateľov.* Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 92 – 94.

FAJNEROVÁ, Lucia – BLAŽKOVÁ, Jaroslava. Doma som bola bohémkou, v Kanade ma obliekali do kroja (Rozhovor). In *Pravda*, roč. XXVI, 6. – 7. 12. 2014, č. 280, s. 18 – 21.

Madame Renée... alebo Ako milovať Slovensko

prof. Dr. Jozef M. Rydlo
 člen Slovenského ústavu v Ríme
 jozef.rydlo@gmail.com

*Je fais souvent ce rêve étrange et pénétrant
 d'une femme inconnue que j'aime et qui m'aime
 et qui n'est chaque fois ni tout-à-fait la même
 ni tout-à-fait une autre.*

Často mávam silný prenikavý sen o neznámej žene,
 ktorú milujem a ktorá miluje mňa,
 ktorá nikdy nie je rovnaká a nikdy iná.
 PAUL VALÉRY

*Si Victor Hugo était slovaque,
 tout le monde ignorerait son existence.
 Ak by bol Victor Hugo Slovákom,
 svet by o ňom nikdy nič nevedel.*
 RENÉE MIKUŠ-PERRÉAL

Ludské osudy bývajú dakedy také, že s istými osobami prichádza-
 me do styku iba zriedka a na skúpo vymedzenom fyzickom a časovom
 priestore. Býva ich zvyčajne málo, a práve preto sa na ne nezabúda...

Takými boli moje stretnutia s Madame Renée.

Bola to dáma výnimočných kvalít, hrdá Francúzka, ktorá ako pro-
 fesorka reprezentovala svoju krajinu a seba na veľkých univerzitách
 v Amerike. Bola to dáma, ktorá veľmi obdivovala Slovensko, rodnú
 krajinu svojho manžela. Z lásky k svojmu manželovi sa naučila plynulo
 hovoriť po slovensky, a to až do takej miery, že mohla prekladať do
 francúzštiny slovenské rozprávky i básne najznámejších slovenských
 básnikov.

Ktokoľvek stretol Madame Renée, musel hneď spoznať, že bola sil-
 nou osobnosťou. Dokázala to najmä za ťažkých okolností, keď v Bra-

tislave jej manžela trikrát uvrhla do väzenia komunistická polícia. Pre túto inteligentnú, húževnatú a pracovitú dámu však takmer neexistovali prekážky. Vysoko vzdelaná francúzska profesorka vedela nielen pútavo prednášať, písať učené rozpravy, prekladať, redigovať, ale bola schopná starať sa aj o svoju záhradu, omaľovať dom, pripraviť výbornú večeru s mnohými špecialitami francúzskej kuchyne pre množstvo jej hostí... Bola to dáma, ktorá nikdy neleňošila.

Kto bola Madame Renée?

Madame Renée Perréal sa narodila 15. februára 1910 v obci Pregnin v juhovýchodnom Francúzsku. Študovala na univerzitách v Besançone, Dijone a na Sorbonne v Paríži. Ako profesorka pôsobila na viacerých školách najprv vo Francúzsku a potom v hlavnom meste Spojených štátov amerických Washingtone, D. C. Jej dlhšia známosť s právnikom Jozefom A. Mikušom, započatá už v septembri 1930 na kongrese medzinárodnej organizácie katolíckeho študentstva Pax Romana v Mníchove, vyústila do usporiadaného rodinného života. Ich sobáš sa konal 2. septembra 1946 v kostole sv. Trojice v Bratislave. Sobášil ich oravský rodák P. František Paňák, SJ.

Po dvojročnom spoločnom živote na Slovensku (v rokoch 1946 – 1948), ktorý prerušil dramatický útek jej manžela zo zotročenej vlasti do exilu, žili Mikušovci začas v Paríži. Koncom roku 1951 sa rozhodli vyhnúť sa politickej útočnosti zo strany komunistickej špionáže a presťahovali sa z Francúzska do USA. Madame Renée začala učiť francúzštinu, tentokrát už vo Washingtone. Najprv na High School a napokon dlhé roky na Georgetown University. Keď prestala vyučovať a odišla do dôchodku, National Gallery of Art vo Washingtone ju požiadala, aby organizovala francúzsku skupinu lektorov, t. j. v umení kultivovaných sprievodcov pre vyberaných návštevníkov galérií. Madame Renée ako dobrá znalkyňa francúzskeho umenia zohrala v tomto smere vo Washingtone významnú spoločenskú úlohu.

O jej úspechoch na pedagogickom poli možno uviesť viacero údajov, treba však spomenúť aspoň to, že v roku 1961 jej minister školstva Francúzskej republiky udelil jedno z najprestížnejších štátnych vyznamenaní, rad Akademických paliem l'Ordre des Palmes Académiques, vyznamenanie, ktoré francúzska vláda udeľuje vynikajúcim vzdelancom v oblasti kultúry.

Madame Renée mala od prvého stretnutia so Slovenskom k nemu osobitný vzťah. Obdivovala Oravu, rodný kraj jej manžela, zároveň však aj celé Slovensko s jeho históriou a kultúrou. Svedčí o tom aj

to, že napriek jej krátkemu pobytu na Slovensku hovorila dobre po slovensky a že zo slovenčiny do svojho rodného jazyka aj prekladala. Mne osobne a mnohým iným ľuďom sa páčila jej slovenčina so spevavým francúzskym prízvukom. Spisovateľka Agneša Gundová-Jergová, dlhoročná redaktorka rozhlasovej stanice Voice of America vo Wagintone, o slovenčine Madame Renée napísala, že je melodicky čistá, šumia z nej vinné révy Francúzska a prúdenie Potomacu. Svoje znalosti o slovenčine si Madame Renée zveľaďovala aj tak, že niektoré lexikálne zvláštnosti si ešte aj na pôde USA zaznamenávala do zvláštného slovníčka pre vlastné ciele.

Pre Madame Renée je príznačné, že od prvých dotykov so Slovenskom darovala svoje schopnosti slovenskému národu. Nemožno obísť jej pôsobenie na vlnách bratislavského rozhlasu pri vyučovaní francúzštiny. Jej sugestívny hlas dvakrát v týždni (utorok a piatok), kultivovaná výslovnosť, aká iba zriedka zaznela z týchto miest do slovenského priestoru, zostala v pamätiach i po desaťročiach. Madame Renée sa bez rozpakov priznávala aj neskôr, že na toto pracovné pôsobenie v bratislavskom rozhlase si rada spomínala a že sa k nemu neraz vracala pri rozhovoroch o Slovensku. Jej láska k slovenskosti sa prejavovala aj v tom, že dokonca organizovala stretnutia priateľov Slovenska, milovníkov jeho kultúry i jazyka. Z kultivovanej Francúzky stala sa oduševnená obdivovateľka všetkého ušľachtilého, dobrého i krásneho, čo má pôvod na Slovensku. Zásluhou šarmu a taktu Madame Renée dom Mikušovcov vo Washingtone bol v rokoch komunistického útlaku Slovenska akýmsi neoficiálnym slovenským vyslanectvom v hlavnom meste Spojených štátov amerických.

Napriek krátkemu pobytu na Slovensku manželova vlasť jej nevyzli z pamäti. Keď sme sa Grébertovci, Martin Mazák a ja stretávali s Mikušovcami či v La Perle du Lac v Ženeve, či v Pregnin v neďalekom Pays du Gex, Madame Renée si nie bez nostalgie zaspomínala:

„Les deux années que j'ai vécues dans ce très beau pays, avaient aussi des moments sombres, mais en général je n'ai que de bons souvenirs de la Slovaquie. J'avais la possibilité de mieux connaître les gens, leur culture, leurs coutumes, leurs costumes traditionnels et leur cordialité. Il y a quelque chose de curieusement confiant et chaleureux dans l'âme des Slovaques... Je n'ai pas connu auparavant de gens aussi généreux que ceux de Krivá, un petit village de la région d'Orava. S'ils ont quelque chose, ils le partagent avec vous, ils ont du respect envers les autres. Je dois vous dire que les Slovaques sont riches parce qu'ils ont une âme.“

„Dva roky, ktoré som v tejto prekrásnej krajine prežila, mali aj oblačné chvíle, no inak si spomínam na Slovensko iba v dobrom. Mala som možnosť bližšie spoznať ľudí, ich kultúru, zvyky, kroje a srdečnosť. V duši Slovákov je niečo nevyspytateľne dôverčivé a teplé... Nepoznala som dosiaľ takých veľkodušných ľudí ako v Krivej, tejto malej dedine na Orave. Ak dačo majú, rozdelia sa s vami, uctia si jeden druhého. Musím vám povedať, že Slováci sú bohatí, lebo majú dušu.“

Nemožno obísť ani jej úsudok o slovenčine, ktorý vyznieva takmer ako chválospev, keď sa vyjadrila: „*Je ne sais pas si cela se rapporte aussi à mon mari, mais quand moi, je parle slovaque, ce n'est pas uniquement un regroupement de phonèmes, mais le fluide du pays dont je parle la langue. Même si mon slovaque porte les marques de l'étranger – par l'accent, quand bien même je m'efforce de respecter sa sonorité. Et j'ai des moments où je pense que c'est une langue dans laquelle on ne devrait dire que de belles choses...*“

„Neviem, či sa to vzťahuje aj na môjho manžela, ale keď ja hovorím po slovensky, to nie je iba zoskupenie hlások, ale fluidum tej krajiny, ktorej rečou hovorím. Hoci aj moju slovenčinu už poznamenáva cudzina - nánosom prízvuku, predsa sa snažím dodržiavať jej zvučnosť. A mávam chvíle, keď si myslím, že je to reč, v ktorej by sa mali hovoriť iba samé krásne veci...“

Ťažko k tomu niečo dodať. Vari aspoň toľko, že je málo osobností z cudzieho sveta, čo takto vyjadrili svoj vzťah i príklon k jazyku päťmiliónového národa Slovákov, utajovaného národa v srdci Európy.

Pani Renée mala naozaj rada Slovensko a jeho kultúru. Bola veľmi znepokojená osudom nádhernej slovenskej krajiny, kde – ako hovorievala – „*ľudia sú takí čistí a dobrí ako chlieb*“. Chodila takmer na všetky slovenské podujatia, ako boli kongresy Slovenskej ligy v Amerike alebo generálne zhromaždenia Svetového kongresu Slovákov v New-Yorku, Toronte, Chicagu či už v Ríme. Priam obdivovala slovenskú družnosť, zmysel pre pohostinnosť i slovenské ľudové piesne s ich bohatými tónovými variáciami. Madame Renée rada čítala slovenské časopisy i slovenskú literatúru, obdivovala *Živý bič* i *Zelenú krv* od Mila Urbana a Hviezdoslavovu *Hájniovu ženu*, ktorá bola podľa nej nielen vynikajúce literárne dielo, ale aj realisticko-epická báseň symbolizujúca slovensko-maďarský vzťah zobrazený v postavách Hanky s jej vysokým mravným potenciálom a Artušom, s maďarským profilom, príznačným pre istú dobovú, úpadkovú spoločnosť.

A nielenže poznala slovenskú literatúru, ale ju aj sprístupňovala iným aj tak, že ju prekladala do francúzštiny. Zo zbierky *Nox et solitudo* od Ivana Krasku vynikajúco preložila *Vesper dominicae*. Pretlmočila aj niektoré básne Rudolfa Dilonga, Mikuláša Šprinca a Karola Strmeňa, aj úryvky z veršov Andreja Žarnova a Valentina Beniaka. Do francúzštiny preložila aj vyše tridsať rozprávok od Pavla Dobšinského.

Človeka priam prekvapuje, ako jej veľmi záležalo na vydávaní kníh o Slovensku. Naisto preto, že poznala dosah písaného slova v európskom i svetovom kontexte. S jej prínosom i pričinením vyšli predovšetkým všetky francúzske publikácie jej manžela: *L'Église persécutée en Tchéco-Slovaquie* (1951), *La Slovaquie : individualité politique de l'Europe Centrale* (1952), *La Slovaquie dans le drame de l'Europe : histoire politique de 1918 à 1950* (1955) a štúdia *Différences entre Tchèques et Slovaques* (1973). V jej francúzskom preklade vyšli aj dve ďalšie publikácie jej manžela: roku 1991 v Besançone vyšla *La Slovaquie : vérité sur son histoire* (1991), a na Vianoce roku 1992, rok po nečakanej smrti Madame Renée, vyšla v Lausanne v prestížnom švajčiarskom nakladateľstve L'Age d'Homme, ktoré patrí medzi najvýznamnejšie vydateľské domy vo frankofónnom svete, spoločná publikácia Renée Perréalovej a Jozefa A. Mikuša *La Slovaquie, une nation au coeur de l'Europe*. Úvod do nej napísal generálny tajomník Slovenského ústavu v Ríme Jozef M. Rydlo. Kniha, ktorá vyšla v edícii Slavica-Histoire ako 2. zväzok prác Centre des études slaves William Ritter, podáva francúzskemu čitateľovi ucelený prehľad o individualite Slovenska, o jeho dejinách, jazyku a literatúre, o národnom duchu Slovákov, o ich mentalite a náboženskom cítení, je v nej viacero prehľadných máp a pekná obrazová príloha sprítomňujúca krásy i minulosť Slovenska.

V súvislosti s prekladmi a aktivitou Madame Renée sú jej Slováci osobitne zaviazaní za to, že jej manžel Jozef A. Mikuš mohol po svojom úteku z komunistického gulagu vyvinúť publicisticko-verejnú činnosť s cieľom brániť slovenské veci a že mu v tom aj výdatne pomáhala písaným slovom.

Je vhodné ešte spomenúť pôvodné práce Madame Renée, ktoré sa síce nedotýkajú Slovenska, ale svedčia o nezvyčajnej erudícii tejto priateľky Slovákov. Je to obsiahla štúdia *L'enseignement aux États-Unis*, ktorá vyšla roku 1975 v parížskej revue *Les études sociales*. Ide tu o komparatistickú prácu, vlastne o zhodnotenie francúzskeho školského systému a výchovy detí v americkom prostredí. Autorka v nej poukazuje na školský systém uplatňovaný od Napoleona, ktorý už za

jeho čias nadobudol pevnú organizačnú štruktúru. Neskôr zdokonalený o francúzske racionalistické zákonodarstvo stal sa priam vzorom európskeho školstva. Madame Renée v práci podrobila americké školstvo prísnej kritike, lebo sa v ňom nekladie primeraný dôraz na osobnú a mravnú výchovu. Autorka vyčíta niektorým kruhom aj to, že nie sú dostatočne energické ani dôsledné v protestoch proti viacerým krajinostiam vo výchove.

Manželia Mikušovci mali silné citové väzby k svojim rodiskám. Pre Renée Perréal to bol Le Pays de Gex vo východnom Francúzsku, pre Jozefa Mikuša to bola Orava na Slovensku. Tieto dva kraje si boli dokonca geograficky dosť podobné. Orava tvorí uzavretý celok a Gex je zasa od Francúzska oddelený pohorím Jura, i keď kraj je otvorený smerom na Ženevu. Tak ako je dominantou Oravy Magura, kraju Le Pays de Gex dominuje Jura.

Obidva kraje sú známe svojou pohostinnosťou. Keď niekto v Le Pays de Gex vstúpi do domu, hneď ho ponúknu pohárom vína, celkom ako na Orave. Tam však skôr dostane pohárik pálenky. Obidva kraje majú malé lokálne železnice, čo vypovedá aj o ich podobnom ekonomickom charaktere.

Svoj hlboký vzťah k Orave Jozef Mikuš vyjadril vo svojej knižke spomienok na vlastnú mladosť *V krážoch dediny*, ktoré sa Renée veľmi páčili a povzbudzovala ho k tomu, aby ich publikoval.

Renée ako skautka chodievala na výlety do Jury a poznala takmer všetky dediny v tejto oblasti i miestne nárečie. Založila si dokonca zvláštny systém kartičiek s typickými nárečovými výrazmi tohto kraja, a po rokoch ich zbierania spolu so sestrou Marie vypracovala slovník týchto výrazov aj s potrebnými vysvetlivkami. Výsledok tejto práce uverejnil na pokračovanie najprv miestny týždenník v Gex *Le Pays Gessien*. V roku 1990 s odborným komentárom túto dialektologickú rozpravu nazvanú *Le Parler du Pays de Gex autrefois* uverejnil odborný časopis *The Georgetown Journal of Languages and Linguistics* vychádzajúci vo Washingtone.

Keď 3. januára 2002 na Bratislavskom hrade prezident Slovenskej republiky odovzdal Jozefovi A. Mikušovi najvyššie štátne vyznamenanie obnoveného slovenského štátu Pribinov rad I. triedy, ktorý mu udelila slovenská vláda „za celoživotné dielo v oblasti boja Slovákov za štátnu samostatnosť o slovenskú štátnosť“, bola to aj pocta Madame Renée, erudovanej, ustavične aktívnej ženy, úprimnej priateľky Slovákov, obdivovateľky slovenskej kultúry i minulosti, osobnosti, kto-

rej patrí uznanie za jej prácu a aj vďaka za všetko to, čo vykonala pre slovenský národ.

Un proverbe latin dit qu'il ne faut dire que du bien d'une personne décédée. En effet, pendant sa vie on ne disait que du bien de Madame Renée. Elle ne connaissait ni la colère, ni la vengeance ou les insultes, elle a vécu une vie parfaite, un mariage merveilleux... Lorsque, le 30 décembre 1991, elle s'est envolée vers le ciel bleu de l'éternité, elle a laissé un vide derrière elle, un vide dans l'espace de la bonté dont elle fut un exemple exceptionnel.

Starorímske príslovie hovorí, že o mŕtvom len dobre. O Madame Renée sa však vždy hovorilo len dobre, i keď žila. Nepoznala hnev, pomstu alebo urážky a prežila dokonalý život, mala nádherne manželstvo... Keď sa 30. decembra 1991 stratila na modrej oblohe večnosti, ostalo po nej prázdno v priestore dobra, ktorého bola vynikajúcim príkladom.

Merci, Madame Renée! Au revoir...

Za Jurajom Jakubiskom (nekrológ)

Mgr. Peter Cabadaj
petercabadaj5@gmail.com

Krátko pred polnocou, v noci z piatka na sobotu 24. februára 2023, zomrel v Prahe vo veku nedožitých 85 rokov významný slovenský filmový režisér, scenárista, kameraman a výtvarník Juraj Jakubisko. Nemožné robil skutočným aj bez najmodernejšej techniky – fundamentom všetkého bola jeho bezbrehá imaginácia. Kultový taliansky režisér Federico Fellini raz o ňom povedal: „*Nie všetci máme Jakubiskove oči, ktoré mu dovoľujú vidieť to zázračné, nečakané a fantastické aj v najobyčajnejšej každodennosti.*“

Hádam ani netreba špeciálne pripomínať, že Juraj Jakubisko, rodák z rázovitej východoslovenskej dediny Kojšov (nar. 30. apríla 1938), patril v 60. rokoch minulého storočia medzi kľúčové osobnosti svetoznámej Československej novej vlny. Zatiaľ čo všetci okolo neho – v snahe dostať do plúc filmovej tvorby, vyschnutých érou schematickej podvýživy, čerstvý kyslík, – „doháňali Európu“, Jakubisko ako by si stačil sám.

Isteže, nebolo to tak od samého začiatku, lebo z debutového filmu Kristove roky (1967) jednoznačne vyplýva, že režisér dobre vedel, čo sa vo vtedajšej Európe práve „nosí“. Ak túto cestu vzápätí opustil, určite nie z dôvodu, že by nikam nevedla, ale preto, že nešlo o líniu, v ktorej by sa mohol naplno cítiť vo svojej slovenskej koži. Jednoducho, vrátil sa „domov“ a tento návrat znamenal v režisérovom prípade kardinálny filozofický, myšlienkový aj umelecký zlom. Najväčšmi tvorcu upútal vášnivý, paragrafmi počestnej morálky nespútaný život. Intenzívne z neho čerpal od detských liet. A keďže disponoval zmyslami pripravenými absorbovať všetko – život i smrť, sladkosť i horkosť, hrôzu i šťastie, tragiku i humor v ich opojnej zmesi –, čerpal žiadostivejšie než iní. Navyše, všetko spomenuté umocňovala jeho fantázia, ktorá akoby sa napájala zo Chagallovho žriedla. Obrazy tejto imaginácie vybuchovali sťa petardy, pričom ich vyústeniu do bizarných rovín zabránila režisérova estetická disciplinovanosť.

Slovenská aj česká filmová kritika považuje za Jakubiskove vrcholné diela prvé štyri dlhometrážne tituly, nakrútené v druhej polovici, resp. na sklonku šesťdesiatych rokov (*Kristove roky*, *Zbehovia a pútnici*, *Vtáčkovia, siroty a blázni*, *Dovidenia v pekle, priatelia*). Uvedené filmy, analyzované a interpretované mnohými štúdiami a článkami, sú presvedčivým dôkazom režisérovoho výnimočného talentu, originálneho pohľadu na svet a, samozrejme, bezodnej fantázie. Sugestívne poetické a metaforické asociácie (a lá Fellini) a formálne postupy, ktoré invenčný Jakubisko – absolvent pražskej FAMU – uplatnil v spomenutých dielach, patria v rámci Československej novej vlny medzi najosobitejšie autorské línie a koncepty. Tvorca v nich rezignoval na tradične chápaný časopriestor, autentické dekorácie či zaužívané rozprávačské klišé. Keďže ale neuprednostnil formálny tvar pred silou výpovede, dokázal nielen zaujať a oslovit, ale tiež šokovať a mrazivo prekvapiť. Tematické skonkrétne režisérovoho filmov smerovalo k zobrazeniu večnej konfrontácie energie s pasivitou, snov s prízemnosťou, nádeje s prázdnotou – s plným vedomím všetkých z toho vyplývajúcich nášlapných mín a rizík. Yorick, postava z filmu *Vtáčkovia, siroty a blázni*, hovorí: „Iba bláznovstvo robí človeka šťastným.“ Triezvejší autorský komentár vzápätí dopĺňa, že ľudia však „nájdu chvíle, keď sú skutočne šťastní, ale to je málo, i keď je to krásne. Sám seba totiž človek nemôže dlho klamať. Hra na bláznovstvo prerastá v samo bláznovstvo, a je to daň za relatívne šťastnú hru.“

Rozhodne sa treba zmieniť aj o Jakubiskovom hlbokom vzťahu k slovenskej ľudovej tradícii, kultúre a folklóru. Pri využívaní motívov tejto proveniencie mu nešlo o zobrazenie idylizujúcej malebnosti či rešpektovanie historicko-etnografických faktov a zákonitostí. Naopak, chcel poskytnúť adekvátny priestor celkovému vyznaniu poézie, ktorá stvárnovaný svet nielen vonkajškovo opisuje, ale s využitím ľudovej fantázie a fantastiky tiež emocionálne umocňuje a ozvlášťňuje. Týmto možno vysvetliť, prečo sa pre režiséra stala folklórom i secesia. Isteže, nemáme na mysli jej rafinované dekoratívne poňatie, ale secesiu v pôvodnej naivnej forme, ktorú si privlastnilo ľudstvo rovnakým spôsobom, ako predtým barok. Povedané a napísané inými slovami: Jakubisko zbavil folklór diktátu suchého etnografizmu a vrátil mu jeho slobodnú obraznosť. Očividným dôkazom citlivého, výsostne autorského zaobchádzania s prejavmi slovenskej ľudovej tradície je film *Zbehovia a pútnici* (1968), voľne nakrútený podľa literárnej predlohy spisovateľa Ladislava Ťažkého.

Ďalekosiahle konzekvencie udalostí z augusta 1968 násilne prerušili Jakubiskov tvorivý rozlet a úspešne naštartovanú umeleckú kariéru. Normalizačná mašinéria mu do filmových štúdií dovolila vstúpiť až v polovici 70. rokov. Aj to len „zadným vchodom“, prostredníctvom reklamných a populárno-vedeckých snímok. Prvým celovečerným filmom, ktorý mohol po vynútenej odmlke nakrútiť, bol *Postav dom, zasad' strom* (1979). Zaujímavosťou je, že prísne scenáristické mantinely tomuto príbehu „mierne dešperátneho“ mladíka s dobrými úmyslami zásadnejšie neuškodili. Paradoxne, omnoho viac režisérovi ublížil ideový, resp. ideologický pancier, ktorý ho navidomoči obmedzoval pri realizácii romantických titulov z 80. rokov (*Pehavý Max a strašidlá, Takmer ružový príbeh*).

Na základe objednávky zo strany Slovenskej televízie nakrútil komédiu s mierne satirickým ostrím *Nevera po slovensky* (1980). Hoci ide o divácky obľúbené a v televíziách často reprízované dielo, dvojdielnu verziu premietanú v kinách kritika neprijala. Za skutočnú Jakubiskovu umeleckú rehabilitáciu možno oprávnene považovať až fresku *Tisícročná včela* (1983), v ktorej sa na rozdiel od svojich filmov zo 60. rokov pokúsil o zdanlivo štýlovú „nečistotu“. Zámer mu vyšiel dokonale. Opätovne uplatnil výrazné ireálne dekorácie (aspoň v niektorých sekvenciách na krehkom rozhraní sna a skutočnosti) i nezameniteľný štýl nakrúcania, pričom obidve zložky situoval do oveľa reálnejšieho časopriestoru. „Povinné“ robotnícke motívy, ktoré vystupujú do popredia v druhej časti opusu, svojím celkovým (až schematickým) vyznením negatívne zasiahli do pôvodnej štruktúry rozprávania.

Najambicióznejším tvorcovým prednovembrovým projektom bol film *Sedím na konári a je mi dobre* (1989), čiastočne evokujúci jeho slávnu éru z konca šesťdesiatych. rokov. Jakubisko ho však nepovažoval za „obzvlášť výnimočný alebo prevratný“. Dúfal ale, že „snímka prinajmenšom splní úlohu onej príslovečnej prvej lastovičky, ktorá nepadla ranou z brokovnice“. Čoskoro po uvedení filmu prišla revolúcia a ďalších lastovičiek už nebolo treba...

Prelínanie motívov, komediálnu orientáciu, ale i ornamentálne využívanie symboliky a snových čísel charakterizujú tragikomicky ladený film *Lepšie je byť bohatý a zdravý ako chudobný a chorý* (1992). Vzhľadom na pomery deväťdesiatych rokov režisér ojedinelým spôsobom prepojil motív komorného príbehu hlavného aktéra deja s celkovými politickými a spoločenskými peripetiami Slovenska po novembri 1989.

Počas roka 1995 nakrúcal Juraj Jakubisko v mojej rodnej obci Terchová film *Nejasná správa o konci sveta*. Mal som vzácnu príležitosť zhovárať sa s ním nerušene takmer dve hodiny. Rozoberali sme aj budúcnosť filmu a režisér v tejto súvislosti okrem iného uviedol: „*Problém, či film prežije napríklad ďalších sto rokov, spočíva v tom, či prežije umenie. Veď si len predstavte, že sme sa s pomocou počítačov dostali tak ďaleko, že si dáte na hlavu kuklu, okuliare, magnetické rukavice a dotýkate sa vecí, chodíte v priestore. Ale ono je to všetko imaginárne! Potom záleží iba na jedincovi, či si vymyslí nejaký film, v ktorom sa bude on sám pohybovať. To však vedie k individualizmu, potlačeniu mysle a racionalizmu. Pevne verím, že umenie je mimoriadne dôležité, pretože je niečo podobné ako náboženstvo. Vie dávať človeku takú silu, že stráca strach zo smrti. Pozeráte nejaký dobrý film a vidíte, že človek sa dostane do obrovských ťažkostí a že každý iný by to už vzdal. Z toho vyjdete, čiže dávate si určitý návod, že aj ja to skúsim. Človek vidí filmovú ságu, na konci ktorej sa umiera vyrovnane. Uvedomuje si, že každým dýchaním speje k smrti a so smrťou sa musí vyrovať, ako keď sa niekto vyrovnáva s tým, že bude popravený vo väzení. Film teda dáva človeku ilúziu, že ho pripravuje na to, aby nemal strach zo smrti. Preto hovorím, že je ako náboženstvo, aby sa človek vedel pripraviť, že musí byť spokojný so svojím životom, že nežil nadarmo. Toto je systém umenia. Čím bohatší je štát, tým je umenie dôležitejšie. A čím ďalej tento svet bohatne, tým viac musí premýšľať o smrti, aby sa zbavil strachu z nej.*“

Pred pätnástimi rokmi mal v kinách premiéru koprodukčný slovensko-česko-britsko-maďarský film *Bathory* (2008). Ako už vyplýva z názvu, Jakubiska inšpiroval príbeh konkrétnej historickej osobnosti – legendami opradenej čachtickej panej. Toto monumentálne výpravné dielo bolo neobyčajné z viacerých hľadísk. Rozpočtom 400 miliónov vtedajších korún sa v čase svojho vzniku stalo najdrahším stredo-európskym filmovým projektom. Zásluhou premyslenej marketingovej stratégie a masívnej reklamnej kampane prekonallo všetky domáce rekordy v návštevnosti i tržbách. Pripomenieme tiež, že na filme pracovali dvaja špičkoví kameramani, Slovák Ján Ďuriš a jeho český kolega F. A. Brabec.

Nie každý námet a scenár, ktorý mal rozpracovaný, Jakubisko dokončil. Veľkou stratou pre slovenskú kinematografiu navždy zostane, že z finančných dôvodov nemohol zrealizovať epopēju o Svätoplukovi. Magicky ho fascinovalo, že veľkomoravský panovník viedol trinásť vojen, žiadnu neprehral a rozhybal veľkú časť Európy. Režisér o tom

plánoval nakrútiť svoj najdrahší opus, lebo bol bytostne presvedčený, že „slovenský národ si zaslúži veľkofilm“.

Finitným Jakubiskovým dielom je pokračovanie kultovej rozprávky *Perinbaba* s názvom *Perinbaba a dva svety*. Sprvu bola premiéra titulu plánovaná ešte pred Vianocami 2019. Zhodou rôznych okolností a faktorov išiel film do kín až na Vianoce 2023. Režisér pred časom otvorene priznal, že to už nebude *Perinbaba*, ako ju poznáme spreď 38 rokov. Zároveň ale fanúšikom mimoriadne obľúbenej snímky sľúbil, že ich nesklame. Vďaka digitálnej technike sa v pokračovaní dokonca objaví aj pôvodná Perinbaba, ktorú stvárnila svetoznáma talianska herečka a manželka F. Felliniho, medzičasom zosnulá Giulietta Masina. Chýbať tiež nemôže Zubatá, do deja sa vráti i mladá Alžbetka a mladý Jakub. Hlavným aktérom príbehu však bude ich syn Lukáš.

Jedinečné umelecké majstrovstvo legendárneho filmového mága Juraja Jakubiska bolo dekorované mnohými slovenskými, českými a medzinárodnými cenami. Okrem iného získal aj Českého leva za divácky najúspešnejší film roka 2008 (*Bathory*) a Cenu Matice slovenskej (2013). Posledná rozlúčka so zosnulým maestrom sa konala v sobotu 4. marca 2023 v Katedrále sv. Víta v Prahe.

Čeť pamiatke slovenského režiséra 20. storočia Juraja Jakubiska!

Za Adolfom Schererom (nekrológ)

Mgr. Peter Cabadaj
petercabadaj5@gmail.com

Písal sa 17. jún 1962 – deň finále majstrovstiev sveta vo futbale – a čílska metropola Santiago bola doslova vo vare. Proti sebe nastúpili vysoko favorizovaný obhájca titulu Brazília a reprezentácia Československa, ktorej postup do finále šampionátu vyvolal vo svete obrovské prekvapenie a doma neskutočnú eufóriu.

Turnikety na Estadio Nacional zaregistrovali 68 679 divákov, zápas ako hlavný rozhodca viedol Nikolaj Latyšev z vtedajšieho Sovietskeho zväzu. Jubilant Josef Masopust z Dukly Praha (hral päťdesiaty zápas v národnom tíme) sa gólom v 15. minúte postaral o to, že naša reprezentácia bola v danej chvíli majstrom sveta. Radosť ale trvala veľmi krátko. Amarildo o dve minúty zbehol po ľavom krídle takmer až k bránkovej čiare a z ťažkého šikmého uhla prekonal zaskočeného Viliama Schrojfa. Československých futbalistov rýchle vyrovnanie nezlomilo, naďalej hýrili aktivitou a udávali hre tón. Aj druhý polčas začali sľubne a do 68. minúty zápasu mali obe mužstvá zhruba rovnaké množstvo streleckých pokusov. Opäť však „zaúradoval“ bleskurýchly Amarildo. Unikol po ľavom krídle, odcentroval vysokú loptu, brankár Schrojf ani Kvašňák ju nezachytili a Zito hlavou neomylné skóroval. Definitívne sa o majstrovi sveta rozhodlo o desať minút. Skúsený matador Djalma Santos poslal z diaľky do našej šestnástky vysokú loptu. Najprv ju chcel zachytiť stopér Pluskal, po ňom brankár Schrojf, ktorého ale šikmé slnko tak oslepilo, že mu lopta vypadla z rúk a pribiehajúci dôrazný Váva upravil stav zápasu na konečných 3:1. Išlo o zdrvivú odpoveď Brazílie na intenzívny tlak československej reprezentácie, ktorá si dovtedy vytvárala príležitosti na strelenie gólu s cieľom vyrovnat skóre.

V devätnásťčlennom kádri mužstva, ktoré viedol Rudolf Vytlačil, registrujeme až 11 slovenských futbalistov, respektíve hráčov pôsobiacich v slovenských kluboch (Jozef Adamec, Jozef Bomba, Titus

Buberník, Andrej Kvašňák, Pavol Molnár, Ján Popluhár, Adolf Scherer, František Schmucker, Viliam Schroj, Jozef Štibrányi, Jiří Tichý).

Posledným žijúcim Slovákom, ktorý nastúpil pred šesťdesiatjeden rokmi vo finále svetového šampionátu v Čile, bol do leta 2023 útočník Adolf Scherer (nar. 5. mája 1938 v Priekope – dnes mestská časť Martina). Hrával za Lokomotívu Vrútky, Červenú hviezdu Bratislava, Slovnafť Bratislava, Lokomotívu Košice, VSS Košice, Strojárne Martin, Olympique Nimes a Avignon (Francúzsko). Reprezentoval 36-krát, dal 24 gólov a celkovo figuruje na piatom mieste historickej tabuľky československých strelcov.

Svojrázny Adolf (Dolfi) Scherer zdedil futbalový talent po otcovi a postupom času sa z neho stal jeden z najobávanejších kanonierov. Vedel sa nenapodobiteľne oprieť v správnej polohe a chvíli do lopty, dokázal páliť priamo priehlavkom, halfvolejom, a jeho strely mali úžasnú rýchlosť. Prvý zápas v drese Československa odohral proti Švajčiarsku (1958) a gólom prispel k nášmu víťazstvu.

Keď prevzal reprezentačné kormidlo veľký futbalový stratég a mág Rudolf Vytlačil, kanonier Scherer mal trvalé miesto v kádri. Dôveru ikonickému trénerovi splatil viacerými presnými zásahmi. Napríklad v zápase s Holandskom (1960) strelil tri góly a mierou vrchovitou prispel k víťazstvu 4:0. Vo štvrtom ročníku Pohára Práce o najlepšieho ligového strelca sezóny 1961 – 1962 vsietil 24 gólov a na dlhých dvadsaťšesť rokov z toho bol československý rekord. *„Nie každý futbalista môže byť strelca, to mi verte. Ja som od malička rád dával góly. Pálil som ľavá – pravá, pravá – ľavá a dával góly. Lebo dať gól, to je radosť; z hry, jedenástky, tresňáku, to je jedno, len nech to tam je. A hlavičky, to bola pasia. Prišla lopta vzduchom, vyšplhal som sa za ňou a bác! Už tam bola...”* – povedal raz Scherer v interview.

Oblúkom sa vraciame k pamätným futbalovým majstrovstvám sveta v roku 1962. Isteže, excelentný útočník „Dolfi“ Scherer v Čile chýbať nemôže. Napriek mimoriadne silnej konkurencii hráva stabilne v základnej jedenástke. Úvodná fáza turnaja mu ale strelecky nevyšla. Tréner Vytlačil bol však trepezlivý a kanonierovi dôveroval. Pevne veril, že jeho hviezdne chvíle určite prídu. Stalo sa!

Vo štvrtfinále sme porazili favorizovaných Maďarov práve gólom zo Schererovej kopačky. Dva góly dal v semifinálovom zápase Juhoslovanom a kľúčovo tak prispel k senzačnému postupu československého mužstva do finále futbalových majstrovstiev sveta. Ako už bolo spomenuté, podľahli sme v ňom obhajcovi titulu Brazílii 1:3. Mužstvo Čes-

koslovenska hralo v zostave: Schroj – Tichý, Pluskal, Popluhár, Novák – Kvašňák, Masopust – Pospíchal, Scherer, Kadraba, Jelínek. Rozhodne stojí za zmienku, že Adolf Scherer bol jedným z trojice najlepších strelcov svetového šampionátu v Čile.

Smutným faktom zostáva, že totalitný komunistický režim po Schererevej emigrácii do Francúzska (1973) „vyškrtol“ slávneho kanoniera z našich futbalových dejín. Doslova zmizol z domácich historických záznamov, fotografií, štatistík, pamätných tabúl na zväze i v kluboch, kde hrával... Zmena nastala až po Nežnej revolúcii (1989), keď okrem iného získal tiež odznak Ligového kanoniera (Klub stovkárov) s poradovým číslom 37. za 128 strelených gólov.

Československo spôsobilo v roku 1962, aj vďaka Schererovým výkonom a gólom, v Čile ohromnú senzáciu a bravúrne doputovalo až do finále šampionátu. Hoci s tým nikto nepočítal, treba uviesť, že naša vtedajšia reprezentácia disponovala zbraňami, ktoré museli priniesť úspech. Jednotlivé zápasy absolvovala s maximálnym herným nasadením, obetavosťou a príkladnou bojovnosťou. Keď nakoniec československí futbalisti ako prví blahoželali staronovým brazílskym šampiónom k zisku titulu, v srdciach mali veľký žiaľ za nevyužitou jedinečnou príležitosťou. Odvtedy už Československo ani jeho nástupnícke štáty nikdy vo finále majstrovstiev sveta vo futbale nehrali...

Legendárny Adolf Scherer, neodmysliteľná súčasť nášho „strieborného čílskeho zázraku“, zomrel 22. júla 2023 vo veku 85 rokov vo francúzskej obci Saint-Gilles, kde dlhodobo žil.

Čeť jeho pamiatke!

RECENZIE A SPRÁVY

Štrnásta kniha Jána Jančovica

Ján Jančovic: *Na chlebovej postati*. Nadlak: Vydavateľstvo Editura
Ivan Krasko 2022, 495 s. ISBN 978-973-107-193-0

*doc. Dr. Alžbeta Uhrinová, PhD., mim. prof.
Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku
uhrinova.alzbeta@gmail.com*

*Obal knihy Jána Jančovica, Na chlebovej postati.
Zdroj: archív autorky recenzie*

Nová kniha Jána Jančovica *Na chlebovej postati* určite mnohých poteší, lebo si v nej nájdú zaujímavé čítanie, cenné informácie o svojej lokalite a Slovákoch, ktorí žili a pôsobili, resp. žijú a pôsobia na území dnešného Maďarska.

Publikácia vychádza pri príležitosti významného životného jubilea J. Jančovica. Autor skúma Slovákov evanjelického vierovyznania v Maďarsku viac ako tridsať rokov. Výsledky svojich výskumov priebežne uverejňoval v slovenskom jazyku vydávaných publikáciách v Maďarsku, predovšetkým v *Ludových novinách*, *Našom kalendári*, *Čabianskom kalendári* a na internetových portáloch *luno.hu* a *oslovma.hu*. Mnoho z nich vyšlo aj v časopisoch a zborníkoch vydávaných na Slovensku, ako napr. v zborníku *Slováci v zahraničí*. Kniha *Na chlebovej postati* obsahuje výber týchto článkov. To, že sa kratšie i dlhšie spisy zrodené počas tridsiatich rokov nachádzajú v jednej publikácii, značne uľahčuje prácu záujemcov, lebo ich nemusia vyhľadávať v rôznych zdrojoch. Kniha určite osloví aj nových čitateľov, ktorí dávnejšie uverejnené autorove články ešte nečítali.

Názov publikácie *Na chlebovej postati* je veľmi dobrý výber, lebo citát z básne Andreja Sládkoviča *Hojže, Bože...* výstižne vyzdvihuje jej obsah. Čitateľa emocionálne pripravuje na čítanie uvedený úryvok z diela.

V predhovore sa Jančovic zmieni o okolnostiach vzniku knihy. Predstavuje cieľ práce, metodológiu a naznačí jej obsah. Prezradí objektívne a subjektívne príčiny svojho záujmu. Dozvieme sa, prečo sa rozhodol skúmať Slovákov evanjelického vierovyznania v Maďarsku a písať, resp. publikovať o nich. Po úvode analyzuje príčiny sťahovania Slovákov na Dolnú zem, ktorými sa podrobne zaoberal vo svojich predošlých prácach *Za chlebom na Dolnú zem* a *Z kolísky na Dolnú zem*. Autor upozorňuje na dvojsmerné sťahovanie. Tomuto faktu, ktorý podložil aj priezviskami z matrík, sa doteraz nevenovala dostatočná pozornosť. Keďže prví utečenci a vystáhovalci sa usadili najprv v Novohrade, autor sa v úvodnej štúdii venuje najmä situácii osadníkov v tejto župe. Pre historikov a miestnych historikov – ale aj pre tých, ktorí skúmajú svoj rodokmeň – sú zaujímavé a cenné fakty zo súpisov z rokov 1720 a 1723 zaradené do časti *Odkiaľ a kam utiekli* (s. 19 – 22).

Publikácia pozostáva zo šiestich väčších kapitol pomenovaných podľa žúp, v ktorých sa slovenskí evanjelici usadili: *Župa Novohradská*, *Župa Peštianska*, *Župa Báčsko-malokumánska*, *Župa Komárňansko-ostrihomská*, *Župa Sabolčská*. V mestách a obciach týchto žúp robil Jančovic výskumy (celkovo približne v 30 osadách). Výsledky svojich

bádání uvádza v podkapitolách. Najrozsiahljšia je kapitola o Peštianskej župe, ktorá zahŕňa aj hlavné mesto, po nej nasleduje Békešská župa. To, že Ján Jančovic svoje výskumy realizoval v mnohých, aj menších, výskumníkmi doposiaľ nie veľmi vyhľadávaných dedinkách, vo veľkej miere obohacuje poznatky o slovenskej národnosti v Maďarsku a dost' prispieje k jej sebapoznaniu (napr. článok *V Tápiovskom Svätom Martine žili Slováci od jeho založenia*, s. 211 – 216).

Témami jednotlivých článkov sú najmä história lokality (napr. *Prvé roky Slovákov v Bíni*, s. 167 – 174, *Vinice nad Jaminou v podaní Karola Hrdličku*, s. 277 – 281), dejiny evanjelickej cirkvi (napr. *Slovenskí evanjelici v hlavnom meste Uhorska*, s. 185 – 194), školy (napr. *Z najstarších dejín z albertského školstva*, s. 75 – 80), život a činnosť významných osobností, farárov, učiteľov, umelcov a remeselníkov, podnikateľov (napr. články *Dvadsať rokov slúžil v Edháze a v Malom Kereši*, s. 229 – 232, *Michal Mišura starší a mladší sa v Budapešti presadili*, s. 205 – 210, *Stretnutie s výnimočnou bývalou slovenskou učiteľkou*, s. 239 – 246). Jančovic venuje pozornosť aj presídleným dolnozemským rodákam, ktorí

Autor publikácie *Na chlebovej postati*,
Ján Jančovic. Zdroj: archív autorky recenzie

zvyšujú reputáciu Slovákov z Maďarska na Slovensku aj vo svete (napr. *Kládol prvé základy hudobného života na Slovensku*, s. 283 – 290, *Maliar, ktorý našiel spásu v umení*, s. 323 – 327). Témy sa však v jednotlivých článkoch prelínajú a nemožno ich striktné oddeliť. Autor sa snaží zachytiť skúmanú problematiku komplexne.

Spisy sú nesmierne bohaté na konkrétne historické fakty, uvádzajú názvy osád, roky i priezviská presťahovaných poddaných. Kniha ako pramenný materiál môže poslúžiť genealogickým

výskumom, ale aj bádateľom onomastiky. V publikácii nechýbajú ani zvyky a tradície, zaujímavé príbehy, informácie o slovensko-maďarských kontaktoch, či o súčasnom živote evanjelikov slovenského pôvodu v Maďarsku (napr. *Polstoročie v službe slovenských evanjelikov v Maďarsku*, s. 329 – 332, *Zachraňuje a uchováva dejiny čabianskych evanjelikov*, s. 273 – 276).

Hlavnou metódou výskumnej práce Jančovica bolo štúdium matrík a archívnych cirkevných a školských dokumentov, vďaka ktorým objavil veľa doposiaľ neznámych faktov nielen o súčasných, ale aj o bývalých slovenských osadách na území terajšieho Maďarska (napr. v článku *Bodoň je príkladom strácania slovenskej identity*, s. 37 – 40). Z hľadiska dejín slovenskej národnosti sú dôležitými prameňmi i jeho interview, rozhovory o minulom a dnešnom živote Slovákov. Autor sa s čitateľmi podelí aj o svoje osobné skúsenosti, ktoré získal počas svojich návštev v skúmaných lokalitách.

Pozoruhodné a kuriózne sú štúdie o zvonoch v kostoloch a o Slovákoch na stránkach slovenských novín *Národný hlásnik*, *Národné noviny* a *Obzor* (s. 439 – 470). Na záver sú veľmi zábavné a pútavé *Žatevné huncútstva* (s. 470 – 476).

Jančovic svoje publicistické články napísal pre široké vrstvy prijímateľov. Jeho texty sú prístupné nielen odbornej verejnosti, ale aj „obyčajným“ ľuďom, informuje a zároveň vzdeláva čitateľov. Kniha má podobu vedecko-populárnej literatúry, spĺňa teda predovšetkým poznávaciu funkciu. Veľký dôraz kladie autor na fakty a vedecké údaje. Pre štýl a jazyk publikácie je charakteristická výstižnosť a pôsobivosť. Zborník článkov obohacuje bohatá fotografická príloha, ktorá má výpovednú hodnotu.

Publikácia je nielen obsažná, ale aj z formálneho hľadiska pekná. Uzrela svetlo sveta v rámci edície Knižnica Dolnozemskeho Slováka, jej vydavateľom je Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Kraska v Nadlaku, bola pripravená v spolupráci s Neziskovou verejnoprospešnou spoločnosťou SlovakUm, s. r. o. Redaktorom zborníka je konateľ tejto obchodnej spoločnosti CSSM Imrich Fúhl, ktorý vo svojom príspevku predstavuje autora. Konštatuje o. i.: „*Ján Jančovic patrí medzi najaktívnejších dopisovateľov týždenníka Slovákov v Maďarsku, ale aj Nášho kalendára a mnohých ďalších periodík (s. 481). Náš skúsený odborník na minulosť a súčasnosť našej Slovače sa pozerá s istým nadhľadom, a predsa len zvonka, o to vzácnejšie sú jeho osobné skúsenosti a názory (s. 484).*“

Pre všetky uvedené znaky odporúčam do pozornosti výskumníkom, učiteľom, študentom, verejným činiteľom a každému záujemcovi najnovšie knižné dielo Jána Jančovica *Na chlebovej postati*. Môže slúžiť ako cenný študijný materiál na poznávanie minulosti a súčasnosti svojej lokality, svojich predkov a Slovákov evanjelického vierovyznania (nielen) v Maďarsku.

Z činností Krajsanského múzea Matice slovenskej počas roka 2023

PhDr. Zuzana Vaňová
Matica slovenská, Krajsanské múzeum
zuzana.pavelcova@centrum.sk

Rok 160. výročia založenia Matice slovenskej a 30. výročia slovenskej štátnosti sa do matičného diania zapísal veľkými písmenami. V prípravách naň nezaostávalo ani Krajsanské múzeum Matice slovenskej (ďalej len KM MS), ktoré od jeho začiatku dostalo pod gesciu V. kongresu matíc slovanských národov a inštitúcií ako jedno z hlavných podujatí augustových matičných osláv.

Aj v roku 2023 prácu v KM zastrešovala iba jedna pracovníčka – jeho riaditeľka Zuzana Vaňová. Na absolventskej praxi pod jej vedením spracovávali fond KM MS Natália Laubertová (od 1.12.2022 do 15.2.2023) a Nina Poliačková (od 1.12.2022 do 30.5.2023), ktoré pracovali na inventarizácii fondov KM zo Švédska, Španielska, Talianska, Uruguaja, Ruska a USA. Od 31. júla 2023 až do konca roka 2023 bola Zuzana Vaňová dlhodobo práceneschopná.

Počas roku 2023 KM pracovalo na viacerých cieľoch v oblasti vedy, stykov a spolupráce s krajanmi a zástupcami slovanských matíc a inštitúcií i v oblasti budovania dokumentačného strediska KM.

V oblasti vedy zostavilo jubilejné, štyridsiate číslo vedeckej recenzovanej ročenky *Slováci v zahraničí*. Na jeho obsah dohliadala inovovaná redakčná rada. Recenzne sa na výslednej práci zborníka podieľal okrem docenta Pavla Pareničku i nový recenzent zo Slovenského historického ústavu MS doktor Jaroslav Durec. KM v marci tlačou vydalo publikáciu (za finančnej podpory ÚŠŽZ) *Život a dielo Štefana Boleslava Romana*. Koncom decembra 2023 vydalo ďalšie zborníkové dielo *Život a dielo Františka Jozef Fugu*, ktoré vzišlo z rovnomenného seminára Matice slovenskej konaného 7. júna 2023. Na oba semináre pripravila príspevky aj riaditeľka KM Z. Vaňová (*Svetový kongres Slovákov a Matica slovenská; Fragmenty zo života Mons. Františka Jozefa Fugu*). 16. až 18. marca 2023 sa zúčastnila 15. ročníka udeľovania Ceny Ondreja Štefanka, na ktoré nadviazala vedecká konferencia. Tá sa tento

rok zamerala na tému *Združenia, spolky, organizácie a inštitúcie dolnozemských Slovákov*. Na konferencii vystúpila s príspevkom *Združenia, spolky, organizácie a inštitúcie dolnozemských Slovákov v spolupráci s Maticou slovenskou*. Tiež jej tlačou vyšli príspevky z konferencií konaných v roku 2022: *Život a literárne dielo Michala Borguľu* (Nadlak, Rumunsko), *Krajanská problematika Matice slovenskej počas predsedníctva Vladimíra Mináča* (Slovensko), *Synergie pôsobenia štúrovcov na Dolnej zemi v živote a diele Štefana Václava Homolu* (Slovensko), *Potenciál archívneho fondu Krajanského múzea Matice slovenskej pre možnosti genealogického výskumu potomkov dolnozemských Slovákov* (Slovensko), *Hudobný archívny fond Krajanského múzea Matice slovenskej* (Srbsko), *Program a poslanie Matíc majú nadčasový rámeč, ktorý vždy bol, je i bude aktuálny* (Srbsko). V databázovom periodiku zaradenom vo Web of Science *Yearbook of finno-ugric studies* publikovala štúdiu *Hungarian-Slovak synthesis in the life and literary works of Ján Sekera* (Estónsko). KM pod vlastnou gesciou zorganizovalo k 100. výročiu narodenia F. J. Fugu odborný seminár, na ktorom odznali viaceré príhovory i odborné príspevky.

V rámci stykovej činnosti a spolupráce s krajanmi KM v spolupráci s ostatnými kolegami v MS realizovalo, resp. spolupripravilo viaceré služobných ciest. Patrila medzi ne už spomínaná cesta Z. Vaňovej do Nadlaku, počas ktorej v centrálnom sídle Demokratického zväzu Slovákov a Čechov v Rumunsku odovzdala knižný dar Matice slovenskej – nové čítanky a šlabikáre z Neografie. Služobnú cestu na XVII. ročník Medzinárodného folklórneho festivalu *Mládežnícky folklórny Čerpotok* (15. – 16. júl 2023, Rumunsko) zastrelil tajomník MS Viliam Komora. KM pre tento festival zabezpečilo reprezentáciu MS folklórnym súborom Orgonina z Vranova nad Topľou. Na Slovenské národné slávnosti do Báčskeho Petrovca (11. – 13. august 2023) opäť cestoval tajomník MS Viliam Komora, ktorý krajanom viedol knižný dar v podobe učebníc pre základné školy. Tiež sa zúčastnil ako delegát MS XIII. ročníka prehliadky slovenských interpretov, sólistov slovenskej ľudovej piesne *Cez Nadlak je...*, kde odovzdal Cenu Matice slovenskej Simone Sýkorovej z Nadlaku. Delegácia v zložení tajomník MS Ján Seman a riaditeľ Členského ústredia MS Martin Hajník bola účastná v juhobanátskej obci Jánošík v Srbsku pri príležitosti 200. výročia príchodu Slovákov (30. september – 1. október 2023). Za Maticu slovenskú odovzdali dar – pamätnú tabuľu Jánovi Bysterskému a knižný dar pre vznik tamojšej knižnice. V závere roka (13. – 15. november 2023) sa počet-

nejšia delegácia v zložení: predseda MS, Marián Gešper, riaditeľ SHÚ MS Radoslav Žgrada, pracovník SLÚ MS Lukáš Perný a tajomník MS Peter Schvanter zúčastnili mnohovrstvejnej služobnej cesty do Srbska, a to s účelom posilnenia spolupráce s Maticou srbskou i s Maticou slovenskou v Srbsku, najmä na poli literárnej činnosti. Do Srbska (Padina) vycestovali i vedecký tajomník MS Pavol Madura a riaditeľ SLÚ MS Július Lomenčík (16. – 18. november 2023, Padina, Srbsko) s prínosom aktívnej účasti na vedeckej konferencii na pod názvom *Kodifikácia štúrovskej spisovnej slovenčiny a vplyv evanjelickej cirkvi na zachovanie slovenského jazyka*.

Posilňovanie spoločných stykov sa dialo aj na pôde Matice slovenskej. 4. augusta 2023 prebehlo vo Výborovni Matice slovenskej slávnostné zasadanie najvyššieho poradného orgánu MS pre krajan-skú problematiku (bez odpočtu plnenia záverov) *Rady pre Slovákov žijúcich v zahraničí*. Zo zámoria MS počas roku navštívili: krajan Paul Stacho z Kanady, Dušan Tóth, rovnako z Kanady a Michael Kopanič z USA. Tieto návštevy mali osobitný program, na ktorom participovali aj ďalší kolegovia z Matice slovenskej. Na matičné národné slávnosti KM zabezpečilo krajské folklórne a spevácke súbory (z Chorvátska a Srbska) a na Zraz Mladej Matice účasť krajanov z Vojvodiny.

Matica slovenská počas roku 2023 odhalila krajanom dve významné busty. Deň pred 102. výročím narodenia Štefana Boleslava Romana (16. apríla 2023) v spolupráci s obcou Nový Ruskov za finančnej podpory Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí mu MS odhalila historicky prvú bustu v jeho rodnej obci Nový Ruskov. Nadviazala tak na tvorivý oblúk osvetových, prezentačných a vedeckých aktivít venovaných jeho životu a dielu z rokov 2021 a 2022. V auguste 2023 počas národných matičných slávnosti bola odhalená aj busta Františkovi J. Fugovi v Aleji národných dejateľov v Martine.

Výnimočnú úlohu v procese vzájomného informovania a posilňovania stykov s krajanmi už tradične zastala spolupráca KM s krajskými redakciami a matičnými periodikami. Krajské redakcie celoročne uverejňovali články a správy z pera KM (v Kanade, USA, Česku, Francúzsku, Chorvátsku, Maďarsku, Rumunsku, Poľsku, Srbsku, Švajčiarsku, Švédsku,...). Krajská problematika sa reflektovala i vďaka matičným médiám, a to najmä vďaka *Slovenským národným novinám, Slovenským pohľadom, Slovanskému obzoru, Národnému spektru* i matičnej webovej stránke. V spolupráci s Informačným ústredím Matice slovenskej KM prispelo k dvom matičným historickým videofilmom; a to

k filmu: *Tomáš Červeň – vznešený mecén slovenského národa* a *Vizionár slovenskej vlajky František Fuga*. Pre druhý film KM spoluzostavilo scenár a podieľalo sa na výbere fotodokumentačného materiálu.

Aj v školskom roku 2022/2023 KM zastrešovalo kategóriu krajan-ských prác v 31. ročníku literárnej súťaže *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*. Kategória prác Slovákov žijúcich v zahraničí bola v tomto roku zastúpená 90 prácami z desiatich krajín sveta, z viac ako dvoch desiatok škôl a vzdelávacích centier. Práce prišli z Anglicka, Cypru, Chorvátska, Írska, Maďarska, Poľska, Rumunska, Srbska, Švajčiarska a Ukrajiny. Osobitná cena Matice slovenskej putovala z rúk správcu Matice slovenskej Maroša Smolca do Maďarska, žiakovi Alexovi Dušanovi Birkašovi, zo Slovenskej dvojjazyčnej základnej školy v Slovenskom Komlóši v Maďarsku.

V oblasti podpory stykov s maticami slovanských národov a slovanskými inštitúciami KM organizačne zabezpečilo ich V. kongres, konaný v Martine (3. – 4. august 2023). Zúčastnili sa ho viac ako dve desiatky prednášajúcich z jedenástich krajín sveta (Čierna Hora, Česko, Chorvátsko, Maďarsko, Nemecko, Rusko, Poľsko, Slovensko, Slovinsko, Srbsko, Ukrajina). Zastúpené boli slovanské matice, krajan-ské inštitúcie, vedecké organizácie i univerzity. V tejto oblasti KM spolupracovalo aj pri napĺňaní obsahu periodika *Slovanský obzor*.

V oblasti rozširovania knižnice KM naďalej celoročne prijímalo akvizície najmä z krajan-ských redakcií, ale i z organizácií a od súkromných osôb (k 1.12.2023 malo v databáze evidovaných 71 263 položiek kníh a časopisov). V prvej polovici roka prijalo knižný dar od honorárneho konzula v Srbsku Mojmíra Vrlíka, od bývalej zamestnankyne MS Márie Kataríny Hrkľovej, od historika Miroslava Kmeťa, od univerzitnej pracovníčky Márie Ďurkovej a od Slovenského vydavateľského centra v Srbsku. V oblasti spracovávaní fondu KM do elektronických databáz zapísalo 3979 jednotlivín. Aktuálne spracovalo úplný inventarizačný prehľad o archíve z Poľska, Rakúska, Ruska, Švajčiarska, Španielska, Švédska, Uruguaja, Talianska a čiastočne USA (Banič, Baranovič, Bálent, Benka, Boor, Bradáč, Čulen). KM počas roka poskytlo niekoľko desiatok odborných konzultácií a pripravilo pre prezenčné výpožičky množstvo knižného materiálu. V oblasti digitalizácie fondov v roku 2023 obec Vinné samostatne zdigitalizovala ďalšiu pozostalosť F. J. Fuga a poslala ju do KM na ďalšie spracovanie. Počas roka KM samostatne prijalo niekoľko pracovných návštev a sporadicky lektorovalo expozíciu v Dome J. C. Hronského.

Krajanské múzeum vyslovuje úprimné poďakovanie všetkým zainteresovaným (autorom príspevkov, recenzentom, členom redakčnej rady, prekladateľovi resumé, grafičke, jazykovým korektorkám a ďalším), vďaka ktorým vznikol jubilejný 40. ročník zborníka *Slováci v zahraničí*.

PUBLIKAČNÁ ČINNOSŤ KM (VÝBER)

Vedecké publikačné výstupy Krajanského múzea

ADM

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Hungarian-Slovak synthesis in the Life and Literary Work of Ján Sekerka (in Eng.) In *Yearbook of Finno-Ungaric Studies*, 2023, vol. 17, iss. 1, s. 87 – 96.

AFD

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Fragments of the life of F. J. Fugu. In PAVELCOVÁ, Z. (ed.) *Život a dielo Františka Jozefa Fugu*. Martin : Matica slovenská, 2023, s. 42 – 62.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Krajanská problematika Matice slovenskej počas predsedníctva Vladimíra Mináča. In PERNÝ, L. – GEŠPER, M. (eds). CLEMENTIS & MINÁČ. *Vlastenci alebo „buržoázni nacionalisti“?* Martin : Matica slovenská, s. 238 – 245.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Svetový kongres Slovákov a Matica slovenská. In PAVELCOVÁ, Z. (ed.) *Život a dielo Štefana Boleslava Romana*. Martin : Matica slovenská, 2023 s. 87 – 106.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Synergie pôsobenia štúrovcov na Dolnej zemi v živote a diele Štefana Václava Homolu. In LOMENČÍK, J. – PARENÍČKA, P. 2023. *Odkaz štúrovskej generácie*. Martin : Matica slovenská, s. 176 – 180.

FAI

PAVELCOVÁ, Z. 2023. *Život a dielo Štefana Boleslava Romana*. Martin : Matica slovenská, 2023.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. *Život a dielo Františka Jozefa Fugu*. Martin : Matica slovenská, 2023.

Informačné články v krajských a slovenských periodikách a kalendároch (výber)

DOMÁCE

Slovenský obzor (Slovensko)

PAVELCOVÁ, Z. Vedecký seminár venovaný stému výročiu narodenia Mons. Františka Jozefa Fugu. In *Slovenský obzor*, 2023, roč. 3, č. 1, s. 19.

Slovenské národné noviny (Slovensko)

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Autora návrhu slovenskej vlajky takmer nepoznáme. In *Slovenské národné noviny*, 2023, roč. 38, č. 14, s. 14.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Ďalší zbytočný útok na Maticu. In *Slovenské národné noviny*, 2023, roč. 38, č. 18, s. 11.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Mecén kultúrneho života v slovenskom exile. In *Slovenské národné noviny*, 2023, roč. 38, č. 12, s. 13.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Michael Kopanič predlžuje dlhovekosť Jednoty. In *Slovenské národné noviny*, 2023, roč. 38, č. 16, s. 15.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko. In *Slovenské národné noviny*, 2023, roč. 38, č. 12, s. 16.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Spomienky na stránkach excelentnej pamätnice. In *Slovenské národné noviny*, 2023, roč. 38, č. 10, s. 15.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Uránový kráľ v zemplínskom rodisku. In *Slovenské národné noviny*, 2023, roč. 38, č. 9, s. 15.

Bulletin Československého ústavu zahraničného (Česko)

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Vyšiel 39. ročník zborník Slováci v zahraničí. In *Bulletin Československého ústavu zahraničného*, 2023, č. 1 – 2, s. 16.

Jednota (USA)

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Cena Ondreja Štefanka udelená po 15. krát. In *Jednota*, 2023, roč. 123, č. 6027, s. 21.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Maticu slovenskú navštívil redaktor zámorského krajského periodika Jednota – Michael Kopanič. In *Jednota*, 2023, roč. 123, č. 6030, s. 23.

Kanadský Slovák (Kanada)

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Historicky prvá busta Štefana Boleslava Romana v jeho rodnej obci Nový Ruskov. In *Kanadský Slovák*, 2023, roč. 81, č. 7, s. 7.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Msgr. František Jozef Fuga. In *Kanadský Slovák*, 2023, roč. 81, č. 9, s. 6.

Slovenský svetový kalendár (Srbsko)

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Matica slovenská spracovala archívny fond Slovákov žijúcich v Maďarsku. In VALENTÍK, V. – MOSNÁKOVÁ-BAGLAŠOVÁ, Katarína (eds). *Slovenský svetový kalendár na prestupný rok 2024*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2023, roč. 8, 168-170.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Maticu slovenská navštívil redaktor zámorského krajského periodika Jednota – Michael Kopanič. In VALENTÍK, V. – MOSNÁKOVÁ-BAGLAŠOVÁ, K. (eds). *Slovenský svetový kalendár na prestupný rok 2024*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2023, roč. 8, 297-298.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Matica slovenská zinventarizovala archívny fond Slovákov žijúcich v Rumunsku. In VALENTÍK, V. – MOSNÁKOVÁ-BAGLAŠOVÁ, K. (eds). *Slovenský svetový kalendár na prestupný rok 2024*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2023, roč. 8, 228-229.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Vyšiel 39. ročník zborníka Slováci v zahraničí. In VALENTÍK, V. – MOSNÁKOVÁ-BAGLAŠOVÁ, K. (eds). *Slovenský svetový kalendár na prestupný rok 2024*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2023, roč. 8, 302-303.

Svensk Slovak Info (Švédsko)

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Z činností Krajanského múzea Matice slovenskej na rok 2022. In *Svensk Slovak Info*, 2023, roč. 27, č. 1, s. 4.

Život (Poľsko)

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Južnoslovenské detské a mládežnícke folklórne slávnosti v Dulovciach uchované v spisoch excelentnej pamätnice. In *Život*, 2023, roč. 65, č. 4, s. 31 – 32.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Nová publikácia Matice slovenskej – Život a dielo Štefana Boleslava Romana. In *Život*, 2023, roč. 65, č. 3, s. 32.

PAVELCOVÁ, Z. 2023. Vyšiel 39. ročník zborníka Slováci v zahraničí. In *Život*, 2023, roč. 65, č. 2, s. 31.

O AUTOROCH

Mgr. Peter Cabadaj (nar. 1966 v Žiline) je kultúrny manažér, literárny a kultúrny historik, spisovateľ, publicista, editor, redaktor, scenárista a režisér. Autor desiatok monografií, kníh, štúdií a filmových dokumentov z oblasti umeleckej spisby, biografistiky, reportážnej a cestopisnej literatúry, národného kultúrneho dedičstva Slovákov žijúcich doma aj v zahraničí, regionálnych dejín, filmovej histórie, výtvarníctva, folklóru, duchovného života... Pôsobí v slobodnom povolaní.

Mgr. Mária Ďurková, PhD. je samostatná vedecká pracovníčka Spoločenskovedného ústavu Centra spoločenských a psychologických vied SAV v Košiciach. V súčasnosti sa okrem problematiky národnostných menšín na Slovensku v 20. storočí venuje otázkam školstva a vzdelávania slovenskej menšiny v zahraničí (predovšetkým v Maďarsku). Vedúca riešiteľka viacerých domácich i medzinárodných projektov. Je autorkou viac ako 60 vedeckých a odborných prác, z toho autorkou

a spoluautorkou 5 monografií, zostavovateľkou viacerých vedeckých publikácií a zborníkov. Od roku 2020 je šéfredaktorkou internetového časopisu *Individual and Society* [Človek a spoločnosť], ktorý vydáva Spoločenskovedný ústav CSPV SAV. Súčasne pôsobí ako členka Vedeckej rady CSPV SAV.

Mgr. Lucia Heldáková, PhD. (1991) je vedeckou pracovníčkou na Spoločenskovednom ústave CSPV Slovenskej akadémie vied, v. v. i. v Košiciach. V súčasnosti sa okrem problematiky národnostných menšín na Slovensku v 20. storočí zameriava na výskum propagandy migračných pohybov (výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, transfer Nemcov z Československa po druhej svetovej vojne). Má skúsenosti s vedením zahraničných, ako aj domácich projektov a je autor-

kou mnohých vedeckých a odborných prác, autorkou a spoluautorkou 4 monografií, zostavovateľkou viacerých vedeckých publikácií a zborníkov. Pôsobí ako výkonná redaktorka časopisu *Individual and Society* [Človek a spoločnosť], ktorý vydáva Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v. v. i.

Mgr. Ľubica Hroncová, PhD. ukončila doktorandské štúdium na Katedre slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, odbor slovenská literatúra. Má za sebou prax jazykovej a výkonnej redaktorky vo viacerých redakciách a vydavateľstvách. Je zostavovateľkou bibliografií Pavla Števčeka, Jána Zambora. Štúdie a recenzie uverejňuje v literárnych periodikách *Glosolália*, *Knižná revue*, *Knižnica*, *Literárny týždenník*, *Slovenčinár*, *Slovenská literatúra*, *Tvorba*.

Igor Adam Chalupec je vzdelaním ekonóm a právnik, profesiou manažér, finančník, strategický poradca, sociálny aktivista a aktívny hráč bridžu. Je rodinne spojený so slovenskou menšinou v Poľsku. Otec Adam Chalupec bol zakladateľom a dlhoročným predsedom Slovenskej kultúrnej spoločnosti v Poľsku a zakladateľom a šéfredaktorom krajského mesačníka *Život*. Dlhé roky pôsobil v predstavenstvách veľkých korporácií v Poľsku: PKN ORLEN (veľká spoločnosť CEE), RUCH SA a Bank Pekao

SA. Je členom mnohých dozorných rád. V súčasnosti je zakladajúci partner v jeho poradenskom butiku ICENTIS Capital. Angažuje sa aj v predsedníctve Nadácie Evanjelickej vzdelávacej spoločnosti („ETO“) a je kurátorom v Luteránskej farnosti Najsvätejšej Trojice vo Varšave. Je člen programovej rady Ekonomického fóra v Karpaczi a člen poľského obchodného okrúhleho stola. Získal viacero ocenení vrátane Zlatého kríža za úspechy pre poľskú ekonomiku. Je spoluautor knihy *Rusko. Olej. Politika*.

Ing. Ján Jančovic (1941) novinár, publicista, spisovateľ literatúry faktu, je absolventom Prevádzkovo-ekonomickej fakulty VŠP (teraz SPU) v Nitre a absolventom postgraduálneho štúdia Fakulty žurnalistiky Univerzity Karlovej v Prahe. Rozhodujúcu časť pracovnej činnosti, vykonával na generálnom riaditeľstve trustu Agrokomplex-SCPV a nástupcu Agrokombinát Zobor, š. p. Nitra, kde vykonával funkciu vedúceho útvaru propagácie a výstavníctva. Po transformácii poľnohospodárstva bol redaktorom a zástupcom šéfredaktora týždenníka *Rolnícke*

novinky. Je autorom množstva odborných článkov v novinách a časopisoch, zborníkoch, ročenkách a 12 knižných titulov. Je členom Slovenského syndikátu novinárov a Spolku slovenských spisovateľov.

Mgr. Katarína Mosnáková-Bagľašová (1984) absolvovala slovenský jazyk a literatúru na Oddelení slovakistiky FF Univerzity v Novom Sade. Pracovala v Ústave pre kultúru vojvodinských Slovákov v Novom Sade, na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici (Metodické centrum pre Slovákov žijúcich v zahraničí) a v súčasnosti pôsobí v Stredoslovenskom osvetovom stredisku v Banskej Bystrici, kde má na starosti publikačnú činnosť. Zaoberá sa vedecko-výskumnou prácou v oblasti tradičnej ľudovej

kultúry vojvodinských Slovákov. Z tejto oblasti publikovala niekoľko odborných príspevkov, vydala knihu *Detstvo našich predkov* (2016), bola spoluzostavovateľkou monografie *Slováci v Srbsku z aspektu kultúry* (2011 a 2012) a pripravila knihu *Enike benike krike bé (ľudová slovesnosť pre deti Slovákov v Srbsku)* (2017), za ktorú získala Cenu Simu Cučića v Srbsku. Je zástupkyňou šéfredaktora *Slovenského svetového kalendára* – ročenky o zahraničných Slovákoch. Krajanskou problematikou sa zaoberá aj v rámci Erasmus+ vzdelávacích projektov, ako sú JaSom a Biblio, ktorých nositeľom je Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Píše aj vlastnú poéziu pre dospelých a prózu pre deti, ktoré publikovala v niekoľkých zbierkach. Je členkou Spolku spisovateľov Vojvodiny a Spolku slovenských spisovateľov.

Prof. Dr. Jozef M. Rydlo (1948) je archívár, bibliograf, literárny historik, profesor didaktiky dejín, editor. Po maturite začal študovať archívniectvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po okupácii r. 1968 emigroval a pokračoval v štúdiu (odbor literatúra a filozofia) na Štátnej univerzite v Padove (Taliansko), kde po obhájení dizertačnej práce dosiahol doktorát z literárno-filozofických vied. Vo Vatikánskej paleograficko-diplomatickej škole postgraduálne študoval pomocné

vedy historické. Vatikánsku archívnu školu absolvoval 13. júna 1972 a 22. júna 1973 absolvoval knihovníctvo na Vatikánskej škole pre knižné vedy. Na univerzite v Lausanne (Švajčiarsko) skončil 2. novembra 1978 štúdiom moderných a súčasných dejín, neskôr aj aplikovanú pedagogiku (30. júna 1982). V marci 1985 ho správna rada Strediska pre slovanské štúdiá William Ritter, ktoré pomáhal spoluzakladať, menovala za profesora. Do roku 1993 pôsobil v Lausanne ako pedagóg, editor, vedeckovýskumný pracovník a prispieval do najstaršieho denníka vychádzajúceho vo francúzštine *La feuille d'avis de Neuchâtel*, dnes *L'Express*. Po návrate z exilu pôsobil v rokoch 1993 – 1996 v Matici slovenskej v Martine, kde bol námestníkom riaditeľa Slovenskej národnej knižnice povereným vypracovať koncepciu Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej na záchranu a spoznávanie slovenského kultúrneho dedičstva v zahraničí. Potom pôsobil ako bibliograf v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Niekoľko rokov prednášal dejiny Švajčiarska a dejiny slovenského politického exilu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave v rámci cyklu výberových prednášok. Prednášal aj na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave (cirkevné dejiny) a na Univerzite Konštantína-Filozofa v Nitre (kultúra a civilizácia slovenských krajanov v zahraničí). Dňa 6. októbra 1996 bol zvolený za predsedu Únie slovenských spisovateľov, umelcov a kultúrnych tvorcov žijúcich mimo územia Slovenska, právnej pokračovateľky Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v Clevelande. Taliansky prezident Oscar-Luigi Scalfaro mu v roku 1997 udelil štátne vyznamenanie Ordine al merito della Repubblica Italiana [Za zásluhy o Taliansku republiku]. V roku 2001 založil edíciu LIBRI HISTORIAE SLOVACIAE. V tejto edícii doteraz vyšlo päťdesiat špičkových vedeckých diel a kolektívnych monografií slovenských a zahraničných autorov. V rokoch 2006 – 2010 bol poslancom Národnej rady Slovenskej republiky za Slovenskú národnú stranu. Je autor monografií a štúdií z dejín, literárnej histórie, bibliografie a politológie, autorsky pripravil aj viacero vedeckých zborníkov. Jozef M. Rydlo je riadnym členom Slovenského ústavu v Ríme. V roku 2018 sa stal laureátom Ceny Daniela Rapanta a v roku 2022 mu udelili Cenu Extra plus Za prácu v prospech Slovenskej republiky.

Mgr. Kristína Estera Szudová je historička – pochádza zo Slovenského Komlóša z Maďarska. Magisterské štúdium skončila na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (odbor história) v roku 2014. Je kandidátkou PhD. na Filozofickej fakulte Univerzity Eötvösa Loránda v Budapešti (odbor história). Dizertačnú prácu píše o dejinách dolnozemskej Slovákov žijúcich v Maďarsku v medzivojnovom období. Od 2017 pracuje vo Výskumnom ústave Slovákov v Maďarsku v Békešskej Čabe ako

odborná spolupracovníčka a historička. Jej výskumná činnosť sa zameriava na dejiny Slovákov v Maďarsku v medzivojnovom období, skúma činnosť dolnozemskej Slovákov a osobitne činnosť a život Ľudovíta Jaroslava Hrdličku. Je spoluredaktorkou troch konferenčných zborníkov, samostatne redigovala reprintové vydanie memoárov *Ľudovíta Jaroslava Hrdličku: Spoveď a účtovanie exulanta* (Ed. K. E. Szudová, Séria Bibliotheca Ludovici Haan. Békešská Čaba: VÚSM 2020), taktiež aj maďarskej verzie (vyšla v r. 2022). Tu publikovala vedeckú štúdiu *Čo sa zo Spovede vynechalo. Neznámy svet Ľudovíta Jaroslava Hrdličku*. Je autorkou mnohých štúdií v slovenskom a maďarskom jazyku.

Doc. PaedDr. Patrik Šenkár, PhD. (1979) je literárny vedec a vysokoškolský pedagóg zaoberajúci sa dolnozemskej literatúrou so špecifickým zreteľom na krajskú problematiku v Rumunsku, Maďarsku a Srbsku. Po ukončení vysokoškolského štúdia (FF UKF; odbor slovenský jazyk a literatúra – politológia) vyše desať rokov pracoval na pôde Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Aktuálne pôsobí na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne. Je auto-

rom 250 vedeckých a odborných publikácií a príspevkov, resp. siedmich knižných publikácií (päť monografií, dve učebné texty/antológie).

Na svoju publikačnú činnosť v danej výskumnej oblasti eviduje približne 130 ohlasov. Doteraz absolvoval viacero zahraničných stáží (napríklad na Masarykovej univerzite v Brne, Univerzite Loránda Eötvösa v Budapešti, Univerzite Karlovej v Prahe, Kresťanskej univerzite Partium v Oradei). Je pravidelným účastníkom medzinárodných konferencií v rámci Európskej únie. Je externým členom Centra pre výskum dejín a kultúry dolnozemskej Slovákov pri Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Doc. Dr. Alžbeta Uhrinová-Hornoková, PhD., mim. prof. (1954, Békešská Čaba/Békešcsaba, Maďarsko) je sociolingvistka, bývalá riaditeľka, v súčasnosti externá hlavná vedecká pracovníčka Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Je členkou Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri JÚLŠ SAV, členkou Vedeckej spoločnosti Békešskej župy pri Segedínskeho akademického výboru MAV. Vo výskume sa zameriava na sociolingvistickú analýzu používania materinského jazyka v kruhu Slovákov v Maďarsku,

na slovenské národnostné školstvo, inštitúcie a publikácie Slovákov v Maďarsku a jazykové autobiografie Slovákov v Maďarsku.

PhDr. Zuzana Vaňová (1987) je absolventkou Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v odbore slovenský jazyk a literatúra. V Krajanskom múzeu Matice slovenskej začala pracovať v roku 2012 najprv na pozícii referentky, neskôr na mieste vedecko-výskumnej pracovníčky a od roku 2015 na pozícii riaditeľky. Zaoberá sa krajanskou problematikou z rozličných aspektov, stykom so zahraničnými Slovákami, vedeckou, edičnou, publikačnou činnosťou zame-

ranou na Slovákov žijúcich v zahraničí a spracovávaním krajanského fondu Krajanského múzea MS. Je spoluautorkou viacerých publikácií a dlhoročnou zostavovateľkou vedeckej recenzovanej ročenky Matice slovenskej *Slováci v zahraničí*. Je členkou viacerých poradných komisií, redakčných rád a externou členkou *Centra pre výskum dejín a kultúry dolnozemsých Slovákov* pri Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

RESUMÉ

Translated by Mgr. Peter Schvantner

The foreword to the jubilee 40th issue of the anthology *Slovaks abroad* was prepared by its compiler **Zuzana Vaňová**. It deals with the balance of experience with its compilation, visions of its further development and a look into the past.

Chapter "*Studies*" is opened by the contribution of **Kristina Estera Szudová**. Historian analyzes in detail the two-month stay of Želmíra Božena Hrdličková, wife of the evangelical priest in Slovenský Komláš, Ľudovít Jaroslav Hrdlička, during 1922. This stay was reconstructed with the help of the correspondence of the Hrdlička stored in the Compatriot's Museum of Matica slovenská in Martin. The study deals with the disciplinary proceedings against Ľudovít Jaroslav Hrdlička, the problem of exporting family belongings abroad, the sale of land at a distance and the purchase of a family villa in Bratislava. The paper concludes with the conclusion and consequences of the stay of the wife of the former evangelical priest in Slovenský Komláš.

Lucia Heldáková deals with the development of the Slovak minority in Hungary. After a short, sketchy description of the history of Slovaks in Hungary, it focuses on the results of research focused on Slovak education in Hungary and the level of the Slovak language among compatriots. It summarizes several results of various studies and reflects on the further development of this expatriate community.

Mária Ďurkovská's study brings commented results of her own research focused on the value system of Slovak teachers in Hungary with an orientation to mother tongue and nationality. It assesses the positions of values in the value hierarchy of teachers teaching the Slovak language or in the Slovak language at national schools in Hungary, especially with regard to mother tongue and nationality.

The author of the biographical study **Igor Adam Chalupec** is devoted to the life of his father, Adam Ján Chalupec, a prominent compatriot, co-founder and first chairman of the Central Committee of the Socio-Cultural Society of Czechs and Slovaks in Poland and the first,

subsequently long-term (1957 – 1990) editor-in-chief of a compatriot magazine Slovaks in Poland *Život*. It focuses on his family background, life destiny and later editorial work.

The literary part of the anthology is presented by the contribution of **Patrik Šenkár**. It draws attention to the phenomenon of folk authors in the Lowland Countries. It emphasizes the specific features of their creative activity, themes, motifs, artistic means in the background of protecting the Slovak mother tongue/culture and expressing a sense of belonging with Slovaks from the Lowland Countries. It mainly deals with the work of the folk poet Štefan Hudák (1923 – 2005) with a focus on the interpretation of the poetry collection entitled *Za pluhom* (1941). His poems from the manuscript legacy (from the collection of the Compatriot's Museum of Matica slovenská) are also analyzed.

Lubica Hroncová has prepared a literary study for the anthology *Image of a big city in the novelistic work of Daniel Bachát-Dumný*. It deals with its literary classification, where Bachát moves from romantic sentimentalism to the realism that brings the period. The beginnings of his work are dated to the period of his work in the Slovak environment of Upper Liptov, where he became one of the active representatives of national life. After moving to Pešť, he gradually adapted to the new environment, which was also reflected in his literary work. He described the prose that he wrote in this period as pictures from the big city life. In them, he created sentimental stories about a person's position in society, about his personal situation, about the social backstage, intrigues, or about the coexistence of the upper and lower layers of bourgeois society.

Katarína Mosnáková-Baglášová's material is mainly focused on a summary of the basic biographical data of Ján Vedoslav Bysterský. Ján Bysterský worked as an evangelical pastor, teacher, national figure, scientist, translator, verse writer and as an organizer of the Štúr's movement. In the South Banát village of Jánošík, where compatriots celebrated the 200th anniversary of its settlement by Slovaks in 2023, he lived for almost twenty-five years and was buried here. In the year of his anniversary celebrations, a commemorative plaque was installed.

Ján Jančovic's contribution focuses on the fate of the nationally conscious Cablks. It is devoted to the biography of Paula Novomeská Cablková and her work in the USA and at home, but also to the memory of the 150th anniversary of the birth of the persecuted fighter for

the national rights of the Slovaks, Ján Cablk. He became famous especially as an important Slovak national economist, theater volunteer and supporter of students and orphans. The author devotes himself to its versatile activities, aimed mainly at supporting studies of Slovak orphans.

The chapter *Anniversaries, jubilees and memories* opens with a contribution by **Peter Cabadaj** dedicated to the 160th anniversary of tin-smith master Jozef Holánik-Bakel. The author describes the life destinies of a young boy who gradually developed from a tinkerer to an artistic tinkerer. His work is world-renowned, the creator's unique works are an integral part of the golden treasure of our tinkering art and national cultural heritage.

On the occasion of the 115th anniversary of the birth and 50th anniversary of the death of Theo Herkeľ Florin, **Peter Cabadaj** prepared his short medallion. Florin was one of the prominent representatives of Slovak literature and culture of the twentieth century. He stood out for his great perspective, empathy and universality, he was a poet, publicist, lexicographer, translator, journalist, editor, diplomat and passionate organizer of cultural life. Cabadaj analyzes his poetry collections and their overlap in the context of slovak literature.

Peter Cabadaj also brings a contribution dedicated to the life journey of the Salesian priest, poet, essayist, publicist, translator, editor and educator Gorazd Zvonický, real name Andrej Šándor, on the occasion of the 100th anniversary of his birth. An interesting, until recently not comprehensively explored issue of his biography is represented by his twelve-year pastoral work among Italian immigrants in Argentina (1951 – 1963), which the author focuses on.

Another contribution made necessary for the 110th anniversary of his birth is a contribution by **Peter Cabadaj** dedicated to Jozef Satin. This academic painter studied at the internationally recognized Academy of Fine Arts in Prague, in the years 1941 – 1943 he was a scholar at the Academy of Fine Arts in Rome (prof. Bartolli) and later went to the USA and never returned home. The author focuses mainly on the description of his work and his life destiny.

On the occasion of the 90th anniversary of the birth of the Slovak writer Jaroslava Blažková **Peter Cabadaj** compiled an article devoted not only to her biography, but also to her most important works: *Nylonový mesiac* and *Môj skvelý brat Robinson*. It does not bypass her literature dedicated to children and youth. Jaroslava Blažková went

into exile (1968) at the peak of her creative powers and with unwavering interest in reading. He devotes the final part of the memoir to her fate in exile.

The medallion dedicated to the 100th anniversary of the birth of Juraj (George) Gross from the pen of **Peter Cabadaj** presents the biography of an important athlete and world sports journalist. From 1949 he lived as an emigrant in Canada, where he also died (Toronto). Without a doubt, he was one of the most important figures in modern world sports journalism, he was a member of the IIHF Hockey Hall of Fame (1980 – as the first journalist ever), the Canadian-American NHL Hall of Fame in Toronto in the category of journalists (1985) and the Slovak Hockey Hall of Fame (from 30.11. 2002).

The destinies of exiled poet Eugen Vesin (real name Ignác Zelenka) on the occasion of the 110th anniversary of his birth and 40 years of his death was also prepared by **Peter Cabadaj**. He presents Vesin as a unique poet, renowned librarian, bibliographer, editor and publisher. The author mainly focuses on his poetic work.

The destinies of France, Madame Renée Perréal linked with Slovakia are brought by the memory of **Jozef M. Rydlo**. After meeting her and later marrying Orava native Jozef Mikuš, she found an admirable love for Slovakia. The author describes the dimensions of these relations, individual interactions and cooperation, with regard to activities aimed at supporting compatriots, feeling for Slovakia and the Slovak language.

The obituary from the pen of **Peter Cabadaj** is a memory of one of the most important slovak directors, screenwriters, cameramen and artists – Juraj Jakubisko. The author defines his way of making films, deals with techniques and evaluates his work with imagination. Gradually, he devotes himself to his films and focuses on their specifics.

A memorial contribution to Adolf Scherer for the anthology was prepared by **Peter Cabadaj**. The article focuses on the life destinies of a football player, a native of Martin, thanks to whom the Czechoslovak football team in Santiago, Chile reached the final and won a silver medal. After this success, Czechoslovakia and its successor states never played in the finals of the World Cup in football.

A review of the fourteenth book by **Ján Jančovic** *Na chlebovej postati* is presented by scientific worker Alžbeta Uhrinová. It deals with the causes of the creation of the book, its content and evaluation. The author of the publication focused on Slovaks of the evangelical faith

in Hungary. He analyzes the reasons for the migration of Slovaks to Lowland, which he dealt with in detail in his previous works *Za chleboom na Dolnú zem* and *Z kolísky na Dolnú zem*.

Zuzana Vaňová's report on the activities of the Compatriot's Museum during 2023. It provides information on the relations of Matica slovenská with compatriots, on scientific activities aimed at studying the phenomenon of Slovaks abroad and on the development of the library and archive during the year 2023.

POKYNY PRE AUTOROV

Ročenka *Slováci v zahraničí* ponúka vedecké štúdie a materiály zo života krajanov, prináša spomienky na významné výročia slovenských osobností pôsobiacich v zahraničí, uverejňuje recenzie a informácie z krajanského sveta a Krajanského múzea Matice slovenskej. Na svojich stránkach prezentuje širokospektrálny záber tém, medzi ktoré patria najmä dejiny Slovákov v zahraničí, ich literatúra a jazyk, osobnosti, zvyky i tradície.

Príspevky, zaoberajúce sa krajanskou problematikou, posielajte najneskôr do 1.8.2024 do Matice slovenskej. Informácie o e-mailovej adrese nového šéfredaktora ročenky bude dostupná na: www.matica.sk. I naďalej ich môžete posielat' do kategórií: *Štúdie, Materiály a prameňe, Správy, informácie a recenzie, Výročia, jubileá a spomienky*, v maximálnom rozsahu 30 normostrán.

Prosíme autorov, aby nám svoje príspevky posielali upravené podľa nasledujúcich pokynov: text príspevku musí byť redakcii odovzdaný vo formáte: .doc alebo .rtf. Typ písma: Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5 na stránke A4 so štandardnými parametrami. Pri písaní poznámok pod čiarou, prosím, používajte príkaz *Vložiť* a následne *Poznámka pod čiarou*. Neukladajte poznámky na koniec príspevku. Ak si autor vyžaduje určité špecifické parametre pre publikovanie, táto záležitosť je vecou dohody autora s redakciou.

Štruktúra príspevku: Názov; podnázov (ak je); meno autora/auto-rov, emailová adresa, text príspevku. K príspevku môžete zasielať i obrázkový materiál (fotografie, tabuľky, grafy). Vždy je potrebné uviesť popis materiálu, dátum a jeho zdroj/autora. K štúdiám prosíme zaslať abstrakt (max. 10 riadkov) a kľúčové slová (3 – 5 slov alebo slovných spojení) v slovenskom a anglickom jazyku. K ostatným príspevkom stačí informácia o autorovi (krátka bibliografia – max. 10 riadkov), portrétna fotka v dobrom rozlíšení (nad 1MB), email a adresa pracoviska.

Bibliografické odkazy v zborníku *Slováci v zahraničí* je potrebné uvádzať podľa normy STN ISO 690 – Dokumentácia. Bibliografické odkazy. V celej štúdií je nutné dodržiavať jednotný spôsob citovania. Pre uľahčenie uvádzame niekoľko príkladov:

Odkaz na monografiu (1 – 3 autori):

¹ LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 175.

² DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír. *Vojenské dejiny Slovenska III. zväzok 1711 – 1914*. Bratislava : Vojenská informačná a tlačová agentúra, 1996, 241 s.

Pozn.: dve alebo tri mená sa navzájom oddeľujú pomlčkou s medzerami po oboch stranách pomlčky.

Odkaz na monografiu (viac ako 3 autori):

³ PEŠEK, Jan et. al. *Kapitolami najnovších slovenských dejín*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama, s. r. o., 2012. 347 s.

Odkaz na zborník ako celok:

⁴ DOBROTKOVÁ, Marta – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Studia Historica Tyrnaviensia VI*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. 288 s.

Pozn.: Ako prvý údaj sa uvádza meno editora, ak má primárnu zodpovednosť za zostavenie diela. Pri viacerých zostavovateľoch sa uvádza meno prvého na titulnom liste.

Pozn.: Osoby, ktoré majú sekundárnu zodpovednosť (napr. vedeckí redaktori, editori, prekladatelia...), sa uvádzajú za názvom.

⁵ *Slovenská veda : zborník zo 14. medzinárodnej konferencie*. Ed. Elena Nedorostová. Bratislava : Veda, 2001. 248 s.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej práci:

⁶ ŠKVARNA, Dušan. Ľudovít Štúr a rok 1848. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 103-110.

Odkaz na štúdiu publikovanú v periodiku:

⁷ LACKO, Martin. Zabudnutá povstalecká vražda. Prípady slovenských dôstojníkov v Ľubietovej 13. októbra 1944. In *Pamäť národa*, 2012, roč. 8, č. 3, s. 3-32.

Odkaz na už uvedený prameň:

8 LACKO, Zabudnutá povstalecká, s. 30.

9 LETZ, *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*, s. 180.

Odkaz na elektronický zdroj:

¹⁰ DŽUPINKOVÁ, Zuzana. Personálne bibliografie rusínskych a ukrajinských maliarov Slovenska, vydané v ŠVK, Prešov. In *Bibliografický zborník 2010* [online]. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav v Martine, 2010, s. 38-45.

Dostupné na internete: http://www.snk.sk/swift_data/source/NBU/Zborniky/BZ_2010_2011/Kolokvium/Dzupinkova_Zuzana.pdf

Odkaz na archívny prameň:

¹¹ Archív Matice slovenskej (ďalej AMS), fond (ďalej f.) Matica slovenská I (1857) 1863 – 1875 (1912), Sign. 1544-1546.

Ďalšie vysvetlenia:

- Ak v literatúre nie je uvedené miesto vydania, rok vydania, vydavateľstvo uvádzame: b. m., b. r., b. v.
- V prípade viacerých miest vydania a vydavateľstiev sa názov vydavateľstva pridá k príslušnému miestu vydania a oddeľuje bodkočiarkou: Praha : Argo; Bratislava : Concordia, 1999.
- Ak je uvedených viac miest vydania a len jeden vydavateľ, tak miesta vydania oddelíme bodkočiarkou a medzerou: Bratislava; Martin : Osveta, 1986.
- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Počítať sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj ich číslo.

SLOVÁCI V ZAHRANIČÍ 40

Zborník Krajského múzea Matice slovenskej

Zostavila Zuzana Vaňová

Vydala Matica slovenská
P. Mudroňa 1, 036 01 Martin
www.matica.sk

Rozširuje Vydavateľstvo Matice slovenskej, s. r. o.
M. R. Štefánika 25/A, 036 01 Martin, Slovenská republika
tel.: (+ 421 43) 490 68 72, fax: (+ 421 43) 490 68 77
e-mail: info@vydavatel.sk
www.vydavatel.sk

Redakcia: Krajské múzeum Matice slovenskej
Ulica P. O. Hviezdoslava 5, 036 01 Martin
tel.: (+ 421 43) 413 30 67

© Matica slovenská, Martin 2023

ISSN 00810061
EAN 9770081006000 35

ISSN 00810061

EAN 9770081006000 35

MATICA
SLOVENSKÁ